

TÉLI ÉJSZAKÁK

**VÁLOGATÁS
FALUDI FERENC
PRÓZAI MŰVEIBŐL**

**Válogatta, szerkesztette és jegyzetekkel ellátta:
Szörényi László**

TARTALOM

ISTENES JÓSÁGRA, ÉS SZERENCSES BÓLDOG ÉLETRE OKTATOTT
NEMES EMBER.

ISTENES JÓSÁGRA, ÉS SZERENCSES BÓLDOG ÉLETRE OKTATOTT
NEMES ASSZONY.

MEGSZERZÉS
A HADI ÉS UDVARI HIVATALRÚL.

BÖLCS, ÉS FIGYELMETES
UDVARI EMBER.

ISTENES JÓSÁGRA, ÉS SZERENCSES BÓLDOG ÉLETRE OKTATOTT
NEMES URFI.

MEGSZERZÉS.
A MOSTANI VILÁG.

SZENT EMBER,
VAGYIS SZENT ÉLETRE VEZÉRLŐ ISTENES OKTATÁSOK.

BÖLCS EMBER,
VAGYIS AZ ERKÖLCSES BÖLCSESEGRE VEZÉRLŐ RÖVID OKTATÁSOK.

TÉLI ÉJSZAKÁK,
VAGYIS AZOK UNALMIT ENYHITŐ BESZÉDEK.
UDVARI KÁTÓ.

**ISTENES JÓSÁGRA,
ÉS SZERENCSES
BÓLDOG ÉLETRE OKTATOTT**

NEMES EMBER.

VÉDELMEZŐ INTÉS A MAGYAR NEMESSÉGHEZ.

Nagyságtok Kegyelmetek!

Ezt a könyvet Magyarországnak, de nem Magyarországrul irtam. A személyes nagyoknak szól, mindazonáltal a felserdült, és már maga eszén, maga szárnyán járó fiatal rend is alkalmas hasznát veheti. Amint is egy szemmel reájok nézett az author.

Készületihez képest, s csinnjára nézve DRAMMA; sokféle beszédekkel, sokféle költött nevekkal mulatozik; maga senki bizonyosra nem példáz. Engem ami illet; se fő, se alacson, se férfiu, se patyolatos rendit hazámnak nem akartam bosszuirással sértegetnem; minthogy is távollétem miatt, se külső okok, se belső szívem járási nem viselhettenek ollyasra.

Emlegeti EUSEBIUS a törvényszékeknek érdemes tagjait, ő ki akkor kívüljebb nem lépett honjánál, az idegen országok erkölceit restelvén keverni, csak maga nyájának kívánt valamit eszébe juttatni. Én aki utána jártam pennámmal, Anglián szánakozván: csak elhitettem magammal, hogy istenes jobb renden légyen hazánknak törvényes állapotja.

A főasszonyoknak nem csak a másokban, melly igyenesen nekik szól, hanem ebben a részben is vagyon valami részek. Semmi más egyéb okra nézve, hanem, minthogy szeretik a szépet, utálják meg egyszer valamikor a förtelmes erkölcsöt, öltözzenek tisztába alkalmaztassák magokat kötelességekhez.

A *comoediákat* magam jó kedvébül is hegyes szókkal illettem, amint is érdemesek reá. Aki kilépett Pannoniából, és azon országokon megfordulván kapott benne, tanum lehet, hogy egyelesen a nemes embereken sok sebeket ejtenek mái nap is.

In summa: Amit irtam, azért irtam, hogy messze bujdosásaimban ki ne kopnék élő nyelvünk-bül, példát adnék sok heverő pennának, olvasásra valót nyujtanék a hivalkodóknak, sok jóra emlékeztetném a világ gondjaiban elmerült elméket.

Költ Rómában, 1744-ben.

Nagyság Kegyelmetek
alázatos szolgája
FALUDI FERENC, S. J.

A BESZÉLGETŐK.

EUSEBIUS, ahétatos ember.

NEANDER, uj s jövevény.

ELEUTHERIUS, szabad.

AEMILIA, tetszetes.

LUCIA, tekintetes.

LEANDER, mindenre kész.

A beszélgetőknek személyek szerint való magyarázása:

EUSEBIUS, egy bölcs és istenfélő, mind a két szerencsében forgott uri személy.

NEANDER, jóra igyekező, iskolákon általment egy urfi.

ELEUTHERIUS, kényén élő, a jámbor élettől idegen uri személy.

AEMILIA, Eleutherius felesége, nemes asszony, urához igen hasonló.

LUCIA, Aemiliával egyet értő kevély dáma.

LEANDER, erkölcsiben változó, udvari s tábori hivatalra készülő.

II. KÖZBESZÉD.

Eusebius oktatja Neandert, a főrendnek kötelességéről a tisztesség dolgában.

EUSEBIUS. A főemberekben két dolgot kell tekintetbe venni: hogy *nemesek* és hogy keresztények. Erről másszor, amarról (ha úgy tetszik) ma beszéljünk... Némely urfiakat maga a természet vezérli minden képes jóra, és tisztességes erkölcsre; jóllehet nem olly vigyázva neveljék őket, se ne vesződjenek annyit a leckével körülöttök. Bátor ne értekezzél itt s amott felölök, homlokokról megtudhatod, melly nemből s ágyból születtek. Vidám ábrázatok, deli termetek, kellő tetsző magokviselése kimutatják, kik s minéműek legyenek. Szeléd kegyességgel magokhoz édesittik az embereket, szeretetet gerjesztenek a szívekben, de úgy, hogy sértetlen fennmaradjon számokra a böcsület. Akármelty formában légyenek, ámbár tiszta rongyba öltöztesse őket a kételen szegénység, porban forgassa a gonosz szerencse; bátor ők magok szántsándékkal titkolják, de mégis mindenünnen kitetszik, s nyilván kinéz belőlök az uri természet, és nemes vér. Reá tartják magokat, de nem kevélyek; tudják magokat az időhöz és személyhez alkalmaztatni, tudják hol kellessék talpon s lábhegyen állani, mikor s kinek fejet hajtani. Egy szóval minden cselekedetek s beszédek uri módon vagyon, tekintetes, jeles.

Akadunk más rendbéliekre is, akik talán csak azért lettek urfiakká, hogy gyaláztassék a nemesség; megesküdnél reá, hogy a természet mind azon paraszt béreseket akart légyen belőlök formálni, és csak történetből hullottak címeres pecséttel a világra. Mind azon fának ágai, semmi vagy kevés különbség köztök, gorombák kívül, ostobák belül, hosszú *armalist* mutatnak, csudanagyra terjed *titulusok*, de nem felel meg az ahoz tartozó virtus benne. Ami az elsőket illeti nem szükségesek, az útolások nem érdemesek az oktatásra, mindazonáltal amazoknak (kikről feljebb szóllánk) nem árthat a tanács; minthogy a jobbnál jobb természetet is elébb segíti a gondos mesterség, és bölcs lecke.

1. Legislegelőször azért elhited magaddal, nyersz is mellette, tartozol is véle, hogy jó légy, s jót tégy. Aki ezt méltó gondban s tekintetben nem vészi, el nem kerüli a szégyenvallást; mert engedni fog rossz természetinek, s amerre ragadják indulati, afelé nyargalózik, minthogy

senki sem szokott magával összeveszni, vagyis a csintalan erkölcsül tartani nyomos okok nélkül. E lészen nyilván oka, miért hogy annyin meg annyin híreknek s neveknek kisebbségével térjenek vissza a köztársaságból. Azt gondolják némellyek, hogy őket a sok pénzzel felbiztatott *titulus* már példás emberekké teszi, s minden dolgokat ékes festékekkel írja; hogy a nagyságos név arany érdemre emel minden képtelenséget; és ha a címerek tetején korona látszik, már elég fedele vagyon paraszt erkölcsöknek. De ebben nagyot botlanak; mert tudni való, hogy amint a nemes ember a köz rendnek porából kiemelkedett, úgy jobban látszik, és okot ad a szóra. Mi nem szokta az értelmes világ a cselekedetet a személy szerint mérsékelni, hanem inkább a személyt cselekedetiből megismérni; ha azért ezek darabosak, parasztok; a méltóságos urfi is efféle vezeték névvel megelégedjék. Ki jól tudja a köznép, hogy természetire nézve semmivel sem alábbvaló a főembernél: ugyanazon porrá lészen teste, s olly érdemes teremtmény lelke a nyomorodott Lázárnak, mint a dúsgazdagnak. Kihez képest mikor a község nem tapasztal egyéb tisztos jeleket az urakban, a cifra ruhánál, s hat lovas hintónál; csak elhitei magával, hogy őtet szintén úgy illetné, ha kitelhetnék, sőt azt is forgatják elméjében, hogy az efféle nemtelen nemes embereknek nem az érdem nyújtotta a kincset s dicsőséget, hanem vagy a vak szerencse, vagy hamis praktika.

2. Főurak közt, színes társaságban, nagy asztalok fölött hagyj békét a kérkedésnek. A *genealogiát*, s honnan eredtenek érdemes őseid, melly sűrű ágakra terjedt legyen tősgyökeres nemzetséged, ne emlegessed; mert ez gyomorélmélet, és minden udvariságból kimosdott rossz szokás. Nem is mutat egyébre, hanem hogy ben lakik annak szívében a kevélység, akinek szája ily nyállassan hívságoskodik. Eltűrik, megengedem, noha nagy nehezen, de alattomban azt gondolják, hogy az urfira reá maradt ugyan sok kézről a régi füst-fogta nemes-levél, de bezzeg nem a nemes szemérem. Jóllehet öregatyádnak nagyatyja gályás ur volt, sokaknak parancsolt a széles tengeren, beszédett minden esztendőben százezer aranyot; ha maradékit egyébben osztalossá nem tette, hanem fogyasztásiban; én őtet szánom inkább, mintsem dicsírem; mert ugyan őtet a szerencse csak azért hordozta magossan, hogy többek szeme láttára gyalázhassa. Fele sem okosság, eleink érdemes cselekedetekkel puffadoznunk, mintha sajátunk volna. Hogy ők híres emberek voltak, mi azzal egy hajszálnyira sem vagyunk jobbak: bélelhetünk tisztekben, magunknak tulajdoníthatjuk *titulusokat*, de nem *virtusokat*; mert ez nem olly ingó jószág, melly ajándék, vagy más névvel reánk maradhasson.

A többire nézve: aki sokat piszkál a halottak hamujában, jó szag helyett büzre talál; addiglan keresgéli nemes eleinek eredetét, amíg csépre kapára akad; vagy pedig tapasztalni fogja, hogy fertelmes gyilkossággal, és más effélével lettek érdemesek arra, hogy a világ nagyjai közé számláltassanak, és mind szélire mind hosszára nézve messze nyújtózzék *titulusok* egynéhány etc. etc. vezetékekkel. Hadd nyugodjanak elhalálozott eleid a sötét földnek gyomrában, csendes békeességben, ne háborgassad más világra költözött lelkeket esztelen kérkedéssel. Ha jók voltak: nézz a tükörben s kövessed; ha gonoszak: meg ne ártson a példa. Nagyra becsüllem én is az érdemes régi nemességet, de mikor csak pénzzel, s egy darab pecsétes levéllel támogatja magát; ama híres aegyiptombéli templomokhoz hasonlítom, melyekben az égszínű szivárvány bálhajtások, és tornyossan költ aranyos épületek alatt nem lakott más szentség, hanem egy bűdös *patkány*, vagy mérges *crocodilus*. Érdemesebb nálom az ekeszarva után járó, szántóvető ártatlan gazdaember, a gazdag s gonosz fejedelemtől. Isten s világ előtt, előbbkelő az, aki vitézséggel, vagy más tekintetes cselekedettel tegnap nyerte magának s maradékinak a nemességet, annál: aki mástól vette s messziről mutogatja ugyan eredetét, de más egyéb kíváncsatos jó nincsen benne.

3. Amint nem szép: tulajdon familiájánál dicsekedni, s hányni-vetni régi nemzetségét; ugy csaknem gyermeki alávalóság cégéresen fitogatni maga különös jószágát, imitt s amott viselt dolgaival terhelni más ember fülét. Ha királyod vagy hazád szép tiszttel megböcsült, láss hozzá, tégy eleget kötelességednek, viseld érdemesen, de ne kevélykedjél, se ne dicsekedjél

vele mások előtt, noha mind azon *Cicero*-virági folyónak ajakidról, minden bizonnal szégyenpirulás lesz a vége. Ismértem egy urat: ő kegyelme (hivjuk azonban Fegyverneki Sándornak) voltaképpen vitéz katona egy ember vőlt magában: szemében mert nézni az ellenségnek, nagy próbákat tett, semmitől bátor szíve meg nem rettent, ő vőlt az első a sáncon, kiki méltán álmélkodott rajta, és még irigyi is nagy fenjáró dicsirettel magasztalták. De imé! Ezen híres nevezetes ember (a hivságnak szele járván fejét) egy téli szállásban, egy asztal felett, meg találá eresztetni csuszamó nyelvét a táborban viselt dolgairól, s azon órában elveszté minden böcsületit, amellyet erős fegyverével nyert vala a mezőn. Lássuk képit s halljuk beszédét a kérkedő katonának: én (ugymond) ha meg kell vallani az igazat, én vőltam hadi mennyköve a tavali harcoknak: mikor az N. N. helységet megszorítottuk, nappal ezt, éjjel azt vittem végbe; tudja éles fegyverem, és alattam röpdöző paripám, ebben s amabban a csatában mint s hogy forgolódtam. Nékem köszönheti az egész tábor, hogy amott már meg-rakott fészkeből kitudtam a kevély ellenséget, mert máskülönben veszedelmes kockán forgott volna szerencséje, és talán egy lábíg mind elvesztünk vőlna... Hallád-e mint folya nyála a jámbornak? Elhitethetné ember magával, hogy ő vőlt keze lába mindennek, hogy az ő erős vállaira támaszkodott légyen az egész tábor, hogy a több hadinép öszvekülcsolt kézzel csak hivalkodva nézett vőlna reá, és ő kegyelme Fegyverneki Sándor uram, egynéhányod magával koncolta vőlna le, szóta volna bé az egész francia armádát. De nem kevésbe tele ez a dicse- kedés; mert noha talán mázsával várta, de lat számra sem jutott neki a dicsiretben: kiki azt végezé magában felőle: hogy Fegyvernekinek továbbra nyujtózik nyelve, hogysen pallosa, sebesebb mintsem tátos paripája; és vitézebb szívénel.

Vedd észre barátom: a nagy öblü és hatalmas folyóvizek csendes méltósággal mendegelnek a föld gyomrában, ellenben a kösziklákról érkezett gyülemény vizecskék jobbára zörgéssel és zúgással szakadnak. Ama híres marschal *Turenus* soha nem beszélgetett maga felől, hanem ha nagy kételenségből, akkor is igen csendessen, s mintegy szeméremmel. És jóllehet hasznos embere vőlt a királynak, sok győzedelmekkel vigasztalta az udvart, okossan parancsolt a népnek, de mégis ha mi vétek történt, magára mutatott; ellenben a szerencsés folyamatját a dolognak, tisztjeinek, katonáinak tulajdonította. Melly szépséges magaviselésre nézve nagy- nak látszatott lenni, még ha vesztett is; és közönségesen mértékletességével nagyobb dicső- séget nyere magának hogy sem győzedelmével... Kövessed szerettem Neander ezt a vitéz bajnakot: viselj dicsiretre méltó dolgokat, de hallgass; jobb hogy mások hordják a cronikák- ban, sem hogy te a teli asztaloknál feltálaljad.

4. Ojjad magad a fertelmes esküvéstől, és szörnyüségés átkoktól: se a nemes vérhez, se a keresztyén névhez, se a jó pálcá alatt nevelt erkölcshez, se az Evangeliumhoz nem férnek. Megengedem, hogy a gonosz szokás, és mostani módi igen felkapta és derekassan üzi; de azzal senkit törvényesen és jó ügygel fel nem szabadithatott reá, minthogy ami eddig bűn vőlt, utóbb is az marad. És ámbár mind a község, mind a nemesség óltalma alatt igen elhatalmazott légyen; de amiatt is örök időkig sem talál helyt magának az istenes jóságok között. Hanem ha talán azért a kigyókat, békákat, gyikokat nem kellene bántani, mert buján szaporodnak, és sereggel járnak, avagy a gonosztévőket nem kellene büntetni, mert felessen vagynak. Távol légyen ez tőlünk Neander! A gonosz ártalmasabbá válik szokással; és azért mennyivel inkább rögzik, annyival inkább kell tépni és irtogatni. Egyszóval: ami ellenkezik az áhétatossággal, és meg nem alkuszik az emberséges böcsületes erkölccsel, nem illik egy nemes urfihoz, szemétre való puruttyaság... Vegyünk elő egy-két példácskát, és vonjuk rá mára képit a mostani Angliában fenforgó udvariságnak, nehezen találod tengerünkön túl is a külső orszá- gokban mássát!

Öszvetalálkoznak ketten szerencséire (igy köszönti egyik fél a más): hogy elkárhozzál te pajtás! Be igen örülök, hogy reád akadtam! Nem de nem cifra *compliment* és szépen mosdott udvariság ez? Előbb a mélységes pokolnak fenekére hengerit, és azután alig bírja magát

örömeiben. Vajjon mi jót kívánnak ezek ellenségeknél? Mikor szíves barátjokkal imígyen bánnak. Azt gondolják talán, hogy a *Gehenna* test s lélek hüvesítő vigasztaló hely? És hogy az Istennek szörnyű átka alatt kinlódó lelkek valóban reá találtak a szerencsére?

A másik: nyakába borulván vele egy járomba fogott régi társának imígyen kezdi: hogy örökkén elkárhozzál eb lelkű; már régen nem láttalak, mint vagy? Meg kell engedni: ez is módos üdvözlés; kettőt foglal magában: kárhoztat s ebbé változtat, az átkot a szitokkal forgatja, hogy szaporodjon a gonosz. Ugyanis elsőben ágyot vet a pokolban, azután a himes ebnek bőribe öltöztet, és egy hitván tréfával azt meri kérdezni: mint vagy? Gondolnám én, hogy aki ama kénköves láng mellett füddögél, nem igen kényyén éli napjait, és aki ebbé lett emberbül, annak is elég ebül vagyon dolga.

A harmadik: oldalához csiszolván magát egy valakinek, s megszorítván mind a két kezét eképen tudakozódik: Nó kurvasszony fattya hol lévél eddig, mi hir vagyon Londrában? Ez igazán a mi *cerimoniánk*, és szintén úgy tulajdona ennek a nemzetségnek mint az ángliai gyapjú; nem is szabad ezt a szokást kihordani az országból *sub poena confiscationis*. Noha valóban nem vólna szükséges olly keményen tilalmazni, mert fel mernék fogadni tiz arannyal egybe: se innen, se túl az Oceanum tengeren böcsületes áros embert nem talál. Aki egy marok sárral pofon csapna, nem fogadhatna becstelenebben. Kurvasszony fattya! Ezek a tiszta szeméremben mártott ígék nagy merészséget mutatnak, de egy csepp emberséget sem; mikor nem azok nyelvén akarunk beszélni, akik az utcákon vagy korcsmákon trágárkodnak... Vagy de talán azt kellene mondanunk, hogy igenis inkább szaggatnak az udvariságra, mikor az amolyan koszorú-felejtett anyákkal böcsüllik egymást; mert (ha nem tudad eddig!) a fattyuság ebben a nemzetségben jele valami nemességnek, máskülönben a köszöntés amint annak rendi nem járna böcsülettel. Mindazonáltal (az uraimék engedelmebül mondván) kevesen vagynak Angliában, akik örömet látják címerekben a két keresztülejtett rudat).¹

Tudom, hogy sok himes színnel s okkal mentegetik ama lustos mondásokat; ugymond egyik közülök: ezekkel az ígékkel, hogy „elkárhozzál”, s „kurvasszony fia” senkit sem károsítunk, neveljük a vidám tréfákat, és jó ízt adunk a beszédnek... Hallám: de ez a kopasz mentség ki nem szapulja förtőjébül a csunyát, és a goromba erkölcsbül nem farag udvariságot. Jóllehet pedig ne ártson annak, aki jó néven veszi, mindazonáltal nem mégyen el véle aki mestere; mert az Isten számban vészi a sértő és szidalmazó ígéket, akár mint alkudjál meg iránta pajtásoddal.

Ki azt hánya-veti elő: hogy ez a barátságos öszveszóllakozás nem egyéb, hanem az ángliai nyájasságnak, és igaz szeretetnek nyilván mutatott jele. Kétség kívül lépes-édes mézzel szépen megeresztett nyájasság, és gerjedelmesen heveskedő szeretet: a *Pluto* rabszujaira fűzni jóbarátját, és kicsapni való anyákkal tisztelni, megválnak a haragnak és büntetésnek napján. Azonközben elhihetd Neander: hogy ez a barátságos nyájas beszéd fülderhelő nagy kin azoknak, akikben még benlakik a piruló szemérem, másfelül azt jelenti, hogy a gonosszal igen cimborás a már benne megveszett természet; mert akinek bűdös lehellete, jobbára nincsen helyén gyomra. Egyszóval ez a nem tudom mi módos szokás magában paraszt, az iffjak közt botrányoztató, az Isten előtt utálatos undokság.

5. Mikor a kötelesség s emberség megkívánja, hogy a *dámák* udvarlására menj; kérlek, a keresztyén hitnek törvényei mellett maradj. Ott kin ne hadd az ajtó küszöbénél szolgálóddal a szemérmes tisztességet, meg ne felejtkezzél a jámborságról, mikor szemben vagy valamelly méltóságos kisaszonnyal; mert egyáltalában az erkölcsös udvariság öszvefér az isteni félelemmel. Francia és spanyol módra térdet hajthatsz anélkül, hogy megtagadjad a teljes Szent

¹ Jele a nemes fattyúgyermeknek Angliában, hogy a többitül megismértessenek.

Háromságot. Jóllehet a Szűz MÁRIÁnak tisztelete tilalmas Angliában, de mégis megálázhatod magadat a *dámák* előtt minden bálványozás és egyházi büntetés nélkül... Nézhetdsze amoda a palotában: mint esküszik egyik, hogy az előtte való személynek mosolgó arcája teljes paradicsom; penig talán mikor feledtében egyet viczorodik, gyomort kever. A másik oltárra való méltó szentségnek nevezi, noha talán szebbecske inkább, hogy sem istenfélő, és belül lelke nem oly gazdag malaszttal, mint kívül hajának rengő fűrtjei a napkeleti gyöngyökkel. A harmadik: angyali szépségnek mondja, és (hogy a vakmerő bolondság tetejére menjen) istenasszonnyá teszi... Az efféle pogány *complimentumok* után szabja a mostani világ képes udvariságát. De amint előbb mondtam Neander: ez a *practica* és sűrű szokás soha nem teheti igyenessé ezeket a fère horgadott vakmerő istentelen mondásokat. Mindenegy pár bötübül ugyan kiforr a teljes átok, nincs is más módja, hogy kimenthessük ezeket a *Pluto* unokáit a büntül, hanemha azt mondjuk, hogy nincsenek eszeken. Bár be többet, csak két tucet fakadékok oltanánk az asszonykának mind a két részről piros arcájára, hamar leszednénk az angyali kegyes szint róla, és ha egynéhány himlővel az öregiből meghintenénk áméttó ábrázatját, talán erdei csudát látnál az istenasszony helyében, és az ő rózsát nyitó mosolygó ajakihoz inkább háttal fordulnál.

De fère a tréfával, és azt is elnyögvén azonban, hogy férges valami istentelenséggel ez a szokás; azt hozom egyedül elő: hogy az imilyen udvarias hizelkedés gyalazza és rutalmazza inkább, hogysem dicséri az érdemes fejérnépet: minthogy vagy kevélnék, vagy gyáva együgyűnek tartja: és így vagy paraszt, vagy botránkoztató... Tudton tudjuk, hogy ez a patyolatos és búbos rend nem irtózik a dicsérettől, ámbár (*per hyperbolen*) kelleténél feljebb járjon, és tovább mulatnak ama tükrök előtt, amellyek a rútat is szépnek mutatják. Gyenge eszekre nézve nem tudják megválasztani a hizelkedést az igyenes érdemes dicsérettől. S minthogy mikor a szépről esik a szó, egyik a másik eleibe akar ülni; hamar elhítetik magokkal, hogy reájok példáz a képes dicsíret: azonközben a tréfát a való gyanánt, a jádzó hamis beszédet dicsőséges magasztalás nevében nyeldegelik. Ellenben ha megsajditják, hogy megcsalattattak; tengeri búban merülnek, és csaknem felfortyannak mérgekben. Erre nézve gondolnám, hogy valami keveset engedhetünk gyarlóságoknak, megadván a kellemes böcsületet és tiszteletet nekik, hogy ne fájjon szivek, és fel ne borzadjanak. Mindazonáltal Neander el ne vétsed az utat, félre ne térj valami mocskos barátságra, hogy el ne cseppentse ártatlanságodat: más részről térdeplő imádásra se borúlj az efféle faragott képek előtt, hogy helyén maradjon az első parancsolat.

6. A nemes urfiak nem szükölködnek az időbül, sok drága óra vagyon előttök, nem tudják hasznát venni, csak heverve s hivalkodva vesztegetik. Fogadd azért tanácsomat: tégy valamikétfélre a 24-ből valami böcsületes olvasásra; ki szép mulatás ez! Gyönyörködteti is az embert, hasznót is hoz. Termékeny ugyan bennünk az elme, de megkívánja a munkát, ültetést, gyomlálást, mint a virágoskert. A könyvnek forgatásával előkerülnek a régi idők s akkori történt dolgok. Olvasással: vesztég ülven s könyöködre dülven, megjárhatod széles e világot, Ásiát, Áffricát, Ámericát, minden útiköltség és veszedelem nélkül... A testi gyönyörüségek gözzel járnak, megtompítják az elmét, nem töltik kedvünket, fárasztják nyers erőnket, és minden egyébről elfogják szívünket; gyakran baromi indulatokra, vélte, vagy soha sem ingerlenek jóra... Ellenben az elmebeli vigasztalások vidám szikrát hánynak, és nem tudom mi eleveny tüzzel ébresztik az embert, tisztán tartják magokat, nem hagynak utánnok ásított únalmakat, tágítják a magában megszorúlt értelmet, és minden okosságba béöltöztetik. Tovább: ízt és kedvet adnak derekas igyekezetekre, egy szóval: kiékesítik tekéletesképen az embernek nemesebb s legfövebb részét, tudniillik *eszünket*... Egy tudós értelmes nemes ember, ha kell, napestig is szépen tudja beszéddel tartani uri vendégit. Véle vagyon kincse, mellyből mint eleven forrásból folyton-folynak a szép gondolatok, holott mások nem tudnak egyebet emlegetni, hanem az ebészek és lovászok dolgát, a házi kemencét, terétett asztalokat,

és szerencse ha a bordélyokon nem végzik. Az ő *discursusok* holmi gazzal elegyes, sok csintalan tréfákkal cifrázzák, sok pajkos szitkokkal és erős esküvéssel borsozzák. Bóldog Isten! Hányszor vesztettem víg jó kedvemet még a tekintetes személlyek között is! Mennyit terhelték füleimet sovány izetlen beszédekkel az ebekről, a lovakról, oly zajjal s heveskedéssel, mintha az ország dolgát, a nemesség szabadságát vitatták volna. Néha csaknem elhittem magammal, hogy mindazon peszér és kocsis inasok szorítottak a kerékben. Untig rángatám ide is, amoda is a gyeplőt; hogy fére csavarítsam a beszédet; de héjában: mert elvégre csak a kerekede elő: a *Melampus* agár a téren, vagy a *Beslia* kopókölyök a sűrűben viselte-e jobban magát a minapi vadászatnak alkalmatosságával. Mesterségesen amint annak rendi megülni a lovat, ebekkel a bokorból kiverni az ócsó nyulakat, fürj s fogoly után járni, uri szép mulatság, ád is néha méltó okot a beszédre; de mindcsak azon lantot pengetni, a lórúl ebre, ebrül vadra téríteni a beszédet, unalmas és bizonyos jele annak, hogy az uraimék igen alatt jártatják gondolatokat, s nem emelhetik feljebb a négy lábú állatoknál.

Egynehány esztendővel ezelőtt gallyába szállottam, és a tengeren túl bizonyos dolgaimban jó darabig késtem; megtérvén egy régi akarómnak látogatására mentem, ki is jó nemből szép értékű ember, és akkor valamely tartománynak *commissariussa* vala. Szinte asztal felett találtam, és pedig illy válogatott cifrában: innen oldalán egy vadászkürt és táska függött, túl egy béres szolga állott talpán, rajta megnyírt rongyos köntös, fején egy kopott kalap, alul két marok vendéghaj; úgy hogy hasonlább volt valamelly kerti vagy mezei ijegető vázhoz, mintsem tisztviselő személyhez. Emlékezetiben jóformán megfogyatkozott, mert olly idegennek tartott lenni, mintha soha sem látott volna. Én is valóban illy szörnyű változásán megütköztem, de utóljára ugyancsak egymásra ismértünk, és akkor nyakamra borulván, szorosan megölele mondván: Eusebi! Édes régi jó barátom, csak az isten tudja, melly szívesen látlak! Várom az utóbbi *cerimoniát*, legalább hogy értekezzen felőlem, mint szolgált légyen eddig az egészség? Hol jártam költem? Mit láttam útomban? Miben légyen *Námúr* dolga? Megszállotta-e? Szorítja-e az ellenség? *Mastricht* alá ment-e a francia tábor? Mit nyere a császár népe *Luzzará*² megvételével? Remélheti-e annyi hasznát a helységnek, mennyit költött ágyúporra *Te deum laudamus* napján? Mindezeket feledtében bocsátá a jó gazdám, minthogy szoros honjánál kívüljebb sohasem lépett teljes életében, a több részei széles e világnak mind azon *terra incognita* valának előtte. Hab pipáját, és erős bornótját kezdi vala dicsérni, azután az istállóban vezete, hogy megudvaroljam almáskék paripáját, s minthogy útban vala az apró büzös majorságnak udvara, oda is *nolle velle* bé kellett szaglanom... Eh! gondolnám magamban: ha ez a böcsületes ember békét hagyott volna a puszkának, a könyvekbe tekintett volna, nem járt volna annyit az ebek s vadak nyoma után, eszének is adott volna keveset, s nem mind jókedvének; alkalmas személy volt volna belőle a társaságra: de iffjantan kedves gyermeke lévén a háznak, senki sem meré meghurogatni, többet jára az iskola mellett, hogy sem bé; a házasság nyögibe akadván, feleséges emberré lett tizenöt esztendő korában, hogy megbolondúljon vénségére.

Eszemben sem tűnt Neander, hogy arra kötelezzelek, hogy minden alkalmatosságban *sylllogismusokat* faragván, egybecsatlott beszéddel viaskodjál, sem *tropice* és a *figurák* módjára trágyázzván az igéket, mint azon virágos táblákat terjegess azok eleibe, kik reád figyelmeznak; a téntán nyalakozó deákok dolga ez, nem illeti a megnőtt nemes embereket. Azt sem kívánom, hogy a *vacuum* semmiségét, vagy *Boyle* uramnak a tekerődött füstök s cserepek közt talált próbáit vitassad. Vagyon elég torkos prókátora mind egyik, mind a másik *hypothesisnek*.

² Luzzará: egy kis helység Olaszországban, Mantuától nem felette messze.

Itt megütközött a francia tábor a némettel, a császár lőn nyertes, de sokkal többet veszített hadinépéből, mintsem az ellenség.

Tovább: ama megfonnyadt régiség is, a *materia prima*, és a nap körül való nyargalási *Copernicusnak*, bizvást és jó ügygel kimaradhatnak a beszédből.

Hasonlóképpen nem szükséges a *Mogol*-, a *Kazul*-, vagy Szerecsenországban fáradozni, Pap *Janit* felkeresni *Abyssinában*; kevesen vannak az urak közzül, akik elmefutása addig lövellett. Szomszédság hozzánk a német *Imperium*, közelebb esnek Francia-, Spanyol-, Olaszországok, és a *claretto* vagy *malosa* bort kivéven is, adnak szóra valót...

A beszédet, jó Neander, időhez és személyhez kell szabni, hogy kedves legyen és erejében maradjon. Mi haszon vagy gyönyörűség benne a dámákkal görögül, és valamely falusi *licentiátussal* zsidó nyelven beszélgetni? Ha nem tudnak hozzá. Amazok, ha a német szót egynéhány francia igékkel felhabarván s megeresztvén, eleikbe adod, már megelégednek véle. Ez peniglen a deákkal is eleget vesződik. Meg ne erőltess soha a beszédet, mikor könnyen s vigan mehet. Mély dolgokat ne feszegetsz, mikor nem érti a fél. Egy szóval: sokat láss, hallj, olvass, tanulj; szerezz hivatalodhoz és uri állapotodhoz képest eltelő tudományt. Ha másfelül megfelel szép értéked bölcsességednek, *dupla* léssen benned a tekintetre méltó jóság, mellyel támogatván s bátorítván magadat, böcsületesen megjelenhetsz akármely társaságban.

7. Azok barátságára ne siess, akik náladnál fövebb renden vagynak, se azok közzé ne keveredjél, akik alábbvalók; amazokkal kárt vallasz értekedben, ezekkel böcsületedben... Aki tizezer forintot szed bé egy esztendőben, fel nem tehet azzal, akinek huszezer a jövedelme; előbb-utóbb hátra maradván, csak utánna fog sántikálni keserves kár- és szégyenvallással... Hogy pedig megint előbbi állapotjára verhesse magát, kételen lesz véle, hogy a rövid fársángért hosszú bőjttel adózzon, apróbb falatokat szeljen maga eleibe, alább hagyjon egyben másban jó darabig, minthogy az erszénynek fottig való apadási nem minden belé-fuvással teljeseznek.

Másfelől a közönséges emberekkel szoros barátságot kötni, annyiban tartatik, mint garázdiconként maga méltóságárul lelépni, darabokra szaggatni az *armalis*-levelet, és a nemes vért öszveszűrni a jobbágyi alávalósággal. A parasztrüh olly nyavalya, melly könnyen másra ragad a *conversatióban*, olly mocskok, amellyet nehezen lehet kivenni. Ki kiszt reá, hogy egyszersmind kivetközzél szép nemességedből; holott még a királyi méltóság ellen semmit sem vétettél? A világnak söpreji a pórok, hasonló a ragadozó állatokhoz, aliglan nyújtod ujjadat nekik, már az egész kezéd után kapnak, és a barátságos jóvóltodért gyalázattal fizetnek. Ha (amint méltó is) fenn akarod nálod tartani a böcsületet számodra, az ő alacsonságokra ne bocsátkozzál. Aki a korpa közé keveri magát, tudod ki harmincadjára kerül; aki egyre pajtáskodik vélek, tapasztalni fogja, hogy eleibe ülnek útóljára; mert nincs arra való eszek, hogy meg tudnák böcsülni a hozzájuk mutatott szelédséget, hanem inkább elbázzák magokat, és bátrabban gorombák. Más részről az sem tanácsos, hogy nagy göggel, haragos kevélységgel tekingetvén reájok, mind az *adót*, úgy megkívánjad tőlök az imádó tiszteletet; mert ez az elvetett jóság ellened támadhatna, és akkor rajtad történnék.

8. Vagynak a nagyságos személyek közzül, akik hol a gyengéltető kényességtől, hol pedig a kevélységtől viseltetvén, állallják és szégyenlik magokat a házi gondokban avatni. Felé sem tekintenek mint legyen a *conto*, mennyi adós keresztekre nevededett legyen a *rovás*; holott az *oeconomia* aligha bírja magát, s csak nem halálán fekszik; mintha semmi különbség nem váltoná az uzsorás nyerekedést az okos gondviseléstül. Elhiteds magaddal Neander: akármely gróf is finom gazda lehet, bátor vásárról vásárra ne taligázzon kalmárkodni. Nem szép dolog szemét behúnni és aluszékonykodni ottan a cselédes uraságnak, ahol benn is udvarában, kívül is csalton-csalják. Mikor az adósság, és hét, vagy hónap számra való fizetés szaporodik, nem különben mint az árvíz; úgy tetszik, nem ártana hozzálátni. Mikor az asszonyom tékozló, a szolgarend kártékony, hamis; könnyen elsemmisedik ott az ősi maradék, és véle egyetemben az úri *status*. Mindent kezére adni a *vice*-gazdának s utánna nem vigyázni, nagy vétek; minthogy az esküdt hűség is némelly próbákon megesik. A gonoszság mikor egyszer elszánta

magát, nem agg a kisbíróval, ha nincs kívül mástól féljen... Emlékezzél meg róla, hogy az értékből kifosztott s forgatott nemesség teljes gyalázat a mostam világ előtt, és nem állhat lábán, ha ezüstre s aranyra nem támaszkodhatnak. Jól számba vedd a jövődelmet a költséggel, és juttasd eszedben, hogy földeket bírsz, nem körmöci, selmeci bányákat... A lapos guta csapott már ahoz az erszényhez, melly csak mind négy ezereket ad ki, s nem vészen bé többet kettőnél. Ha eszed vagy *interesbül* élj, ne nyúlj a főpénzhez... *Londra* városába, udvari kapsira, zálog nevében ne hordogasd kastélyodat, köváradat; még szépen elállhatnak. Kockára, kártyára egyszersmind fel ne tedd öröködet, mert előbb utóbb megnyomorít, s mindenedből kiszorít a szerencse; akkor pedig ha a *camoeleon* módjára csupa levegőéggel nem akarod tengetni életedet, úgy lésszen dolgod, mint ama füstös nemzetségnek, mellynek *hátán háza, kebelében kenyere*, és elvégre úgy, mint ama bujdosó spanyol vitézeknek (*cavalieri erranti*), kik mind addig járták a világot, míg őket valamely hóhér felkapta, oszlopos palotájában szépen befogadta, és az Amán ablakára aggatta szellőztetni. Hidd el Neander mái nap a szégyenség szégyenébe nem tud mit tenni: kihez képest vigyázz kevesedre, megemlékezzél vénségedről, és a szerencse véletlen csapásiról. A megveszett úri *status* nem röppenik ujjonnan ki, mint a maga porából felelevenedett *phoenix*-madár; ha egyszer elillant, a reménység is utánna ballag, s nem hágy egyebet maga után a gyaláznál, keserves bűnül, kétségbenesésnél.

Tékozló ne légy, se fölöttébb fősvény; vétek mind a kettő. Gyűlölöm azokat az urakat, kiket csaknem felüti a nyavalya, legalább derekasan rázza a hideg, mikor valamicskét kell költeni; akik napról napra jobban szorítják markokat, öszvezsugorodnak mint a tengeri csiga maga hajlékában, hogy senkivel közök ne legyen; se magokkal, sem másokkal jót nem tesznek, a tenyésző gazdagság, tömött kincs, és mindenféle bőség mellett szűkölködnék *Tantalus* módjára. Uram! félek tőlök, mikor oldalom mellett látom, mert aki a pénzt jobban szereti a böcsületnél, látván alkalmatosságát, kiljebb szokta nyújtani ujjait, és az idegen erszény körül egerész. A fősvénység nem jár magán, körülötte forog a sokféle hamisság, álnokság, praktika, mint a sűrűséges raj; ezeket küldi lesbe, lesből nyereségre. Teljes életben sohase szeresd a pénzt csak magáért, se ne vesztegess holmi bolondságért. Rabja ne légy, mikor ura lehetsz kincsednek; bátor egy egész spanyol *flotta* vólna is. Meg ne szegd kedvedet egy hitván garasért. A pénzt se épen semmire, se igen nagyra nem kell böcsülni.

Udvarodat erszényedhez szabjad, feljebb ne héjazz állapotodnál; avégre ne koplalj, hogy nagyobb udvart tarthass; ne jártasd hintóban a szolgarendet (mint N. N. uram ő nagysága), hogy meg ne mocskolják a *liberiát*; a gyakrabbacskán indított mértékletes vendégség jobban támogatja a hitelt (*il Credito*) felőled, inkább fentartja az igaz barátságot, neveli a köz örömet, vigasztalja a gondba merült elmét; és jóllehet ez a búcsú is költséggel jár, mindazonáltal nem üresíti fenekig ki a tarsolyt; legalább pénzeddel böcsületet szeresz magadnak!

9. Mind csak a könyvek s írások közt aggódni, a zavaros gondokban torkig s meg torkig merülni nem jó: kifárad mellette az embernek feje, fonnyad nyers ereje, bomlik egészsége. A természetet nem kell éppenségesen lenyomni; ha kedvére megpihenhet, s hol mikor nyugtát leli, tovább szolgál. Aki (magát hámba fogván) kéméletlenül gyorsalkodik, utoljára megbénul, mint a jófutó ló, ha mind egyre sarkalják. Kihez képest: *Interpone tuis etc.* aggasd szegre egy darabig a setét gondokat, magad pedig térj szellőre friss égre, kedvlegelő böcsületes mulatságra. Megkönnyebbszik utánna tested s lelked, vérszemet vésznak a megszorított s fojtott erek, lecsendesedik előbbi háborújából elméd, minden megfrissül s újul benned. Sereggel árulják s kínálják magokat a sokféle vígságok; ezernyi-ezer különbséggel kiszitk szemét s kedvét embernek; te azokban válassz, amellyek legjobban tetszenek, és sokban nem telnek; mert a drágán szerzett öröm néha ürömmé válik. Ne kapj ollyas mulatságon, amelly megkívánja hogy ember teljesen reá függessze elméjét; mert illy választással csak terhet változtatnál... Azokat a játékokat meg se izelítsed, ahol a nyereség csak a vak szerencsétől függ; ha

peniglen ugyan csak ott szállana meg kedved, legalább *duplával*, *tripla* annyival meg ne erőlted: káros próbák ezek, szépen kifütyentik a pénzt az erszényből; egy ülés, egy kockagördülés, egy gonosz tromf többet árthat, hogysen ezer ekéd szerezhet egy egész eszten-dőben. Csak annyit szabad veszteni, amennyi jó kedvvel lehet... Teremtő Isten! Miket nem tapasztaltam egyszer is másszor is a kártyázó s kockázó iffjakban? Felháborodtak mint a bús tenger, se így se úgy nem találták nyugtokat, mintha mind azon tü s tüske hegyeken ültek volna, hevültek, reszkettek, izzadtak, rágták ajakokat mérgekben, véres szemeket hánytak egymásra; a sok panaszt, esküvést, szitkot, átkot, úgy keverték mint a játékot, tudnillik oda lévén már a pénz, utána rándula a békeséges türés, és minden böcsületes erkölcs. Megesett volna szivem rajtok, de mint hogy magok voltak magoknak proslói és hóhéri, csak az juta eszemben: ám a káros bánkódjék.

Előtalálám minap N. N. uramat, megállítám s megszólaltam: Hová (mondék) olly igen sietve? Azt felelé: bizonyos *expeditióra*; gondolám hogy tábort emleget, kihez képest illy szókra fakadék: Jó barátom! Mire véljem beszédedet? Most vagyunk szinte a derék télben, nincs még annak ideje, hogy sátorokat terjegessünk, s mezőre menjünk álmatlan vigyázásra, osztán mind a kettőnket elérte már a sok *péntek*, nem portázni való emberek vagyunk. E szókra valamicskét mosolyodván, azt sugá fülemb: Barátom! Más dolog vagyon előttem: az udvarba kell mennem egynéhány száz aranyokat hintegetni, úri parolámat adtam bizonyos játékra; nem lehet megszegnem; hanem azért jer velem, s légy társom. Erre mentést mentünk az udvarban, holott már készen várta a küzködő fél. Alig fordulék egyet, immár is derekasan cserdüle a kocka kezekben. Eleinten az öreg urat mind jobb kezén vezeté a szerencse, mintha különös és szoros cimborában lett volna véle, szemében néztem: vigasság, reménység, bizakodás egyeulesleg látszattak arcáján, lebocsátá bögyét, felgombolá ajakát, fére tevé süvegét, csípőjére kezét, a nagy öröm csaknem elfogta lélekzetit, mert legjobb renden lévén játéka derekasan nyere. Ellentétben a jádzó urfi elkedvetlenül, mozog s morog vala, féltem netalántán valami háború kövesse; amint meg is történt; egyszersmind felpattana, fére rugá a széket, oda hajtá mérgében a káros kockát, utána egynéhány pajkos szitkokat, s nemkülönben dúla fúla, mint valamelly *Hercules* unokája, aki a vadonerdön nevelkedett, és az oroszlán-kölykök között szokott dühösködni.

Azonközben a társamat illeti vala megint a játék, ki is módjával hozzá készülén, aranyos vitorlálkkal kikele a révből új szerencsét próbálni; de gonosz szele érkezvén egy darabig kerengőben, azután mind hátra hordozá: akkor az urfi megvidúla, és az öreg lesütvén fejét bömböle valamit magában, egyik átkozni kezdé a *vakot*, a másik áldást monda a *hatra*, és többre hizlalja vala reménységét... Azután jára kelé még egy darabig köztök a hatlapú veszett jószág, amiglen elvégre szegény barátom, úri parolája szerint, ott hagyá szép pénzét; s tisztességgel böcsülettel mindenét elveszte. Visszajövet tapasztalván hogy igen megváltozott színében s jó kedvében, hogy többet ne búsítsam, azt találám néki mondani: Uram ezt hívád-e előbb játéknak? Ha úgy; mondhatdsza tovább: mint alkuszik meg az aggodalom, a félelem, a keserves kár, a kétségben-esés a mulatsággal? Szinte úgy barátom, mint a tűz a vízzel, a föld az éggel, s a pokol a mennyországgal... Ha te másként vetettél számot eszeddel, nem bánom; én azt tartom: hogy akit egyszer-kétszer megnyújtanak csigán, vagy tüzes fogókkal cipdesnek, kevesebb jajjal és kárral viseli keservét annál, aki napestig imigyen kínlódik.

Ebből észre vehetd jó Neander, mit tartson ember az efféle mulatságokról. Futton-fuss azért tőlük, s még messzünnen is kerüljed: keserűség ez a gyönyörűség, igen megszomorítja az embert, s minekutána szerencse nyomorékjává tette, koldús rongyokat aggatván nyakára az ispitálba küldi.

A vadászat böcsületesebb időmulatás, nemesebb, kedvesebb, azon régiséggel jár a mi természetünkkel. A világ kezdetitől fogva hatezer esztendők forgási s változási után is, mindenkor érdemesen fennmaradott *reputációja*, és teljes gyakorlásban forgott sokaknál; mindazonáltal

mértékkel kell élni véle, mint az orvossággal, nem zabálva. Mind csak az erdőt lakni, minden berket kihajhászni, a füzesből a fenyősbe, a sűrűből a szálosba, a kicsatlott tacsókókkal verítették szakadva fáradozni: munka nem mulatság. Dicsérem azért és jóvalom a vadászást, de amellet azt is sokallom ami sok.

NEANDER. A *táncrúl*, a *musikárúl* mit mondasz? Nékem úgy tetszik, hogy a tisztesség- s böcsületszerető urfiakhoz igen hozzá illenek.

EUSEBIUS. A világ deliái megkívánják mind a kettőt; úgymint az uriásan nevelt erkölcsnek tulajdon ciffráját. Kétség kívül a tanult test szebben jár s lép, igyenesen hordozza fejét, egyaránt vállait, rendbe szedi minden tagjait, böcsületesen tud ember eleibe menni, tőle ember-séges illendőséggel búcsúzni. Gyönyörűség látni: mikor egy szépen termett úrfi, vagy magán vagy párasan, helyesen szedi s rakja teljes inait, kellő tetsző móddal viseli jól övedzett karcsú derekát, kezeit, egész testét ezer mesterséggel forgatja, és nem csak maga honja, hanem külső országoknak táncait is módjával ropja. A *musikának* peniglen ki nem barátja? A kikeleti szárnyos nép fenn a fáknak tetején, az együgyű pásztorság alól az árnyékos erdőknek völgyeiben, az urak drága palotákban mennyit nem ülnek mellette? Mikor a borúlt idők otthonos lakásra szorítanak, és nehezen mennek unalmas óráid, elővenni a lantot, a hárfát, a virgyinát, egyecskét vonni a hegedün, gyengén eresztett énekszóval közbeközbe hangoskodni: édes mulatság... Mindazonáltal legközelebb beszélvén a dologhoz, hivság és mulandóság mind a kettő: más egyéb hasznót nem nyújt, hanem hogy a *módihoz* szabhassad hajlagó testedet, és néhanéha kedvét találhassad az asszonyi finnyaságnak. Nagyobbra böcsülöm én azokat az úrfikat, akik fejekkel dicsekednek inkább, hogysem táncoló lábokkal, vagy hangos torkokkal.

10. Mikor az ártatlanság elhagyá a világot, akkor kezdénk legelőször fügelevél után nyúlni, köntösökön kapni, hogy meztelenségünket födögessük! Amihez azért a szemérem nagy kételenségből folyamodott, tudniillik a ruhaeszközhez, abban úgy tetszik nem kellene kevélykednünk, mert *dupla* szégyen, a szégyenvallásnak béllyegével dicsekedni... Nem mondom, hogy szürben bocskorban járjon a vitézlő rend, kétség kívül illy köntösben rosz látszatja volna. Többre igyekezzetel azért Neander, selyemre, bársonyra, szőtt, vont aranyra, és gyenge varrásokra is felszabadítlak; csak csendesesen légyen. A szabó ne csak testednek, hanem erszényednek és érdemes tisztednek is vegye mértékét, hogy helyén maradjon mindenünnen az illendőség. Akkor vagy igazán való *módi*ban, mikor a ruha nem csak tagjaidhoz, hanem *characteredhez* is hozzá illik. Láttam, láttam olly világ-oktalanította urfiakat, akik a *raritás* és ujság után lazzadván, magok sem tudták mire bolondúlnak végtére: felforgatták a városnak boltjait, napestig válogattak a sok színben, sohúl sem tudott megszállani kényes kedvek. Ezen általkelvén nagy nehezen, azután az egész szabó-céhre mentek az ilyen s amollyan formákrúl tanácskozni. Talán könnyebben készül néha egy tengeri gállya, hogysem valamelly nyalka urfinak rojtos és perémes gránát skárlát dolmánykája. Jóllehet ugyan, hogy azt tartjuk szép madárnak, mellynek szép a tollazatja; mindazonáltal a böcsületes nemes embernek ékessége nem a cifra ruha, hanem a jeles vidámság, okosság, erkölcsös reátartás, a belső alázatos-sággal megalkuvó külső méltóság és a magát ajánló kegyesség. Ezek a jóságok peniglen nem a mente ujjában, sem a skófiommal varrott deliekben, hanem benn a szüvében laknak az emberséges uri embernek, és onnan tetszenek ki mikor kívántatik.

Tennenmagad sem tagadhatod, hogy nem vetközünk ki estve a nemességből, és nem öltözünk megint reggel belé; mi nyomos okokból veszik tehát minden eszünk-kedvünk a ruha pompára és türhetetlen pipeskedésre? Hogy a pénz emberség, a ruha tisztesség, ám másszori mondás-ombúl hallád; nem kisztlek reá, hogy *stoice*, ama rusnya *philosophusok* módjára, se belül a tisztát, se kívül a színest ne változtassad; rongyban s foltos toldalékokban arcátlankodjál; mert egy az, hogy méltán megítélne a színnép iránta; más az, hogy egy vétékért a másikával áldoznál, a hívságot a szennyeskedéssel torlanád; a közép úton járj; vedd hasznát a boltoknak,

tarts szabót; csak hogy a mi ángliai posztónkkal, és valami selyem matringgal ne keressed támogatni a böcsületet, érdemet s méltóságot; mert hogy épen kimondjam: a selyem és abbul szőtt vagy vert posztó nem egyéb, hanem némely férgecskéből takaroszott hulladék és sok festékkel forralt ganéj. Ez az a drága szépség, amelyben mi magunkat tetétül fogva talpig borítjuk! Neander ruházd magadat okosan, csinosan, annak módja s rendi szerint emberül; és többet nyersz a böcsületben azoknál, akik gyöngyös és köves öltözettel, cégéres büszkeséggel mintegy erőltetik a népet a térdhajtásra. Nem a külső csúff pompa gerjeszti a szüvökben s neveli számunkra az érdem böcsületet, hanem a bennünk lakozó szép készség és *virtus*. Ama régi *Fabritiust* ő megnyöött zubonkájában, és *Curiust* a szenellő mellett jobban megtisztelte Róma városa, s inkább tartott tülök, hogysem *Caligulát*ul, vagy *Heliogábalust*ul; noha ezeknek szörnyű méltósággal vala állapotjuk.

11. Minden cselekedeted ollyas minéműséggel légyen, hogy uri személyeddel, s állapotoddal épen öszveférjen. Érte ne heveskedjél; akármelly szemfényvesztő tündérséggel forgassa magát előtted a böcsület: vajki hasznos lecke ez a mostani világ-oktalanította erkölcsre nézve. Némellyek mód nélkül horgásznak a böcsületben, elhitetvén magokkal, hogy haszonnal jár; mások, mert édesnek vélik. Ha úgy vagyon: miért nem kóborolják inkább az erdőket a haramiakkal minthogy ezek is nyerekednek; vagy miért nem indulnak fertőzni minden gonoszságban a feslettekkel; minthogy ezeknek is cseppenik valami gyönyörűség legalább a lustából.³

Szörnyűség csak gondolni is kit mire nem kíszt a böcsület, mikor egyszer elragadta. A kardnak élére bízzák némellyek, és halálos verekedéssel támogatják, mintha a böcsület s embertelenség, a nemes urfi és mészáros közt nem s nem volna különbség. Ezek: jóllehet *Europában* születtek, de *Amerikából* származtak, ama kegyetlen *cannibalok* nemzetségéből, akik emberi hussal élnek, és önnön rokonit hordják a gyomrokba: vagyis az *anthropophagusoktól*, akik hasonlóképen vérben zabálnak, s jó ízűen emészti magok magokat. Mikor a verekedők s vagdalkozókról esik szó; igyenesen az effélékre példázunk. Tudhatdza Neander, hogy az imillyenek, minden nemzetségnek törvényei szerint a gyilkosokkal azonegy büntetés alá vettetnek, és amint egy részről mérgesen megharcolnak a böcsületért, úgy más úton, Isten s világ előtt, gyalázatot vallanak.

Mintha hallanám, hogy azt mondja egy valamelly felhevült urfiacska: hát a keserves bosszúságot csak torlatlan el kellene felejtetni? Nincs különben jó urfi; ha más törvényes módod nincsen, jobb elnyögnöd, hogysem a verekedésben vesznöd, vagy a hóhér madzagán fulladoznod; a böcsületnek sebei idővel szépen bégyógyúlhatnak; ellenben akinek egyszer lába alá hullott feje, vagy a magoson kibúcsúzott lelke, talpára nem állhat... Mégis ugymond hazudolással keveri böcsületemet, és világcsúffá téssen, hogy türhessem? Miért nem atyámfia, ha megérdemled? Lám a bűn s büntetés azon egy mértékkel vagyon, méltó is, hogy aki vétett, adózzon érette.

De adjuk kezére a pántolódó urfinak, hogy ártatlanul fogják reá, s büntelen rágalmazzák arrúl, amiben nem vétett; engem ami illet: vagy kerülném előbb a galyibát, vagy lett kora után megbocsátanék haragosomnak. Valóban kevésre böcsüli az az ember a csendes békességet, s egyetemben drága életét, aki minden aprólékos sérelemért egyikét is s másikat is, oly szörnyű veszedelemben keveri. Valljon uraim mi dolog ez, hogy más porunkét sietve visszük az ítélőszék eleibe ezt pediglen nem? Holott a törvény nem csak *directe* az igazság, hanem a böcsület dolgában is bíránk. Nyilván ott a bekkenyője, hogy *baggatella*, s nem méltó terhes ügy, és azért szégyellünk előlépni véle. Ha úgy vagyon, miért nem tartjuk szégyennek a semmiért a mezőre menni, vért ontani s egymást felkoncolni?

³ Az első kiadásban: tilalmasból. (A szerkesztő jegyzete).

Azt felelik, hogy ez ugyan tagadhatatlan magában, mindazonáltal a szokás már széppé s dicséretessé tette a bosszúállást; kihez képest akiben nemes lélek mozog, inkább leteszi életét, hogysen felvegye a gyalázatot.

Lassan lassan *apiummal* nevelt *Hercules* unokája! Egy az: hogy csak az országos fejedelem eredeti Isten után a böcsületnek, ő osztogatja a nép közé kinek-kinek érdeméhez képest, csak önéki szabad a királyi méltóság ellen vétkes emberek vérével s életével áldozni; más az: honnan érkezett, s ki hozta közinkbe amazt a szokást? Nemdenem a rosszaknak sepreje, akiket a kétségbeesés tűznek, víznek viszen, kívül belől gyötör, akikben az isteni szolgálat teljességgel elhült, lelkiismeret vagy nincsen, vagy ezer sérelmekkel sebes, akik sokféle-képpen gyalázzák s mocskolják ezt a nemesb teremtményt, a mi természetünket. Méltó azt is tekintetbe venni, hogy aki ezt a gyilkos mészárlást képes nemes dolognak tartja, annak már az *atheisták* tévelygése férge rágja bélét. Nem is lehet különben; akinek egyszer a dühösség esztét vette, s mint az erős szájú ló maga kénnyén hordozza, szükségképen azokra a latóságokra vetemedik, amellyek a haragnak tüzes gerjedelmeit valamennyire enyhítik, úgymint a bosszúállás. Hogy pediglen ezt többen követik, amiatt nem jámborság, sem deli erkölcs; lám a furcsa ravaszság dicséri s üzi a családságot, a tolvajok a ragadományt, a feslettek a tisztátalanságot: ki méri azért vagy a csalakozást, vagy lopást, vagy a lustos életet javallani, jóllehet cégéres szokással fennforogjanak. A többire nézve: nem lehet már az ég alatt sültebb bolondság, hogysen egy pár ólom golyóbisra, s egy kardvégre bizni életét, s egyetemben üdvösségét. Az olasz szokás teli ugyan ördögösséggel, de nem olly esztelen; mert ez a nemzet nem maga vérével mosdik ki a bosszúságból, hanem ellenségének vesztével torolja; és azért nem szemközt, hanem hát megözt kerüli meg haragossát, s hol mikor ingyen sem vélné, akkor veri által szivét. Mi ellenben magunk áskálunk veszedelemet alájunk, önnönvérünk ontásával álljuk a bosszút, és dicséretes dolognak tartjuk lenni, mikor lelkünk kiokádása közt, haldokló szemekkel látjuk, mint tomboljon rajtunk nyertes ellenségünk. Vajki veszedelmes a verekedésben meghalni és jóllehet himezzék az urak a nemességnek s vitézségnek festékivel; de én csak elhitem magammal, hogy ezeknek a böcsületért viaskodó *mártyroknak* a más világon kénköves koszorú s örökkévaló szégyen lészen fizetések.

A halál, édes Neanderem, azon renden tartja a főembert a paraszttal! A nemesség, *titulus*, rakott kincs, utolsó szempillantásoddal elválnak tőled. Legkisebb szolgádot szépen fogadják más világon, ha jól kereste; magadat amoda vetnek, ha bűnös lélsesz. Nem aki mint született, hanem aki mint élt, s mint hólt: úgy veszi hasznát. Egy szegény áras-mives ember, aki kedvében az Istennek elhalálozott, menny felé mégyen, a dúsok s nemesek, ha az ördöghez részelkedtek éltekben, a pokol fenekére vettetnek.

12. Máí nap az urfiakat igen gyengén s kényesen nevelik; sohasem látott, se nem hallott *módi* rámaakra vonják, és nem tudom, mi képes udvari deliségre csigázzák; de minthogy sok ami sok, utóljára csak a *ridiculum* és csúfság kerekedik elő. Ezekröl a régi jámborféle főrendtöl messze fajzott urfiacskákröl azt tartjuk, hogy széllal béllal a fejek, és megveszett légyen agyvelöljök: telhetetlenek a sok izetlen tréfában, únalmasok a sok *cerimonia* miatt, fele *comicum*, fele *tragicum* minden dolgok. Ha édes anyjok látta s lakta vólna valamikor *Indiát*, merném mondani, hogy a majmokkal sógorságban esett; olly közel ütöttek ama csemetékhez, csaknem *praedominante bestia*.

Nóta s kóta betükre beszélgetnek, mint akik a piacon pénzért cinkoskodnak, úgy jár lábok mint a zsebórának gyenge kerekei, apró-lépve s percenve. Mihelyt reggel kibujnak a puha pelyhek közzöl, a tükör elejbe futnak, és asszonyi pipeskedéssel vesztegetik a drága időt: körülettek a szabórend, a kalmárság, szakálveröl, hajfodorító inasok, kik is hát megett jó formán nevetik az eszeficamodott urfiacskát, ő pedig maga magát nem gyözi eleget nézni és csudálni, mint ama hires *Narcissus*... Hagyj békét ezeknek; tartsák magoknak a szépséges szokást; ha látod, hogy ki nem feselhatsz ebböl a *compagniából*, legalább ne kövessed. Lesz

gondod vélek; azon fognak iparkodni, hogy te is nyomdokokban lépjél: mert ő kegyelmek (mint a rühesek) örömet másra fenik a nyavalyát, sőt tapasztalván, hogy nincs kedved hozzá, megkémlik s cirkálják legkisebb lépésedet s beszédedet, avégre hogy csúfképen *prosa*, *metroque* kigúnyolhassák. De ne törődjél vele, mert annyi hitelt találnak, mint *Cassandra*, *Priamus* király leánya, aki mennél többet jövendőlé *Troja* veszedelmét, annál jobban nevettek. Az *ugy* ígét szájokból már közönségesen *nemre* értjük, minthogy hazugok; az ő gyalázó beszédek, minthogy rosszak magok, dicséret-névben vesszük. Messzebb nyujthatnám még ezt a *materiát*, de talán eddig is megúntad.

NEANDER. Még nem isméred az én természetemet; mi nem olly hamar únom, s eléglem én meg a szép beszédet; nem is tudom miben tölthessem jobban időmet, hogysem abban az oktatásban, melly arra tanít: mint köllessék jól töltenem.

**ISTENES JÓSÁGRA,
ÉS SZERENCSES
BÓLDOG ÉLETRE OKTATOTT**

NEMES ASSZONY.

Utóbb pedig:

**A HADI ÉS UDVARI EMBEREKET
NÉZŐ
KÖZBESZÉDEK.**

TUDÓSÍTÓ LEVÉL A MAGYAR DÁMÁKHOZ.

Nagyságtok, Kegyelmetek!

Ezt a könyvet az angliai főasszonyok képes udvarisággal fogadták, sőt Londra városában annyi kedvet talált, hogy hatszor egymás után kellett kinyomtattatni. Tengeren innen hasonlóképen két kézzel kapták, és már is sok idegen nyelven olvastatik.

Nincsen azért reménységem kívül, hogy hazánknak dámái, őket illető erkölcsös kegyességgel ne vegyék, és magokat véle ne mulassák, akkor leginkább, mikor se más munka kezeiken, se egyéb gond nem fordul meg szíveken, és a vendégtől üres paloták unalmai közt nem tudnak mit tenni.

Tükört tart az egész patyolatos szinnépnek, hogy igazán meglássák: kik s minémüek légyenek. Megmutatja: mi légyen hivatalok, s mire köteleztessenek. Ébreszti, biztatja minden képes jóra, kikeréti a ravasz világ hálójából, utba vezeti, hogy önnön szívek szándéka szerint szerencsés napokat lássanak e mulandóságban, és dicsőséges színbe változzanak az egek közt.

Való ugyan, hogy néha csipve, néha mulatva, csaknem neheztelésre valót emleget, akin vagy a kényesség, vagy a gyarlóság megütközhetne; de minthogy az anglus authort nem a bosszúság, se más egyéb rosszkodás nem viselte, hanem a tiszta szándék, és azt igaz könyörülés: méltatlan volna iránta vagy megítélni, vagy megutálni.

Hogy pedig némelly szándékit fenébben, a többit lágyabban, itt világos, ott homályos szókkal vitatja; annak kell tulajdonítani, hogy a sziligy asszonyi nemben is nem minden szív lágy, és nem minden elme egyaránt éles, némellyeknél hosszabb, némellyeknél rövidebb az ész. Amazokra nézve följebb, ezek kedvéért alább kellett tartani a beszéddel.

Példáz holmikor oly nyilván, mintha festékkel akarna valakit leírni: ettől országunkban nem kell megijedni; nem ide szól, hanem a tengernek tulsó partjával tartja közit. Odafele értsék azért a magyar asszonyságok. Ha ki azonban azon képnek mása, jobb erkölccsel kendőzzék.

Végén: a tábor s udvar dolgárúl egy pár közbeszéddel továbbra nyujtottam munkámat; mert-hogy az anglus keze után sem találtam különben. Ezt a könyvet legislegelsőbben DORELL JÓZSEF jésuita írta. Aki fordította, marad

Költ Rómában, 1744-ben.

Nagyságtok, Kegyelmetek
alázatos szolgálja
FALUDI FERENC, S. J.

III. KÖZBESZÉD.

Eusebius oktatja és feddi a dámákat önnön rendetlen életekről.

Másnap jó reggel Aemilia s Lucia kivervén nagy kinnal magokat a puha nyoszolából, hintóba ülének a mult estebéli *commissio* dolgában. Elhűle Eusebius szemben ütköztén a követasszonyokkal, azt gondolván, hogy lehet valami bomlása a természetnek, minthogy ez a két kényes test előbb kele most egyszer a napnál, és nem irtózik a hűs harmattul; holott máskülönben dél tájban szokott kimenni a házbul, hogy meg ne ijedjen hosszú árnyékátul... Eusebius azonban semmit sem hagyott hátra a kellő képes udvariságbul, böcsületesen fogadta, annak rendi szerint kínálta egy-egy csésze *cioccolátával*; de a dámák mentegették vala magokat mondván: hogy kiki már két gyenge fácánnal bélélt meleg italokat vett bé, hogy a kakuk azon reggel semmit se nyerhessen rajtok.

Aemilia kinyitván leveleit, úgy mond: Uram, sok nevezetes dámáknak képei vagyunk, követséggel jöttünk hozzád ezen egynéhány punctomoknak erejével; alkalmas eszed szerint tudhatod, mire légy köteles. Szóval ennyit, s többet nem mondhatunk: kövess meg bennünket a minapi boszúságokért, és alkalmaztasd magad a most nyujtott articulusokhoz, mind a kettőnek egyáltalján meg kell lenni.

Eusebius olvasván s hallván ezeket, nehéz-nehezen türheté, hogy hangosan ne nevetne; és valóban ha Aemilia asszony sebes sirással nem özönözte volna mind a két szemét, *comoedia* lett volna a követségből. Olly zokogva sira, olly öreg könyveket hullata, hogy azt gondolta volna, aki tudós benne, hogy *Favorita* névű ebecskéje, kivicsoritván kis fejr fogait, a halálnak árnyékában alkonyodott légyen; mert a dáma ezt igen szerette, ölében nevelte, gyenge pelyhéken nyugtatta, maga rágt a falatot szájában. De az, hogy se nem ebét, se nem bűnét, hanem maga keservét s torlatlan bosszuságát keseregte... Eusebius minap⁴ a *catechismust* forgatta vala ezen dáma előtt, feddvén a rosarul s jóra igazitván. Ezt az asszonyom paraszt gorombaságnak nevével vévé; most pedig eszébe jutván, forró cseppekre olvasztotta mind a két szemét.

Eusebius ily állapotban látván Aemiliát, se nem akart nyilván tréfálni, se nem igen szerével reá menni a beszéddel, hanem a közép utat választván, imigyen kezdé: Nagyságos asszonyom! Amint tapasztalom, országos követségben foglalatoskodol ezen böcsületes társoddal, s egyetemben képei vattok a több londoni dámáknak. Ennek ha hire előbb érkezett volna hozzám méltó személyeteknél: a királynak hintójával fogadtalak volna; de ebben tudós nem lévén, s magatoknak tetszett *al incognito*, azaz titkon jöni szállásomra: talán nem vagyok méltatlan a bocsánatra.

Amint arányzom, arrul vádoltok, hogy én királyi méltóság ellen való vétkekkel vétettem a cimeres fejr népnek! Ily fertelmes bűnrül, ha meglett volna, kétség kívül önnön lelkemisméretetem is feddene; de minthogy se nem ilyenmire élem koros napjaimat, emlékezetem sem juttat ollyast eszembe, semmit sem tudok benne. Én teljes életemben nemességböcsüllő ember voltam, tisztelem mélyen azokat a személyeket, amellyekben az érdem és *virtus* tündöklének. Ellenben ahol egyebet nem látok a sima s piros arcánál, egynéhány abroncsokkal feldagadott hosszan nyujtott *mantó*- vagy menténél, s minden ráncából kinéző kevélységnél; odafele igen restellem vesztegetnem a böcsületet.

LUCIA. Micsodát! Az úr most sem még sem akarja megismérni maga vétjét, mellyel nagyon megbántotta ezt a böcsületes asszonyságot? A tegnap előtti nap nem ezer esztendő, vegye elő

⁴ Lásd a Nemes Ember részében a hatodik közbeszédet.

az ur eszét, nyujtsa adiglan emlékezetit; tapasztalni fogja, mely fertelmes mondásokkal terhelte légyen Aemiliát. De nyilván amint akkor minden képes udvariságbul kimosdott, úgy most egy embertelen nemtudommal akarja magát mentetgetni.

EUSEBIUS. Másutt is, itt Angliában is közmondás: *A törvényben tagadás jó*. Minthogy asszonyim, pörben fogtatok, rajtatok állana a próbabizonyítás; én mindazonáltal magam jó kedvéből örömost megvallom: vólt annyi grátiám, hogy magán vehettem szóra, és szivem szándéka szerint beszélhettem Aemiliával, de nem vólt annyi szerencsém, hogy igaz szivemjárásit igazul venné; nagy nehezteléssel végződött ő részéről a *discursus*. Azonban ha vétettem, csak egyetlen egynek vétettem; nem érhetem azért fel eszemmel: mint mehetett közpörre a dolog, hanem ha minden egy asszony *legio*; és ha egyecske maga bibéjét fájdalja, már az egész nemzetségen megfordult a nyavalya.

LUCIA. Akármint légyen, de mindnyájunk ellen vétettél Aemília személyében. Nem de nem erővel kinszerítettél bennünket a *jóságos cselekedetekre*? Nem is úgy javasolván ezen képes kinos jóságokat, mint a nemességnek ékességét, hanem úgy, mintha kötelességünkbe járó dolog volna. Nem de nem kigyót, békát, mindenféle csufságot mondottál a mi magunkviselésére? Nem de nem örök keserves kinokat osztottál fejünkre?

EUSEBIUS. Én azt mondtam Aemiliának, hogy tartozik a jóságos cselekedeteknek gyakorlásával; kitámad mellettem a Szentírás; ha kedvetek érkezett, menjetek veszekedni a Szentlélekkel; és vádoljátok szerelmes üdvöztönket (*super scandalo magnatum*), mint ha botránkozására valót adott volna a világ nagyjai eleikbe. Csak elhitessétek magatokkal, hogy a biblia ott érdekli, ott sojtogatja hatalmas igéikkel a dámákat, ahol legelevenebb az érzékenység benne, mikor a világi pompárul és hivságos dicsőségéről emlékezvén, nagyobbra böcsüllí a paraszt gazda-asszonyt, mellynek minduntalan terh alatt vagy on feje, otthonos munka körül keze, szeme esze mezei erdei gondban, ha jó; akármely tekintetes nemes asszonynál, ha rosz. Forgott az is minapi beszédünkben: egy nyomban jár-e kötelességek és cselekedetek ő nagyságoknak? Tapasztaltam, hogy jó távul szakadtak egymástul. Ebből vévén okot, ha valamicskét találtam mondani némely dámák fogatkozásirul, a vólt szándékomban, hogy jobbra változásokat lássa a világ. A felebaráti szeretet vezérletté nyelvemet, és nem valami *satyra* indulatok. [...]

LUCIA. Ne fárossza az úr magát, mi is hallottuk hírét a *catechismus*nak, Londrában lettünk világra, nem *Americában*.

EUSEBIUS. Jó szivvel reá békéllek, hogy tudjátok ama legfővebb s legelső parancsolatot; mert maga az Isten szokta irni szivünkben. Ama lecke is mehetett fületek felé, hogy avégre lakjuk e világot, hogy az Istennek nem csak mind földes urunknak, hanem akinek testünkre s lelkünkre egyetemben hatalma vagy on, hiven szolgáljunk. Tudják ezt Londrában a dámák, de megint elfelejtik mint tegnapi álmokat. Nem akarják megfontolni: mi következik belőle, hogy tudniillik mind azok a cselekedetek, mellyekkel nem szolgálják s dicsőítik az ő teremőjüket, haszontalanok, héjába való; és hogy mind azok a tétemények, amellyekkel ellene járnak kötelességeknek, messze eltávolítják őket teremősek céljátul. Hogy eligazuljon a további beszéd: tessék most jó dámák legalább muló félben számot vetni tétova röpitett gondolatokkal, ide s amoda szórt beszédetekkel, héti és hónapi cselekedetekkel; tapasztalni fogjátok, hogy mindezekkel inkább szolgáltatok magatok kényességének, semhogy az Istennek; nem kötelességtek, hanem az vólt előttetek, mint találhassátok kedvét érzékenységteknek.

Ez így lévén, hogy lehet eleven hit s üdvösséges iparkodó tudomány bennetek arrul, hogy nem mulatni, hanem szolgálni s lelketek üdvességét keresni jöttetek e világra. És arrul: hogy bátor mind a miénk légyen is, amit szemmel látunk és lábbal nyomunk; csupa semmi, ha lelkünket vesztjük. Tagadhatatlan azért: hogy vagy nincsen elevenséggel *hitünk*, vagy élével *eszünk*.

AEMILIA. Öcsém asszony! hadd koptassa nyelvét; amiatt minékünk egy hajunkszála sem bomlik. De mégis, Eusebius uram, mikor látjuk végét ennek az embertelenségnek? Ugyan s mely ártalmas csillagzat szülte fejünkre ezt a káros órát, melyben egyszersmind hitünket s eszünket elvesztettük?! Tudjad uram, hogy a te *dilemma* kapcsos beszéded épen nem udvarias, sőt merném mondani, paraszt. A hitetlenség egy *reformált* nemzetségben csuda *monstrumra* mutat, és az esztelenség oktan bestiára. Hol tetszik ki a mi beszédinkbül, hogy megbomlott eszünk; hol néz ki cselekedetinkbül, hogy oly fertelmes gonosszal teljes légyen akaratunk.

EUSEBIUS. Asszonyom! Ha szemeddel látnád, hogy egy nemes ember valakire költené minden keresménnyét, aki se háladással, se köszönettel nem fogadná, maga pedig a comoediárul a korcsmára s innen oda kóborlana, délig heverne, éjfélre táncolna, kinzaná gondviselő tisztartóját, meg akarna vagdalkozni birájával: nem mondanád-e, hogy ez az ember vagy ki akar pusztulni javaibul, vagy jó eszébul?

AEMILIA. Én azt mondanám, hogy nem hallotta hírét a jó gazdának, és restelli a számvetést, és hogy alamizsnával, vagy jóakaróinak kedveskedésekkel akarja tengetni életét utóljára. De uram kérlek szeretettel, ne hasonlitsad ehhez a bolondhoz a mi állapotunkat.

EUSEBIUS. Nem is lehet, mert nincsen közel való képes egyenlőség (*proportio*) köztetek. Mert amazt a gondotlanság csak világi s mulandó szorult ügyre juttatja, tudniillik szegénységre, vékony ebédre, sovány vacsorára, rongyos ruhára, kibül mibül ötlet előbb utóbb ugyancsak kisegítheti valami szerencse. De jó dámák, a ti hagymáztok és rossz gazdálkodástok szörnyebb veszedelmekkel jár; mert aki egyszer elveszti a mennyországot, örök kárát vállalja; és akit egyszer környülfogott a pokol lángja, azt örökkén perzseli.

LUCIA. Hallád-e Aemilia, a pap az örökkévalóságnak tengerében pottyant. Nő már tudom, hogy nem lesz vége a prédikációnak, ha itt nem hagyjuk... Eusebius uram, már tegnapelőtt is tudtuk, hogy az isten a paradicsomot barátinak, a pokolt ellenségének készítette, és hogy véghetetlen mind a kettő. Haszontalan rémettesz, mert közönségesen a főrend itt nem hiszi, hogy mikor ollyast mit cselekszik, bünbe essen, s következendőképen méltó légyen a büntetésre.

EUSEBIUS. Nevezetes asszonyim, közönségesen tudjuk, hogy légyen, s meddig tartson a pokol; és hogy törött útja vagyon: számtalan nép járja, sereggel vagynak rajta (széles e világrul szólván), a vitélő rend, mindenféle cimerez és zászlós urak, csoportosan a dámák, mi tagadás benne? De mégis a ti kegyes engedelmetekkel eszetekben kívántam juttatni, azt ítélvén magamban, hogy bátor ritkán s gyengén emlegessük is ezeket a végső dolgokat; de mégis valami hasznát vesszük. Vajki látom én, s bánom: hogy szeleskedünk ugyan holmikor gondolatinkkal az örök boldogság s kinok körül, de nem bocsátkozunk bé (*usque ad centrum*) derék mélységére. Vészem észre napról napra jobban s jobban, hogy lágyon hisszük s buzgón gyakoroljuk a pokol dolgát. Tapasztalom, hogy a régi pogány *Roma* s a mostani keresztény *Londra* közt nincs más egyéb különbség, hanem hogy ők tudatlanok, mi tudósok lévén a hit dolgában, azon egy erkölccsel élünk vélek. Mintha azon egy reménységgel akarnánk kimulni e világbul... A pogány *romai* dámák akkor időben lecticában vitették magokat friss égre, kedves szellőre, al *Campo Marzo*.⁵ A keresztyén *londrai* dámák hatlovas hintókban mende-gelnek a virágos kertekbe, ezt megunván, festett hajókkal, tafota vitorlyákkal sétálják a tengert... Azok nem voltak utólsók a theatrumokon, ezek első mindenkor a comoediákon... Mulatták azok magokat a táncban, ezek veritékszakadva járnak... A romai dámák országokat érő gyöngyöket raktak fülekre s pereceket kezekre, s isten tudja: mire nem bolondultanak

⁵ Mezőség, melly rakott volt szép mulató kertekkel és más épületekkel; a régi romaiak itt gyakorlották a hadi mesterséget, most kebelében vagyon Roma városának.

vólna végtére, ha a tanács a polgármesterekkel elejét nem vette vólna a dolognak. Meg kell vallani, hogy a mi pénzházaink (*banco*) nem érik fel a romai kincses tárházokat, és azért ebben, akár mint nehezteljenek, megakad a keresztyén *londrai* dámák pompára vágyódása... Jóllehet azonban, amint kezdém mondani, hogy egy-két lattal alább szállott légyen a pompa, a drága gyöngyök, gyémántok s arany mű a mi dámáinkon; de mégis többet nyom értékeknél. És ugyanazért a pogány Romához hasonlítván magunkat, a mi kevélységünk nagyobb és már türehetetlen. [...]

Mind ezeken fellül még az is nehéz hitelben vagy on előttem, hogy *rosszul nem cselekesztek!* Nem rossz dolog-e a bölcsőtől kezdvén egész a koporsóig száznyi-száz, ezernyi ezer uj s meg uj haszontalanságokkal töltöni költeni a drága napokat? Nem rossz-e e világnak buborék mulandóságába, és árnyék semmiségébe minden boldogságot helyheztenni embernek? *Nem rossz-e* csak rothadandó testecskénket ékesgetni, musicával, tánccal, comoediákkal fülünknek, lábunknak, szemünknek kedvét keresni, szegény lelkünköl mellyen megfelejtkezni? Hihető, kedves édes asszonyim, hogy még eddig nem érkeztetek annyira eszettekkel, hogy ezt jól megfontolnátok, és azért mind visszaértitek a dolgot. A rutat szépnek, a rosszat jónak, és az ólcsó semmit csudanagy drágaságnak ítélik, mint az éretlen eszü gyermekek. Engedjétek meg azért, hogy gyengén szépen levegyem a hártját szemeteköl, tulajdon minémüségék szerint adogassam a dolgokat elejtekbe.

Nincsen embernek drágább kincse az *időnél*; minden szempillantás egy egész örökévalóságot *ér*. Az üdvözült lelkeknek boldog állapotjuk nem egyéb, hanem némely jól töltött időcskének jutalma. És a kárhozottaknak jajos sorsok nem egyéb, hanem a rosszul vesztegett óráknak érdemes büntetése. Tudjátok-e böcsit a mennyei malasztanak? És mi légyen az isteni dicsőségnek színöl színre való látása? Egyik is, másik is a múlton múlt s többször elő nem kerülő időnek méltó ára. Akik már a pokol kemencéjében égnek, semmi tengeri siralmakkal meg nem engesztelhetik többet a bosszuálló Istent; holott mi az *Istennek malasztjával*, egy szempillantásban letörölvén büneinket, kegyelmet nyerhetünk, és érdemesekké lehetünk az ő színe látására. Ebből a következik, hogy az örök boldogság, és a kárhozat az időöl függenek. Ti mégis nagyságosan-nagy dámák azt meritek mondani, hogy nem *cselekesztek rosszul*, mikor a szép időt rosszul vesztegetitek.

Hány *millió* lélek vagy on alatt a földnek gyomrában kinban jajban, akik életükben ugyanazt danulták, amit a mostani világ leányi: mi rossz vagy on benne, ha így vagy úgy mulik az idő? Bezzeg tudják most, de heában, bezzeg siratják hogy esztelenöl éltek véle, de haszontalanöl; bezzeg fohászknak utánna, de nem reménységöl, hanem kétségbeneséssel. Ha a nagy Isten időt árulna abban az átkozott setéséöl, az egész pokol kinyujtaná kezét érette. [...]

EUSEBIUS. Értsük egymást, asszonyom; az egy Isten, ítéöl bírāja az emberi nemzetnek; ő emeli dicsőséöl hiveit, ő ejti kinokra pártosít. Én a setét Pluto országát nem laktam, Lucifer rovásán nem olvastam: ki s mennyi kárhozik jövendőben... Mindazonáltal ha a Biblia hiven tanít a *jóöl* és *rosszöl*; ha az *életnek* és *veszedelemnek* utjáröl igazán tudósít: a felebaráti szeretetnek sérelme nélkül merem mondani, hogy sok, mondám sok s még egyszer is mondom: sok kényes maga kedvén élő dáma nem jó utat választott más világra, következendöképen veszteni fogja üdvességét. Mondják, de heában, hogy az *lelkiismeretek* tiszta, mint a kék ég, mikor felhő vagy háboru nem bírja. Szívek édes békesséöl lecsendesedett, mint a nyugodt tenger. Vallják: hogy ujesztendötöl fogva egész más karácsonig egyet sem botlik szemek, nyelvek, lábok... És hogy minden órának legkisebb folyamló részecskéjét rendire igazított mértéöl töltegetik; és ugyanazért szeretik a maga talpán állöl, vagy más függő és zsebórákat. Hogy ezt elhihessük mi is, lássuk mulöl félben (csak Angliáröl beszélvén): mint kezdik s végzik a napot a dámák.

Legbizonyosabb hírét hallottam, hogy délelőtt három órával, nem is előbb, lábheggyel igen csendesen bélépik asszonyához a komornék leány, *ordere* szerint. És legis legelőször leporozván a tükröket, felfedi a *toiletta*-asztalt⁶ s annak módja szerint minden eszközt, és szükséges készületit gondosan, okosan elintézi. Rendre rakván a sűrű és hajválasztó füsüket, melléjek a vendég-hajat s hajport. Amoda a pézsmaszelencéket, szagokat, essentiákat, a könnyen habzó francia szappanyokat. Ellenében a függőket, nyakszorító gyöngyöket, gyűrűket, pereceket, reszketőket, seregével a foglaló és gombos tűcskéket, sok iskátulákat a fekete *musch*-formákkal. Temérdek sok gyölcs, bub, csipke, fejer és minden színű készületekkel egyetemben... Azonban minthogy már közel ásit a nagyságos asszony, hátrább áll a leányzó, s előbb nyomódik nagy pompával a *madame*! A tükörrel mint valamelly idegen istennel kezdi tanácsát egészségéről, szépségéről: tudniillik hizott-e, apadott-e ez éjjel? Gyül-e vagy oszlik arcáján, ajakin a *piros*? Tisztán maradtak-e szemei? Inog-e valamelyik fogacskája? Azután simítja homlokát, tépi szömöldekit, lefelé orrát, hátra szoktatja füleit. E meglévén, lassan-lassan kigombolítja sok papiros csigákra kinzott hajait, ad *numerum*: hol eresztett, hol pediglen picin gömbölyű fűrtökre osztja. Gyengén megjárva a füsükkel, izibe reá másod magával mind a két kézzel hozzá fog a fejporzáshoz; ezt mind addig üzi gyözi, amíg az egész szoba teli telik ködével; nem mutatnak a tükrök, s maga csaknem megfullad belé. Osztán egyet pihenik a párnás széken (*canape*), mert más izzasztó gond vagy on előtte, tudniillik a bub!

Vajki nehéz munka a bubot okosan feltenni! mert ez a kikötött cimere a szépségnek: evvel mutatja esztét, s módi finom izit a dáma; ha vall, evvel vall böcsületet az assambleában; azért, ha ki jobban reá talált, kész mindenkor kivájni mind a két szemét asszonypajtásának, kire mire nézve nem hertelenkedik válogatásában. Tizszer is megjárja szemeivel valamennyi bubok vagynak az egész szobában; ahol megszállott kedve, azt gyorsan a tükör elejbe viszi, alája bukik, meg leteszi, meg felveszi, elvégre ugyancsak foglaló tűcskével fejére szegezi. Csak az, hogy a karimája, és külső lefolyó csipkezeti iránt még nem tud magával megbékélleni; mert némellyek *horizontaliter* laposan, némellyek *verticaliter* tornyosan, mások *ad medios gradus elevationis* ki feljebb, ki alább szereti merevenyíteni... Ezen is általvervén magát, a legutólsó csinját veszi elő a cifrának: teli hinti az asztalt a fekete *musch*-formákkal. Itt megint derekasan haboz elméje a különb-különféle sok *inventio* és *capriccio* miát. Nem tudja eltekélleni magában: mennyit s mekkorákat válasszon a százbul? A jobbik vagy bal szeme végére ragassza-e a hóldocskát? Alája-e vagy fölébe a csillagot? Hol ültesse pofájára a kis tafotákot a *fiastyuk*, vagy *Göncölszekere módjára*. Nevetné hát mögött örömet a leányzó, ha el nem árulná a tükör... Mennek azonban az órák, és déli magosságra érkezik a nap; észre vévén azért magát az asszony, gyorsalkodik a több pipeskedésben: abroncsokba ugrik, övedzik, kendőzik, *tandem* belé buvik egynehány végmateriában s maga magának a tükör felé két három térdhajtással kedveskedvén, szörnyű méltósággal mendegél az ebédlőházba. Hírét vévén a szakács, küldi egymás után a fogásokat... Az asszonyom a kiskéssel itt is amott is piszkálván, egyszersmind elizetlennedik, s hallgat mint a bálvány. Ha kérdik, mi lelte? Ez a válasza: Lám megmondám, hogy a tyukfiak igen kövérek lesznek, és a galambfiak igen ösztövérek; emez édesebb lehetne, ez pedig türhetetlenképen sós. Meg kell engedni, hogy a jó isten szép eledelkkel kedveskedett az embereknek; de az ördög szegődött a szakácsok mellé konyhánkban. Most juta NB. legelőbben az asszonynak eszébe az Isten, azonban az ördögöt sem felejtve el! Ime előttünk vagy on immár, hogy az istenáldotta napnak a fele okos, hasznos, üdvösséges munkával ment légyen végbe; semmi angyali elme nem intézhette volna jobban el a tündöklő Napnak lépését, és azért az asszony *cento per cento* érdekét várhatja más világon.

⁶ Nézd feljebb kimagyarázását, a második közbeszédben.

Ebéd után az estvéli gondok kerülnek elő; behurcoltatja s emelteti magát a *madame* a hintóba, mintha se kezével se lábával nem birna. Már tudják a hámba fogott lovak, hogy a piac felé kell táncolni. Holitt rendire járja az asszonyosság az áros börtöket, egyiktől selymeket és azokbul szőtt materiákat; a másiktul keneteket, füsteket, kendőző vizeket; a harmadiktul, a legújabb módi formára már letőzött, és felszárnyazott bubokat, kézre valót azon *opera* s csipkeművből, utóljára a kövekből és más ráritásbul is válogat valamit; s a kalmároknál hagyván alkalmas adósságot, hazatér, hogy lerakhassa a vásárfiát.

A tükörnek menván, már nem tetszik ami rajta vagyon; frisebben öltözik, s a forgó szél megint azt adja fejébe, hogy a kocsiban üljön sok utcák látogatására, vagyis inkább maga mutogatására. Valóban is nézik és csudálják sokan: kiuszován festett, habzó, tágos, kevély tubinmantóját, amely alig fér a nagy födeles hintóba, álmélkodnak mások rajta, hogy birhatja füle a hüvekni nagy napkeleti gyöngycsöppöket. Csudálják mások a sok boldogságot fején és arcáján, a heáavaló sok szolgarendet körülette... Pörög azonban és csattog hintója egyik utcán bé, a másikon ki; osztja maga minden felé az udvari fejhajtásokat és mosolygást. Tudakozódik felséges nagy dolgokrul: ki érkezett légyen Francia- és Németországbul Londrába? Ki tért ki a városbul mezei mulatásra? Ki s mennyi ment férjhez a hajadon rendbül? Hány dáma találja magát nehéz óráiban? Ki bábája s ki lészen komája... Azután ha valami táncra, vagy más titkos mulatásra nem ígérkezett, a comoediára mégyen minden bizonyosan. Imigyen élnek a dámák Londrában és talán másutt is, hétfőn, kedden, s egész héten, tizenötöl kezdván s negyven esztendőkköl végezván.

Már könyörögve kérlek benneteket, keresztyén, okos, bölcs asszonyim! Mondjátok elő: melly óra a sok közöl, mi jótétemény ment áldozatul az egek felé? Mit szenteltetek fel az Istennek? Melly jóságra nézve vagyon oly szép nyugodt csendességben lelketekismérete? Mi biztat róla, hogy nem lészen rosszul dolgoktöl jövendőben? Mi választja a keresztyén dámát a pogány asszonyi képtől? A paradicsomnak jegyesét a *Lucifer* szolgálójátul... Chinában a dámák (akik keveset tudnak a más világi gyönyörűségekröl) nem élnek különben; mintha a mi angliai dámáinktul vették volna szakasztott módját rendtartásoknak: vesztegetik az időt sokféle heáavalósággal *mint ezek* ... öltöznek, vetköznek, örökkítig *valamint ezek*... Kényesen tartják testeket magok, imádtatják másokkal szinte úgy *mint ezek*... Kiszíjván a már koros napok testekbül a nyerseséget, és leszedván arcájokrul a fiatal pirost, csuda kendőzéssel s titkos mesterséggel föltozgatnak magokon *amint ezek*... Ha mit eleikbe ád az *inclinatio*, annak meg kell lenni; akár szép légyen akár rut, akár jó akár bün... Azoknak is, ezeknek is minden boldogságok csak a gyönyörűség, és ellenben leggyüöltebb ellenségek a virtus. Ugyanis azért, ha ily egyenlőséggel vagyon a pogány *chinai* és a keresztyén *angliai* dámáknak dolgok, féltelek benneteket Londrának leányi, hogy úgy haltok meg mint ők; mert akik azonegy uton járnak, azonegy helyre érkeznek.

LUCIA. Nincs különben; igen szépen mosdott satyrával találtad ujólag megböcsülni a dámákat, mesterségesen lerajzolván őket tetétül fogva talpig. Csak az, hogy merő gondolom kép (*sine originali*) és hivalkodó elmédnek haszontalan bujdosási. Mulatni akartad eszedet és nyelvedet, minket pediglen boszontani. Csak elhittem, hogy ritkán járod a templomokat; mert, ha azokban méltóztatnál megjelenni vasárnapokon, szemeddel látnád, hogy ott is sűrűn tisztessen megjelennek a dámák, szinte úgy mint a virágos kertekben, vagy a sétáló utcákon.

EUSEBIUS. Nagy kötelességgel veszem, hogy reám emlékeztetett az asszony. Idevaló az is: mire pereg zsebórájuk a dámáknak vasárnap s innepnapokon.

A vasárnap tudni való, hogy nyugalomnak napja, és e végre tovább alusznak, többet hivalkodnak a dámák. Némellyek orvosságot vesznek bé, hogy megmenekedhessenek a predikációtul; mert a pap sok igazat vet szemekre, vagy pediglen igen irtóztató szörnyű dolgokat mond a más világrul. Vólt egy oly dáma Londrában, amelly vigan himbálódzott a kinyílt

sediában, frissen forgolódzott a táncban egész héten, de szombat estvén jobbra valami nyavalya érte; sőt maga pulsusán derekasan tudta, mely tova légyen még a predikációnak és térdeplésnek napja, minden *lunarium* vagy *calendarium* nélkül. De ugyan csak mentek s mennek mások is sereggel a templomban, inneplő szép ruhákat látni, ujmódi deliségeket kapni, megismérkedni, valakit megkövetni a tegnapelőtti elfelejtett udvarlás, vagy *visita* dolgáru; minthogy az egyház a bocsánatnak helye. Ha e nem vólna; csak háromszor látná őket a templom: mikor megkereszteltetnek, mikor férjhez mennek, mikor eltemettetnek. - Nem csuda azért, ha restellik az imádságot, félnek a térdepléstől, szégyellik az ahétatos könyörgést... Hanemha *Darius* király törvényét (*noha erről még nem végeztet a parlamentum*) veszik tekintetbe, ki megparancsolá, hogy semmi kéressel ne hasogassuk az eget, és semmi panasszal ne busítsuk az Istent.

Ugy lépnek bé mint Caligula császár a templomba, nem Istent imádni, hanem az emberektől imádtatni, nem megszállani szívvél és szemmel a szentség előtt, hanem inkább egyikkel is másikkal is nyughatatlankodni; arcapírulás nélkül fel s alá, elő hátra, jobbra baba tekinteni. Ha aprétnak is valami kevés imádságot közbe-közbe; tiz annyit s jobb ízűen nevetnek hozzá, tűznek, tollaznak magokon minduntalan. Irigylük ha ki szebben öltözött nálokna, rutalmazák ha kinek nem vólt most egyszer annyi gondja a cifrára. Megitélik ha ahétatos; képmutatásnak tulajdonítják, ha csendes magaviselésében. Neheztelik, ha nem elég mélyen hajlott a térd számokra. Ha szerencsére jó beszédes társhoz férkezhetek; előveszik a trécelést, oda nyújtják az inasnak a könyveket, s egy fertály óráig két annyit mondanak, mennyit a pap fenn a széken huzomos egy óráig.

A templom s ebéd után a bálványozó zsidókkal *surrexerunt ludere*, kártyáz, kockáz, ostábláz az egész *compagnia*: nem is ingyen, nem csendesen, nem kis ideig, hanem sok pénzbe, alkalmas fősvénységgel, s csaknem éjfélig. A dámák az elsők hozzá, s úolsók tüle. - Ők terhelik a játékot annyira, hogy már nem multság. Mikor a szolgáló egy füstös fazekat tör a konyhában: tüzes nyárssal mennek mind a két szemének; de a játékban nem szánynák üresíteni urok erszényét, sőt egy ütösen vesztetni minden jegypénzét már férjhez menő leányoknak... Ha szabad Angliából egy lépést tenni Roma városába, ott kevés esztendő alatt egy hercegasszony elannyira megszerette a játékot, hogy jobbra ember egyebet nem látott kezében a kártyánál. - Szemébe jövendölék sokan, hogy előbb utóbb ugyancsak a játék felett fog meghalni; úgy is történt. Oszteni kezdé más herceg urnak s magának a leveleket, de el nem végezheté; lehanyatlott hirtelen a székül s kiejánlá lelkét... Ez a hercegi személy holtig játszott; a mi dámáink addig amig élnek. Szeretném tudni már, mi különbség légyen köztetek.

LUCIA. Bár elő se hoztuk volna az áldott vasárnapot!

EUSEBIUS. Látom, csipi az asszonyokat az igazmondás s mégis vitatják: hogy *semmi rosszat nem cselekesznek*. Az én fogyatékom eszemnek pedig úgy tetszik, hogy nem *nulla* avagy *semmi vétek*, a templomot illetésképen förtöztetni, az imádságnak helyét csevegéssel, tréceléssel, emberszólással bétölteni. A szemeket nem oda elő ahová kellene, hanem ide-oda s amoda hátra forgatni, ahová nem kellene. Szívvél elmével nem a szentséghez járúlni, hanem a tegnapi táncban, a máj jó lakásban s musicában fárasztani, az istenes könyvek s jóra emlékeztető képek helyett a kártyákat forgatni, azon játékban egyetlen egy fiatoknak szép *portióját*, és egyetemben hű szegény szolgátoknak sok verétékkel érdemlett szegődött bérét és jutalmát elvesztetni. Csak az, hogy a ti rosszul köszöriült eszetek, és kövé keményedett lelketek ismereti, még fertelmes rosszban sem talál rosszat! Ki tudja? Talán semmi rosszban nem mondanátok, ha azon egy cselekedettel Moysesnek mind a két tábláját megszegnék. Vagy ha tucin számra nyelnék s falnátok bé az öreg bűneket.

Amig ezeket mondá Eusebius, kimondhatatlan kinban valának a dámák; a felebaráti szép intést úgy vévük bé, mint a keserű *pilulákat*: színváltozással, szívszorongatással, félrevont

szájjal, könyvező szemmel. - A méreg s passió maga magát annyira nevelte benne, hogy se csendesen nem tudtanak hallgatni, se okosan beszélni a dologhoz. Egyik a másiknak azt mondá: valljon hol látta s kitől tanulta a mi dolgunkat? A másik pedig: hogy talán még a tükörrrel is tud beszélni? Talán kémeket küld nyomunkba? Hanem ha ez a rosszkódó ember, maga párját gyalázza hólta után!

Azokért nehezteltenek pedig leginkább reá, amiket a vasárnapról mondott. Eképen amennyivel tovább nyújtózott nyelvek, annyival jobban összezsugorodott kis eszek. - Eusebius megszáván ő kegyelmeket, lágy könyörülő szókkal kereste lecsillapítani, sok okkal móddal bizonyítván, hogy ő mindenkor fentartotta az érdemes megböcsülést a dámák számokra, amint néhány alkalmatosságokban próbákkal is megmutatta. Mostanság úgy történt efféle beszédekre fakadása, nem hogy a dámákat sértegesse, rutalmazza, hanem, amennyire engedik, oktas-sa... De szertelen felforrván az *alteratio* benne, könnyebb lett volna a forgó szelet zabolán hordozni, vagy a háborodott tengert lenyugtatni, semhogy e két nagyságos asszonykát megengesztelni... Egyik a másik szavába kapván, mind a ketten Eusebiusra támadván, addig öntögeték a párlugot ősz fejére, amíg magok megelégtették. Egyet pihenvén azért, és minthogy csendes szeled udvarisággal figyelmeze mindenre az öreg ur, és semmi kedvetlenséget nem mutata a sok csoportos gyalázatok között: *gratias* érdemele és békesség lőn köztük. [...]

E szókra Eusebiushoz fordulván Neander, úgy mond: Vallyon jó uram mitül vagyon, hogy oly igen szerencsétlenek a dámák *a jóra!*? Mondám, szerencsétlenek; mert valóban szerencsétlenek vesztí azon, aki nem gondolván élteben az Evangéliummal, elvégre nem jut teremtésének céljához.

EUSEBIUS. Igazán mondád: szerencsétlenség, és ami több, közönséges az egész fejér renden. Aemilia asszony előtalálta való okát, hogy a rossz gyermekneveléstől függ. A fiatal dámákat úgy nevelik, mintha a török császárnak csordáját akarnák vélek szaporítani. Az anyák nagy gondját viselik testeknek; lelkekkel egy cseppet sem agganak, mintha semmi jussok nem volna a mennyországhoz.

Szóllatlan gyermekségétől fogva hét egész esztendőig úgy bánnak véle, mintha csak mind azon test volna, és semmi lélek nem mozgana a kisasszonyban. Tollazzák, himezik, hizlalják; mindent kezére s kedvére adnak; semmire sem tanítják, semmiről sem feddik, semmi büntető eszközzel nem íjegetik. Hol pedig itten észre kellene venni az anyáknak, hogy jóllehet a picin *pupa* még nincsen érett ésszel; mindazonáltal vagyon nyers érzékenység benne, amelyre nézve, hol szépséges szóval s kedves ajándékokkal, hol fenyegetéssel minden illendőségre s képes jó erkölcsre lehetne hajtogatni és szoktatni... De amint mondám: a mostani nem-édes-anyák, - e hét esztendők jártában ezzel nem agganak; hanem palotás módi pálcá alatt nevelik: kézről kézre adják apolgatásra, ölelgetésre, nyalják-falják, öblökben rengetik, bársonyon nyugtatják, aranyban, biborban takarják, a legkényesebb csemegékkel táplálják, azon közben az imádságnak és isteni félelemnek még hírét sem hallja, ennek helyében a francia ABC-ét és mindenféle hívságot vernek kis fejében.

Mikor már csirázik, és kiszinlik valami eszecske belőle; akkor sietve-sietnek véle a *mamma* belső kamarájában, igyenesen a tükör elejbe leckére: mint s hogy kellessék véle tanácskozni. Oktatják azután a *toiletta* dolgában, mutatják a kendőzésnek eszközeit, mennyire legyen szabad nevelni az arcákon a pirost, hogy meg ne sokallják a szemek; s mint kellessék elejét venni, hogy a veríték le ne mossa és el ne árulja a vendégszínt; mi vizekkel lehet frissen s gyengén tartani a testet!

Maga sem tagadja a fejér nép, hogy legelső gondja s legútolsó célja legyen a szépség; kihez képest minden dáma kötelességének tartja, hogy érte legyen teljes igyekezettel, a természetet mesterséggel segítse, ha ez nem elég, erőltesse is; hogy idegen vizekkel mosódjon, hogy elejét vegye az arcgyalázó himlőknek, leigyenítse a kiülő fakadékokat, kellő színben, tetsző gyen-

geségében tartsa nyomos időig kényes bőrit. - Ezeken a leckéken által kell menni akkor tájban a kis dámának, holmikor ezer mártýromságot szenved; mert irgalmatlanul csigázzák derekát, feszítik vállait, támasztják állát, furdalják füleit, reszelik fogait, tépik szőmőldőkit. Hogy meg ne hizzon, sanyaru bőjtre fogják, kevés kenyeret, és rizskásáru higan leszűrt egy kevés levecskét adnak elejbe. Derekának mértéket szab az anyja, és aszerint abroncsoztatja, akár vehessen lélekzetet s akár nem. Eképen kinozzák kívül belül a *donzellát*, csak hogy tessék a világnak.

Felserdűlvén, táncra s musikára hajtják; mikor már annak rendi szerint csossza s ropja a menuettet, és a kótabetűkön fel s alá tud valamicskét danulni; mikor megtanulta, mint pittyengeti ajakait a többi, mint hunyorít ide is amoda is, mint haboz módiáson a legyezővel: víg örömet mutogatja az anyja, fenjen dicsíri érette, s biztatja, hogy böcsületet fog vallani a conversatióban. Mindazonáltal (ugymond) még két fertelmes módi bünt tapasztalok benned jó leányom: még vadocska vagy, és igen szemérmetes; a jeles udvari dáma nehezen pirul, nem változik színében, nem vonogatja magát minden aprólékért, nem minden árnyékre nézve pillant ijedelmesen. A gyermek, hogy kedvét találhassa anyjának, megszokja az arcátlanságot, derekasan szemtelenkedik, és hogy annál is jobban béöltözhessen a mondott szokásokba, talpig kivetkezik a régi szűzeket késérő szemérembul és jámborságbul.

Azonközben jönnek, mennek az esztendő, erőt vesznek, vastagodnak a gonosz indulatok, sereggel érdeklik a kisértetek, a nem tudom mi kívánságok tartalék nélkül járvák szívet, a mindenféle hivság ide s amoda ragadja. A kisasszony hül, fül, nem tud hozzá, mint kellessék magát megtartóztatni, nem bír a testi indulatokkal, nem esze, hanem csak kedve után járdogál. Az anyja másfelül mint a bálványt úgy öltözteti; a szolgarend pedig mint istenasszonyt úgy imádja. Akire haragos szemet mutat, jajos annak sorsa, hetes beteg utána; akire pedig mosolyog, már dicsőült léleknek tartja magát lenni; mert tudja, hogy kedvében vagyon az asszonynak.

Gyönyörűséges szép tragico-comoediát láttam N.N. ő excellentiája házában. A hagymáz, kétlem, ha vihetné-e embert többre; aprólékos nem tudom mi egy dologban valaki ellene talált mondani a kényes kisasszonynak, elannyira neheztelt iránta, hogy az egész palotás rendet szörnyen megijesztette, mert magát azon órában ellelte a hideg, méltóságos anyja asszonyának a *pulsusa* azon egy postán járt; hogy meggyógyuljon a gyermek, orvosságot vett bé az anyja, sőt még a komornék leányon is eret kellett vágatni. Ehez hasonlót talán még *Lucianus* sem látott álmaiban. Hogyha a jó méltóság megrivasztotta volna hevenyében a mérges gyermeket, és szokott helyén tapogatta volna sudaras csipő vesszővel; elfelejtette volna a dödörgést, és se maga, se a komornék leány számára nem kellett volna orvosért futtatni. Csak ebből is kitetszik, miképen rontja, veszti a természetet az imilyen s amollyn udvari educatio, és módi *nevelés*.

Tovább nemcsak romlik a kisasszony a nagy gyengéltetés, hízkelés és kevés anyai gondviselés miatt; hanem mind ezeken felül sok rosszat tanul a komornék szolgától... Mert ha *Bettának* vagyon szeretője: közös mindenben a kisasszony, ennél vagyon kulcsa a titoknak, ő igénygeti a dolgot, az ő pecsétje alatt mennek a levelek, az ő szobájában tartatik a *consilium* és fő tanács. Szemeivel látja, füleivel hallja mindazokat az esztelenségeket, amellyek fenforognak azok között, akiket perzsel a Cupido, és akikben a *passio* nagyobb a lelkiisméretnél, és isteni félelemnél... Ezek a nem szinte szűzen előkapott, és bátor csak játékképen gyakorlott mulatások, igen sebesítik a fiatal dámákat, fajtalan képeket irnak elméjekben, sok tüzet raknak szívek alá. Es jóllehet időtlen korok miatt vagy nem vesznek észre, vagy nem tapasztalják annyira, de idővel felforrván a gerjedelmek, lesz kinok s gondok nagy is miatta. Amit ifjantan az ebbéli dologban a nyers elme magában kapcsol, még görbe vénségében is nehezen felejtí.

Eddig amint láttuk, derekasan előigyekeznek, okul, tanul a leányzó a világ dolgában, de azonban tudatlan marad a JESUS Kristus iskolájában; ásit mindjárt s unalmak érik, mikor a keresztyéni tudományt emlegetik, sőt (Angliáról szólván) nem tud választást tenni az Evangelium, és zsidó *Thalmud*, vagy török *Alkorán* között. Nem is csuda; mert ha (*per privatam revelationem*) azaz különös isteni jelentés által nem, mint férne máskülönben hozzá: minthogy senki sem viseli gondját, senki sem oktatja. Anyja asszonya maga vagy restelli, vagy szégyelli az ebbéli papolást, vagy nincs üressége, se reggel: minthogy délig öltözik, se délután: minthogy estig mulat a vendégekkel. Minap ő excellentiája azzal találá magát mentegetni, hogy eleget aggódik a *két testtel*; megepedne a sűrű gond miatt, ha még *két lélek*re is kellene vigyáznia.

Hogyha már az édes anyja egyetlen egy születését ily könnyen felejt, csak elhihetjük, hogy a komornék leánynak még annál is kevesebben aszott ez a gond szívéhez, minthogy a méltóságos asszony csak himezi s tollazza magzatját, azután amoda rugja magátul, mint a struccmadár, maga hintókázik s mulat; nyilván *Betta* is inkább ollón szitát forgat a cathechismus helyett, hogy tegnapi álmát fejtegesse, vagy pediglen mesemesével tartja a kisasszonyt, osztán talán maga sem *doctoressa* az isteni tudományban, annyit tud hozzá: mi végre mozogjon a lélek testében, ki s mi okra nézve hozta ki előbbi semmiségéből e világra, mondám, annyit tud hozzá, mint a négy napi gyermek. A többi szolgarendről szólván, feléje sem mér menni.

Már az imigyen nőtt s nevelt világ leányából mit várhatunk? Mely ezermestere mindenféle hívásnak; az istenes erkölcsnek és az idvességnek dolgában pedig ostoba s tudatlan? Amely csak ez árnyékvilágnak tündér pompáját forgatja elméjében; a mennyei dicsőségre még múltó félben sem tekint.

Vallyon mint lesz dolga, mikor a gonosz gerjedelemnek gyuladási háborgatják szívét; minthogy még eddiglen senki sem ijegette a lángoló pokollal? Mi nyomós okoktul viseltetvén veti félre a buja kívánságokat, ha nem tudja, hogy fejünk felett vagy a gyönyörűségnek tengere, és csak azok részesülnek benne, akik itt alatt a lustosban nem zabálnak... Féltén-féltém én azokat a szüzeket, amellyeknek szemek előtt se büntető ostor, se magát kínáló kedves ajándék nem forog! Idővel, alkalmatossággal csak jó kedvek szerint élik a világot, a gyönyörűségben torkig, a hívásban telhetetlenül, a ruhapompában tovább az erszénynél, a kevélységben mindenek felett... Megszokván ifjantan, mikor férjhez mennek, annál is inkább megkivánják, kézzel-lábbal érte vagynak, és szörnyebben gyakorolják, mindaddig, amíg teljességgel ki nem vénhednek belőle.

Jó asszonyim, amint megkivántátok, úgy előtökbe adtam: mi légyen az oka, hogy tudniillik a mi országunk és városunk színei, a dámák rosszak, mert rosszul nevelték őket.

AEMILIA. Uram, nincs tagadás benne! Ha már előtaláltad rossz nyavalyánkat; nyujtsd jó orvosságát, szépen megköszönjük.

EUSEBIUS. Az én hivatalom nem ide felé mutat. Mindazonáltal a dámák kérése parancsolat; kételen vagyok véle, hogy engedelmeskedjem.

MEGSZERZÉS

A HADI ÉS UDVARI HIVATALRÚL.

I. KÖZBESZÉD.

Eusebius oktatja Neandert a hadi embernek hivataljárul és kötelességéről.

Elmentenek a *dámák*, magán maradának Eusebius és Neander. A húzomos hosszú beszéd meghozta az appetitust, a konyha sem késett, táloltak, ebédlettek. Asztal után (előkerülvén a hüs órák) sétálni indulának a tenger partja felé. Ott találák *Eleutheriust* és *Leandert*, akik a sok monda-monda után előkapván a villongást, jó forrón összeveszésének egy vitorlyás gályán. Erre Neander azt találá mondani: Félek uram, hogy mahólnap tórra ne menjünk; mert Eleutherius uram ebéd után örömost forgatja a nyársot, és Leánder katona embernek tartja magát lenni. Minap azzal dicsekedett előttem, hogy egy téli quártélyában harminc emberen vágott légyen eret. Közöttök azután esett sok szó a vitéz próbákrul, amig megkiváná Neander és addig busitá Eusebiust, hogy *ex ordine*: rendszerint oktatná a hadi embernek hivataljárul és kötelességéről. Az öreg ur reá ígérkezett; mindazonáltal más napra halasztotta.

1. Az nap regvel imigyen kezdé: *la courage*, a bátorság, isteni szentség a katona előtt! Ezt viseli szemén, ennek áldozik, erre tart számot minden hadi ember, kicsintül fogva nagyig, a fő generálistul kezdvén az utolsó sereghajtóig. Mindazonáltal nem mindnyájan isméri igaz közelséggel: sokan igen innen esvén, ügyetlenül kérkednek véle; mert csak rosz láрма támadjon is, annyira dobog szivek, hogy ugyan reszket tőle a vaserék, forró nyárban is fáznak ijedtekben, ha hirtelen reájok üt az ellenség; másutt kantároznak, és jobbik lábokkal keresik a kengyelt. Más sokan túl s tovább ragadtatván, vakmerőséggel vétenek; mert gyenge elmével, éretlen tanáccsal, megátalkodott akarattal, szembéhunyva, nyakra főre rohannak a veszedelmekbe.

Értsed tovább Neander: nem minden haragos *temperamentum* bátorság, kiváltképen az emeféle, melly gyakran változik, apad s dagad mint a *thermometrum*. Örömost vitézkedik a poharakkal, a mezitelen karddal nehezen, fenyegeti ellenségét távul; ha közel látja, más jut eszében. Aki vóltaképen bátor, mindenkor bátor s mindenütt: sátorban, mezőn, télben, nyárban, gyalog, lovon, éjjel, nappal, előtte a seregnek szinte úgy, mint közepiben. Se nem azért megy ellenségére, hogy meghaljon, se nem azért kerüli, hogy meg ne haljon, se nem kéméli kelleténél többet életét, se nem vesztegeti.

Most erre vigyázz Neander: könnyebb a haragos tengerben iragalmat, a hideg jégben lángot és sebes tüzet, lágyulást a gyémántban találni; mintsem efféle vitéz készséget, és hadi bátorságot a mocskos lelkű és bűnnel fertős katonában. Mikor a bűnös lélek a csaták és vijadalmak közt észreveszi, hogy eleibe nyújtózik a halál árnyéka; mindjárt eszében jut a pokol, akkor (amint tőlök hallottam) zöld kerekeket hány a szemek, bomlik eszek, se fegyverekkel, se magokkal nem birnak.

2. Hogyha azért Neander valaha megszeretné a fegyvert, és a Marsnak kockája után kívánnakoznál szerencsét próbálni: érte légy, hogy *jó keresztyén* légy; mert ha a rosz keresztyén elvész, a katona is ott lesz! És ha amaz kárhozik, a hadnagy uram is adózik. Ébren, készen légy mindenkor, *quantum ad bonam conscientiam*, hogy azon vig arcával mehess a halál és az

ellenség eleibe; minthogy a halál a dandárral jár, és leginkább ott forgolódik, ahol a két vitéz sereg egymásra rugaszkodik. Veszi dézmáját, való, itt amott széles a világon; mindazonáltal legtöbb halmokat rak a katonatestekből. Ha valakivel kezét fog: azzal frigyét nem köt, nem tud a *capitulatio*hoz, nem néz a fő vagy alacson tisztre, senkit parolára Roma s Bécs városába nem bocsát.

E végre nézve, jóllehet minden élő embernek, de leginkább a katonának szól ama mondása Kristus urunknak; *vigilate*: hogy ne aluszékonykodjanak az üdvösség dolgában. Mert az ő hivatalok azt hozza magával, hogy a tüzes labdák, mezitelen kardok, sűrű ólommag között forgolódjanak; holott bizonytalan: vissza tér-e a vitéz, aki előbb irámlott, vagy nem? Osztán: bátor tűz, vas meg ne eméssze is; a rendetlen élet, álmatlan vigyázás, megerőltetett természet hányot fektet le benne. *In summa*: ha más emberek ellen egyes nyíllal megyen a halál; a katonákat ezer kaszával üldözi. Ily szörnyű veszedelmekre nézve azért távol légy minden büntűl; vigabban fogsz viaskodni, és ha letészed is életedet, mezőn hagyod vitéz fejedet: legalább nem vesztet lelkedet, hanem a tábori aggodalmok után örök nyugalommal vigasztalod.

3. Nem illik a keresztyén vitézhez, hogy mint valamely *spáhi*, vagy *jáncsár* a török portán, csak böcsületért vagy pénzért hordozza a fegyvert. Noha magában nem bűnös, de mégis méltatlan igyekezetek ezek. A mi régi eleink, és dicső emlékezetű bajnokaink, a szent oltárrul vették kardokat, és nem más végért rántották ki hüvelyéből, hanem hogy hűséget mutassák fejedelmekhez, oltalmazták szerelmes hazájokat, jót tégyenek maradékaikkal, nem utálták a földi böcsületet, de nem is izzadtak csupán érette; hanem az istentől várták jutalmokat... Ide nézz, erre tarts azért Neander, se pénzedet, se böcsületedet nem vesztet véle, sőt megfelelően jó keresztyén módon hivatalodnak a mezőn, kincset raksz magadnak más világon.

Elhited magaddal, hogy egy pár koszos sárga pénzért, egy *vivat* kiáltásért, és hogy befurhasd nevedet az új *hirekben*, nem méltó étlen, itlan koplalni s epedni, rongyban csühödni, egymást érő próbákkal vékony szálon szerencsétlenné életedet. Amit ma kapsz, azon hólnap más ellenséged osztozik; tegnap *vivat* kiáltással magasztaltak azon próbán forgó társaid, holnapután megejtven a szerencse, táboros kacagással gyaláznak, és az új *hireknek* s krónikairásoknak talán csak más világon veszed hangját.

Nem gondolnám, hogy vitézséggel ujjat vonhass *Lucenburggal*, okosságra nézve *Tureniussal*; léssen mindenkor egy álgú lövésnyire való köztetek! És mégis ez a két hadi vezér nyugszik a setét sirban. Eleget dicsírte az elsőt *del la Rue*, a másodikat teljes beszédekkel égis magasztalta vala *Flechier*; de amiatt ugyancsak nyugosznak s oda vagynak. Hasonlóképen a sok nyomtatott *gazetta*-hirek, örömlövések, és márványban metszett hadi viselt dolgok miatt se nem támadtak fel a világra, se nem hüvesülnek a másikon. Ugy vagyon Neander s nem különben: kevés hasznát veszik a holtak, hogy őket az élők így s amugy emlegetik versekben, theátrumokon, krónikákban. Ha isten után fogtak fegyvert, veszik jutalmát; ha félre horgadozott szándékok: másutt fizetnek érette.

Hadakozzál azért *pro hona causa, cum bona conscientia, sancto motivo*: jó ügygel, jó lelkiismerettel, szent szándékkal. Vigyázz lelkedre, és az Isten vigyáz böcsületedre; bátor elfelejtve légyen is neved a háládatlan világ előtt, dicsőséges léssen az egekben... A martyrok szent serege nem veszekedett e mulandó böcsületért; kisebbséggel éltenek, és gyalázattal multának ki a világ szemei előtt, mint a gályás rabokat úgy ostorozván, s mint a cégéres gonosztévőket úgy sententiázván őket; most pedig dicsőségbe öltöztvén, korona vagyon fejeken, győzedelmes pálma a kezekben: egeket, földet bétöltenek szép emlékezettel... Vagyon *hirek* azoknak is, kik őket üldözték, ugymint *Maxentius-Julianus*nak Romában, *Taikosama* fejedelemnek Japóniában; de nem jóbul, se nem böcsülettel, hanem hogy miatta többet kinlódjanak ők, és mi okuljunk.

NEANDER. Nincs tagadás a többiben; hanem azon ütköztem meg: *pro bona causa!* Mintha a közkatonára, vagy közép tisztre bizták volna, hogy serpenyőre tegye és mérsékelje, mely jó ügygel indítanak tábor egymás ellen a koronák. Ne vétsek véle: eddig oly hiszemben valék, hogy az urak dolga a parancsolás, és a szolgálók kötelessége a szófogadás. Értse reá, akit a belső tanácsba nem bocsátanak, hogy vagyon okok a fejedelmeknek a bajvívásra (hanemha nyilván kitetszenék az igazságtalanság); máskülönben több háború támadna benn az országban, mintsem kívül. Eddig, amint mondanám, ily hiszemben valék.

EUSEBIUS. Hogyha kezdetitül fogva a mi időnkig, a többieknel sem mondott volna egyebet a *Credo* a te hiszedmednél, Neander; annyi vérontás és szörnyű pusztulás nem történt volna országunkon. Mikor a fő gubernium, királyos tanácskozással, valamit végez a hadakozás dolgában: azon országnak öreg s apró tagja megnyughatik rajta, és fegyvert köthet igaz saját fejedelme mellett minden más egyéb ellenvetés nélkül. Mindazonáltal előbbi akkori beszédemmel más valamire igyekeztem: azt akarám *in specie* mondani, hogy nékem nem tetszik, mikor a mi urfiaink, ha tiszteletet otthon nem kapnak, a francia liliumra, és spanyol oroszánra támaszkodnak, kereskednek a hadi szolgálattal, s életekkel *plus offerenti*, mint az uzsorások a marhával. Az ő próbátlan pallosok nem térszen választást a jó és rossz ügy közt; ő kegyelmek azt tartják, hogy ott vagyon a dupla igazság, ahol sok *duplont* rakogatnak tenyerekre.

6. Emberségesen kell bánni a katonákkal, mert emberek és nem fenevadak. A kegyetlenség ketté törheti csontjokat; de ritkán farag a rosszbul jót. Bosszúra igen, de vélte ingerli bánatra a legényeket. Innen történik néha meg, hogy forró ütközetekben nem az ellenségre, hanem előtte járó tisztire szegezi puskáját. Vajki szereti a szép szót és szeléd intést a közkatona; jobban s vigabban enged neki, mintsem a somfabotnak. Hasonlóképen méltó dolog, hogy a nagyok a közép tiszteket megböcsüljék.

Esmértem egy kapitánt Angliában, akinek jobban járt nyelve, hogysem fegyvere, többet tudott az esküvéshez semhogy az ütközethez, frissen forgatta nádpálcáját, egy sem vőlt *szűz* tőle az egész compagniában; de mikor harcra kellett volna menni, mind visszatáncola paripája. Ő kegyelme egyszer hadnagyának azt találá mondani, hogy térdet hajtson előtte, s mélyebben köszöntse; máskülönben (nagy esküvéssel szabóda) levereti lábáról. Nem teheté azonban szerit; mert a hadnagy erősen és okosan viselé magát, mikor amaz ördögösködött sok puruttya fenyegetéssel. Hogy azért a bosszúságot torlaná, tovább s fenjebben durváskodott. De rajta vesztett; mert látván az egész compagnia a hadnagy emberségét, és a kapitánynak embertelenségét: hangos kacagással, és friss *vivat* kiáltással addig hámpolá, a míg szégyenében csaknem lerogyant inárol. A tréfa más és harmad napra úgy elhatalmazott, hogy le kellett néki tenni a *commandót*. Akinél sóval sóznak: tanuljon belőle.

Dávid hárfapengetéssel kikergette a késirtet Saulbul; gondolnám, hogy katonaszitkokkal ezt végbe nem vihette volna. A káromkodás és átkozódás csak arra telik, aki mestere. Szép és hasznos dolog volna, hogyha a vitézlő uraim kiigazittanák a táborbul, mert szörnyű és gyalázatos dolog: terheli a böcsületes füleket, gyakorta versengést támaszt a szíves jóakarók között, és ami legtöbb, mindenkor haragra indítja a mennynek, földnek és az egész természetnek teremőjét. Ugy tetszik, hogy nem lehetetlen dolog, hogy valamely tisztnak fennmaradjon böcsületi; bátor szitokkal, átokkal ne vétsen az Istennek! Ugy tetszik, hogy engedelmességre bírhatja alatta való katonáját; bátor ő maga ne engedelmetlenkedjen a feje felett lévő urának! Ugy tetszik, hogy a királynak sem igen tetszik, hogy tulajdon lelke kárával építsen, jobbitson szomszédján, szolgálján, a tábori köznépen.

Ami téged illet, Neander: öltözzél tiszta hadi erkölcsben, a szépihez szokjál. Add meg a szégyen legénynek az övét, hallgass panaszira, tégy igazságot mennél előbb lehet; ne kinozd, ne boszonsad képtelen ígéssel, ne terheld veréssel. Maga jó kedviből szolgál. Ember, és hasonló hozzád természet!

Bátor légy, udvari és nyájos, senkivel igen szoros barátságot ne köss, senkihez idegenséget ne mutass. Vitézül viseld magadat a mezőn, *moderate*, mértékletesen a *conversatioban*. Ha e mellett az *ethica* mellett hiven megmaradsz: készen vár a böcsület, érdem és előmenetel. Ha ellenben bottal és mosdatlan szájjal akarsz elhíresedni a katonák és tisztek közt: megcsal a reménység; a jó hír, böcsület, szeretet nem az erőszaknak, hanem az udvariságnak gyümölcse. Ha sokan emlegetik pálcádott, talán sokan félnek tüled; de kevesen látnak jó szíved. A félelem a gyűlölségnek atyja, melly ha megfoganszik a katonák szívekben, jobb akkor a tisztnek hátrább állani, semhogy a legények közt forogni; mert maholnap ő kegyelmének szól a puska, mikor a megbántódott katonának méreg száll a szívére és előtte az alkalmatosság. Ha kérdezed, kiből beszéllek? Megmondom: *Experientia docuit*.

7. Büntesd büntesd meg isten nevében, ha mit ollyast vétett a katona; mindazonáltal keresztyén kegyelmességgel, és nem *tyrannia*-kegyetlenséggel. Értse az egész regiment, hogy az igazság mondja a bünösre a sentenciát, nem harag, gyűlölés, bosszú, etc. Vegye észre az egész nép, hogy a büntetésből kinéz mégis valami irgalmasság. Légyen mindenkor valami idővontatás a sentencia és *executio* közt; mert aki ma bünösnek tartatik, annak hólnapra kelvén talán kitudódik ártatlansága. Az ebbéli dologban soha sem ártott meg legalább a kevés hallogatás; de bezzeg megártott a hertelenkedés! A halál olly szembéhunyás, amelytől egy egész örökkévalóság függ. Nem keresztyén szokás oly szörnyű sietéssel kítaszítani embert a világból, hogy előbb meg se gondolhassa: mire jut a másikon. Eh Neander, szinte ugy meg holt üdvezítőnk a közkatonáért, valamint a főgenerálisért. És ha a bünös megérdemlette, hogy elveszesse e mulandó életét; amiatt még vagy *jussa* a menyországhoz. Engedj néki időt, hogy a jövődőrül okos rendelést tehessen; ám ha ugy kell meglenni, az akasztófárul mehessen a paradicsomba. Adj melléje lelki gondviselőt, aki igazgassa, biztassa, s bódogúl küldje az örökévalóságra.

Ha lehetséges, légyen előbb része az Ur vacsorájában. Nagy dolog a halandó embernek ezen utolsó vigasztalását tagadni, vagy meggátolni. Az Isten, aki az ártatlan Ábelnek véré megkereste Cain egytestvérén, rajtatok megkeresi lelkét a hirtelen és készületlen halállal kimult felebarátoknak. Aki az irgalmasságnak ajtaját ki nem nyitja szomszédjának, zárva találja magának is a szükségnek óráján. Haragra gerjeszti a nagy Istent; ki is bátor hallassza büntetését ideiglen, de előkeresi ama kegyetlen tiszteket más világi ostromra! Ne mentegessék az urak azzal magokat, hogy a hadi törvény kemény; tudjuk ezt, és azt is tudjuk, hogy nincsen oly udvar, oly törvényszék, amely a lelkekre hatalmát nyujthassa. Az Isten bírója a lelkeknek; az ő *jussa*, hogy a lelkekre ajándékot vagy büntetést osztogasson.

BÖLCS, ÉS FIGYELMETES

UDVARI EMBER.

ELSŐ SZÁZAD.

ELŐLJÁRÓ BESZÉD A MAGYAR NEMESSÉGHEZ.

Nagyságtok, Kegyelmetek!

Nem a jámbor igaznak szabják a törvényt, és a bölcset nem tanácsos tanáccsal terhelni. Mindazonáltal a tanult okosak is köszörülik eszeket leckével, és az erkölcsös jószág is teként a parancsolatokra.

Lehet azért ennél amannál, együtt is másutt is valami kelete ezen könyvecskének, amelly aliglan költ ki *Spanyolországban*, azonnal maga nyelvére, maga betőivel nyomtatta a *francia* udvar. És közönségesen az udvari bölcsek jóízűen, se nem kis haszonnal olvassák. Erre képest méltónak ítélttem lenni, hogy a főrendek *magyarul is* megismérkedjenek véle.

Udvari Embernek neveztem, minthogy *Monsieur Amelot de la Houssaye* sem tett egyebet könyve homlokára. Méltán is, mert leginkább az udvari személyhez alkalmaztatott, mély értelmű *maximákat* foglal magában, amint bővebben tapasztalni fogják, akik nem sietnek vélek.

Egyrül követem, és más egyre kérem a kegyes olvasót: ne nehezteljen, ha fordításomban néha csak mellette találtam járni a *spanyol* authornak; ki akadékos szeges munka, az idegen nemzetnek nyelve járását, és annak tulajdonát, szakasztott úgy magyarossan ejteni! Kérem pedig arra: meg ne ítéljen, se ravaszkodásra ne vélje amit irtam; fegyvert, óltalomeszközt kívántam a hamis világ ellen adni, nem rossz politikát hinteni nemzetem eleibe.

Ami a *stilust* illeti, ha olly cifrán nem trágyáztam, amint hazámnak kényessei szeretnék, vagyon kis mentségem: iffiantan kezdettem, távul bújdosva irdogáltam jobb részeit és csak pihenő órákkor. Ezek mellett a magyar nemességnek ajánlván s óltalma alá bizván munkámat, maradok

N.-Szombatban 1750.

Nagyságtok, Kegyelmetek
alázatos szolgája
FALUDI FERENC S. J.

I. MAXIMA.

*Mostanság minden állapot nagyra ment; a világ előtt való színes
magaviselés pediglen legfővebb helyre mesterkedett.*

Ma több kíváncsit egyetlen egy bölcshez, mintsem régenten (*Görögországban*) mind a héthez. És nagyobb mesterséggel kell akárkinek is forgatni dolgát a mostani világ esze után okúlt egy emberrel, semhogy ennek előtte egész egy *nemzetséggel*.

II. MAXIMA.

Indulattal és ésszel.

E kettőn, mintegy annyi sarkokon fordul meg minden tekéletesség. Aki egyikével béves, a másikában pedig megfogyatkozott: szegett szerencséjének más fele hijával vagyon. Nem elég éles elmével valamihez készülni, hanem ahoz termett kész alkalmaztató erő, és természet szerént való jó foganatos indulat is kíváncsit. A fogyatkozott szegény eszűek leginkább abban szerencsétlenek, hogy nem tudnak választani a hivatalban, tisztben, tartományban, jó akarókban; innen történik az eltökélt szándékoknak nyugatatlan megváltoztatása.

IV. MAXIMA.

Az értelem, és módjával bátorkodó szív nagyra emelik az embert.

Minthogy ez a két tulajdonság nem mulandó jóság emberben; el-tovanyújtja hírünket s nevünket, sőt halhatatlanokká téssen emlékezetünkre nézve. Annyit nyomsz a világ deliai mértékekben, a mennyire segét bölcseségednek ereje. Az értelmes embertől minden kitelik. A bölcsesség maga magának déli világossága. Az értelmetlen ember pediglen sűrű homályban forog: nem különben mint a földnek kerekése, mikor a tengerben merült napnak elalkonyodott árnyékában borúlt. A bölcs tanács, és erős szív, vezérlő szeme és iparkodó keze mindenkinek. Egyik a másik nélkül előmenetelre nem mozdít; mert a fenhéjazó bátorság, tudomány nélkül, önnön kárára erőlteti az embert: az értelem pedig, szívbéli foganatos erő nélkül, tenyészetlen és meddő.

V. MAXIMA.

Arra tarts, hogy el ne kerülhessenek az emberek.

A faragott kép nem azzal lészen bálvánnyá, hogy arannyal burittatik, hanem azzal, hogy imádtatik. Akit a szerencse okossággal megszeretett, inkább kívánja, hogy adósi utóbb is reá szorúlván, tiszteljék, hogysem kellemes hálaadással mint valamely aranyburitással terheljék. További reménységnek ürügyével, mint zöld ággal maga részire vonzani egy valakit, udvari cselvetés; ellenben akármedly szolgálatért a hálaadást adó gyanánt szaporán beszédni, paraszt erkölcs; mert amint a várakozó reménység emlékezéssel jár, úgy a meglett kifüzetés a vett jóról való feledékenységgel páros. Előbb kelő az ember, akitől egyebek többet várnak, és várván kedvére járnak, hogysem más egy, aki a kölcsönt nagy fénnel visszakeri; minthogy kételenségekből kioldozván őket, nincs utóbb, mivel böcsültesse, avagy kellesse magát vélek. Ha ki a forrásból untig ivott, hátat mutat néki. Mikor kifacsarjuk a naráncsnak levét, ezüst csészéből pad alá hagyigáljuk üres bélét. Mihelyt tapasztalják az emberek, hogy tőlünk nincs

mit várniok különben, hanem nagy zálognak örvével: megúnnak bennünket, elidegenednek tőlünk, és más hasznosb emberekre térítik az előbb nekünk szánt tiszteletet. Meg ne vessük ezt a fő titkú leckét, hanem arra tartsunk, hogy innen utóbbi szolgálatunknak beszegődtesével szükségessé tegyük magunkat; amonnan pedig a még hátramaradott adósságnak emlékeztet fentartatván vélek, egy áltáljában el ne kerülhessenek bennünket még a nagy méltóságok is. Mindazonáltal úgy emberkedjünk, hogy a nagy hallogatást meg ne sokallják, s el ne unják kötelességeket. Azonközben arra is vigyázz: mikor te különös hasznodat kelleténél többet vadászod alattomban, kárba ne keverjed a benned bizottakat.

VII. MAXIMA.

Uradon ne láttassál győzedelmesnek lenni.

Minden győzelem gyűlölséges az ellenfélnél; ez a nyereség peniglen, és diadalom, mint-hogy azokat bosszontja, akiknek udvarolnunk kell s engednünk, bátor ne légyen eszelős, de valóban veszedelmes. Természet szerint irtózunk minden urallástúl, és kiváltképen a feljebböző parancsolóinknak amennyére lehet rázogatjuk nyakunkról igáját: melly fonákul fordult, és visszajáró képtelenség volna tehát, ha ki önnön urának uraságára ásitozna. Aki ezt jól általérte, hahol mit nyer is urán, mentegetni, és titkolni fogja, mintha szándékján kívül történt volna, nemkülönben mint egy elmés kisasszony, melly úgy mértékeli az ékesgetést, mint ha a cifrára, és kellő színre nem is kívánczolt volna szaggatni. Akadunk itt-amott afféle emberekre, kik a szerencse, és természet egyéb ajándékiban az elsőbséget ingyen s jó kedvvel másnak engedik, mindazonáltal keresve sem találunk olly fő, és fejedelmi személyeket, akik az elmebéli viadalban veszteni akarnának. Az értelem: királya a több lélek javainak, melly maga erejével is naggyá tehet bennünket, és szintén azért ennek sértegetése királyi méltóság ellen való vétek. A hercegek, és fejedelmek mindenkör arra arányzonak, hogy fennforogjon a világ előtt méltóságok. Megengedik ugyan, hogy őket segélgessük, de egyáltaljában nem, hogy meggyőzzük. Tanácsiddal úgy menj feléjük, mintha csak eszekbe akarnál valamit juttatni. Oktatásnak színével veszedelmes hozzájuk járúlni. Tanúlj a csillagoktól: ezek noha a fényes napnak csillámló fiai, mégis annyira sohasem vakmerőlködnek, hogy az ő színe előtt fényeket ragyagtassák.

IX. MAXIMA.

A nemzetünkre fogott fogyatkozásokat erkölcsinkkel kell meghazudtolnunk.

A Föld gyomrából kiforró folyamok, azon ereknek egészséges, avagy ártalmas tulajdonságai-ban részesülnek, amellyeken általszívárkoznak. Az ember az égnek, melly alatt születik, azon tártománynak, mellyhez szokik, jó avagy gonosz természete után javul, avagy korcsosodik. Többel tartozik emez amannál hazájának; minthogy egynek a másikánál jobb éltető éggel, szerencsésb csillagzással kedveskedett. Nincsen olly ékes, okos, erkölcsös nemzetség széles e világon, melyhez szó nem férne. Vannak együtt is másútt is, némelly östül maradott, és a nemzetségekre eleredett vétek, mellyeket felkapván a szomszéd országok, magok között vigan gyalázzák s terhelik miattak a külső atyafiakat, hol különös kérkedésre, hol köz nyájas-ságra nézve. Ember érette, aki hírében kisebbedett hazája igye mellett felserkenvén, nem kárallja fáradtságát mind addiglan, amig azonnak fogyatkozásit meg nem jobbitja, avagy a rutalmazó vidékséget igyenes emberséges erkölcsivel meg ne hazudtolja! Nem marad érdem jutalom nélkül: széllal terjed hire s neve, fejlőgatva, ország s világ azt fogja mondani felőle: nesze a ritka madarat! Százezer közül ezen egyet, aki hazája nemzetséges mocskából ki tudott

mosdani. Vannak az országos vétkeken kívül más egyebek is, mellyek mintegy tulajdonképen csak bizonyos uri fő házokhoz, vérséghez, hivatalhoz, tiszthez ragaszkodnak. Ezek, ha elejeket nem vesszük, meg nem harcolunk vélek, nem irtogatjuk: buján elszaporodnak mint az utálatos gyomok, kivégeznek mindennemű jó erkölcsainkből, éktelen csudaalkotmányt, és gyűlölséges emberekké tesznek bennünket.

XII. MAXIMA.

A természet eszközeit nyújtja, a mesterség kikészíti bennünk remekmunkáját.

Nincsen olly válogatott szépség a kerék ég alatt, amelyhez több nem férne. Nincsen a természetnek erejében olly mindenünnen tekéletes alkotmány, mellyen valami éktelenség, és vad szín nem maradna, hogyha a gondos mesterség ezer kezével innen is, amonnan is tapogatván, nem igazítana rajta. A tanult mesterség hozza helyre, amiben a természet megfogyatkozott; ha peniglen mi jót talál benne, azt is jobb rendbe vészi, és elébb segíti. A természet, mikor ajándékit osztogatja, csak fele készültében oltja belénk, másfelé kimunkálkodását a mi gondunkra bízta. Minden természetbéli szép indulatink, hajlandó s tulajdonságink, felette nyersen s darabosan maradnának, ha mellettek untalan nem mesterkednénk. Melyhez képest erkölcs-telen, s mindenre alkalmatlan az az ember, aki a természetnek együgyű állapotjával könnyen megelégszik. Mert tudnivaló, hogy csak ott vér fészket a tekéletesség, ahol maga nyomát hatta a mesterség.

XVII. MAXIMA.

*Módját s rendit, amelly szerint szoktál eljárni dolgodban, néha változtassad;
kiváltképen mikor irigykedő szemek vigyáznak reád.*

Mindenkor azon egy formán folytatni dolgát, és az elcizott szándék után úgy járni, hogy nyilván kitessék igyekezetünk, ártalmas. Mert ellenségink, kik mintegy vártaállásokon ólálkodnak reánk, kikémlik, kárban ejtik, és haszontalanná teszik fáradságinkat. Könnyű megejteni a madarat, ha röptében egyenes utat tart, nehéz, ha csavarog, s ide is amoda is sebesen ellövellik. Mindazonáltal ritkábban induljunk ezekre a kerengő csapásokra, hogy netalántán nyomot hagyjunk magunk után, és reájok ismervén pártosink, elől hátul meg ne kerüljenek bennünket. Vannak e mesterségben felette gyakorlott csalárd emberek, akiket alkalmas munka megcsalni. Az okos játész azonban nem vet ollyas kártyát, amellyre lesben vagyon társa, hanem annak helyében azt, amit ingyen sem reménylett volna.

XIX. MAXIMA.

*Előre ki ne hiresítsd szándékoadat, hogy utóbb szégyent ne vallj,
ha meg nem felelhetsz ígéretednek.*

Abban közönségessen szerencsétlen a mi állapotunk, mikor idétlen korán elhiressedik, hogy azután a reá következő dolgok kevesebbet nyomnak, hogysem az előbbi reménység, és hitel vala felöllek. A mi igyekezeteink gyakorta igen kicsapnak, holott határos, gyarló tehetségünk. Könnyű az elmének tündér képzésekkel játszadozni, de nehéz munka mindazokat végbe vinni. Mégis, minthogy eme képzések kellemetes színben tüntetik magokat, hozzájók hajól, s utánnak indul vágyódásunk, oly biztában, hogy részesül benne. Többet ígér magának, hogy-

sem elnyerhet, nagyobbra erőlködik, hogysem kitelik tőle; innen vagy on, hogy ember kívánságának eleget nem tehet. Azonban tapasztalván, hogy megcsalatozott reménysége, inkább abban fáradoz, hogy előbbi nem igazán biztató vélekedéséből kimenekedhessen, hogysem a már kitetsző állapotnak alábbszállott érdemét avagy feljebb segítse, avagy továbbá híresitse.

A hitegető reménység után vigan elinduló embert, gyakorta igen megejti a szerencse, és szintén avégre őtet akképen kell igazgatni, hogy csak annyival kínáljon, amennyit adhat, s többekben tégyen részessé, hogysem kívánva vártunk tőle.

A bizodalmas kezdet ugyan alkalmas tartalékja a felőlünk való sok gyanú gondosságoknak, nem is árthat akármely dolognak szerencsés kimenetelében; mindazonáltal jobb, és dicsőségesb, ha kikerekedett munkánk méltósága, meghaladja egyebek várakozó reménységét, és sokkal nagyobbat foglal magában a valóság, hogysem ígért légyen a meghittség. A kedvetlen történetekben pedig ezt az oktató törvényt visszaértsed; mert mikor a következő gonoszt szörnyen öregbitjük, és utóbb kisebb mértékben bocsátkozik reánk: kevesebb szégyent vallunk mellette, alább is száll az emberek nyelvessége miatta, könnyebben is viseljük el annyival, amennyivel eleinten többet temérdékeskedett.

XXI. MAXIMA.

A szerencsével okossan kell bánni.

A szerencsének is vannak mindenünnen bizonyos törvényei, minthogy az értelmes ember előtt nem minden dolog véletlen történet, hanem helyes iparkodásának előre kilátott, és utóbb méltán várt jutalma. Némellyek meglegednek azzal, hogy egyszer valamikor a tündér szerencsének *palotájához* férkezhetek, holott szép temettel megállapodván hosszadalmas türéssel mind azt lesik, várják, hogy reájok nyissa ajtaját.

Mások jobban cselekesznek: okos bátorsággal elébb lépnek, értelem- s lélekbeli mindenféle jóságokkal felszárnyozván magokat, sebessen üzik, kergetik a forgandó szerencsét, mind addiglan, amig közelebb szerződén, kezét nem foghatnak, és kedvek nem telik véle... Mindazonáltal, ha ugyancsak józanon akarunk okoskodni, kiki maga szerencsájének mestere. Jövő s menő vendég a szerencse; aki okossággal megy elejbe, tovább maraszthatja; aki magát nem tudja hozzája alkalmaztatni, hátat mutat néki. Aki ésszel, szerencsével is bir; szerencsétlenek jobbára csak az esztelenek.

XXII. MAXIMA.

A mostani világ szájaizi szerint való tudományú emberről.

Szokása az igen ritka jeles embereknek, hogy a mostani világban fenforgó, kellő, tetsző szép tanulságra szert tégyen. Tudjon akármely társaságban afféle dolgokkal kedveskedni, hogy beszédjén megnyugodjon a társ, és utóbbi hallgatásra iz maradjon benne. Emlegesse inkább a hallani méltó ritkaságokat, szót ne szaporitson a már kihirlelt, és sok nyelveken kapott ujságokról. Beszélje béves légyen, éles, édes, de csendes nyájassággal, magaviselése udvari erkölccsel. Alkalmatosságtól várjon; csak akkor amikor, s ugy amint illik, beszéljen.

Gyakorta az elmés rendes tréfa mélyebb bocsátja fullánkját az emberi szívbe, és szerencsésb ügyiben, hogysem a nagy göggel való erőszak. Ama mesterséggel, melly jó okkal s móddal magát tudja alkalmaztatni az értelmesek társaságában, többet nyerünk, hogysem a hét tudományokkal, mellyek ugy mint *artes liberales* igen fenjáznak máskülönben.

XXVII. MAXIMA.

*Nagyobb gondod légyen a dolognak belső érdemére s jóságára,
hogysem külső tekintetes színére.*

Nem a mennyiség, hanem a minémiség választja a tekéletességeket. Ha miben felette való jóság találtatik, ugyanaz ritka, és kevés szokott lenni. Ellenben ami a ritka, és a kevés jóknak mértékén kívül, innen is, túl is terül, annak érdeméhez gyanú fér. Még az emberek közt is a nagy természetű és testes óriások, érdemekre nézve, néha kisdedek s törpék. Némellyek a könyveknek *potrohát*, s temérdekségét nézik inkább, hogysem belső velős jóságát, mintha szerzői avégre irták volna azokat, hogy lenne a kezeknek mit emeljenek, és nem azért, hogy a jóra igyekező elme hasznat hajthasson belőle. A mennyiségre és sokaságra mód nélkül szaggató emberek, még eddig nem igen fennjen jártatták dolgokat, jobbára feljebb erőlködtek, hogysem repülhettek. Így járnak azok, akiknek a *polyhistoria* után viszket eszek. Ezek minden könyvhez béköszönnek, minden tudományt meglátogatnak, de csak muló félben; mindenütt fut, fárad elméje, csak otthon nincsen. A belső tekéletes jóság, noha külsőképen sem nagynak, sem soknak nem tessék lenni, vóltaképpen méltóságos érdemű, nagy böcsületet, és tisztességet szerez a vitézlő renden lévő fő uraknak, kivált ha felséges dolgokban jeleskedik.

XXVIII. MAXIMA.

A ritka emberről.

Különözzön 1/ *finom* izzel. Nagy bölcs ember vala, akinek ugyanazon nem tetszett, ami az alacsonnemű sokasságnak tetszett! Még a tekéletesb javallási is a hajadon pórnépnek, akár-mely zajos dicsérettel hangoskodjanak, elégtelenek arra, hogy a ritka emberek rajtok kapjanak. Némellyek *camoeleon*-természetűek, kikben megveszett a kóstoló iz, és az elmebeli választó erő, még az *Apollónak* sziveket vidámító édességes multságiban sem találják előbb kedvet, amig sokaknak ajakirúl nem zeng a dicséret felölök. 2/ Különözzön értelmével. A ritka bölcs meg nem nyugszik azon, mikor sok tanulatlan elme, magafeledett álmélkodásra veszi dolgát, és ujjal mutogat reája; mert akiben szaporátlan az ész, minden aprólékra felgombolja ajakát, avagy tátja száját, mint valamelly istencsudájára. Azonközben mikor a tudatlan község erre s amarra bámul, az éles elmék távul járnak a nagy csoporttúl, és ezen csatlakozó himes színes vélekedést különös hasznokra térítik.

XXIX. MAXIMA.

A feddhetetlen emberről.

Aki ugyanaz: esszel indul, okkal jár. Hatalmassan pártját fogja az emberséges ighenességnek. Félelem, szerelem, erőszak, vagyis más egyéb emberi indulatok s tekintetek miatt eltekélett szándékarúl félre nem horgad. Hiven bátran kitámad az igazság mellett. A józan értelemnek határainál egy nyommal sem lépik kívüljebb. De ki adja ezt a drága, ritka *phoenix* madarat látnunk? Minthogy az igazság, és hamisság az emberi gyarlóságot alkhatatlan⁷ birják. Sokan s meg sokan azon együgyü ighenességet felséges szókkal magasztalják s javallják, de nem magok számokra, minthogy helyt nem adnak néki. Követik némellyek el messze, de veszedelmes próbákra kelvén, kiadnak rajta ha rosszak, titkolják ha ravaszak. Holott az igaz szünek

⁷ Más kiadásban: állhatatlan. (A szerkesztő jegyzete.)

tisztí s hivatalja az volna, hogy szerelmes barátinak tekinteteket, s maga hasznát félre tégye, minden erőszakos hatalomnak ellent álljon, mikor azon tanácsolja; mert ezek ama végső próbák, amelyekben gyakortább szerencsétetődik s kárt is vall az igényesség.

Ama csalárdoknak sincsen szüki, akik mind az Istennek, s mind pediglen a természetnek törvényeitől elhajulván a két öszvényt *per abstractionem metaphysicam* közleni akarják, hogy se egyiknek, se másinak ne látassanak vétteni. Mindazonáltal az emberséges ember előtt ez az alakozás nem egyéb hanem szemtelen csalakozás. Abban dicsekedik, hogy ő eltekélt szándékja szerint a jóban változhatatlan; és másokra bizza a cigán-üllön költ, eszefűrt *practicákat*. Az igazság, és emberség az ő gyámola, ezekhez részelkedik. Ha történet szerint némelly személlyektől el talál idegenülni, nincs vétek az ő meghasonlásában; mert ő senkit el nem hágy, hanemha kit előbb elhagyott a jámborság.

XXX. MAXIMA.

*Ne szaggass afféle tisztekre, avagy mesterséges tudományokra,
amellyeknek érdemek már alább szállott, mindezeknél is kevésben a chimaerákra.*

Mert az ebbéli hiuságos alkotmányokkal jobbra szégyent, ritkán vallunk böcsületet... Sokféle szakadási vannak az agyasságtul származott különös találmányoknak. Az értelmes ember mindnyájoktól méltán irtózik s messzünnen távulit. Némellyek felette idegen, és kelletlen izzel birnak, azokban gyönyörködnek, azon avott, és felében elsemmisedett régiségeken kapdoznak, amelyeket az értelmesek már emlegetni is restellik. Mások csak az ujságok után lazzadnak, és magok szülte elméjük tegnapi találmányival akarnak kedveskedni. Való ugyan, ezáltal széllal terjed hírek s nevek, de nevetéssel nem javallással, kissebbséggel nem böcsülettel. Vigyázzon azért a tudóssak rendén lévő szinnép: igen válogató, és magános izű ne légyen. Azokra erővel ne szaggasson, amelyekből mások csufot üznek. Nem szükség ezeket egyenként előlszámlálni, mert nyilván mutogat reájok és elég fennjen kacagja őket az értelmes világ.

XXXVII. MAXIMA.

*Értsed a tréfák dolgát beszéd közt; s tudjad helyes feleletekkel mássát adván,
tennen hasznodra téréteni.*

Hihetetlen mélséges titok vagyon a tréfákban. Bocsátkoznak gyakrabban szántsándékkal efféle mesterséges fogásokra az emberek, kellő tekintettel, kedves mosolgással ide is amoda is röpittik ajakokrul a játékos ígéket, noha mind azon kísértetek, mellyekkel arra igyekeznek, hogy nyelvünkre csalhassák szívünknek járását, és kibeszéltessék velünk belső titkainkat. Hallatnak némellykor gonosz akaratból származott, méregben forralt mardozó tréfák is, mellyek akikre csapnak, azokat mint a sebes mennykőveknek szelleti, szörnyen a földhez verik, hirébül, nevébül, szép böcsületibül egyszersmind kiforgatják. Sokan vannak, kiket a külső erőszak, és felfegyverkezett irigység ki nem ejthetett a hercegi személlyek kedvébül; holott ezt hamar végben vitte egy hatalmas tréfaszónak fullánkja.

A harmadik rendbéliek azok, mellyek jóbul hozatnak elő, hogy alattomban kedves embereinknek híreket s ígyeket böcsületessen előgyámolítsuk. Ezeket is igen gyengén és trágyássan szokták feladni, senkit sem kényszerítvén ugyan a hitelre, de mihelyt a képes dicséret befoganszik a szivekben, elhatalmazik, és kívánt magasztalásokra válik azoknak, akiknek részekre mondottak. Ehez mindenünnen mesterség kell; egy részről, ha mikor halljuk: az efféle áméttó színbeszédek maszlagán hirtelen ne kapjunk; más részről hogyha mi igyekezünk valamire,

rejtett horga ki ne tessék szándékunknak, máskülönben amennyit jóakarónk számára rakunk, és építettünk: annyit fogunk más felül lehordani, és ontani. E dologban legbátorságosb tanács, oly rendeléssel lenni, hogy előre tudjuk, hol, mikor s kikkel légyen az efféle beszédben közünk. Ugyanis könnyebb megveszteni erejét a már készen várt csapásnak.

XXXVIII. MAXIMA.

Akkor jó embernek félben szakasztani dolgát, mikor még szolgál a szerencse.

Ez az értelmes játszóknak törvények. A bódog szerencsével annak idejében okos mesterséggel visszatérni, annyiban tartatik, mint a bátor próbákkal előbb rugaszkodni... Hasznos embernek néha azon megnyugodni, amit a szerencse akkoriglan nyújtott, és mintegy pihenve elő is, hátra is tekinteni, melly bátorságos helyre álljon fere a megszerzett böcsülettel, kivált mikor már tekintetessen fenvagyon.

Amely szerencse egy végben hosszut tart, ahoz csak gyanúban kell biznunk; jobb azon, melly néha néha változással mutatja magát, hol tisztán adja fel örömet, hol pediglen örömmel ereszti meg: minthogy nem annyira biztat fel bennünket, és mégis nálunk hagyja ízét a kedves reménységnek... Mikor nagy szerencsék következnek egymásra, veszedelmes; megszorulnak, és szörnyen bomlanak.

Nem kell azért attúl tartani, hogy ha ritkábban tér bé hozzánk a vendég *szerencse*; mert duplázott ajándékival egyszersmind helyre hozhatja, ha mit előbb el talált mulatni. Ellenben szükségképen megunja azt az embert, akit egy huzomban igen sokáig hordoz maga hátán.

XLIII. MAXIMA.

Azokkal tartson értelmed, kik kevesebben; nyelved járása azokkal, kik többen vannak.

Amint nehéz a révésznak hatalmas folyamokon a sebes vizek, és erős szelek ellen hajókázni; úgy haszontalan, sött veszedelmes a reánk áradott sokaságnak mondási vagy szokási ellen támadnunk, bátor jó szándékkal s ügyessen légyen is meg. Még eddig ebben a dologban csak az egyetlen egy *Socratesnek* szolgált a szerencse.

Némellyekkel különbözni a vélekedésben, annyiban tartatik, mintha esszel itélettel meg akar-nánk harcolni vélek, és azért neheztelésre fakad... Holitt egy részről az keseríti a bosszuságot, hogy aprólékos dolgokon ütköznek meg az elmék, más részről, hogy jóakaróink ellenséginkkel tartanak a kitámadt kérdésben.

Az igyenes igazság nem fér minden emberhez. A csalárdfogásoknál már *módi*. Az elmebotlás amint közönséges, úgy tulajdona az alacson rendnek. Kihez képest a bölcsnek valóságos elmejárásit nem kell az őszvekeveredett község csoportjában, utcán vagy piacon keresni; mert ottan nem beszél maga nyelvén, ajakára nem bocsátja, amit szívében forgat... Azon ország-utján jár a többséggel, senkivel pörben nem száll, ellenmondással se jelét, se színét nem adja különböző értelmének.

Két dologra tart számat, hogy maga ellent ne mondjon, s másnak se adjon okot az ellenmondásra. Mennyivel sérényebben általfutja a dolognak mivoltát, annyival inkább késik maga itéletinek kinyilatkoztatásával. Szabadon parancsolhat minden ember maga gondolatival, úgy észmélkedhet amint kedve tartja. Nehéz is, nem is illik egyáltalában a tőlünk elhorgadt, meghitt *persuasiót* ebben erőltetni. Mindezekre nézve a tudós okos ember meg szokta magát vonni, tür, hallgat, és ha mikor egyben másban kibeszéli is magát: titkon, és csak a bölcssekkel közli.

L. MAXIMA.

Ember tartson maga magátúl.

Egyáltalában semmit olyast el ne kövess, amelly miatt utóbb magaddal öszve kellessék veszned. A nemes elmét a véle termett minden jóra igyekező hajlandóság vezérli, amelly is szorosabban tartja a szépséges erkölcsök öszvényén, hogysem akármely külső erőszak. Ha mi az emberség: és jámborsághoz nem fér, ahoz közöd ne légyen, inkább magadtúl tartván, hogysem szégyenpirulástúl, vagy egyéb büntetéstúl. *Seneca* tanácsa után: böcsületesb embernek magátúl félni, hogysem más fenyéttéke alatt rettegni.

LII. MAXIMA.

Változás és háború se ne légyen, se ne tessék benned.

Meg nem hasonlani, fel nem háborodni, tulajdona a nagy sziveknek. Akik effélék, uraságra termettek, minthogy azokat illeti a méltóság, akikben olly sziv lakik, melly nehezen bomlik s indul. Ugy vagyon dolga a szívnak a kivágyó, nyughatatlan indulatok miatt, mint a testnek ő nedvességére nézve. Ártanak mind amazok, mind ezek, mikor mód nélkül szaporodnak és felforranak. Ha pediglen leginkább amazok ki találnak törni ember száján, legottan csorba esik a böcsületben. A bölcs illy alkalmatosságban bir magával, megállja azon vidám orcával mind a két szerencsét, nem fualkodik a jóban, nem ütközik meg ha gonosz, senki indulást, vagy színváltozást nem tapasztal rajta, mindnyájan méltán szemre veszik, és csudálják mint egy tekéletesen lecsendesedett embert, aki a szerencsének, és időnek változásira meg sem mozdúl.

LIV. MAXIMA.

Bátorsággal.

A holt oroszlánytúl még a félénk nyulak sem futnak. Az ébren vitéz emberrel ellenben, nem tréfa a *tréfa*. Aki az elsőnek enged, maga ellen bátorítja a másodikat, és elvégre a többit is. Aki előre meg nem győzi a galibát, hová tovább nagyobb baja leszén véle. A nagy vitéz szünek bátorsága fogatosb, hogysem akármelly testi csontos velős erő. Amint azért a kardot úgy bocsátjuk hüvelyébe, hogy annak idejekor kiránthassuk; azonképen a bátorság úgy szoruljon szívébe, hogy mindenkor készen légyen óltalmunkra kitámadni. Ártalmasabbak a szívnak, hogysem a testnek lankadási. Sokban sok tekéleteségek vannak, de minthogy semmi nyers érzékenységet nem mutatnak, csak holt számban, és eltemetve laknak benne. Vedd észre: a természet nem ok nélkül adott a szeléd galambnak epét, a méhecskének méz mellé fullánkot, az emberi testben a puha hus közé csontokat... A te szíved se légyen azért merő lágyaság.

LVII. MAXIMA.

Bátorságosabban járnak akik elmélkedve.

Elég szaporán folyamlík dolgod, ha jól. Amelly mű hamar kész, hamar vész. Amit örökös maradékinkra akarunk nyújtani, elévé hosszú és mintegy örök készületet kíván. Az okos emberek előtt semminek sincs böcsi, hanemha tekéletes; minthogy ökivüle semmi maradandó nem lehet. Aki tövébül s fundamentumából ért a dologhoz, csak azon szándékozhatik illy messze véle. Ami sokra böcsültetik, sokba telik. Ami legdrágább a bánnyászoknál, legkésőbbben érik, és legnehezebb.

LIX. MAXIMA.

*Kedves folyamatjakor dolgaidnak el ne felejtse,
hogy forgandó a szerencse.*

Akit a szerencsének az udvarában a *kegyelem* és *grátia* ajtaján szépen befogadnak, azont gyakran az *unalomnak* kapuján ki szokták igazítani. Kihez képest elővegye eszét, okos figyelemmel kétfelé tekintsen az ember, és fővebb tanácsit nem a kezdetnek pompás készülékben töltsse, hanem arra fordítsa, mint lehessen tisztességgel böcsülettel jó vége. Megtörténik még a szerencsének saját fajzatán is, hogy a dicsőséges kezdetnek örömi keserves siralmokra olvadozzanak. Tudják ezt a bölcsek, és azért nem biznak sokat a közrendnek eleintén való javallásihoz (mert tudni való, hogy kiki jó széllel indul a partról), hanem akkor vigyáznak, melly ítéleteket forgassanak egyelesen az emberek, mikor a kezeken forgó dolgok vége felé szakaszkodik. Kevesen vannak, kiknek egyenlő hír legyen nyomokban eleitől fogva utóljáig dolgoknak, minthogy a szerencse sem szolgál végig. Kegyes mosolgással fogadja vendégét, csúf kacagással bucsúzik tőle.

LXIII. MAXIMA.

*Nem kis dolog valaminek (bátor kicsin legyen)
első szerzőjének lenni.*

A játékban szerencse, ha ki annak rendi szerint első; minthogy ő a nyertes, ha egyébként egyenlő mértékben vagyon a *sors*. Akik első szerzői valaminek, ugyancsak első szülötti a szerencsének; és noha mások csuda nagyra bírják is, amit amazok kezdettek, el nem kerülhetik a szót. Minthogy azt szokták felőlők mondani, hogy szép utakra mutatnak ugyan, de mások kezdettek törni. A bő elme addig nem találta nyugtát, miglen valami magaszülte ujsággal nem tekinteteskedhetik a világ előtt. Ezt peniglen nem göggel fitogtatja, hanem csendessen, alkalmatossággal, módjával rakogatja elő. Efféle dicséretes találmányokkal mindenkoron találsz magadnak helyt a híres emberek lajstromában. Némellyeket a böcsület inkább ingerel az előségre a második szerben, hogysem a második ülésre az elsőben.

LXV. MAXIMA.

Finom iz.

A finom iz nemkülönben megkivánja a leckét, mint az értelem. Mikor a nagy elme fenjen jártatja magát, a kívánczó jó iz is utánna siet; érvén tárgyokat, együtt lelik, s legelik kedvet. Mekkora légy, abból vedd jelét: mely messze érkezik készséged, és emelkedjenek indulatid? A ritka, és szertelen készség, csak a felséges dolgokon kap. A nagy száj nagy falatokkal telik. A nagy elme nagy dolgokhoz tartja kőzit. Őelőtte a terhes gondok nem gondok. A legfővebb tekéltességekkel is csak aliglan elégszik meg. Mint a virágos kertek kedves illatot, ugy a bölcsekkel való társalkodás jó izt hágy maga után, mely idővel erőt vészen, és meg rögzik bennünk.

Meg se gondoljad, hogy ez a finom iz valami finnyáskodásban legyen helyheztetve; sőt a válogató finnyasság utálatos bolondság, minthogy ötet a kényesség szüli, a kevélség neveli. Ezekben ámbár a bölcs Isten több s más világot alkotna, mégsem tehetne eleget a sok csavargó, ide s amoda nyargaló tündér vágyódások miatt.

LXIX. MAXIMA.

*Az erkölcs, és idegen szokás dolgában
semmi alávalóságra nem vetemedni.*

A nagy, és állhatatos ember békét hágy a majmoskodásnak. Nem könnyen vészen erőt rajta a csak minap támadott új szokás, vagy külső országokból érkezett erkölcs... Jobbnak tartja, hogy ember magában szálljon, egy vagy más félrehorgadázó indulatit, csavargó szivejársit rendbe vegye, és ha erővel nem lehet, mesterséggel győzze magát a jóra... Aki másra bámul, magáról elfelejtkezik. Aki szomjan iszik, és mohón zabál ottkinn, nem szintén tisztán lakik, el is veszti ízét az otthonos jónak. Irtóztató szörnyűség azokat látni, kik minduntalan kivágynak, *módira* szaggatnak, és szertelen szokásokra vetemednek. Mert nincs rendtartás életekben, nyugtató csendesség szivekben. Hanem mint a bús tenger magában küzködik; úgy ezeknek habzó elméjekben rengenek, és nyughatatlankodnak a gondolatok, egymásba kapnak a sokféle zavarosan torlott szokások, veszekednek az erkölcsök, úgy hogy elvégre se az értelem köztök igazságot ne tehessen, se az akarat magával ne birhasson, hanem mind a ketten a már fenekére fordult természettel veszni induljanak.

LXXII. MAXIMA.

Egy olyan emberről, aki nem sokat akadoz az eltekéllés dolgában.

Kevesebb kárt vall, ki nem szinte oly jól végzi dolgát annál, aki semmire nem tudja magát böcsületesen eltekélleni. Akármely műszerszám s eszköz többet s inkább rozsdásodik hevervén, hogysesem véle élvén. Többször is másszor is akadunk olly *irresolutus* emberekre, a kik semmiről sem tudnak végezni. Kétes szívvél válagatnak a tanácsban, sohél teljesen meg nem száll kedvek... Hogy megmozduljanak, ugyancsak megkivánják az ösztönt, nem is azért, hogy megfogytakozott eszek, hanem hogy erőtlen akaratjok. Való ugyan, hogy a kész elme is néha megáll a galibás dolog előtt; mindazonáltal serénnyen s bátran kivágja magát. Vannak amollianok is, akik sebes elmével hamar elintézik dolgokat, s mint a villám, tartalék nélkül futnak s jutnak szándékok végére. Ezek nagy tisztekre nyöltek, minthogy vagyon hozzá fogható eszek, és nyers eleven erő benne, hogy könnyen s vigan viselhessék; ha látnád mint kezdjenek hozzá, annyiban tartanád, mintha elvégezték volna. Régen egy ilyen ember törvényt szabott volna a mostani világnak, s mellette reá érkezett volna, hogy másnak is. Nem kívánván, hogy a szerencse kedvezzen, csak ne ellenkezzen, már teljes bátorság vala minden dolga.

LXXV. MAXIMA.

*Ritka példákat rakogass elődbe, nem is annyibul,
hogy csak kövessed, hanem ha lehet, hogy felül is muljad.*

Sok szép tükörös példák forognak előttünk, amellyekben mint eleven könyvekben megláthatjuk, mint mehessünk böcsületre. Válogass benne, viseld minduntalan szemedet, ne csak hogy utánnok, hanem hogy előttök is járhas. Siratta *Nagy Sándor Achillest*, nem keservében hogy megholt, hanem irigy-mérgében; mert vitézségének híre nagy volt. Ugyanis a tisztesség után járó, és méltóságkivánó nagy sziveket leginkább gyötri, legjobban ébreszti, mikor hanggal szóllamlík meg híre, mit követett légyen el emez s amaz. Ami a félemlő irigységet le szokta nyomni, ugyanaz neveli s emeli a nagy emberekben a bátorságot.

LXXVI. MAXIMA.

Ne mind azon tréfát.

Akiben szaporátlan a tréfa, termékeny az okosság. És noha a játékos nyelv kedvet gerjeszt, de több böcsülettel jár a szerével tanácskodó elme. Akinek minden nyelvjárása teljes tréfa, nem szinte teljes ember, nem is érdemel több hitelt a hazugnál; mert azonképen félre vonja a valót, és játszik az igazsággal. Sőt mint hogy a sok heáभावალóság közt ritkán mutat derék eszt; olly gyanú is vagyon felőle, netalán csak csőppszámra légyen benne. Bizonyos az, hogy akár mint tapsoljanak körülötte, senki bölcsnek nem tartja azt, aki mindent s mindenkor tréfára üttet. Elmehe ugyan (amint utóbb megmondjuk) néha sétálni, magát s másokat mulatni a megvidult elme; de jobbára otthon maradjon.

LXXVII. MAXIMA.

Minden emberhez hozzáilleni.

A forgott udvari emder *Protheus* légyen. Bölcs ha bölcshez részelkedik, vidám ha vidámhoz. Finom mesterség ez, mellyel minden játékban minden kártyát elüthetsz. A hasonlóság s egyenlőség szerzi öszve a sziveket. Vigyázz, kinek-kinek merre hajtson indulatja, és ahoz alkalmaztasd magad. A szomorúakkal te is buskodjál, a vigakkal te is mosolgó orcát mutass, a szint színhez szabván, és vélek azonegy nyomban járván, kivált ha ollyas a személy, akinek jó akaratjától függ utóbbi szerencséd. Valóban kényes jószág ez, csuda sokat foglal magában. Azoktúl jobban telik ki, akik messzebb látnak, így is amugy is tüntethetik magokat, minden erkölcsből ki, s megént szaporán bé tudnak öltözni.

LXXIX. MAXIMA.

A vig és mulatozó emberről.

Mikoron mértéket tart, és modjával jár, nem vétek. Sőt egy lat tréfa, nem különben, mint a fűszerszám az étkeknek, nagy izt ád a beszédnek. Még a nagy emberek is röpitene néha tréfákat, és vig beszéddel játszadoznak, mindazonáltal csendesén és szert tartván méltóságokra, nem az alacson beszédnek seprejéből adják fel a tréfát, hanem szín- s finom ígék alatt sebes elméjükénk tisztán mulató forrásiból gazdálkodnak. Mások leginkább akkor veszik elő a tréfát, mikor haragszomra mutatnak a szivek, és a tüzes beszédeket mosolgó ajakkal, lágy ígékkel enyhítetik. Egy szóval a mulató elme csendes szünet jele, és csudaképen kellett magát.

LXXXIV. MAXIMA.

Tudjad kellemes hasznát venni még ellenségednek is.

Megkivánja a mostani ravasz világ, hogy ember minden dologhoz szinte ugy, mint az ártalmas fegyverhez okosan nyuljon. Aki élibe kap, sebbel rántja vissza kezét; aki pedig markolatjába, óltalmazhatja magát véle. Hasonlóképen kell bánni az ellenséggel, kinek nem jó minden részről feléje menni. Egy okos ember több hasznát tudja venni ellenségének, hogysen a tudatlan kész jóakaróinak, bátor csoporttal legyenek is. Az ellenünk törekedő gonoszság néha-néha ugy néki köszörüli nyers igyekezetünket, s ollyas dolgokat vitet velünk végbe, amellyekre (csendes napokat élvén) soha se erőnk, se bátorságunk nem lett volna.

Sokan ugyanazon eszközzel tudtak magosra menni, amellyel irigyi arra intéztek, hogy hanyatt essen szerencséjében. Vigan mosolgó s kedvünket kereső jóakaróinknak hizelkedése ártalmasabb gyakorta, mintsem esküdt ellenségünknek agyarkodása. Mert amaz vagy menti, vagy földögeti vétkeinket; ezen pedig szemünkre vetvén okot ad jobbülésunkra.

Az irigység olly tükört forgat előttünk, mellyben ember maga magát igazán megláthatja ha akarja, a hizelkedés és ápolgatás hamissat mutat. Kihez képest abbul haszon forr ki; mert belé nézvén, vagy elejét veheted azoknak, a mellyekről méltatlanul feddeni készülnek ellenséged, vagy pediglen kitisztulhatsz belőlek, ha tapasztalod magadban. Bizonyos az, hogy kimondhatatlan figyelemre tanít bennünket, mikor tudjuk, hogy irigy szemek, és fondorló nyelvek között forgolódunk.

XCV. MAXIMA.

Fennmaradjon a várakozás felőled.

Sok színes képes változásokkal hitegessed a világot, hová tovább mind többre biztatván, és mindenbül jobb, s meg jobb igt hagyván az emberekben. Az értelmes udvari bölcs nem teszi fel minden esztét az első játékra; adogat ugyan elő próbára valamit erejében, tudományában, de okos mértékkel, ugy horgász a böcsületben vélek, hogy utóbbra hagyja az öreg fogásokat.

XCVIII. MAXIMA.

Titkon tartsad szivedet.

A magokat kinffitogató indulatink s induló vágyódásink árulják el szívünket. Az okos *dissimulatió*nak szűki ne légyen benned, ha hol s mikor kívántatik. Aki színével mutatja kártyáit, legjobb játékját elveszti. Figyelemmel, és szive-fedve kell embernek a csalárd mostani világgal bánni; mert igen vigyáz a beszédre, és igen kakucsál szívünk titkaira. Ugy viseljed magad, hogy szemre ne vehesse különös szándékodat, máskülönben keserves károddal kereskedel önnön hasznára.

XCIX. MAXIMA.

A jót jó színben.

Nem belső titkos böcsire, hanem külső kellő, tetsző színére nézve nyeri érdemét akármilyen előforgó állapot, mert egy részről kevesen nézik ben, más részről felesen megelégesznek a külsőséggel. Mi böcsületet vallunk azért az emberek előtt akármilyen dolgukkal, mikor széki s veleje jó szép, ha kívül csunyára mondják.

C. MAXIMA.

Az okos keresztyen, jó philosophus, igaz udvari emberről.

Tettében, és teljes valósággal illetén légyen az udvari ember. Mindazonáltal homlokán ne hordozza, és semmi uttal ne kérkedjék véle. Igaz panasszal mondhatjuk, hogy lefogyott légyen érdemére képest a régi józan *philosophia*, és közönségessen már a világ restelli a

bölcselkedést, holott az ahoz termett elméknek ez volna legszebb gyakorlása. A *philosophiát* Seneca hajdant szépen bévezeté Rómába, böcsületre emelte az udvarban, holott jó darabig teljes dicsőséggel fényeskedett. Minálunk pad alatt hever s gunyoltatik, jóllehet ha a világ egyszer szemre, azután észre is venné, hogy nélküle minden tudomány hibáz, tántorog az okosság, és se ize, se rendi a valamire való beszédnek.

MÁSODIK SZÁZAD.

ELŐLJÁRÓ BESZÉD A MAGYAR NEMESSÉGHEZ.

Nagyságtok, Kegyelmetek!

Minthogy valami böcsületet vallott a főrendnél Udvari Emberem, és már kész pénzzel keresve sem lehet találni benne, amint a panaszok hozzák; az előbbi száz maxima után más százot bocsátok. Késtem ezekkel, megvallom, rész szerént, mert másutt járt gondom, rész szerént, mert bizakodtam némelly friss pennákba, hogy a mihez én kóstolva nyúltam, ők keletit látván, előbb utóbb végig nyújtják. Vastag reménységemből már kifogytam, látván, hogy akaróim általlják magokat az idegen munkába ártani; magam vontattam azért a múlt télben.

Ami a maximákat illeti, ezekben is megvagyon a *Laconismus*, nyers fontos rövidség. Vettem munkám alatt észre, hogy az author az azon egyet kétszer is mondja, vissza is, azaz: amit előbb javaslott, aztot utóbb tiltja. Ezeken senki meg ne ütközzön, mert amit kétszer hoz elő, azt kellő különbséggel emlegeti, amit vissza, vagy ellenkező értelemmel látszik mondani, azt, az ellenkező alkalmatosságok váltják, úgymint a letartást és reáviselést, egyik egykor jó, a másik máskor jobb. A többire nézve, utat mutat ebben a setétes erkölcsű világban. Aki érti és követi, hasznát veheti, Isten velünk.

Pozsonyban, 1770.

Nagyságtok, Kegyelmetek
alázatos szolgája
FALUDI FERENC, S. J.

I. MAXIMA.

*Egy része a világnak csuffal neveti a másikat;
vét mind a két fél valami esztelenséggel.*

A világ előtt akármi is csak aszerént jó vagy rossz, amint forog az ítélet felőle. Amit egy része kíván, keres, dicsir; azt a más fél gyűlöli, kerüli, gyalázza. Tűrhetetlen kényesség volna mindent maga különös kedvéhez szabni. Nem attul függ tekéltessége valaminek, hogy egy valakinek tetszik. Mennyi az ember, annyi a tetszés. Amint különbözünk színnel, tekintettel, úgy izzel ítélettel. Nincs fogyatkozás, mellyre ne légyen valakiben valami kívánczóság.

Ne busulj azon, hogy valakinek nem tetszik ami néked tetszik; mert ugyancsak lesznek, kiknek tetszik. Hasonlóképen el ne hidd magadat, mikor ami néked tetszik, másnak is tetszik; mert itt amott lesznek, kiknek nem tetszik. E dologban úgy igazulhatsz el, ha ahoz tartasz, amit azok javasolnak, kiknek a bölcsök rendin székek és szavok vagyon. Nem egy magános ítélettől, nem egy bizonyos szokástól, nem egy időszámtól függ teljes érdeme akármely jeles dolognak.

VII. MAXIMA.

Ne lássák rajtad, hogy meglegszel magaddal.

Önnön magával semmiben meg nem elégedni, alattjáró erőtlenség; magának mindenben eleget tenni, fennjáró bolondság. Aki maga dolgát mindenben helyén hagyja, jelét adja, hogy sokban tudatlan. Való ugyan hogy maga elvéltében boldog lehet az elképzett *contento*, és vigasztalás miatt, de ki felel meg tekintetiről és böcsületiről. Hogy némellyek könnyen meglegszenek dolgokkal, attul vagyon, hogy nem érik fel eszekkel a másokban leletsző sok szépet és jót. Mindenkor hasznos volt maga felől kevesebbet tartani, rész szerént azért, hogy nagyobb gonddal folytassa ember maga dolgát, rész szerént pedig azért, hogy, ha nem esnék szíve szerént, felettébb meg ne szívelje.

Aki előre megsajditja a csapást, könnyebben türi. Nem telik minden, mindenkitől ki. *Homerus* is holmikor aluszik. A dolgoknak jó vagy rossz kimenetele, sok környülálló holmitól függ. Ami egy alkalmatosságban vigan megy, másban megakad. Aki ezt nem veszi méltó tekintetbe, nem reméllő, hogy eszére térjen, sőt inkább megerősödvén benne a hamis elhitézés, *gondolom*-böldogságával mulatozik. Azonban ez a csalatkozás gyökeret is vér, magot is bocsát, és szaporodik utánna a sokféle nem reménylett galiba.

X. MAXIMA.

Meg ne várd, még szerencsédnek napja elnyugodjon.

Az udvari bölcs előbb áll el a dolgoktól, hogysem markában szakadjanak, és a félbe hagyással menti meg magát valami csapástól. A hanyatló nap még alkalmas fényében a felyhők alá buvik, mintha azt akarná, hogy a világ föggőben maradjon, és ne tudja, lenyugodott-e vagy nem. Állj félre jókorán, hogy olyasmi ne teljék rajtad, melly megkeserithetné szívedet.

Meg ne várd hogy a szerencse hátot vessen, attúl tartván, hogy eleven ne kinozzon a keverves fájdalom miatt, és halva ne hagyjon az oda veszett böcsületre nézve. Az okos lovagló, gyors paripáját száján tartja, netalántán sebes futtában véletlen botlással letegye urát szégyenvallással. Némely *dámák* előbb ketté törék tükröket, hogy utóbb belénéztekben meg ne szomorodjanak búcsúzó szépségek miatt.

XXV. MAXIMA.

*Alkalmaztasd magadat azok izetlenségéhez,
kiket el nem kerülhetsz.*

Megszokjuk a rossz, rút arcákat, képes hogy a rossz természetekkel is megalkudjunk, kivált ha reájok szorúltunk. Vannak vad és izetlen emberek, kikerül azt mondhatjuk, hogy se vélek se nélkülek nem lehetünk. Az okosság azt adja előnkbe, hogy ezekhez nem különben, mint valami utálatos ábrázathoz jó korán szokjunk. Netalántán véletlenül reájok ütközzvén, iszonyú ujság légyen előttünk, melly megárhasson. Meglehet ugyan, hogy első tekintetre hülünk, rémülünk, tartunk tőlök; de napok telvén, ezen irtózások mind eltűnnek. Nem kíváztatik több, hanem hogy az efféle rút embereket, másként fessük saját elménkben, e meglévén, könnyebben eltűrjük őket.

XX. MAXIMA.

Alkalmaztasd magadat az időköz.

A bölcs még bölcseségét is úgy forgatja, hogy a mostani világhoz illjék. Ha mit tud is abból, amit a fennforgó szokás letett, vagy megvetett; úgy viseli magát, mintha nem tudná: változton változik nyelvünk, és kényes izünk. Az előbbi beszéd már avott régiség, újra szaggat a világ. Ami taval szép volt, már ma teljes rút. Hogy ebben ne vétsünk, azokat kövessük, akik a javában tudnak válogatni. Az udvari bölcs azért, a mostani világnak rendihez szabja mind külső viselését, mind belső eltekéllését, jóllehet a régi szokást jobbnak tartsa lenni: mindazonáltal ki vévén az istenes erkölcs állapotját, mert ennek mindenkor helyén, és maga méltóságában kell maradni.

Igen is való, hogy a jó erkölcs szörnyen meghasonlott; addig öltözünk az ujságba, amig kivetközünk a jámborságból. Nem hiszünk másnak, mert kétes a beszéd; nem bízunk máshoz, mert nem felel meg ajánlásnak. Ha ki csendes, igaz, hiv: a régi tárházba való, senki sem követi. Rossz időben élünk! a virtus igen alatt, a gonoszság nagy fenn vagy. Éljen a jámbor bölcs úgy, amint legjobban lehet, ha nem lehet úgy, mint kívánna.

XXIV. MAXIMA.

Hagyj békét a rágalmazásnak.

Jele, hogy már férges annak hire, aki másnak kisebbségére buzgó. Némellyek tulajdon mocskokat a máséval mentegetik, és ha így sem szapulhatják ki: szinnel szépítik, hogy bédughasák szemét a világnak. Még mások azzal vigasztalják magokat, hogy többen is bélyegessek azzal, amiben magok vétkesek, ez pedig hitván, sőt esztelen vigasztalás.

A gyalázkodóknak bűdös a szájok; nem is lehet különben, minthogy egy egész városnak vagy községnek minden tisztátalansága oda takaroszik, és onnan forr ki. Aki más bűdösséget keveri, maga bűdösödik. Kevessen vagyunk minden eredendő, vagy reánk ragadott valami fogyatkozás nélkül. Ki egyben, ki másban vét. Tagadhatatlan, hogy szó fér hozzánk. Csak az *isméretlenek* mentek.

Aki böcsületit szereti, kerülje, hogy ollyas lajstromkönyvnek ne mondassék lenni, mellybe öszve-rakódott, és sorra osztatott mindenkinek gyalázatos mocska. Az ollyan embert az okos világ utálatos büzhedt dögnek tartja, mellynek tűrhetetlen nehéz szaga messze terjed, soknak árt.

XXVI. MAXIMA.

Duplán vett, aki vét két nem rejti.

Titkos hajlandóságinkat mesterül titkoljuk; miért nem fogyatkozásinkat is? Közönségesen az egész gyarló világ hol esik, hol botlik, legalább némelly aprólékokban. Mindazonáltal olyan különbséggel, hogy a bölcs maga vétkének tud színt, vagy fedelet adni, hogy ne lássék, vagy másként lássék; a bolond pedig azt is kihiresíti, amit jövőendőben akar elkövetni.

A mi böcsületünk hogy helyén maradjon, inkább megkívánja azt, hogy ne tudja a világ hibáinkat, hogysem azt hogy tudja helyes jó végezésinket. Idevaló a régi mondás: *Ha nem szinte tisztessen, legalább eszessen.* A nagy urak vigyázzanak, mert fennvannak, hamar tűnik szembe akármi vétkek, mint a forgó napnak fogyatkozása. Még a szíves meghitt barátod elől is takard okossan félre némelly vétkeidet, hogy meg ne utáljon vagy csudáljon. Sőt ha már nincs orvossága, tennen magad emlékezetedből is tudd ki.

XXIX. MAXIMA.

Panaszod ne hallassék.

Akármelly méltó panaszoddal is kárba kevered böcsületedet. Inkább okot adsz arra, hogy utóbb is megbántsanak, mintsem arra, hogy megszánjanak. Módot mutatsz azoknak, kik előtt le akarod tenni keservedet, hogy bosszúval készülvén ellened, tudhassák, hol s mint férheszenek legjobban hozzád. Mentségre valót is nyújtasz haragosidnak, minthogy panaszidból azt tanulják, hogy nem ők az első, akik megbántottak, és így a vigasztalás helyett, mellyet vártál, kárt s gyalázatot vallasz, mellyet nem vártál.

Jobb politicafogás ez, azokat dicsirettel emlegetni, kiknek emberséges kedveskedéseket tapasztaltuk, hogy akik hallják, látván hal'adó szívünket, hasonlókra gerjedjenek. Holitt a távúl lévőeknek nyilván való megdicsirése annyit térszen, mint a jelenlévőknek alattomban való megkérése. Ekképen az egyes dicsiretnek dupla hasznát várhatjuk azokról ezekre térítvén a kereskedést.

Az okos félre tér panaszival, eltakarja fogyatkozásit. Inkább emlegeti: hol, mikor, kitől, hány-szor vett, nyert böcsületet. Ezeket hirdetvén, szaporítja bátorítja jóakaróit, rémétti ellenségit.

XXXIII. MAXIMA.

Inkább bolondúl a többivel, hogysem magán bölcsen.

Azt tartja (józan értelemben) a *politica*. Mert ha a többi mindazon, egyikével sem vesztesz. Ellenben ha csak magad magán kívánsz okos lenni, mindnyájoknak bolondja lészel. Amerre ragad, vagy nyom a sokaság, oda felé kell tartani. Nagyobb bölcseség néha valamit nem tudni, vagy olly színét mutatni, mintha nem tudnád. Kételenek vagyunk véle, hogy számos sok emberek közt éljünk, többen vannak a tudatlanok. Aki csak magán vagy magános módon akar élni a csoportban, vagy fele istenség, vagy egész barom. Azonban a felső mondást így lehet lágyábban ejteni: inkább okossan a többivel, hogysem magán esztelenül. Némellyek csak *chymaera* dolgokban akarnak különösködni.

XXXVIII. MAXIMA.

Amint mennek, hadd menjenek a dolgok.

Akkor vagyon legnagyobb haszna ennek a leckének, mikor vagy a közönséges, vagy a különös dolgoknak tengere felháborodik. Az emberi társaság holmikor örvényes, és a sokféle oszlott akaratok, ritkán vannak szélvész nélkül. Illykor tanácsos, bátorságos helyre félre állani, amíg lassan-lassan szűnik a háboru. Nem minden orvosság gyógyít; némelly meg is árt. Hol a természetnek, hol az erkölcsnek szokott menésére kell bízni a dolgokat. A tanult orvos azon mesterséggel tudjon adni és ne adni gyógyító eszközből. Néha legnagyobb mesterség, semmivel sem terhelni a beteget. Némelly zenebona amint magátul forr fel, úgy magátul lehül. Annak idejében engedni, annyiba tartatik, mint utóbb meggyőzni. Mikor a kút felzavarodik, nem tisztul avval, hogy keverik, hanem azzal, ha békét hagynak néki. Az egyenetlenség alkalmatosságában, legjobb magát belé nem ártani, hanem menő menésére hagyni, hogy annyival is előbb csendesedjen.

XXIX. MAXIMA.

Vedd méltó tekintetbe szerencsés és szerencsétlen napjaidat.

Ugy értsd: vannak napok, órák, amellyekben akár mint erőlködjünk, semmire sem mehetünk. Akár mint forgassuk, változtassuk, nem esik dolgunk kedvünk szerint. Egy-két próbán megfordulván, észre lehet venni, kedvez-e az időkor vagy nem? Ha nem: kéméljed fáradságodat, állj el, hadd abba. Néha nem érkezőnk eszünkkel, beszédünk nem jár vigán, pennánk nem végzi dolgát. Ki dicsekedhetik véle, hogy mindenkor mindenre kész? Az erkölcs dolgában hol buzgóbbak vagyunk, hol lankadunk, szívünk hol felforr, hol lehül. Elménk hol fut, hol megakad, sőt szívünkben is esnek változások. Annyi ereje vagyon rajtunk az időnek.

Némellyek mindenben szerencsétlenek, mások egyre szerencsések, mások kevés iparkodással jól járnak, alig nyulnak valamihez, már készen találják. Néha elménk magátul mindenbe bégazodik. Akaratunk, kedvünk, erőnk mindvégig szolgál, sebessen, s jó módjával készül, amit előveszünk. Ez az igaz ideje, hogy serkenjünk, kézzel lábbal rajta legyünk, semmit se mulassunk el a kedvező órábul. Az okos azonban, nem mondja mindjárt magára a *sententiát*, ha mikor egyben másban megakad, hogy roszkor fogott hozzá. Se nem tartja mindjárt boldog órájának, ha valami keveset pillant a szerencse; mert egyik is, másik is csak vak történet lehet.

XLIV. MAXIMA.

*Más dolgával valamibe ereszkedni,
hogy ember a magát jól végezze, tanácsos.*

Ez a mesteri fogás nagy haszonnal jár. Még a szent dolgokban is vagyon kelete. A lelki tanítók mástól kezdik, mással végzik dolgokat. Valami titkos vendég szint kíván, mellynek tekintetere nézve elhitesse magával a fél, hogy amit forgatunk, az ő hasznára válik, és ezen okra nézve önként hajuljon szándékunkra, azonban amíg azt lesi, mi bátor úton eligazulhasunk dolgunkban.

Tanács talán se bocsátkozzál, kémeskedve jár most a világ. Magyar mondás: *a vízbe ne lépj, míg kővét nem látod*. Azokkal leginkább tapogatva, akiknek első feleletek nem szokott lenni. Ezek távul se vegyék észre, hogy nagy, vagy nehéz dolgokkal megyünk eleibek, kivált ha idegenek hozzánk. Ez a lecke azért a vezeték szándékra mutat. És ha jól veszed fel, tapasztalni fogod, hogy vagyon horga, s haszna.

XLV. MAXIMA.

Sebes ujjodat ne mutassad.

Mert könnyen belé akadnak, kik ártani akarnak. Azonban ha megtörténnék, panaszod ne hallassék. Az emberi gonoszság megőrül rajta, hogy tudja, hol légy gyengébb és érzékenyebb, és ott üt reád. A morgolódásnak pedig, vagy keserű panasznak iránta, csak ez a haszna, hogy nehezen hallják. A rossz szándék untalan ólálkodik, addig kerül bennünket ellenségünk, addig forgat, amíg az elevenre nem talál, azaz amit legnehezebben érzünk.

A bölcs azért ne mutassa sebét, isméretlen maradjon fogyatkozásira nézve, ha miben vétett a természet rajta, vagy pedig az emberi gyarlóság. Még a balszerencse is abban tölti kedvét, mikor ott sanyargathat bennünket, ahol legjobban fáj. Észre ne vegye senki, hogy *sajnosan* esett valami, még azt se, hogy valami kedvünk szerént történt. Azért az előbbit ne, hogy hamarabb vége legyen, azért az utóbbit ne, hogy tovább tartson.

XLIX. MAXIMA.

Tovább háritani maga vétkét.

Titok fekszik e *maxima* alatt. A fő gondviselők gyakorta reá szorúlnak; abban áll: biztos pajzsod légyen a gonoszkodó szivek és nyelvek ellen, azaz ollyas szerető hived, akik helyetted vigán és okossan felvegyék a csapásokat. Nem származik valami tehetetlenségből, amint a tudatlan rossz elmék itélik. Hanem inkább messze látó bölcs-fogás, mellyel ember maga helyében mást valakit tud előállítani, akire hárihassa vétkét.

Nem mehet mind úgy, mint akarjuk, se nem tehetünk mindenkor mindenkinek eleget. Légyen azért embered, kinek erős szive elbirja, és te kedvedért örömet magára vállalja (szoros ügyedben) a sűrű szemre-vetést, a község morgolódását, a balszerencse ostromit; avval kérkedvén, mintha ő volna feje s oka, néked pedig semmi részed azokban, amellyet felkapott, és téged terhelhetne a világ iránta. Megcselekszik ezt azok, akik benned biznak és tőled várnak.

LII. MAXIMA.

Oda ne siess, ahol s kik mellett fénnjét vesztheti böcsületed.

Közönségesen, aki tekéletesebb a világ előtt, becsületesebb is. Aki jobb s több, előbb ül; az alább való hátrább. És ha az utóbbinak jut is valami a böcsületből, csak maradék lészen. Tündöklik a Hóld, míg maga forog a csillagok között; de mikor a nap támad, vagy elindúl, vagy nem szolgál. Egy ollyashoz ne közelíts, kinek nagyobb fénye téged homályba borít. Azokhoz részelkedjél, kiknek setétesb létek téged látszatósabbá tehetnek.

Ekképen látszott szépnek lenni a római álnok *Fabulla* (amint Martialis mondá), mert nálánál rútabb leánytársaival szokott sétálni. Kerüld azért, mikor rajtad áll, azt a gyülekezetet, mellyben te volnál az utolsó, hogy alacsonyágoddal nagyobbra ne neveljed a többinek érdemét és böcsületit, magad rövidségével. Mikor az erkölcs, vagy tudomány dolgában elébb akarsz menni, a legforgottabb emberekkel légyen közöd. Mikor magad magadat akarod mutatni, a középszerűek között forgolódjál, a hol magad lehess a *jobbik*.

LVIII. MAXIMA.

Tudjad hasznát venni jóakaróidnak.

Ez is alkalmas mesterség. Némelyek hasznosabbak, ha közel, ha mások ha távúl vannak. Némelyekkel jobb a levél által való végzés (*correspondentia*), hogysem az egyre üzőtt társalkodás (*conversatio*). A távúllétel miatt a két félnek fogyatkozási nem idegenítik őket el egymástól, mert nem látszanak. A barátságban nemcsak a mulatást vigasztalást, hanem leginkább a hasznót kell várnunk. Jóakaródban ez a három meglegyen: *unus, verus, bonus*, mert mindened.

Akik valóban jók, kevesen vannak, és minthogy nem igen tudunk hozzá, mikor választunk benne, annyival is ritkábban vagyunk részünk a jókban. Nehezebb az állhatatos barátságot fentartani, hogysem barátságot kötni. Ollyast keress azért, aki nem ingó, bátor úgy légyen most, idővel régi barátod léssen. Egyáltalában azok legjobbak, amellyekkel szép egyességben jó s balszerencsével, már sok pönteket elértünk. Nincs olly kedvetlen magánosság, mint jóakaró nélkül lenni. A szives barátság sok jót szerez, sok rosztól ment meg. Egyetlenegy vigasztalásunk a *gonosz* szerencsénkben, és sokképen való vidámitója lelkünknek a *jóban*.

LIX. MAXIMA.

Túrd el a tudatlan együgyűeket.

A felette tudós emberekkel nehéz megalkudni. Amennyire nevelkedik benne a bölcsesség, annyira a túrhetetlenség. Nehéz annak, ki mindent általlát, mindenben eleget tenni. *Epictetus* mondása szerint, életünknek legjobb igazgató törvénye a túrés. Minden bölcseségnek fele része ezen nyugszik meg. Minthogy bolond a világ, kigondolható, hogy nagy túrelemességre kell szert tennünk, kivált az együgyűekre nézve.

Gyakorta magunk haszna reászorit bennünket, hogy elszenvedjük azokat, kiktől várunk; holitt adatik alkalmatosság, hogy magunkat meggyőzzük. Az áldott túrelemesség szerzi meg nyugtát szivünknek, és böldegokká téssen mulandó életünkben. Aki túrni szenvedni akar, költezzék e világból, vagy menjen valami pusztába lakni, ha kényessége megengedi, hogy maga magát eltúrje magános létében.

LXIII. MAXIMA.

*Annyira meg ne szánd a szerencsétlent,
hogy miatta szerencsés jó emberednek kedvéből kiessél.*

Amiben egy szerencsés, abban más szerencsétlen. Némelly személyekről mondhatjuk, hogy nem vólnának szerencsések, ha sok mások miattok nem vólnának szerencsétlenek. Tulajdona azoknak, akiket lenyomott a szerencse, hogy balsorsokon sok sziv megesik, és sok hitván szánakodással vigasztaltatnak. Azt is tapasztaltuk, hogy akiket boldog állapotjokban gyűölt a világ, nyomorúságokban könyörült rajtok. Az sem ritka dolog, hogy annak mérges bosszúja, aki felemelkedett másnak esetével, irgalmasságra fordúlt légyen.

A bölcs ezek között vigyázza meg szörnyű fordulásit a sikos szerencsének, hirtelen ne végezzen valamit, egyért aki nyomorog, másnak ne vétsen. Vannak, kik csak azokat késérik, kiket lerontott a szerencse, hogy panaszt mondjanak, és halljanak. Tegnap, mikor még boldogúl vólt dolgok, kerülték őket; ma, hogy rajtok esett, szoros barátjok. Ez a dolog, jele lehet ugyan holmikor valami lágy, jó és nemes természetnek; de nem mutat tovább látó éles elmére. Mert ez a vége, hogy azok, kiket még jobb kezén vezet a szerencse, elidegenülnek azoktól, kik örökös társai a szerencsétleneknek, attúl tartván, hogy ezek számába ne rojja őket a világ.

LXVII. MAXIMA.

El ne hadd magadat.

A legveszedelmesebb alkalmatosságokban legjobb oltalom a bátor nagy szív. És mikor az már kezd lankadni; szomszédos részeihez kell folyamodni, azaz, vedd elő eszedet, hogy segítsed szivedet. Aki illy izben fel tudja magát találni, felén túl vagyon már megszorult ügyinek. Se el ne hadd, se meg ne add magadat a gonosz szerencsében; mert ha rabbá téssen, tűrhetetlen lészen.

Némellyek nyomorúságokban csak panaszt és kétséget forgatnak, nem látnak magokhoz, nem erőlkednek, hogy kifeshessenek inségekből, és azért duplán érzik sullyát. Aki magával teljes ismiretségben vagyon, meghányja esztét, és tud találni orvosságot sebének. A bölcs, ha mindjárt közepette volna is leggonoszabb csillagzatjának, kitekeri magát (ha emberi erőben vagyon a dolog) és *victoriát* fuj.

LXXII. MAXIMA.

Azokkal, kik már többet nem veszthetnek, szövetséget ne köss.

Igyenetlen ott a barátság, ahol egyiknek vagyon, a másiknak nincsen. Kinek nincsen, utoljára szemérme sincsen. Nagyokat indít a bus kétség rajta, addig forgatja, amig maga önként vakmerő eltekéllésekre rándul, és a tilalmasra is kinyújtózik, alkalmas gyalázatjára társának, és jó barátjának.

Nem volna képes azért, hogy egy emberséges ember valami hitván barátságért szerencséltesse vagy keresményét, vagy hírét. Sok esztendőkre, nagy kinba telik mind a kettőnek megszerzése. Keservesen esnék, egy szempillantásban elvesztése, fájdalmas volna véres veritékünknek siralmas cseppekre való változása.

Gondolja meg a bölcs, hol, mikor, kivel, mennyit veszthet. Forgassa elméjében becsületit, és történhető kárát; jusson eszébe, ahol közel a veszedelem, jó a késedelem, azaz tanácstalanul semmire se lépjen, vagy úgy lépjen, hogy idején korán visszaránthassa lábát, és megmentse magát: bátor azonban ez meglégyen is, de a szégyen dolgát helyre nem fogja hozni, hogy egy gazembert csaknem veszedelemben forgott.⁸

LXXVI. MAXIMA.

Tudni, vagy értekezni.

Értelmem nélkül nem lehet érni. Ha otthon nincsen, kérj kölcsön, azaz ha nem érted, értekezzél. Vannak sokan, akik nem tudják, hogy tudatlanok, meg mások, kik azt vélik, hogy tudósok, és tudatlanok. Azok a fogyatkozások, mellyek az elme megfogyatkozásából erednek, orvosolhatatlanok. Merthogy a tudatlanok nem ismerik magokat, nem veszik észre, mi hiával vannak. Mehetnének némellyek valami bölcseségre, ha bölcsnek nem tartanák magokat.

⁸ Értelmetlen szöveg. Az eredetiben ez áll: „Az ember sosem fogja visszanyerni egy győzelemmel azt, amit már elveszített azáltal, hogy kitette magát a pusztulásnak.” (A szerkesztő jegyzete.)

Attúl vagyon, hogy noha kevés a bölcs, még az is hivalkodik, nincs dolga; minthogy senki sem mégyen feléjek tanácskozni. Se nem kisebb az ember avval, se kisebbséget nem vall, hogy mástúl tanácsot kér; sőt ha érti, felveszi a tanácsot, és tud véle élni, nem csak hasznot hajt magának, hanem becsületire is válik. Forgasd meg minden ügyedet józanon, hogy ki ne forgasson belőle a gonosz szerencse.

LXXVII. MAXIMA.

A mindennapi öszvekerüléskor felette barátságos ne légy.

A mondott barátsággal se nem jó mást megkínálni, se mástúl felvenni. Aki feladja, vesz méltóságában, aki felveszi, becsületiben, és a két fél között megszűnik a tisztelet. A csillagoknak nincsen közök az alsó világgal, azért megtartják fényeket. Aki tisztes reátartással viseli magát, fentartja böcsületit; aki lefelé tart erkölcsével, megvettetik. Ami már közönséges az emberek közt, annak fogy érdeme, s ára leszáll.

Aki közönséges mindenkivel, arra sokféle rüh ragadhat, és jobbára ez az oka, hogy gyarlódunk erkölcsinkben. A felettevaló barátság egyáltalában nem tanácsos. A nagy urakkal veszedelmes, az alább valókkal disztelenség, a parasztokkal esztelenség; mert ezek nem tudván mi a kegyesség, köteletségül veszik a dolgot, s utóbb is megvárják. A magát könnyen kiöntő barátságra való hajlandóság, igen alacson elmének a jele. A magyar közmondásban vagyon: *Aki mindennek barátja, mindennek bolondja.*

LXXXVI. MAXIMA.

*Megismerni a fogyatkozásokat,
akármelly fényes méltóságnak fedele alatt légyenek.*

A forgott okosnak el ne kerülje se szemét, és eszét, akárkiben légyen a vétek; ha mindjárt vont aranyba öltözzön is. Múlt időkben gyakorta az aranykoróna alól is sok rút rozsdá látszott ki. Nem nemesedik azzal a paraszt vétek, hogy nemes vérbe keveri magát. Meglehet, hogy a vétkesek holmikor nagyra mennek, mindazonáltal a vétek senkit sem téssen nagygyá. A nagy urak példáiban kisztó ösztön vagyon, sok fertelmességre reá bátorítja és bírja az együgyű elméket. Az alacson rend régenten Romában úgy megszerette a fő rendnek testi hibáit, hogy a sánták kedvéért sántikálni kezdte; nem vévén észre, hogy amit a nagy urakban elhallgatunk, ugyanazért a nemteleneket pirongatjuk és gyalázzuk.

XCIII. MAXIMA.

*Szemhegyre kell venni azokat, kik más dolgával bocsátkoznak valamibe,
és magok hasznokkal mennek ki belőle.*

Nincs jobb *ellenlecke* az álnok hamisság ellen, a szemes elmés vigyázásnál. A ravasz ellenség ellen eszefurt ember kívántatik. Némellyek akkor dolgoznak leginkább magoknak, mikor más munkájában látszanak fáradozni. Aki ennek az álpraktikának kulcsára nem akad, kételen lesz véle, hogy maga kezével szedje ki a parázs alól a gesztenyét, hogy más nyaláncodhasson véle, azaz maga kárával másnak használjon.

XCVI. MAXIMA.

Vedd észre jó csillagzatodat.

(Ne értsed pogány módon).

A szerencse senkit sem felejt úgy el, hogy holmikor ne pillantson reá. Ha ki nem veszi hasznát, attúl vagy, hogy nem veszi észre, mikor kedvével megkinálja. Sokan bójárók a hercegi személyeknél, hatalmas uraknál, híres bölcseknél; nem tudván ki legyen iktatójuk, vagy vezetőjük, csak azt tapasztalván, hogy vagy szerencséjük azokhoz.

Némelynek vagy jó neve, és böcsülete egy nemzetségnél, a többinél nem. Némely jobb előmenetelét találja ebben, hogysem a másik városban. Vannak, akik a palota dolgával inkább boldogúlnak, hogysem a tábori hivattal, holott mind a kettőre készek; alkalmazottak, egyenlő dicsirettel megfelelhethének, amint egyiknek, úgy a másiknak. Az apróbb tisztségek állapotja hasonló különbséggel jár.

Igy jádzik a szerencse, és keveri a haladóknak dolgát! Kiki azért ismerje meg a magáét, mert ezen a ponton fordul meg haszna és kára. Szemén tartsa csillagát, mert ha elveszti, nem lesz vezére. Ha arcúl fordul szerencséje, kapjon üstekébe.

XCVIII. MAXIMA.

Tudjad általültetni magadat.

Vannak nemzetségek, kik közt még a nagy érdemű ember sem mehet elő. Költözzön azért, az idegen föld termékenyebb lészen szerencséjére nézve, tovább lépve előbb lép. Gyakorta embernek maga hazája mostohája. Az otthonyos irigység sokat lenyomat. Az ismerősök között a titkos vétkek sem titkok, hová tovább jobban megártanak.

A kis varrótő, melyre mi számot nem tartunk, a pogány országokba költözvén, drága áron váltatik. Az elvetett töredékeny üvegcserep, alig hordozóskodott a tengeren túl, már is többre becsültetik a szín-gyémántnál. Minden külső portéka együtt s másutt kedves, böcsős, vagy azért, hogy ide s oda messzünnen érkezik, vagy hogy távúllyabb, jobb szorgalommal készül. Láttunk azokból, kik magok szurdékokban semmire sem mehettek, ott-kin már bálványok. Mi őket csudáljuk, mert nem látjuk. Azok, ahol vannak, őket tisztelik, emelik, mert messzünnen való ujságok. Aliglan tudjuk megbecsülleni (úgyszólván) azokat a faragott képeket, amellyeket minap úgy láttuk kertünkben, mint törzsököket.

HARMADIK SZÁZAD.

ELŐLJÁRÓ BESZÉD A MAGYAR NEMESSÉGHEZ.

Nagyságtok, Kegyelmetek!

Nagy kedvem érkezett, hogy ezen harmadik századdal végét érjem munkámnak. Nem szeghettem, hanem heven belékapván sebesen folytattam, és reménységemen kívül hamar általestem rajta. Nem lévén más author előttem, kételen valék véle, hogy franciából fordítsam.

Meglehet hogy ő is kilépett az utból, én is utánna. Vannak ebben a részben is méltó és mély *maximák*. Ha sokat nem használ, legalább semmit sem árt elolvasása. Kitelik a pihenés is forgatásában, mert a szakaszok nem nagyok, s minthogy egyik a másiktul nem függ értelmére nézve, egyen kettőn általkelvén, félre lehet tenni. Fáradságomat nem sajnálom annyibul, mert önként örömost mulattam vélek, reménylem mások is, akik ugyancsak magyarok. Ha valamelyékén megakad az elme, attul vagyon, hogy a spanyol nem beszéli ki mindenkor magát, meglegedvén azzal, hogy kigondolta magát, a többbit azért hozzá kell tudni.

Azonban megvagyon mindenikének az ő egybe illő helyes értelme, jóllehet néha nem látszik foglalója, mert mélyebben fekszik. Aki csak muló-félben olvasgatja, és restelli feszgetni, nem fér székhéhez. Amit irtam, avégre irtam, hogy nyelvünk is terjedjen, hírét is adjam: miben miként fárasztják eszeket a külső nemzetségek. Minthogy pedig *Gracian Boldizsár* híres authornak tartatik most is, ötöt vettem elő, és mindenek előtt ezen munkáját, mert rövidségére nézve nem lehet unalmas. Isten velünk!

Posonyban 1771.

Nagyságtok, Kegyelmetek
alázatos szolgája
FALUDI FERENC S. J.

I. MAXIMA.

*Akik eszteleneknek látszanak lenni, azok;
és fele azoknak is, kik nem látszanak lenni.*

A fertelmes esztelenség nagyon elhatalmazott a világban, és ha találkozik is valami fogyték bölcsesség a földnek kerektségén, tiszta esztelenség az első felső bölcsességhez képest. Legoktalanabb az, ki nem hiszi hogy az, és egyetemben arrul vádolja a többi, hogy azok.

Hogy ki tettében bölcs legyen, távul sem elég, hogy meghiszeltesse magával, hogy az. Az a bölcs, aki nem gondolja hogy az. Azon, aki nem veszi észre amit mások látnak, nem látja magát. Noha megtellett ez a tarka világ sokféle bolondokkal, egy sincsen aki maga elvéltében az, se aki gyanu-kérdésbe venné: az-e, nem-e?

III. MAXIMA.

*Megtudni azokat, kik tekintetes főbbséggel élének
vagy élnek veled azon időszámban.*

Nincsen ezeknek nagy száma. Csak egy a phoenix. Száz esztendő, forgásban alig látunk egy léte-, voltaképen való nagy vezért, nagy orátort (helyes ékes beszédest), egy igaz bölcset. A középszerűek közönségesek köztünk számokra, hírekre nézve. Az érdekes nagy főbbség mindenünnen ritka, mert sokba telik, és megkívánja a teljes tekkéletességet. Holitt mennél feljebb jár a *categoria* (a száraz valóság) annál nehezebb az első felső fokra férkezni.

Sokan viseltek vezetékül ilyen neveket: *Nagy Caesar*, *Nagy Pompejus*, *Nagy Sándor*, de nagy ingyen. A népnek kedvező szózat volt, és széllé váltak. Kevés most a *Seneca*, és csak egy *Apelles* maradt emlékezetünkben.

V. MAXIMA.

A megvetés dolgát jól forgatni.

Ezen titkos mesterséggel férhet ember ahhoz, amit vár. Ha tudniillik előbb leszabja árrát, érdemét, és megveti. Ritkán akadunk arra, amit szorgalommal nyomozunk. Gyakorta akkor kerül kezünkre, mikor ingyen sem vólt gondunkban. A világi dolgok árnyékok az égiekhez képest; meg is tartják az árnyék tulajdonságát, futnak előlünk ha kergetjük; ha futunk tőlök, inunkban vannak. A megvetés egyetemben mesterséges bosszúállás. A bölcsék *maximája* ez: pör támadván, harcoló írással nem mentik magokat, tudván, hogy a *penna* nyomat hágy, mellyel a küzködő fél inkább böcsületet vall, hogysem gyalázatot, és hogy inkább élleszti az irígységet, hogysem büntesse a latorságot.

Szokása az alacson elmének, hogy a nagyokba kapjon, és mintegy oldalúttal abbul hiresedjen, hogy fő emberekkel volt köze. Ki sokan maradtak vólna feledékenységekben, ha nevezetes ellenségek nem lett volna. Nincs keményebb bosszúállás, mint mikor ki alacson pártosát felejt, s mintegy semmisége porába temeti. A vakmerők azt vélik, hogy terjed hírek, ha a világ csudáit tüzzel emésztik, amint *Dianna* templomával megtörtént.

A gonoszt mondó nyelveknek fullánkját legkönnyebben nyomod ki, ha nem gondolsz véle. Ha megfelelsz neki, utóbb többre kell megfelelned. Ha sajnossan viseled, jelét adod, hogy fáj. Megvidúl ellenséged, hogy rajtad esett. Bátor azonban, hogy ezzel teljes kárát nem vallotta legyen ép böcsületed, legalább megárthatott előbbi eleven fénnének.

VIII. MAXIMA.

Ne halj meg az esztelenek módjára.

Gyakorta a bölcsek kifognak minden tanácsbul, mikor halálra válnak, akik nem azok, nem szűkölködnek anélkül. Az esztelenek módjára azok halnak meg, akik illy izben kelleténél mélyebben bölcselkednek. Némellyek halnak, mert érzékenyek, némellyek élnek, mert nem érzékenyek; úgy hogy része esztelen abbul, mert nem hal meg érezve, és része abbul, hogy a nagy érzékség miatt hal meg. Annak nincs esze, aki a felettébb való okosság miatt hal meg. Némellyek azért halnak, mert értelmesek, némellyek élnek mert tudatlanok. Azonban, jóllehet hogy felessen esztelenül haljanak meg, kevés esztelen hal meg hamar.

XII. MAXIMA.

Magadnak tartsad fő titkát mesterségednek.

Űzik ezt az értelmes oktatók. Nem öntik minden eszket a tanuló fejébe, fenntartván a különbséget és főbbséget számokra. A mesterséget mesterül s mintegy tartva kell közleni az apróddal, hogy a mester mester maradjon. Bő forrását elmédnek kéméljed, nem jó fottig kiüresíteni magát se a tanítás, se az adogatás dolgában, hogy a tekintet, böcsület, kötelesség részünkre tovább tartson. Mikor kitetszeni kíván, vagy mást oktat, azon légyen, hogy más még más ahoz való és keltő⁹ újságokkal kelhessen elő; csudára veszik, szíveket nyér. Minden hivatalban, és kivált a főtisztviselésekben, ha ki annak rendi szerént akar élni, vagy máson győzedelmeskedni, e törvény mellett maradjon: ne légyen tékozlója se eszének, se erejének.

XIX. MAXIMA.

Ne támadjon olly hired, hogy furcsa-mesterség minden dolgod.

Valóban a mostan, világban nehéz minden mesterség nélkül élni. Azonban jobban megalkuszunk véle, ha okossak leszünk, hogysem ha ravaszok. A kinyilt szív tetszik az embereknek másokban, magokban restellik kinyitását. Távul légyen mindazonáltal, hogy a sziveknek őszinte-való igaz léte valami tudatlan együgyűségre mutasson. Jobb hogy arrul böcsüljenek bennünket, hogy bölcsek vagyunk, hogysem amiatt tartsanak tőlünk, hogy igen bélátunk mindenbe. Akik nyilván igazán bánnak az emberekkel, kedvesek; de gyakorta megjátszattatnak.

Legnagyobb mesterség annak titkon tartása, és azért finom hamisságnak tartatik. Az igaz sziveknek vólt kelte a régi drága aranyidőkben, vassá vált az idők forgása, az álnokság csuszott oda, ahol előbb virágzott az igazság. Akinek olly hire vagyon, hogy tud dolgához és okossan forgolódik, ahoz bizik a világ. Akiről az hallatik, hogy sokfelé hányja veti a cselt, annak egy csöppöt sem hiszünk.

⁹ A francia eredeti értelmének megfelelően javítva; a nyomtatásban „kettő” áll. (A szerkesztő jegyzete.)

XX. MAXIMA.

Rókába, ha nem használ az oroszlyánbőr.

Az időnek engedni kell, hamikor a jó végzés ugyancsak kell. Aki jó végét érte dolgának akár előbb akár utóbb, elég böcsületet vall. Ahol nem elég az erő, ott a mesterség álljon elő. Aki az ország útján nem járhat bátor lépéssel, térjen okosan a titkos öszvényre. A furcsaság gyakorta többet végez a csontos erőnél. Többször győzte meg a bölcs a bátor vitézt, hogysem a mérész bajnok a forgott bölcslet.

XXII. MAXIMA.

Magadban maradj.

A nyelv nyughatatlan *vadbarom*. Nincs rakoncája, nehéz ötet láncra kötni, hogyha egyszer elindult, és elővette sebes futamatját. Mások azt tartják, hogy (*pulsus*) vagy érszökés emberben, mellyről az értelmesek a léleknek jó és rossz állapotját kiveszik. Nyelvén tapogatjuk szívét akárkinek, hogy dolgát értsük.

Erre nézve a bölcs udvari ember hallgató, magában marad, nem hordozza szívét terjesztett tenyerén, kerüli a galibás cimborát és kötést, megmutatja hogy bir magával. Ha kell, vigyázva közli magát, vigyázva hiszen. Elő-, hátratekintésére nézve *Janus*, szemességére nézve *Argus*. Jobb ügyel kívánhatta volna *Momus*, hogy minden embernek szeme legyen kezén, hogysem ablak szivén.

XXVIII. MAXIMA.

Se híred, se neved ne támadjon, hogy rossz nyelvű vagy.

A gonosz nyelv kinos ostora a világnak. Vig eszedet ne mutassad más költségével. Aki kémélletlenül nyelveskedik, arra sok nyelv támad, és rajtaveszt. Másnak nem-szép dolga ne legyen rút örömödre, ne verd dobra, titkos vétkét titkos lajstromodba ne hordd hosszú emlékezetre. A káromló abban is káros, hogy kiki gyűlöli, kerüli. Ha mikor nagy urak hallgatják, és vigan: nem attul történik, hogy böcsülük, hanem attól, hogy személyek szerént ki-vehették mocskos nyelvét. Aki rosszat mond, több rossz mondásnak a feje.

XXXIV. MAXIMA.

Le ne kösd böcsületedet, míg zálogul nem bírod a másét.

Ha hasznodra válik ezen kötésed, hallgass, ha károdra, el ne hallgasd. A böcsület dolgában hive légy társadnak. Tennen böcsületedbe jár, hogy böcsületire légyen gondod. Senkibe ne bizakodjál teljesen, és ha okok illyesmire lágyitanak, vigyázassál légyen meg; arra igyekezővén, hogy akinek hiszel, meg ne előzzon valamiben. Egyenlő légyen köztetek a veszedelem és a kár, és mind a kettőtöknek viszonta való hasonló okai; azért, hogy cimborás társad *tanu* ne lehessen ellened.

XXXVI. MAXIMA.

*Megajándékozni valakit azzal,
ami utóbb nem volna egyéb a hálaadásnál.*

Ez a *politica*-fogás a nagyjából való. Az az ajándék, melly az érdemet megelőzi, *próbakő*, melly kimutatja az emberséges embert. Két szépet foglal magában: egyik az, hogy sietése miatt váratlanul érkezik, és annyival is inkább lekötelezi azt, aki veszi. A másik szép, az ajándék magában, melly ha késnek, adósságul vétetnék, most hogy korán adatik, még ajándék. Finom mesterség, mellynek erejével az adósság ajándékká válik, úgy hogy aki megérdemlette a hálaadást, most köteles avval, hogy hálaadó legyen. Azoknak szól ez, a kikben megvagyon a böcsület; a többiekre nézve inkább zabola volna, hogy többre ne lépjenek az ebbéli adakozással, mintsem ösztön arra, hogy ők is elővegyék a viszontta-valót.

XL. MAXIMA.

Mintha nem tudnád.

Sok tudós vészen magára ilyen szint. Vannak alkalmatosságok, hol a legjőbb tudomány abban áll, hogy ember tudatlanná tudja magát tenni. Nem tudni, rossz; a tudatlannak képit okossan viselni, jó. Mi hasznod, ha az oktanok közt bölcs, és az esztelenek közt okos vagy? Kinek kinek személyéhez kell szabni a beszédet. Nem az a tudatlan, aki annak teszi magát; hanem az, akit rajtakapnak. Az a tudatlan, aki belől az, nem az, aki csak kívül mássá. Legkönnyebben férsz ahoz, hogy szeressenek az emberek, ha a legeggyűgyűebb állatnak bőribe öltözől.

XLIII. MAXIMA.

Ne mind azon galamb-módon.

Hol a kigyónak álnakságát, hol a galambnak együgyűséget kell elővenni. Nincs könnyebb, mint egy valóban jámbor embert megjátszani vagy csalni. Aki nem szokott hazudni, mindent elhisz. Aki senkit meg nem csal, könnyen bizza magát s dolgát másra. Hogy sok böcsületes ember megcsalatik, nem biztos jele annak, hogy oktanok, hanem hogy feletébb jók. Kétféle emberek tudják elejét venni az efféle dévajsnak; azok, kik már rajtavesztettek, és azok, kik másokat megejtettek. A gondos figyelem olly nagy legyen bennünk, mint más részről a törekedés. Érte légy hogy olly jámbor jó ne légy, hogy jószágodra nézve valami gonoszra bátorodjanak ellened a nem-jók. Szűrd össze magadban a galamb- és kigyótermészetet, nem hogy *tündér* legyen belőled, hanem legalább valami *kis csuda*.

XLVI. MAXIMA.

Magad mentésével hátrább addig, mig meg nem kívánják.

Ez a dolog annak is sulyos, aki várja, magában pedig nem szinte helyes. Az idétlen magamentés: vádolás. Magán eret vágatni annak idejeelőtt ártalmas, nem reménylett nyavalyára ad okot. Aki magamentésével megelőzi a bántódott félt, éleszti neheztelését, melly talán már el is aludt. Az udvari ember ne mutassa, hogy észre vészi másnak gyanuságát vagy neheztelését valami iránt; hanem azon legyen, hogy kegyes emberséges magaviselésével helyre hozza, ha vétett néki.

XLIX. MAXIMA.

Ott ne kezd életedet, ahol végezned kellene.

Némellyek aliglan kezdik ezt a mulandó életet, és már is meg kívánják a nyugodalmat; mind továbbra s továbbra, életek vége felé halasztván a munkát. A fő dolgok menjenek előre, a hozzátartozandók utánna, ha helyt találnak. Némellyek *triumphus*-pompáról álmodoznak, előbb, hogysen megharcoltak volna. Mások azokkal a tudományokkal fárasztják elméjüket, melyeknek nem vehetik hasznát, és ott kezdik, ahol a bölcssek végzik; azonban a tudni szükséges dolgokat csak akkor veszik elő, mikor már költözni kell a világból. Még mások akkor indulnak szerencsét keresni, mikor már elillant. Megkívánja a rendtartás mind tanulásunk, mind életünk.

LI. MAXIMA.

*Ugy erőlkedjék ember emberi eszközzel, mintha nem volna isteni segítség;
és az Isten segítségével úgy, mintha nem volna emberi eszköz.*

Egy igen nagy bölcsnek¹⁰ helyes mondása; minthogy magában világos, nem kíván több magyarázást.

LIII. MAXIMA.

Ne igen értelmessen.

Még a szinesebb része is a világnak nem tartja azt nagyra, amit könnyen megfog elméje. Azt veszi csudára, amit nem ér fel eszével. Ami többbe telik, böcsösebb. Okosnak tart hallgatód, ha gondjába telik, hogy megértsen. Mélyviznek tartjuk, melynek fenekére nem látunk; mély tudománynak, melyet által nem látunk.

Naponként szikrázzon elméd jobban s jobban; azonban ne derüljen egyszersmind ki teljes világossággal mondásidnak értelme: hadd fejtegetssék. Légyen ereje, foganatja szavadnak, és holmi titkos fullánkja, mindazonáltal mértékkel. A bölcssek között járjon feljebb beszéded. Vagy úgy, vagy annyit adj elejbe, hogy értelmén vesződén, időt módot ne találjanak félre-magyarázására. Sokan azt dicsirik, melynek okát nem tudják; érdemes mély titoknak állítják lenni, fennnyen magasztalják, hogy észre ne vegye a többi, hogy nem értik.

LVII. MAXIMA.

Ne rontsad a békességet.

Mert bú éri szivedet. Mindenkitől kitelik, hogy ellenséged lehessen, de nem hogy jóakaród. Kevesen tehetnek jót velünk, sokan rosszat. A *sas* még *Jupiter* ölében sem vólt ment aznap, mikor egy kis *darázst* megbántott. Titkos ellenségink, kik lesben vóltak eddig, látván az igényetlenséget, éllesztik a háborut. Megbántódott jóakaróink pártját fogják a másik félnek, és bennünket terhelnek sokféle gyalázkodással. Akik jelen vannak a visszavonyásnál, nem kéméllik a mondamondát; hol arról vádolják a pantolódokat, hogy ügyetlenül estek a pörbe, nem tudták elejét venni, hol arról, hogy kényesek vagy kevélyek; elvégre arról, hogy nincs

¹⁰ Gracián itt a rendalapító Loyolai Szent Ignác egy mondását tömörítve idézi. (A szerkesztő jegyzete.)

eszek. Ha ugyan csak szakadni kell a békességnek, legyen fontos oka. Holitt a nyilván mutatott idegenség elegendő; a felpattanások, fenyegetések ártalmasok. Aki hátot mutat és ballag, legokosabb.

LX. MAXIMA.

Se légy teljesen másé, se más a tied.

Se a vérség, se az esküdt szerelem, se más kötelesség nem szoríthat erre. Több kíváncsi ahoz, hogy ember önnön szívéből és akaratjából megváljon. Nincs olly buzgó fogadás, melyhez nem férne valami kifogás, anélkül hogy a legszentebb barátságoknak törvényeit megszegjed. Az okos jóakaró mindenkor maga részére fentart valami titkot, és a legjobb fiu édes atyja elől félre takar valamicskét. Vagyon holmikor ollyasmi, amit némelly személyekre bizhatunk, némellyekre nem, és viszont. Vannak ollyanok, kik magokkal együtt, mindent feladnak egynek, másoknak mindent megtagadnak, amint tudniillik ezt vagy amazt arravalónak tartják lenni.

LXII. MAXIMA.

Az elfelejtéshez tudni.

Ezt inkább szerencsének mondhatjuk, hogysem valami mesterségnek. Amit legjobb elfelejteni az, ami leginkább jut eszünkbe. Az elme néha csak abban vét, hogy nem fordul a szükséges dolgokra, hanem abban is, hogy egyet s mást akkor adogat előnkbe, mikor annak nincs ideje. Ami kedvünk ellen történt, avval bőven kedveskedik, és ami kedves volna, avval fősvénykedik. Néha bunknak orvossága az elfelejtés, és ezen orvosságrul megfélejtkezünk. Reá kell szoktatnunk azért elménket, hogy más uton járjon; minthogy tőle függ, hogy paradicsommal vigasztaljon, vagy pokollal kinozzon. Azokat kivívén, akik nyugott szívvel élnek, mert ezek együgyűségekből a tudatlanok örömeivel vigadoznak.

LXVI. MAXIMA.

Rosz ne váljon belőled azzal, hogy igen jó vagy.

Ezek azok, kik soha semmin sem indulnak meg. Akiben semmi érzékenség nincsen, nem szinte ember. Az említett jóság nem származik mindenkor attul, hogy szánakodók vagyunk, hanem néha attul, hogy telhetetlenek. Aki (mikor kell) jelét adja módjával, hogy valami kedve ellen esett, ember. Az együgyű madárkák megütköznek, mikor idegen kép forog előttök. A savanyót az édessel megkeverni, néha tanácsos. A tiszta édes csak a gyermeknek való. Nagy vétek annyira merülni a felettevaló jóságba, hogy jósága miatt ember rosszá váljon.

LXVII. MAXIMA.

Selyem szók.

A nyíl általveri a testet, az ártalmas szó a lelket. A jó falat jóízű szájt okoz. E mulandó életben szép mesterség a szép kedves beszéd. A puha ígén és lágy beszéden kiki megnyugszik, mindent végezhet ember véle. Úgy vegyük és adogassuk a szót, mint a levegővet, mellyel lélekzetet kapván, magunkat és másokat is éltetünk. Tele legyen szád mindenkor mézzel, hogy édesüljön tőle a beszéd, ezen még ellenséged is kedvet kap. A szeretet dolgában a nyájassak alkalmasak.

LXXI. MAXIMA.

Aki tapasztalja, hogy nem igen mégyen elő mesterségében, maradjon mellette, tanácsosb.

Mert, ha nem tartatik is most finom mesternek, idővel erőt kap, és legalább ily hire támad, hogy gyakorlott ember. Aki többre érkezik eszével, tovább szánhatja ki magát. Aki gyengeségét tudván, vak próbákra bátorodik, meredeken jár. Amint a többi, te is csak úgy; aki keveset tud, annak jó az országút. Ahol sok jár, ott ritka a kár. A magános ész szélvész, mind a bölcsökre mind a tudatlanokra nézve.

LXXVI. MAXIMA.

Tudni megujítani maga természetét mesterséggel.

Mondják, hogy az ember minden hét s meg hét esztendőre változik; boldog aki mind jobbra s jobbra természetére és erkölcsére nézve! Az első hét esztendővel nyílik eszünk, és erőt kap, a több héttel kíváncsi volna, hogy a némű-némű sok tekéltesség is vastagodna bennünk. Kiki vigyázzon magára, hogy ezek a fordulások hasznára és böcsületire váljanak. Tartson jó rendet, hogy a forgandó időszám, és az előfordulandó alkalmatosságok meg ne ártsanak. Innen-amonnan segítsen csorbáin, építsen magán, és vezérelje természetit minden képes jóra.

Sokan változnak erkölcsökben, tisztségekben, és csak akkor veszik magokat észre, mikor már messze mentenek a rosszal. Husz esztendeig *pávák*, harmincig *oroszlányok*, negyvenig *tevék*, ötvenig *kigyók*, hatvanig *ebek*, hetvenig *majmok*, a nyolcvant elérvén *semmik*.

LXXXI. MAXIMA.

Az érdeemes emberek javallása.

Egy kevés néma fejhajtás, és helyén hagyás, ha valami értelmes embertől lett meg, többet téssen, hogysem akármelly zajos zengő dicsérete a köznépnek. Akinek megrekedt a torka, reá sűrösödik nyála, lélekzetet alig vehet, akadozva beszél; a pórság illy nyavalában vagyon, nem tudja kimondani a valót. A bölcsnek szabad igazsággal nyílik szája, és azért eleget téssen azoknak, kik az igazságnak hivei. *Antigonus* avval dicsekedett, hogy *Zeno*, a bölcs, helyén hatta dolgát. *Plato* Aristoteles iskoláját a magáénak mondá. Némellyek megelégednek avval, hogy tele a gyomrok, nem viszket torkok dāmvadra. Akármelly parancsoló ur is a jó írókra reászorul, ha terjeszteni akarja hírét. Ezek pennájoktól függ, hogy szép vagy rut mássát lássa a világ. Méltó azért tartani tőlök.

LXXXIV. MAXIMA.

*Ne keverd magadat más dolgába;
több ürességed léssen, hogy a magadéra vigyázz.*

Böcsöld meg magadat, és léssen böcsületed. Személlyedre nézve inkább fösvény légy, hogysem tékozló. Ugy viseld magadat, hogy megkívánjanak, ha azt akarod, hogy szépen fogadjanak. Ne jöjj, ha nem híjnak, ne menj ha nem küldenek. Aki csak maga akaratjából ártja magát valamibe, ha nem mégyén helyesen dolga, szégyent vall, és gyűlölségre ad okot; ha helyesen, úgy sem veszi hasznát, kevés köszönet léssen iránta. Aki mindenbe avatja magát, megutáltatik, amint szemtelenül bocsátkozott belé, úgy szégyenvallással igazittatik ki.

LXXXV. MAXIMA.

Hogy reá ne végyen valaki.

Aki rut förtös helyeken mocskolódván, magához hij, nem egyébért cselekszik, hanem hogy te is förtőzzél és ő kinevethessen. A szerencsétlen ember mindenkitől kér s vár segédelmet és vigasztalást. Aki boldog állapotjában hátot mutatott: inségében arcul fordul hozzád, és reménykedik. A vízbehaló embernek ne nyujtsd kezedet, ha vízbe nem akarsz halni.

XCIII. MAXIMA.

A megérett emberről.

Ki legyen az, könnyen kitetszik külső viseléséből, és még jobban erkölcséből. Az aranyot a térszi böcsössé; mert nehezebb a több ércnél. Az embert erkölcsének megállapodott érettsége teszi érdemessé a színes világ előtt. Ha roppant épületet látunk, homlokárul teszünk ítéletet felőle. Az embert külső magaviseléséből vesszük ki. Azonban a dicsirt erkölcsös érettség nem abban áll, hogy ember rendbe szedje tagjait, hanem inkább a böcsületes reátartásban, melly is azt hozza magával, hogy beszédjében okos, tanácsiban mély, erkölcsében tiszta, fogadásiban igaz, feltett szándékiban állhatatos legyen. Kikelvén a gyermekségből, a természetnek rendi szerint emberi korra jutunk. Tőlünk függ, hogy érett korra is.

XCVII. MAXIMA.

Mindent úgy cselekedni, mintha tanubizonyosság volna mellettünk.

Tekintetre méltó ember, aki olly figyelemmel jár el dolgában, mintha minden szem látná, vagy idővel minden szem eleibe kerülne. Vannak effélék, mert tudják hogy a falnak is vagyon füle, és ami kis vétek otthon, temérdek nagy ottkin. Ajtózárvá magok lévén úgy viselik magokat, mintha az egész világ jelen volna, legalább merthogy tudják, hogy tudtára lépzen. Azt is forgatván eszekben, mintha minden ellenségi kémeskednének körültek, és fenyegetnék, hogy hirt adnak dolgokrul. Aki illyen módot tart, nem tart attul, hogy szomszédja fogyatkozást lajstromkönyvbe hordja, sőt azt ohajtja, hogy kiki tudja teljes életének rendit. Ég s föld lássa külső-belső minden mozdulását.

C. MAXIMA.

Szent légy.

Egy szóval mind meg vagyon mondva. Az istenes erkölcs arany lánc minden tekéltességnek. Ő térszen okossá, szorgalmatossá, bölcsé, erőssé, igazzá, boldoggá, hiressé, dicsőségessé bennünket. Három a jó: egészség, bölcsesség, szentség. A szentség a mondott erkölcsből áll. Az istenes erkölcs a kis világnak tündeklő napja, és a feddhetetlen lelkiismeret annak tiszta ege, magában olly ékes, hogy Isten s világ szereti. Nincs nálánál kedvesebb, amint nincs utálatosabb a véteknél. Az istenes erkölcs maradandó jó, a többi mulandó és hivság. Minden nagyságnak, felségnek ő a mértéke, nem a szerencse. Semmi hijával nincsen, megelégszik magával, kedvessé teszi embert életében, hólta után emlékezetessé.

VÉGE

**ISTENES JÓSÁGRA,
ÉS SZERENCSES
BÓLDOG ÉLETRE OKTATOTT
NEMES URFI.**

TUDOSITÓ ÉS MAGAMENTŐ ÍRÁS A MAGYAR URFIAKHOZ.

Nagyságtok, Kegyelmetek!

Ez a harmadik darab a Nemes Emberhez tartozandó, és úgy függ tőle, mint szem szemről a láncon, amint is kezdetiből korán kitetszik. A Nemes Urfi nevét viseli homlokán; méltó volt őket is megböcsülni valami lengeteg ajándékkal. Számokra vagy azért írva nagyobb része; jóllehet közbe-közbe az öreg urak is elbeszélgetnek.

Mulat, faggat, csip, mint a többi: mert azon egy *drammának* nyelve, azon egy pennának járása. Nem kéméli a feddést, a jóra való intést; minthogy ezek nélkül se nyers ereje, se kívánt foganatja nem volna a beszédnek. Szomorú hiteles példákat is emleget; de azok ismiretségünk kívül vannak: akkor voltak, másutt voltak.

Mikor a hivalkodás, a veszedelmes játék, a szitok s átok, a tékozlás, a tobzódás, a szabad élet ellen támad: két dologra igyekezik szándékával: tudniillik egy részről, hogy a mondott fertelmességeket derekasan megrázza, továbbul irtsa, és messze eligazítsa nemzetségétül; más részről, hogy megkinálja a nemes rendben lévő urfiakat akármi kellő-tetsző, de tisztességes hivattal, vagy foglalatossággal, tisztább, szebb s jobb beszéddel, böcsületesb mulatással, a józansággal, a takarékos, de nem mocskos gazdálkodással.

Lehetett mindezekre az anglus authornak oka: én nagy okát országunkban a főrendre nézve nem tudhatom; mindazonáltal ha nem szinte csoportossan, de talán mégis hintve találkoznak azokból, kiket a gyarlóság hol egyben, hol másban megejtett. Ezek ne vegyék nehezteléssel a jóra való emlékeztetést, tudniillik: mikor olyasmit juttat eszékbe, ami nagyobb böcsülettel maradhatott volna el, hogysen meglelt legyen. Önként tudhatják az urfiak, hogy a velencei tükröt nem szoktuk azért ízre törni, hogy a rutat rutnak mutattja; Eusebiusra se támadjanak azért, hogy amit mond, szembe mond: mert léteképen mondja, és jóbúl; hanem inkább arra tartsanak, és pedig minden kitelhető iparkodással, hogy tisztuljanak. Ne járják a mostani világnak törött útját, dicsérvén a *Jót* és kerülvén; gyalásván a *Rosszat* és követvén.

Minthogy a deli urfiaknak gyönyörködtető örömök a messze sétálás, a híres országok járása, és helyről helyre való meglátogatása: némellyek felette mohón kapnak belé, készületlenül indulnak idegen földre, telhetetlenek a kinmaradásban, sokan rajtavesztenek; vannak akik hasznát is veszik, de vélte és kevesen. Üstekén kapván azért e mostani alkalmatosságot, az author esze után, hosszabb egy beszédet irtam *pro et contra*, ellene mellette. Valóban ide illett, minthogy ez a munka igyenessen a nemes urfiak oktatására vagy intézve; és enélkül csonkán maradott volna. Nagyon tanácsolom azért azoknak az urfiaknak, akik e könyvbe bétékintenek: a hatodik közbeszédet el ne kerüljék; találnak benne mind egy, mind más részről fontos okokat, és módot, hogy magok is, azok is, akiknek gondviselések alatt nevedednek, az utazás dolgában eligazulhassanak. Isten velünk!

Költ Pozsonyban, 1770-ben.

Nagyságtok, Kegyelmetek
alázatos szolgája
FALUDI FERENC, S. J.

HARMADIK KÖZBESZÉD.

Mint viselte légyen magát Eusebius a házicselédjére nézve.

[...] Érkezhén minap látogatására némelly ismérősi, öszveültek, egyrül másra térítvén a beszédet, a szolgálak dolga is előkerült, holitt valaki közölök azt találá mondani: hogy a mostani világnak fordulásira nézve, ritka kincs a jó szolgál; azután szemébe nézvén Eusebiusnak, ezekre fakadott: Uram! Dolog, ha maholnap becstelenséget nem vallasz, hegyedbe ülnek szolgálaid; mert amint hallik, csak mézes szókkal, és fele könyörgéssel akarsz általmenni minden pörön vélek. Mi nem arra termettek ezek a barmok, hogy udvari kényességgel igazítsunk rajtok; a somfabot, krimitatár kancsuka többet fog rajtok, ha kétszer s háromszor elevenen megcsipi, hogysen egy esztendőbéli gyapotlágylecke: nem fülén hanem hátán által tanul a szolgál.

Vóltak, akik ezt javaslották, de egy öreg vendégnek nem tetszett; minthogy pedig Eusebius csak mosolygással fogadta a beszédet, kitámadott mellette, s imigyen felelt meg az elsőnek: Uram! Hallhattad, mi történt légyen minap egy *Rikárd* nevű szolgálal. Ez a szegény legény fel akarván adni az étket, kitálolá urának parukájára, s egyszersmind leforrázta virágos bársony szép köntösét, nagy ijedtében mindjára térdre esett, s igen követte urát vétkérül. N. N. ónagysága mint a süket *aspis*-kigyó, semmire sem figyelmeztet; hanem fertelmes szitkokkal s átkokkal terhelte elsőben; azután kiugrott székéből, egy nádszál akadván kezébe, fülén fogva hurcolta szegény szolgálját, és a vendégek szeme láttára untig tagolta. *Rikárd*, aki egy füle vesztével örömet megbékélt volna urával, de látván, hogy a véres ütésekkel csaknem életére jár, egyszersmind nekibátorodott, kitekerte kezéből a pálcát, mind a két szemét behunyván, elől, hátul, keresztül, vakjába, addig tapogatta urát, amig duplán meg nem adta a kölcsönt, minden hozzátartozandó megszerzéssel: hogy többre ne menjen; az urak félrerugván üléseket, közbeveték magokat. Akkor *Rikárd* vitéz ellillant, és ott hatta urát vérében szégyenében.

Ebből a való, és világos példából kitetszik, hogy mind az ur, mind azok vétének, kik kegyetlenül fenhordozzák az ostort, mérgesen, csatával, dühösködő erőszakkal bánnak a cseléddel. Tanácsosabb: csenddel, szelidséggel, okkal-móddal tenni róla, ha hol s miben hibáz. Értse előbb a szolgál, hogy vétett, hogy méltó a feddésre, a büntetésre, azután lehet valamire lépni. Azonban nem kell minden szálkából gerendát csinálni; meg kell választani azt, ami történetből esett, attúl, ami szánszandékkal. Nem jó minden aprólékért megszorítani a máskülönbén jó emberét a háznak. Ha szolgál úgyancsak megérdemelte a verést: vedd észre, akkor vagy igaz érett ideje, hogy kiadj rajta; mert ha vered, és marasztod: vagy megszokja a büntetést, vagy kirug. Régi igaz mondás: hasonlóval pántalódni, veszedelmes; alábbvalóval, gyalázat; nálodnál nagyobb, esztelenség. Ezeket tisztesen elvégezvén az öreg vendég, igen magasztala Eusebiust házi gondviselésére nézve, és eloslának az urak. [...]

HATODIK KÖZBESZÉD.

Tanácsos-e, hogy a nemes urfiak az országok látogatására menjenek?

[...] EUSEBIUS. Nincs tagadás benne: tengerünk túl, a tiszta országokban sok ezer szép és jó vagy. Aki utánna jár, hozhat az olasz hizelkedésből, a francia cerimoniákból egy egész társzekerrel, vagy tele hajóval; de mi hasznát veszi? Harmad nap múlva a fogasra akasztja; mert nálunk nincs kelete. Angliában a hajlagó testnek nyughatatlansága, ide s amoda ficamittása, térdnek, lábnak változó rángatása, a mértékre szabott, és kinzott lépések mind azon csuffságok.

VENDÉG UR. A nemes felnevelés nem nyugszik ezekben az aprólékokban: tovább igyekezik, az elmét fogja leckére. Azok az ifiak, akik csak külső udvarisággal jeleskednek, hasonlóak ama palotákhoz, melyeknek minden tagjai drágák, és szépek; de belől puszták. Az utazás azért a külső illendőség mellett más hasznát is hajt: leveszi szeméről a hájogat az uri gyermeknek, tisztán, élesen, és mélyebben tekint mindenbe. Megtágitja elméjét, hogy szorulás nélkül sokat foglalhasson magába. Meggazdagítja, napról napra többet hordván fejébe. Megismérteti véle belsőképen a titkos szívű személyeket. Egybe vetteti véle a dolgokat, hogy az előfordulandó alkalmatosságokban igaz érdek szerént józan ítéletet tehessen felőlök. Termékennyé teszi, hogy ne csak a példák után járjanak; hanem önként magok eszeiből, mint valami eleven forrásból, fakadjanak új találmányokra: holott egy otthon heverő kis környezetben lévén nem érkezik ezekre, nem lát messze, tudatlan marad, még beszédrevalót sem tud elővenni... Tovább: aki kinn forog, megtanulhatja ennek s amannak az országnak csinját, fordulásit, *forte et debile*, miben bírja magát erősebben, és gyengébben. A hadakozás és békesség idejében mi rendeléssel légyen. Mi után indul, mire szegezi arányzásit. Miben foglalatoskodik, s miként iparkodik. Mivel kereskedik, mitől gazdagodik, miben különböz a más tartományoktól... Ezekben és effélékben tanított lévén, úgy tetszik, már nem apród a politika dolgában; elmehet¹¹ a *Hét Canton*hoz Helvetiába, vagy¹² a Confoederatiós Városokhoz követséggel.

EUSEBIUS. Veszem észre, hogy fiadat avégre fárasztod messze földre, hogy honvalót szerezzen magának, és kívül cifrán mosdott, belől mesterségesen bérlett *graduatus* politicus légyen belőle. De vajjon mikor ezeket lajstrom szerint előmbe hordottad, nem jutott-e eszedbe, hogy nálunk nem ujság? Nemdenem a mi révpartunk, vámos házaink, a piac, az utcák, a caffeszobák, s minden szegletek nagy zajjal emlegetik az efféléket. Tudton tudjuk mi Franciaországnak erejét, csendes, és háboru létében minden mozgásit, leshányásit; tudjuk, mire szándékozik, miben fáradoz, miből gazdagodik. Tovább: szinte olly messze látunk, mint ők; hogy pedig olly eszefurtt emberekre mutatsz Franciaországban, akik mélyen bénéznak a szivekbe, és módját is adják: bár elhidd, mi sem vakoskodunk; által meg általlátjuk a dolgokat, fejtjük a titkokat, mikor kíváztatik.

Az új találmányokat ami illeti, sokat hullatunk mi már, a mit ők ujságul felkaptak; a többire nézve vagy aprólékok, vagy fársángoskodásra valók. A politicát ne emlegesd; bátran mondhatom, hogy Anglia, édes hazánk több *politicust* nevel egész *Europánál*: tagadják ezt szóval ott kinn; de hiszik. Ennek okáért az efféle idegen portékáért a tengeren lapátozni, vitorlyákat szagztatni, kifelé s meg visszafáradni, haszontalanság volna, és szinte annyit tenne (a régi mondás szerint) mint *Athénát bagollyal kínálni*.

De azonban úgy légyen; hogy ez a becsületes urfi bélépett Párisba, vagy Velencébe: vallyon hová, s kihez igazítod iskolába? Ha *Velencében* bejáró lehetne NN. urnál, és Parisban NN. urral végezhetne úgy, mint akarod, és ezek az excellenciák bévezetnék ki-ki az ő különös politicájának mélységes titkaiba: kétségkívül hamaridőn csudanagyra mehetne. De gondolod-e, hogy ezek az első belső tanácsos urak, ezek az *Achitofelek*, kik ezereken adják minden szavakat, elárulják magokat, urokat, országokat ingyen fejébe, felfedjék azt, amit gondosan rejtegetnek, és fülébe röpítsék könnyű szerrel az ismételten jövevénynek? Meg se hidd. Tehát arra szorul, hogy a város hírével megelégedjék, vagy ha mit kap a vendégfogadókban asztal

¹¹ Több canton vagyon Helvetiában; de csak héttel tartja közit Anglia.

¹² A szabad és a confoederált városok Imperiumban ezek valának eleinten: *Lubeck*, *Brunsvik*, *Colonnia*, hozzá adván *Dancikát*. Most már 72-re ment száma; ezek úgy öszvetartanak, hogy ki egy ellen vét, vét a többinek is. *Lubeck* ezek között a fő, és kormányzó város, a Balticum-tenger mellett fekszik.

felett azoktól, kik levét csapják. Egyebet azért nem hozhat vissza magával; ezek pedig nem érdemlik meg a hajóbért.

Inkább javaslom azt, hogy szert tégyen az új hírekre, ilyen nevek alatt: *Gazette*, *Mercurio Galante*, *Chiave de' Gabinetti* stb. azaz: közönséges hírek, válogatott nemesebb újságok, az udvarok titkainak kulcsa; ezekből untig, s eleget tanulhat. Mondhatom, hogy ismértem egy ur személyt, aki forgott miniszternek tartotta magát lenni, és valóban *Don Federigos de Toledo* nem volt olyan szörnyű méltósággal, mint ő. Lesütett feje, ráncos homloka, bőrzadozó szemöldöke, bésett arcája, járása, kelése, maga reátartása nem mutattak egyébre; hanem hogy minden bölcsességgel tömve legyen. Mellyére szokott vala beszélni, halkal, és lassan. Mondásait mind azon mese, és bálványfeleletek módjára adogatta; homályos beszédjéből nem egyéb, hanem a *találd-el* maradt reánk. Mi ifjantan csudáltuk, és elhitettük magunkkal, hogy a királyok és országok titkai az ő szivekben rakták legyen fészkeket. És pedig ez az ilyen amollyan ember minden tudományát jobbra a hollandiai új-hirekből szedegette. Ugy tudódott ki, mert valahányszor a *paque-bot* vagy a hollandiai postahajó kimaradt, ő kegyelme mélyen hallgatott, mintha eszét elméjét egyszersmind elkapta volna a felszél, és Norvégiába ragadta volna.

De hiszed-e, hogy egy nemes urfi, már kebelében lévén a szemfényvesztő Paris városának, első szorgalmat arra fordítsa, hogy mentül előbb a finom politicába merüljen. Nem, uram, nem; a mostani erkölcs nem hozza azt magával, a példák sem mutatják. Nyilván mindenekelőtt azon lészen, hogy megjárhassa a várost, megtekintse palotáit kívül és belől, a környékben lévő híres épületeket, az udvarnak mulatóhelyeit, és több más ritkaságát a helységnek. - Hogy fülének se szegje kedvét, elidőzött napokon meg fog jelenni az *opera*- és *comodiás* házakban; itt lát, hall, megismerkezik. S minthogy könnyen öszveszerzi magát a fiatal rend, lesznek udvarlói, utóbb asztalának vendége. Jóllehet pedig hogy az urfi onnan hazúl csak úgy indult legyen, mint egy közönséges utazó; de mégis a francia udvariság megkívánja, hogy a *Mylord* titulussal megböcsüljék. Ezekkel megízelteti a kényes francia konyhákat, és borokat. Ezekkel szoros barátságba lekötelezi magát, nem is verdődik ki előbb, hogysem kezekben hagyja erszényét, és, nem tudom hol, zálogba lelkiismeretét. Egy ifjunak, mikor szeme előtt sereggel tüntetik magokat a világi gyönyörűségek, könnyen eszébe csuszamodik, hogy próbára keljen: olyan édesek-e ízre, amint kedvesek színre?... És nyilván a kisirtetek ostromi közt ingani fog; azonban a test s vér fiatal forróságában lévén, ugyancsak valami rendetlenségre bírja ... még itt is egy darabig függőben tartja a szemérem, a félelem, az előbbi jámbor felnevelés, atyja anyja utolsó intési... Elvégre meggondolván, hogy távul esett tőlök, hogy teljes szabadságában legyen, nincsen ki megszólítsa, nincsen ki feddje, nincsen ki tiltsa, egyszersmind neki bátorodik, minden tartalékot kitör, megereszti fékét kedvének, ledérségre, feslett életre vetemedik, mind külső, mind belső erkölcsre nézve fertelmes urfi lesz belőle. [...]

Minthogy pedig Neandert szeretem, és féltém; túhegyre szedtem valami kevés útravalót számára, ebben áll:

1) Okos, istenfélő, szemes tutor legyen ódala mellett. *Szemes*; mert mindenre néz ugyan az ifjuság, de nem lát mindent; ha pedig vak vezeti a vakot: együtt mennek a meredekre, együtt vesznek. *Istenfélő* legyen; mert aki istenétől elpártolt, árvájához sem lesz hív. Aki maga lelkéről gondatlan, a másét sem boldogítja. Akinek rossz élete igen kitetszik, oktatása nem tetszik.

2) *Okos* legyen: se felette keményen, se igen lágyon ne bánjon véle. Keménységgel megfajulnak, lágysággal elkényesednek az ifjak. Se ne haragossan, se ne hizelkedve; haraggal gyűlölteti magát a nevelő, hizelkedéssel vesz böcsületiben. Mindent kezére adni egy fiatal árvának, ártalmas; mindent megtagadni, veszedelmes: mert vagy mesterséggel, vagy erővel, ugyan csak hozzá fér. Közép úton járjon azért a gondviselő, hogy maga részére fentartsa a tiszteletet, a böcsületet, a szeretetet; más részről a jó kedvet, szófogadást engedelmisséggel.

3) Nem akarnám, hogy a tutor a nagyobb vétkeket valami jobbitás nélkül hadná, se azt, hogy az apró fogatkozásokról azon keménységgel feddené, mint a nagyokról. Mert azt verné fejébe, hogy egyenlő lévén a büntetés, egyenlő a két véték. Mikor az urfinál már béköszönt a huszonegyedik esztendő, az erőltetésnek nincsen haszna. Illyen korban is engednek a szép szónak, az udvari megkínálásnak; de nem a pirongatásnak, vagy fenyegetésnek. A gondviselő fentarthatja maga *characterét*, ha tanácsal megy feléje, de nem, ha parancsolattal. Könnyebben fér szándékához, ha úgy alkuszik meg véle a *jóra*, mint társ társával. Észre ne vegye az ifju, hogy őrzője kémeskedik körülte, vagy emlékeztető könyvében feljegyezze minden kis botlást.

4) Azon egy helységben sokáig ne mulasson, mert hozzá szokik, és nehezebben bontakozik. Ha már látta szemmel, és megjárta elméjével a méltóbb dolgokat; induljon. A hosszas tartózkodás sokféle társalkodásba ejtheti, és keverheti. Idegen idegennek ritkán árt. A közellyebb való ismeretségből támad a szoros barátság, ebből a kisértő gonosz; és hogy egyik fél a másikat meg ne keserítse, közakarattal végeznek a nem-jóról.

5) Talám nincsen e kerék világon olly helység, mellyben a szép erkölcs olly böcsületben, olly jó rendben volna, mint *Paris* városában. *Non plus ultra*: se tovább, se feljebb nem mehet. A város belől, kívül is, de messzebb, rakva vagyon hires épületekkel, és minden jeleskedő ritkaságokkal. A népe vig, tiszta, forgolódó, szolgálatra kész. A főrend udvari, kegyes, nyájos, elmés, emberséges, barátságos, magát ajánló, vendégszerető, és megböcsüllő. Parisban azért illyes uri személyek között forgódván ahoz készült szívvvel, akarattal, vigyázó elmével, láthat, hallhat, tanulhat ezer szépet, jót, utóbbi hasznára valót, és pedig gyönyörködve.

6) Amit egy uri gyermek a fő emberektől tanúlt, és alkalmas gonddal szerzett öszve, azt a fejiérnének gyakor látogatásával egyszersmind elvesztheti. Ezek a család *Syrenák* mély térdhajlással fogadják a jövevényt, mézbe mártják minden ígéjeket; mosolyog szemek, de egyetemben lövöldöz; vidám ábrázatok, de horgot rejt: úgy beszélnek ki sziveket, mintha terjesztett tenyereken hordoznák, marasztják sokféle kedveskedésekkel. Olly bátor ajánlásokkal válnak el tőle, hogy nem tudnám, mit mondhasson a szemérem hozzá. Végtevére addig mesterkednek, amíg nálok hagyja szívét, esztét, pénzét, böcsületit. Féljen ezektől, kerülje ezeket, hogy ne szaporítsa a mocskos példákat országunkban.

7) Utóljára azt juttatom eszébe, hogy ne hordjon be utazó könyvébe minden nevetséges aprólékokat emlékezetül, ugymint: mikor jobb a spárgafű, karácson, vagy böjtelő havában? Mellyik saláta gyengébb, a romai-e vagy a florentiai? Hol függnek a hintók jobban a pántsizjakról, Olasz- vagy Franciaországban? Ennek helyében felírhatja: melly utat tartott, mikor érkezett egyik s másik tartományba, egyik s másik helyiségbe, meddig mulatott, mit költött, mi tetszett, mi nem tetszett benne, hozzá adogatván mindenikéhez (az okos utazók szokások szerint) a tudni, és hallani méltó ritkaságokat, akkor történt jeles dolgokat, és ha többre érkezik, a több ide tartozandókat is. Pénzét haszontalanságokra ne vesztegesse, mint a minap, aki a tengeri lapos, és sodrott apró csigákon kapván, nemek szerint öszveszedetetett benne, és természetnek jádzó változásit csudálván rajtok, megtölté vélek ládáit, hegyibe rakván a lenyuzott, és kiszáritott pókoknak még egybeálló gyenge tetemit. A pénzét arra költse, amivel itthon is becsületet vallhat: úgy költse, hogy az hosszas utazásban előfordulandó szükségérül is megemlékezzék. Ez a többi, barátom: vedd jó néven. [...]

HETEDIK KÖZBESZÉD.

Neander ébresztő álma.

Neander egy nyári napon korán reggel kísértala frisebb égre, megtetszvé az árnyékos szomszéd erdő, bélépe, és alkalmas részét megjárta. Elfáradván, lebocsátkozék valamelly jegenyefának árnyéka alá, és törzsökéhez dőlven ülven, hányja veti vala elméjében utóbbi utazásának módját, rendit, elkészülését. Azonban elszenderede, mélyebb merülven, illy álmat látá: mintha Eusebius más isméretlen társsal hozzá közelitene, mind a ketten által ellenében a szelid pázsithantra leülnének. Eusebiusnak földig eresztett köntöse vala, hosszú szakálla, utazó terepes kalap fején, szarándok pálca kezében. Az isméretlennek se lábbelé rajta, se süveg fején, övedzett, csapott öltözetben, mutatóvessző kezében, asszonyi kép ábrázatján. Beszélgetének magok között, és Eusebius így kezdé:

Azt mondják a világi bölcsek, hogy jobbára az ember minden hét, s még hét esztendő után természetire, és hajlandóságira nézve változást szenved, amig szóllatlan gyermekségétől fogva, ifjúságát, férfiukorát, öregségét, vénségét általfutja... A kiseded gyermeki kor semmitévő, hivalkodva, vagy játékkal múlik; minthogy egyébire s többre nem bocsátja picin éretlen esze... Innen mintha bölcséjéből kelne, és pólyáiból fejtőznék. Ifjúságra kezd lépni, felhuzalkodik, erőt, nyerseséget érez tagjaiban; de még illeten létében sem isméri magát: nem tudja szerével, mi a gond, jövődjéről nem aggódik, könnyen él, kap a vigságon, megkivánja a szabadságot, virágzó esztendőihez képest örömórákat jegyez el magának, egyre vigadozik, amig lassan-lassan ez az időszám hajlik; akkor már nyilni kezd esze jobban, mindent megtekint, sokba ártja magát, sokat félbe hagy: változó, hirtelen, bátor, zörgölődő, kicsap; mint azok a patakok, mellyek a záporosóvel támadnak, a kösziklákra nagy csattogással leszakadnak, füt, ágat lenyomnak, követ, fát hordanak, többet ártanak, hogysem használnak... Ifjúságán általkelvén, eléri az emberi kort, holitt a sűrű homályból kiderül, megvilágosodik elméje, testében velősodik, erősedik, kívülbelől megismeri magát, tud választást tenni a dolgokban, munkás, serény, iparkodó, tanuló, előre tekint, kap a jón, szereti a böcsületet, ékesíti elméjét, erkölcsseit, többre nagyobbra igyekszik, hasznót hajt. Hasonló egy mély, csendes folyamhoz, melly öblében marad, egyenlő bőséggel adja vizét, hajókat bir, amerre jár, megerősíti a várakat, meggazdagítja a városokat. Csak az, hogy ez a kellemetesebb része életünknek a keserű tenger felé tartja útját, tudniillik a vénségre siet! Erre érkezvén, már is búcsuzik embertől minden kívánatos jó: a fiatal szépség, a mulatozó vigság, a nyersesség, az egészség, erőtlen, tehetetlen, kedvetlen, feledékeny, betegeskedő, magának másnak alkalmatlan, kevésre kellő. Az öregség olyan, mint egy repedezett hajó, melly minden oldalán nyílik, és béereszti a vizet, közel vagyon az elmerüléshez. Hánkódik tudniillik a vénség e világ tengerében, szakad, reped, török bárkája, érkezvén ez utolsó szélvész, egyszersmind lenyomja, és testével együtt emlékezetit is a feneketlen mélységbe temeti.

Az *isméretlen*, szemébe nézvén Eusebiusnak, nagy csendesen ezekre fakada: ugy vagyon, amint monád, embernek dolga; bölcsőjétől koporsóig sok a változása, egyik a másikat éri; olly sebesen foly, mint a röpülő idő: alig vagyon részünk benne, máris eltűnt. *Mindazonáltal ebben a rövid, és siető időben, előbb-utóbb sokra érkeznek az ember erejével, ha akarna.* Nagyobb része a halandóknak, bémunt szemmel lakja a világot: vagy nem tekint, vagy nem ugy tekint a dolgokra, amint kellene.

Ezeket végezvén, reám mutata vesszőjével, Eusebiustól értekezvén: vallyon ki lehet az a magános ifiu, aki fülhegygel vigyáz beszédünkre?

EUSEBIUS. Egy londoni urfi, aki kerülve a városnak *rosszait*, holmikor ide fordul, és az ártatlan erdőkkel vigasztalja magát. Ezekben a napokban egy francia hajóval megindul Paris városa felé, Neander a neve. De, barátom, el ne szakaszd beszédedet: kárallanám, ha valami elmaradna.

ISMÉRETLEN. Ha ilyen, akarom, hogy része legyen benne. Mondám vala azért, hogy a mostani világ vakoskodik; nem úgy tekinti a dolgokat, amint kellene; azt sem tudja, miből áll, azt sem, mivel bírjon mindvégig.

NEANDER. Ezeket értve esedezni kezdettem előtte, hogy oktathatna bennünket, és fejtené a titkot. Fogadja; mindazonáltal talpon, és együtt járva. Kelénk azért, és az erdőnek szive felé sétálánk; ő azonban így folytatá beszédét.

ISMÉRETLEN. Értsed, Neander, az embernek kiépítéséhez csaknem mindaz, ami fölöttünk és köztünk vagyon, segített; mindazonáltal (el ne felejtse) csak *kölcsönözve*. Az ember égből vette lelkét, a föld adott neki testet, a tűz melegséget, a víz nedvességet, a lebegőég lélekzetet, a nap világosságot, a jó hír szerencsét, a szerencse gazdagságot, a világ lakást, és hajlékot, a jóakarók társaságot, a mesterek tudományt, a szülők nemzést. Ebből áll az ember, ezekkel bír; mindazonáltal, a mint mondám, csak *kölcsönként*, és ideiglen, mintha nem is birna vélek. Tiéd volt, Neander, a zöldellő ifúság, annak idejében megörültél kiszínlett virágjának, gyönyörködteél benne: hol vagyon? Könnyű tollal elrepült, nyomát sem látod, elhagyott. Emberi korod azonképen gond, munka, fáradság alatt megaggul, és maholnap enyészik. A vénség, amint hallád, maga akad a halál kaszájába. És így mindenből kiforgat bennünket az idő, mindentől elválunk; kölcsön névvel volt a miénk, azokra oszlott, kiktől vettük, semmivel sem bírunk.

EUSEBIUS. Vedd azért észre, Neander, és egyetemben méltó csudára a világnak oktan fiait, akik ezen *kölcsön*nel oly kevélyen dicsekednek, ezekre függesztik, támasztják minden reménységet, minden boldogulásokat.

NEANDER. Már jutott eszembe... Hanem most egyszer abban fárad elmém: vagyon-e olyasmi, és mi az, amivel (kipusztulván mindenből) most is, utóbb is bírhatunk, ami nem kölcsön, hanem sajátunk, amit tőlünk se az ellenség, se az irigy szerencse, se a mindent vesztő-rontó idő el nem idegeníthet, el nem vehet?

ISMÉRETLEN. (Neanderhez fordulván) Nagy dolgokat fessegetsz te halandó! Ki adta eszedbe? Ujdonuj kérdés ez a mostani mozgó világban, és azért méltó vagy a feleletre: halljad, értsed. Amiben elmédet töröd, és amit tudni kívánsz, nem egyéb, hanem a (*virtus*) lelki jóság. Ennek ügyes ura lehet ki-ki élve, halva: addig bírhatja, míg maga ki nem ad rajta; semmi külső erőszak nem fér hozzá. Enélkül a többi mind semmi, ez az egyetlen valóságos *jóság*: a több jó, emberben csak színre jó; a *virtus* igazsággal jó. Ő a léleknek lelke, az életnek élete, drága ára és érdeme, mindennek (*centrum*) vagy középpontja a boldogságnak, király széke a böcsületnek, vig öröme a mulandó életnek, csendes békessége a lelkiismeretnek, eleven ereje iparkodásunknak, vége szándékunknak, akaratunknak igaz serkentője, forráskútja vigasztalásunknak, megszerzője örökkévaló boldogulásunknak.

EUSEBIUS. (Neanderhez) Akarom, hogy előbbi kérdésedre fakadtál; mert nagy méltó dolgokat hallottunk.

NEANDER. Ez a felelet, megvallom, több kérdésekre gerjesztett; de imé maga akar tovább szólni a dologhoz, hallgassuk.

ISMÉRETLEN. Ez a lelki jóság (*virtus*) a világon ritkaság, mert nehéz hozzáférni. Minden felől szép. Aki reá tekint, és megismérkedik véle, nem győzi eleget csudálni, és böcsülleni ékességét, és érdemit.

NEANDER. Ezen virtusnak nagy dicsiretít bőven emlegetted eddig; bár abban is kedveskednél, hogy tudunkra adnád: 1) mint lehessen megismérni? 2) Vannak-e igaz hivei? 3) Mint lehessen szerét tenni?

ISMÉRETLEN. Nem kéméllem fáradságomat, rend szerint kimondom: a virtust másokban nehéz megismérni; mert a csunya vétek gyakorta a virtusnak tiszta köntösével borítja magát, a farkas bárányszőrbe öltözik, a példás lator holmikor jámbornak akar tartani. Azt gondoljuk néha, hogy szemben vagyunk véle, és nyilvánvaló valósággal látjuk; azonban csak árnyékára akadtunk, a fertelmes *képmutatásra*. Nem mind gyémánt, ami tündöklök. Néha a barátságos megöleléseknek színe alatt gyilkosság találkozik. A külső megerőltetett alázatosság palástja alatt nagy kevélység lakozik. A szapora hízkelésnek káros csapás vagy szándékában. A mosolygó szemek árulást rejtenek. A szemérmes arcok pirulásiban forr a bujaság. A holtig való szolgálatnak lekötése mellett *interesse*-haszon fekszik. Vannak, akik heveskedő áéatatos-sággal csak tiszteletet vadásznak; az adakozással csak kincseket fitogtatják; a tűréssel, szenvedéssel, magok letartásokkal mások elejbe akarnak ülni. Némellyeknek angyal ül a szemöldökön, ördög a szíveken. Minthogy azért csaknem minden vétek talál magának vendégarcát, és a gonoszság a lelki jóság színével alakoskodik; nehéz, mondom, nehéz, őket első tekintettel megismérni más valakiben.

Ha kérde: magában mi legyen? imé a felelet. Olyas jóság a lélekben, melly az isteni sugallásokból veszi eredetét, olyas dolgokban foglalatoskodik, mellyek vagy parancsolat vagy tanácsképen megvannak a Szentírásban jegyezve, és vagy az Istent, vagy magát, vagy felebarátját illeti; mind ezekben pedig csak az Istent nézi szándékával. Tiszta mint a tükör, mocskot nem szenved, heveskedő, iparkodó mint a sebes tűz, sokféle.

A második kérdésed az vala: vannak-e hivei, követői, szeretői? Vannak; de úgy értsd: szeretik *másokban* az említett érdemes jóságokat, akarják nagyon hogy mások öhozzájok igazak, hivek, tűrők, adakozók, emberségesek, békességszeretők legyenek; de *magokban* ezen jóságoknak helyt nem adnak, mert hazugok, árulók, tűrhetetlenek, fősvények, embertelenek, versengők.

EUSEBIUS. Ó szemtelen okatlan világ! Amit másban szeretsz, azt magadban gyűlölsz; amit másban megbecsülsz, azt magadban megutálsz; amit másban keressz, azt szivedből kiirtod... Amig így fohászkoda Eusebius, azonban változás lön az erdőben: legsűrűbb része nagy nyílásra hasadott, nem volt egyéb előttünk egy kopár mezőnél, annak közepén csaknem a felhőket érő hegy, azon kővár. Mi ketten Eusebiussal elhűltünk a csodán, harmadik társunk bátorítani kezde, mondván:

ISMÉRETLEN. Ne búsuljatok! A ti kedvetekért történt. Az is vala, úgy tetszik a kérdésben, mint lehessen a Virtushoz férni? Imé útjában vagyunk. Látod-e, Neander, ezt a nagy térséget? Arra való, hogy alkalmas seregnek helyt adjon: kettő itt a vár, egyik a lapon, jobbára köd borítja, nem látszik; a másik (ide nézz) ezen a magosságos hegyen fekszik: imé, mint fénylik és ragyog! Itt tart udvart, ide verte királyi lakását a drága, és megböcsülhetetlen *Virtus*, itt vagy igaz képében, eleven személlében, tündöklő méltóságában, várja kezeterjesztve híveit, hogy megkoronázza, és boldogítsa.

Induljatok, serénkedjétek, ne kémélljétek a fáradságot! Meleg a hegy, izzasztó, és nehéz az út, megvallom; meredékekre, mélységekre akadtok: meg ne ijedjétek, győzzétek férfiu módon, erőlködjétek a tetejére. Ha ki maraszt, vagy félre csal benneteket: bizonyos ellenségték. Kivánok jó szerencsét, Isten hozzatok! Ezzel elment. Ketten maradván Eusebiussal, azon búsultunk, hogy nevét sem tudjuk. - Nem tűrhettem, gyors lábbal utána rándultam: ő azonban egy árkon általvetemedett, és maga után felvonta a hidat. Megszóllítám mégis, kérvén: hadná nálunk nevét. Visszatekintett kegyesen, s azt mondá: Barátom! Engem nevemről gyűlöl a világ; annyi mint az: az én nevem *Igazmondás*. Ezen ígék után háttal fordult, és eltűnt.

Mi Eusebiussal eszünkben tartván oktatásit, nyomoztuk az utat. Jó darab földön általkelvén, egy völgybe bocsátkoztunk. Holitt két út volt előttünk, jobbra és balra: a bal töröttebbnek látszott lenni. Megállapodtunk, tanácskoztunk. Imé egy régi kép közelített hozzánk, övét verte szakálla, melyét orra, százötven esztendő ülhetett ráncos homlokán, beszédjére nézve nyers, és ékes vala; így kezdé: Jó utazók! Hová, merre?

EUSEBIUS. Mi egy jóságos királynénak az udvarát keressük: Virtus a neve. Olly hírét hallottuk, hogy ennek a hegynek, melly az egeket éri, tetején lakozik. Ha polotás embere vagy, vezess személyéhez. Az öreg ember ezeket értvén, mélyen kezdte fohászkodni, és nagy cseppek hullottak szeméből; azután így felele:

ÖREG EMBER. Megesett szívem rajtatok! Ki tanácsából fáradtatok ide? Azon jóságos személy imé itt közel a felhőkhöz lakozik, igaz; nagy királyné, való; de mindazon tündér méltóság! Él is, hal is naponként. Pusztá udvarának környéke tüske, s bokor. Fenevadak, mérges kigyók, kegyetlen sárkányok birják az erdőséget. Ordító oroszlányok fogták el az utakat, ölik, szagatják a jövevényeket. Előbb-utóbb szörnyű meredékek, és süppedékes mélységek vannak. Ezeket nem győzi az emberi erő: vagy alatt kell veszni, vagy onnan feljül lehengetni; ha ezereken másszák, ezereken hullnak minden felől. Én is éltem életemet, keveset tudok, akik felerölködtek volna; ők tudják, mi szerencséivel. Bátor felvigyen titeket is valami történet: iszonyú óriások őrzik az aranykaput, kikkel meg kell víjni előbb annak, aki a belső udvarba akar lépni. Méltán szánom azért ügyeteket, hogy olly dolgot fessegettek, melly útjára nézve veszedelmes, végére nézve lehetetlen.

Fogadjátok tanácsomat. Imé! Más út vagyon előttünk, könnyebb, vigabb; ezt járnak mindazok, akik tudnak élni a világgal: egy kővárhoz viszen, azt is egy hires királyné lakja, *Hypocrinde* a neve: hasonló ahoz, akit kerestek, ábrázatjára, természetére, tekintetére, külső magaviselésére nézve. Aki egyikére néz, mintha a másikat látná, annyi egyenlőség vagyon köztök. Hatalmokról szólván, ez az alsó annyi csudákat téssen, mint a felső.

Mit várhattok a felső királynétól? Böcsületet, felső pólcot, méltóságot, kellő tetsző napokat, gyönyörűséges vig életet? Kitelik mind ez az alsótól is, és néktek annyiba nem telik; rövidebb úttal, kevesebb fáradsággal, nem annyi veszedelmekkel fértek hozzá. Még egyszer mondom: azt az utat járnak török mind azok, akik tudják, *mi az élet*. Ide felé tartsatok azért: jertek utánam, elvezetlek benneteket.

NEANDER. Ugy tetszett álmomban, mintha gerjedett volna kedvem ezen hires udvarnak látására, arra kinszeritvén az öreg embert, vallaná meg igazán, ha olly nagy hatalmú volna-e *Hypocrinde* asszony, mint ama nevezetes *Virtus*, melly a felséges helyeken lakik.

ÖREGEMBER. Nincs kétség benne: semmiben sem enged néki, sőt látszatosabb, és, ami több, maga kínálja magát, vigan adja fel a gazdaságot, jó lakást, vigságot, könnyű életnek módját, és bőven közli udvari népével; semmit sem von meg azokból, mellyek ott fenn a dombon tilalmasak, csak hogy titkon légyen meg. Szemeddel fogod látni, melly mesterül tudja összealkalmaztatni a két máskülönben egybe nem férő dolgokat, tudniillik az eget és a földet.

NEANDER. Ezen szókkal felbiztatott, útba indultam az öreg vezérrel. Eusebius nagyon búsula, eleget kiálta utánam, mondván: Hova sietsz gondolatlan ifju? Fordulj meg Neander! Vesztedre jársz, hitető társad törbe ejt, benne hagy. Azt találám mondani reá, hogy a felső udvart iszonyu oroszlányok oltalmazták, és más kegyetlen vadak; nagyon irtózom tőlek, és félek. Az alsó udvar szelídebb, bátorságosb útja, kegyesebb, nyájasabb királynéja; teljes szándékom visel, hogy evvel megismérkedjem.

EUSEBIUS. Másodszor is megszólítván, ezeket mondá: Fiam Neander, ne higgy a puha szónak! Meredekre csal, lehenget gyilkos kalauzod. Jusson eszedbe, miről inte bennünket az esméretlen *Igazmondó*.

NEANDER. Hallám én ezeket egy füllel; de mind a két lábommal siettem a friss udvar felé. Eusebius engemet féltvén, mindenütt nyomomban vala. Mentünk mentünk azonban, hol szeléd pázsiton, hol hontos, és erdős helyeken, amig sűrüből sűrűbe, azután egy hosszas lugas utcába léptünk: ez szép, és kedves vala; minthogy a fiatal fáknak gyenge tetei öszvehajolván, hüs árnyékot tartottak, és a lecsüggő virágok illatoznak. A mondott zöld útca beszolgált egy nagy útvesztő-kertbe (*labyrinthus*). Eleget vesződünk, mig kiverdöttünk belőle. Legottan egy roppant épület tűnt szemünkbe: jobbról a magos hegyek, balról a magas erdők úgy elborították, hogy a napfény nem férhetett hozzá. Panasszal mondtam társomnak: kár, hogy olly setétes ez a drága helység. Azt felelé: már megkívánja ezt az udvar erkölce. Igyenesen néki menvén, a homlokán nagy kaput láttunk tátva nyitva, annak üstekén ez a szó vala írva régi gottus bötükkel: *Silentium*, azaz: halgass. Minthogy kívántam tudni okát, illy választ vettem: adhatom tudtadra, barátom - úgymond - ha ide szegődöl, ennek utána nem leszen szabad kimondanod azt, amit gondolsz, úgy amint gondolod. Itten minden szabad de a kivallás főbün.

Dupla oszlopos folyosó kerítette az épület, a nyílásokon bétékintvén, úgy találtuk hogy felette tágos, ékes, nagy darabokra szegdelt, számtalan palotákkal béves, és hogy ugyan forr a sok lakós benne; de néma, és csak jelekkel beszél a várnak törvénnye szerint. Egykettő megfordult előttünk; báránbőr volt ruhájok, rókával bérlelve, és farkassal perémmezve. Ezen köntösöket égszinű tafota-paláستtal fődögették egész bokáig. Mondám vezéremnek: valóban csufos öltezet ez, jelenthet valamit. Azt felelé: mély titok fekszik ebben a készületben; értsed azért: az égszinű tafota tisztességet, böcsületes külső szint ád dolgunknak, mind, ami tetszik, végbe mehet itt; csak más, és szép szín alatt légyen meg, azaz palástolva. Eusebius, aki nem tűrheté ezeket, így vette fel a dolgot, mondván a vezérhez:

Amint arányzom, barátom, gonosz itt a rendtartás, veszedelmes az udvari *liberia*. Rókák csóválják itt farkokat a bárán alatt, és farkasok mardoznak. Más a színe dolgoknak, más a szándéka. Nem kerültek a rut bünt, hanem csak a rut színét. Nyilván szabad nálatok, ha ki felebarátját talpig legyalázza; csak himesithesse, hogy jobbitani akart rajta: szabad valakit véresíteni, megölni; csak olly szint adhasson gyilkosságának, hogy azzal magát kívánta védelmezni: szabad a mértékletlen tobzódás; csak olly neve lehessen, hogy szükségképen megkívánta valakinek torka, vagy gyomra. A bírák kegyetlenkedhetnek az igazság folytatása színével; a szabad életre vetemedtek avval, hogy *galanteria* a mostani világhoz szabott erkölcs; az uzsorások avval, hogy csak háladás, amit az interesnél feljebb beszédnek; a kevélyek avval, hogy a reátartás mind azon illendőség, és becsületet szerez; a buják felkereshetik hösöket a szentházakban is az áétatosság ürügyével; a fösvények a takarékoság örvével mentegethetik magokat, és a házasságtörők az atyafiak látogatásával, stb.

ÖREGEMBER. És pedig szintén ezek a csudái Hypocrinde királynénak, ezeket üzi naponként, ezekkel szaporítja népét, virágzik udvara. Senki sem ütkezik meg rajta; mert a bün valami jószág képében tünteti magát: a gonosz szentnek látszik lenni, és az ördög angyali ábrázattal lépik elő. A palástolás ezer mestere mindennek, ő forgatja, ő ámitja el a világot.

NEANDER. Szabad-e látni ezt a hires királynét? Szabad - úgymond a vezér - nincs legkisebb tilalom benne. Amint gondolom, ezen órában ád leckét: imé! közel vagyon palotája. Csendes lépéssel mind a hárman oda ballagtunk, és bémentünk. Tele vala minden rendbéli fiatal néppel, a falak hires képekkel, mellyek azokat példázták, kik ezeken az iskolákon megfordulván, előbb utóbb nagy szerencsére verdődtek, udvari, tábori, városi fő tisztségeket viseltek. Mennyezetje a palotának sok idegen bötüket, titkos vonásokat mutatott, gyenge eszemmel nem érhettem fel.

Maga Hypocrinde mint egy thronusszéken fenn üle. Nagy testű asszonyságnak látszott lenni. Ábrázatjára nézve halavány, jobb kezében királyi pálcát tartott, annak tetején elefántcsontból egy kis főkaponya volt faragva. Mindazon szentség nézett ki belőle. Gyakorta az ég felé fohászkodott beszédje közt. A nép talpon állott előtte, személyenként kiki maga palástjában, és igen figyelmezett minden szavára. Mi hátrább állottunk, és ilyen beszédjét vehettük:

Ébredjetek, szerelmes hiveim! Tanuljátok meg, mint kellessék lakni, és élni, s idővel elő-menni a mostani világban! Rövid sommába szedem a leckét: 1) távúl légyen tőletek a meg-erőltetett paraszt *együgyiség*; netalántám olly hirtetek támadjon, hogy oktanok vattok, és amoda rugjon benneteket az értelmes világ. 2) Akarnám, hogy senki semmi úttal meg ne ütkezzen rajtatok. Akik hozzám akarnak részelkedni, legkisebb okot se adjanak valami káros botránkoztatásra. 3) Értsétek mindenenk felett azt: mi légyen, miben álljon a finom, kellő, tetsző *külső szín* (apparentia), minden ügyetekben, alkalmatosságokban tartsatok számot reá. Ez az első mozditója, és mozdulása mindennek, ez a kérője, és gerjesztője a sziveknek, ez az ára, érdeme forgolódásunknak, evvel vallunk böcsületet, evvel mehetünk mindenre. Szörünkről színünkről téssen ítéletet felőlünk a világ. Rövid szóval kimondván: evvel kereskedik az én udvarom.

Tovább: négyféle móddal mehet ember elő dolgában: ha semmi alkalmatosságot nem múlat el, mellyben vagy szép eszét, vagy tudományát, vagy vitézségét előadhatja, és kitehet magáért... Ha jeles udvarisággal földögeti belső titkait, és semmi arcapirulással, vagy erkölcsi változásával el nem árulja szíve járását... Ha úgy tud jól tenni mesterségesképen mással kivel, hogy valóságosképen inkább magával tégyen jól... Ha úgy forgathatja dolgát, hogy amelly dicsiretes dolgot mások végeztek, ne azoknak tulajdonítsa a világ, akik végezték, hanem önéki, jóllehet nem ő végezte légyen. Akármelly úton férjen ember hozzá, hogy híres nevezetes légyen, mind jó, csak férjen. Az orvosok, prokátorok jobbára azzal boldogulnak, hogy hírek vagyon. Tovább, aki belé akar illeni a világba, szentnek mutassa magát a szent előtt, tudósnek a tudósok között, ha nem lehet különben: legalább hallgatva, és mosolyogva. Akik hasznát tudták s tudják venni rövid tanításomnak, már is fenn vannak, méltó tekintetben, felséges tisztségekben. Iparkodjatok, hogy nyomokba léphessetek!

Ezeket hallván, azt gondolám magamban: szép dolog, könnyű élet, hasznos oktatás, legrövidebb út, hogy ember boldogulhasson. Eusebius pedig reszketett mérgében, azt sugá fülembe: átkozott képmutatások ezek, és az ördög műhelyén koholt ravaszkodások, lélekvesztő leckék. Addig ráncigála alattomban, amig kihuzott a palotából. Utánnunk vala a vezér, kit Eusebius arra kért, hogy valami magas helyre vezetne bennünket, ahonnan az udvarnak környékét, és csinját jobban megláthatnók. Fogadta, és igyenesen felkérésért bennünket egy magos toronyba. Holitt egy darabig körültekintvén, engem Eusebius arra kíszte: nézném meg mélységét a helységnek. Az ő kedvéért kiszántam magamat valami külső állásra. Akkor Eusebius olly nagyot taszita rajtam, hogy lehengeredtem; ijedtemben felébredtem mély álmomból izzadva reszketve, és körültekintvén, azon erdőben, azon törzsök mellett találtam magamat, mellyhez dültem vala.

Kelvén ülésemből hazafelé ballagtam; útonban meghányván, mit láttam vala álmomban, azt végeztem, hogy rend szerint írásba venném, Eusebiusnak megküldeném, arra kérném, hogy fejtené.

Másodnap mulva megfordult a válasz, ezt hozta: Hosszu álmodat ébredt szemmel olvastam; fejtését kívánod? Kitelik, vedd rövideden: két vár volt előtted, Virtus, és Hypocrinde udvara. Az utolsó nem jelent egyebet, hanem a mostani világnak mesterséges ravaszságát, és minden gonosz erkölcsnek műhelyét, magát vesztő másokat rontó iskoláját, mellynek fő leckéje abban áll, hogy szemfenyvesztéssel, képmutatással elámítsa az együgyüeket, és beléjük cseppentse mérgét. Különféle szín incselkedik, és édesít magához. Könnyű utakat mutat, vigan hordoz,

sokat igir, felszabadít minden rosszra, nincs olly fertelmes bűn, melyet tiltson; akármelly férges légy belől, nem aggódik véle, csak külső látszatja más legyen, és tisztos mázolósa. Önként kislezt reá, akár ügyvel, akár ügyetlenül férj vagy gazdagságra, vagy becsültre, fényes állapotr, finom szerencsére, csak hozzá férj, és benne vesszen eszed, kedved, akár mint keseregjen szived, tusakodjon leked, akár mint terhelled magadat bűnnel mellette, akár mint legyen jövendő más világon. Arra való a *kies lugal*, hogy tovább csaljon, kellett magát eleinten a hívság, haszontalanság, csintalan latorság. Arra való az *útvesztő-kert*, hogy belé bocsátkozván a mindenféle nem-jóba, fel ne találhasd útadat a visszatérésre. Azt jelenti a *magos torony*, és lehullásod, hogy mindazok, akik ezen *Circe* tanácsából vétkekről vétkekre mintegy fokról fokra lépvén emelkednek, fenn lévén vigadoznak: mikor meg sem gondolnák, akkor hengerednek, akkor szegik nyakokat, akkor hullnak a büntetésre, nem álmokképen, mint magad, hanem igaz valósággal.

Tekintsünk már fekete iskolájába, és rostáljuk meg finom leckéjét! Hallád álmodban: 1) hogy Hypocrinde a paraszt együgyűséget gyalázza, és tiltja; gondolod-e, hogy az vólt előtte, hogy az oktan, vagy tudatlan elméket tanulásra ebressze? Vagy hogy az együgyü jámborok erkölcsét nemesebb rámára feszítse? Nem, hanem az, hogy minden kitelhető ravaszságba béköltszünk, a dévaj álnokságnak minden ártalmas fogásit elkészítsük, és mikor módját találjuk, elővehessük. 2) Mikor azt akarja, hogy botrányozásra okot ne adjunk, nem azt forgatja, hogy más ne vétsen miattunk, meg ne ítéljen bennünket, meg ne ütkezzen rajtunk; hanem azt, hogy száz meg száz födele legyen minden egyes szándékunknak: rejtekbe, titokba maradjon dolgunk, avégre, hogy akadék nélkül keresztül járassunk az Istennek törvényein, és bátran bűnhedjünk. 3) Mikor a mostani megfordult világ, Hypocrinde képében, a finom, kellő, tetsző *szint* (apparentiát) hol teli torokkal, hol az ég felé fohászkodva dicsíri, magasztalja, javasolja: hiszed-e, Neander, hogy a tisztességes, becsületes illendőséggel akar megkínálni bennünket? Ne hidd! Mert az igyenes erkölcsöt, a szívnek szájnak egyetértő igaz járását akarja kiigazítani az emberi társalkodásból. Arra patvarkodik, hogy ember embert ne értsen, ember emberhez ne bizhasson, hogy koporsóig hamiskodjon, kívül szép, belől rut: kívül szent, belől rossz: kívül emberséges, udvari, nyájas, társalkodó, szeléd, szemérmes, adakozó, igazságszerető, örömet szolgáló: belől embertelen, paraszt, kedvetlen, versengő, mérges, szemtelen, másénkapó, áruló, kártékony, rágalmozó, szomszédjának értékére, becsületére, életére járó legyen.

Ennek a fertelmes iskolának keserű gyümölcse ez, hogy aki ebben a mulandóságban játszik felebarátjával, és csak színnel él, színnel akar mást csalni, akár mehesen végére a szándékának, akár nem: keményen adózik iránta az örökkévalóságban; aki most itt csóválja róka-farkát, nem kerül el annak idejében a csávat. Akármelly szép, szent légy kívül, ha rut és rossz vagy belől: a veséket vizsgáló, és mindent látó Istennek büntető ostorát el nem kerülöd.

A többi, amit a hamis Hypocrinde emleget, ebben áll:

1) Javasolja, hogy reá tartsák magokat mindazok, kik előmeneteleket szeretik. *Felelet*: Ki nem tudja, hogy a kevésnek Isten, s ember ellenségek.

2) Mondja, hogy kérkedjünk eszünkkel, vitézségünkkel, nemzetségünkkel, személyünkkel, jelesen viselt, vagy viselendő hivatalunkkal. *Felelet*: Esztelenségnek tartja ezt az okos világ: eltűri a fitogtatást, nyálas dicsekedést; de nem hiszi, amíg tetteben létében nem látja-é, s igaz próbákkal nem tudja.

3) Tanácsolja, hogy hírs- s névvadászók legyünk; ennek pedig más eszközét nem nyújtja, hanem a hazugságot, hogy tudniillik magunkra háritsuk azt, amit mások dicséretesen végeztek. *Felelet*: A bölcs mondása azt hozza magával: aki a hirt lesi, attól fut; aki kerül, annak nyomában vagyon. Aki pedig hazugsággal kereskedik, megtörténhet, hogy a szemes világ rajta kapja, és a jó hír helyett gyalázatot valljon. Vóltak Hypocrinde tanítványai, és most is vannak fenn s feljebb a tisztségekben, s holmi tekintetes hivatalban; de többen

keréken, nyárson, akasztófákon, legtöbben a mélységes pokolban. Aki ezektől nem irtózik, magára vessen, ha rajta veszt.

Ami a felső várt illeti, melly tetejével az eget hasogatja, és tekintetes fényességgel tündöklök, amint mutatta álmád, igazán példázza székét, és uri lakását az *istenes jóságnak*. Mi légyen, miben álljon: az *isméretlen Igazmondó*, kivel azon álmodban beszéllettél, magyarázta. Adjuk ezt is hozzá: az istenes jóság, vagy *virtus* igaz egybefoglalt lánc minden érdemes tevékenységnek, megszerzője minden boldogságnak. Embert okossá, szemessé, bölccsé, erőssé, hiressé, igazsá, vigga és mindenre nézve nagyvá teszi. Azt tartják a jámborok, hogy aki egészséges, ékes, okos, *szent boldog* a földön. Mind a négyet megnyerhetjük az istenes jósággal lelkünkre nézve; mert ő magában erős, és erőt ád, okos, és oktat, szent, és szentté téshen, egyetemben olly ékes, hogy ötet ég, s föld szereti. Nincs se jobb, se méltóbb nálánál az ég alatt; és a többi, amit a világ megbecsül és keres, hozzá képest semmi. Sőt minden nagyságnak, tevékenységnek ő az igaz mértéke. Senkire semmire nincs szüksége, maga magának elegendő. Az embert kedvessé téshí éltében, hólta után emlékezetessé.

Erre tartsunk számot, Neander, ha üdvezülendő lélek mozog bennünk! Vessük meg az utálatos képmutatásnak káros iskoláját. Bátor magos helyen lakják a Virtus, erőlkedjünk, amíg megmásszuk meredekét, nem mulik haszna. A sárkányok, oroszlányok, és egyéb ijegető vad állatoktól nem kell félnünk, a fertelmes vétkeket példázzák: a haragot, gyűlölséget, kevélységet, bujaságot, ragadozást, mértékletlenséget etc. Való, ezekkel meg kell vúnunk, de birunk vélek Isten segítségével, ha mi is emberül hozzálátunk. Kiirtván a gyomot, iparkodjunk minden jóra, gazdagodjunk, némünémü istenes erkölcsökkel. Bajvívásunk, és szorgalmas erőlkedésünk után, maga a megbecsülhetetlen virtus fejünkre teszi a koronát, és dicsőségbe öltöztet bennünket. Imé a válasz, Neander! Vedd jó néven.

MEGSZERZÉS.

A MOSTANI VILÁG.

A Világnak neve alatt a Föld, és Víznek egybe ragasztott gömbölű testét értjük, a felette, és benne valókkal egyetemben. Deák nyelven *Mundus*, tiszta szép a neve, minthogy magában tekéletes szépség. Őtet az Istennek véghetetlen bölcsesége intézte el öröktől fogva, mindenható ereje építette idővel, mái napig is tartja, élleszti jelenlétével: untalan forog az ég csillagos seregével. A föld meghozza fűvét, fáját, gyümölcsét, gyomra az aranyot, ezüstet, sok más bányásznát a drága kövekkel, szaporodik erdő mező a vadakkal, a tenger, és álló, folyó vizek halakkal. Mindezeket alkotó urunk az emberre bizta, hogy birja, Teremtőjétől vett esze szerint gondját viselje, azon végre lakja, és éljen véle, mint Istene rendelte.

Ugy látszik azonban alkalmas időtől fogva, mintha az emberi nemzet ezen tárgyátul igen távul járna; sőt úgy tetszik, hogy a mostani, nem az előbbi szép világ, szörnyen meghasonlott, és az élők erkölcsaikre nézve fenekével felfordult.

Ez a dolog világosabban ki fog tetszeni egy pár spányol urnak beszédjéből. Költés a formája; de teljes valóság fekszik alatta. A mondott két személy remeteéletre adá vala magát. Egynehány esztendőket töltvén kiki maga különös barlangjában, egykor öszveszóllalkozván azon alkudtak meg, hogy kirándulnának a vadon erdőből, és látnák: mint s hogy forogjon a mostani világ. Egyiknek neve legyen *Critillus*, a másiknak *Andrenius*.

Jó darab földön általmenvén, sok helységeken megfordulván, Critillus azt találá mondani társának: Barátom Andreni, mi dolog ez? Ennyit járvány kelvén ebben a zavaros világban, még egyetlenegy igazánvaló emberre sem akadunk. Aliglan mondá ki, előveté magát egy valaki, de ugyan ez is csak fele ember, fele barom vala. Nézgélük mind a ketten: *Critillus* reá ismervén örvendezni kezd, társa pedig borzadni ijedtében. Critillushoz fordulván, értekeze: mi földi, vagy égi csuda lehet, aki tiszta emberi ábrázattal, és négy lábbal sietne eleikbe? *Critillus* azt felelé: ne búsulj, barátom! Amit látsz, inkább ember, hogysem a többi: ura lehet a királyoknak, és királya az uraknak sok főfő érdemére nézve. Amint veszem észre, *Chiron centaurus*. Szivem szerint érkezett: ő is szerette valaha a különös magános lakást, vezérünk lehet és oktatónk.

Kezet fogván, és egymást köszöntvén, előfordúla a panasz, hogy embert emberek között nem találának. Erre *Chiron*: Ne csudáljátok, jámbor bujdosók! Mi nem élünk mi-ollyan *saeculumban*, mellyben emberek vólnának két pár lábbal birók; eleget nyargaltam a föld hátán, megkerültem nagyobb részét, vallhatom, hogy kifogytak az emberek a világból. Ugy vegyétek beszédemet, hogy hires elejtek-féle már nem látszik köztetek; dicső, és nagy emlékezetű őseit, kik udvari tábori dolgokban erős jeles próbákat mutattak, elhették a világot. Nem emlegetem *Achillest*, kit magam tanítottam: nem *Nestort*, *Hectort*, kiket ismértem. Elhallgatom a régiebb régiséget: egy pár száz esztendőnk veszek elő, és csak a ti országtokról szólván, hol vagyon most egy Don Alfonsus, Don Gonsalvus, Filep, és sok más? Hogyha a szomszéd, és távullyabb esett nevezetes országok ide hordanák panaszaikat; hasonlót mondhatnának. Tagadhatatlan, hogy a mostani világ is elegendő alkalmatosságot nyújt minden szépre jóra, hires nevezetes dolgokra; de ki kap ezeken? Ki forgolódik úgy, mint kellene, emberül?

CRITILLUS. Mitül lehet, hogy a fiatal világ nem követi a régit? Talántán elvesztette nyomát?

CHIRON. Barátom, erre a kérdésre sok águ feleletek vólnának; ki győzné mind előhozni, és ki túrná el hallgatással? Azonban hogy kívánságodat meg ne szegjem, mondok valamit, úgy

értsed, hogy a mostani világ megveti, hangosan neveti a régiséget, utálatos óság előtte, csufot üz belőle. Az új világnak deliái különb embereknek tartják magokat lenni azoknál, akik voltak. Azt gondolják, hogy többet tudnak, sőt mindent tudnak, mindenre készek, minden-tehetők, mindenre méltók, noha a semminél semmiebb az, amire építik ezen elbizakodásokat. Minduntalan fészkelődnek, ágaskodnak, és ha el nem érik azt, ami után nyujtózna, nem magok tudatlanságokat vetik okúl (mert illykor is kevélyek), hanem a kaján irigységet, holott ennek semmi része benne, hogy megakadtak a szerencsével.

Igaz oka pedig annak, hogy a mostani világ, az előbbire nézve, igen hátra maradt, ez: mert elhatalmazott benne minden gonosz, ennek terhe miatt nem emelkedhetnek semmi felséges dolgokra: megveszett benne a jó íz; csak a csillámló látszatos tisztségekre vágyódnak, nem a közhaszon, hanem különös nyerekedés, nem a tisztesség, és becsület, hanem a költséges pompa, kényesség, puhaság vagy elöttök. *Venus* leverte helyéről *Bellonát* és *Minervát*, parancsol kéméletlenül mind a kettővel; csak azokat a bajnokokat szereti, kik nem szeretik a mezőt, kerülnek a harcot, nem kellene nekik a kemény vitézek, se a tanulásba bémerült bölcsek. Hivalkodással, hívsággal, haszontalankodással kínálják, tartják, terheli a világot. Hanem Critille! Vajjon hol kerested az embereket?

CRITILLUS. Ott, ahol lakosok, a Föld színén.

CHIRON. Nem jól nyomoztad; mióta te ezt az ősz szakállodat megnyujtottad, és kedves szerint remetéskedtél, tudhatsz, hogy megváltozott lakások az embereknek.

CRITILLUS. Nyilván tehát a föld alá bujtak az ürgék módjára, vagy pediglen az égbe hordozkodtak.

CHIRON. Nem szinte oda, hanem a levegőbe; ott vertek, s vernek magoknak fészket a *chymaerák* országában. A felhőken nyargalóznak, szélhámmal járnak, s minthogy nincs egyéb dolgok, álmokat hüvelyezik.

ANDRENIUS. Azt akarád vala mondani, hogy felette messze, és magosan hordozza őket a *persvasio*, a kevélység, a zabolátlan elme, a kicsapó vágyódás. Magam is vettem észre, hogy nagy része ez embereknek magos repülésekre erőlkedik, és nem tollazhatván ki magát, hanyatt hull. Azt is tapasztaltam, hogy ott fenn egyik a másikba kapván, s akadván, együtt esdegelnek, és vesznek.

CHIRON. Én azon csudálkozom leginkább, hogy magok között látván a sűrű szomorú példákat, nem térnek észekre; hanem vakmerően rugaszkodván, mind feljebb s feljebb igyekeznek, mintha szántsándékkal kiki másnak bosszuságára mélyebben akarna esni.

CRITILLUS. Ha úgy vagy, ennek az esztelenségnek nehéz párját látni. Miért nem maradnak a föld színén? Azaz: miért nem elégesznek meg a középszerű szerencsével? Mi okra nézve szánják ki magokat a nyilvánvaló veszedelemre?

CHIRON. Jól monád, sült bolondság dolgok. Mert mikor legmohóbban törekednek a felségre, vagy előbbségre, ahoz sem férnek, amit kívánnak, azt is elkapják előlek mások, amihez könnyen jutottak volna. Ettől vagy a csudálatos felkeverése a világnak, csuf változása a szerencsének. Ne igen messze eszeddel, szemeddel! Magad nemzetségedben is tapasztalni fogod, hogy a palotában sétál az, aki minap gazbüz munkát végezett élete táplálására; válláról beszél az, aki előbb terh alatt nyögött, mint alacson szolgál; aki mezőn és mezőre termett: kárpitos hajlékban, mennyezett ágyokban szunnyadozik. Látni fogod, hogy egy sohonnai ember, kit minap egy gálya a partra kivetett, ma mindenkit megvet; aki minap kinnal kereste kenyérét, ma a tengeri ritkaságokban zabál; akinek nemrég se neve, se pecsétje nem volt: már hercegi cimereket ereget, és a Hóldnak szarvain akar ülni, hogy lába alatt lássa a világot.

Kibeszélvén magát Chiron, egy szomszéd városnak fő piacára vezeté őket, holott sokféle gyülekezett öszve; úgy látszott, mintha annyi oroszlány, tigris, párduc, farkas, bika, róka, kígyó, sárkány, basiliscus rivadna, orditana, ugatna, bögne, harapna, csipne, öklelődnek. Ezeket messzéről hallván, s közlül látván, nagy félelmesen felkiálta Andrenius mondván: Hol vagyunk? Nem vagyunk mi az emberek között, hanem a fenevadak seregében; attúl tartok, hogy fel ne aprítsanak bennünket, siessünk tovább.

CHIRON. Nem esznek meg, ne búsulj; csak magok emésztk magokat, magok között dulkanak, fulnak, dühösködnék: az oroszlány erejével, a tigris kegyetlenségével, a farkas telhetetlenségével, a róka hamisságával, a vipera háládatlanságával. Ezek az embertelen emberek elhatalmaztak, kiturták, marták a jámbor embereket, elfoglaltak mindent, tombolva járták a piacot, és utcákat. A jóra valóknak se nyugtok, se maradások miattok: félrevonták magokat, azért nem találunk benne.

CRITILLUS. Ha ártalmunkra nem vólna, szeretném egy darabig vesztég ülve látni dolgokat.

CHIRON. Barátom! Nem vesztég ülésre való ez a gonosz világ: sohult sem jó késni benne; ballagjunk inkább, és csak azt nézzük, ami mentünkbe akad szemünkbe, eleget látunk.

ANDRENIUS. Sőt inkább térjünk ki ebből a tündér városból. De imé mennyi fényes jószág fogta itt el a házakat, mennyi aranyt vesztegettek reájok, mennyi hever előttök!

CHIRON. Nem mind arany, ami fénlík. Salak, és holmi sárga borítás. Szinre jár a világ; azért hányták oda, hogy az együgyüeket elámitsák véle, és magok gazdag vagyamos embereknek tartassanak lenni. Ki sok tornyos cifra háznak tágos az udvara, ékes a homloka, de hideg a konyhája.

Mást mutatok: ide szemeddel, Andreni! Nézd melly meleg és izzasztó munkával hordják a halmokat a gazdagok házok eleikbe, és a szegénység előtt mind azon mélységes vermek látszanak. Ha nem tudod, azt jelenti, hogy a mostani világ annak ád, akinek vagyon. Azért fosztják most a szegényt hol fogyaték pénzéből, hol értékéből, hogy a gazdagok kincse szaporodjon. Akik sokkal birnak, azokra száll az örökség, azokra árad mindenünnen a sok ajándék. A szegénynek nincs könyörölő atyja, irgalmas pártfogója, nincs kitől várjon, koplal, egy falatra sem virrad, reménykedve sem kap azoktúl, kik a bövség mellett vendégeskednek, és nem költhetik el. Egyszóval: a szegény szegényedik, a gazdagok gazdagodnak.

ANDRENIUS. Ha úgy vagyon, kirándult tengelyéből a mostani világ; ennek előtte kiki sietett ügyefogyott felebarátjának segítségére. Hanem másféle embereket látok ott a szoros utcának a torkán, szertelen móddal járnak, lesütik melyekre fejeket, magosan emelik lábokat, félelmesen, és botlakozva lépnek, mintha setétes nagy gond ülne sziveken.

CHIRON. Atyámfia! ezek már nincsenek az emberek számában: merő álom dolgok, az ég felé sem mernek tekinteni. Azokból valók, kik ennek előtte első valának a bölcsék között, ők járták a követségeket tengeren szárázon, ők kötöttek békességet, ők forgatták a közhaszon dolgát, az ő tanácsokon nyugodott meg sok tengeremlyéki tartomány; most már nincs keletek, béültek helyekbe mások frissek, ők tudják micsodások; ezeket föl, azokat lebillentette a mostani világ. Ezek büszkén vigan élík napjaikat; amazok, úgy mint elfellejtettek, fohász-kodva, sűrű gondban, búban.

CRITILLUS. Magát rontja a világ, mikor lábra vigyáz inkább mint sem észre; mikor a fiatal elmékre bizza magát, és félre rugja a forgott, próbált bölcséket.

CHIRON. Többet mondok: még neme szerint is megváltozott a mostani világ, a férfiak asszonyokká, és ezek férfiakká lettek. A fejrénép siet az idővel, de csak tizenöt esztendő koráig, a többit vontatja, elérvén a huszat, tizennyólra vallja, azután akármennyit éljen, bátor kieszede légyen a sok péntek szájából minden fogait, *absolute* csak harminc esztendő. A

férfiak hasonlóképen alább rójják keresztet, csak a *Proserpina* tudja, mely idősek, a sima ifjúságra vágyódván már letették szakállukat, és a többi. A fejrép felfelé visszalván, magosan építi haját, úgy hogy tornyos feje hosszabb derekánál. A férfiak nem cselekesznek különben, sőt némelyek rece főkötőben járnak, a szomszéd *Portugallia* országban szemekkel láthatad. A férfiak régebben erősen beszéltek; most olly gyengén, hogy szoros társa is alig értheti: ellenben az asszonyok olly fenye, és nyersen, hogy falon által is meghallik. Erő, bátorság a férfiakról az asszonyokra szállott; a félelem, gyengeség, kényesség az asszonyokról a férfiakra.

Értsed titkos erejét is a fejrépnek: egy pár csurgó könnyhullatással többet viszen végbe, hogysen valami nevezetes vitéz sebeit mutatva, vérét ontva. Egy piros mosolygás, egy udvari mély térdhajtás előbb kelő, fogatosabb, hogysen egy nevezetes úri embernek sok, és nagy érdeme. Amint mondom, megfogyott erejek a férfiaknak, utánok rándult böcsületek, engedve engedve társokra maradt a hatalom, böcsület, erszény, pálca; ők a férfiak, urak, ezek rabok.

CRITILLUS. Tehát már nem Ádám ura a világnak?

CHIRON. Bizonyos az, hogy a vizözöntől fogva nem vőlt annyi böcsülete Éva asszony leányinak, mint máj nap, legalább itt körül-belől. Ehez bizván, fennhéjázna, parancsolna, és pedig bátran, mindenbe beártja magokat, és azért sok kárt is téznek. Csak akkor látszik az uraság a férfiakban, mikor derék erő, okos tanács, jeles helyes végezések kívántatnak. Illy alkalmatosságokban akár mint gombolják ajakokat, és üssék föl orrokat; ugyancsak hátrább maradnak ő nagyságok. Vőltak, s vannak bölcs, okos, és jeles cselekedetekkel elhiresedett asszonyságok is, tagadhatatlan; de sokáig kell olvasni a krónikákban, míg egyre kettőre akadunk, olly ritkák.

ANDRENIUS. Én más ritkaságot látok! Imé ott az országútján kívül egy köntösös tisztes ember rókaháton ülven, hol elő, hol hátra, hol balra, hol jobbra ballag véle, semmi bizonyos csapást nem tartván, sohult meg nem állapodván. Utánna hasonló sereg nyomódik azon paripákon. Vajjon micsoda fársángos bolondok lehetnek?

CHIRON. Barátom! Eszén vagyon az egész nép vezérével együtt, nagyon is. Mind azon agyafurt lator politicusból áll, mely a mostani világ szokása szerint, ezer mesterséggel forgolódik. Nem jár a csapásban, kerüli az igyenes közönséges ösvényt, minden lépése hamis, csavarog, hogy nyoma ne lássák; földi, rejti minden dolgát, hogy rajta ne kapják; túledrűl hozzádra vetemedik, színét, szavát változtatja, más a kezdete, más a vége, más a szándéka, más a cselekedete: ajánlása árulás, hízkelkedése megkerülés; mikor ígér, nem ad; mikor felbízta, elhagy.

Tovább utazván a remeték, Andrenius azt vévé észre, hogy nagy része az embereknek nem egymás fülébe, hanem szájába beszél; nem is tartják magok között gorombaságnak, hanem inkább vigan tátják szájokat, hogy jobban fálják nyeljük az ígétet, mintha a beszéd nem hallani, hanem enivaló volna. Mit jelent ez? úgy mond Andrenius.

CHIRON. Nem jelent egyebet a fertelmes hízkelkedésnél: evvel mutatja a mostani világ udvariságát, nyájasságát, hajlandóságát, barátságát: evvel akar tetszeteskedni, és mintegy valakinek szája által bécsuszni a szívéhez: evvel hiteti, ámitja egyik fél a másikat, evvel kereskedik. Ki rossz gyomra vagyon a mostani világnak! Nem tudja megemészteni a száraz igaz mondást, az igyenes erkölcsöt, emberséges beszédet: erre nézve tartják egymást himes szókkal, puha ígékkel, hazug dicsirettel, nyájás mosolygással, hajlott fejjel, görbe térdhajtással; aki effélékkel nem tud kedveskedni, mind azon süketeknek beszél: az igaz mondásról szólván, még a fejedelmek füleikbe sem tér bé, hanem himezve-hamazva.

Amig Chiron Andreniussal így beszélgete, Critillus másutt vala szemével. Uri személyeket látta rabságban, vasperec kezeken, békó lábokon, keresztlánccal öszvefogalva, acélkarika

nyakokon, annak szorítójától meg más hosszú lánc lógott le földig, alkalmas terhű golyóbis-sal. Ekképen megnyomattatván, és szorittatván, egy lépést sem tudtak tenni. És mégis illy nehéz ügyekben megkivánták a dicsiretet, a szolgálatot, a feltemjéneezést, az imádást; vóltak is, kik őket untalan tisztelve vállokra emelték, és helyről helyre viddegelték. Álmélkodván e dolgon Critillus, nem türheté, hogy iránta ne értekezne Chironnál.

CHIRON így válasza: Félre onnan szemeddel, Critille! Nem méltók, hogy reájok tekint-sünk: nagy urak, való; mocskos rabságban élnek, igaz; mindazonáltal készakarva, szántszán-dékkal, és dolog, ha benne nem vesznek. Sokféle láncos kötelék tartja őket: a kényes érzé-kenység, a puha élet, a testi kívánság. Egyszóval: a fajtalanságnak nyomoréki. Tovább mentek véle, hogysem *Tiberius*, *Nero*, *Caligula*, *Sardanapalus*, *Eliogabalus*. Akik körülettek vannak, hirhordók, posták, segítők, eszközök a dologban. Menjünk tovább, mást mutatok.

Ime egy világtalan vezeti azokat, kik jól látnak, s minthogy jobban nem tudja, sok botlással jár előttük. A sereg utánna tódul, mint annyi oktan barom. Be szerencsés vak ember ez (ugymond Critillus) és dicsekedhetik véle, hogy a szemeseket vezeti!

CHIRON azt felelé: Inkább, Critille! Be esztelenek azok, akik a vak vezért követik! Mert maholnap nyakokat szegik. Engem ami illet, nem annyira csudálom a vaknak mérészségét, mint a látóknak együgyűségeket: mert a világtalan nem tudván, mi a napfény, gondolhatja, hogy minden ember setétben jár; de a szemesek látják, hogy ezer a veszedelem előttök, mégis követik... Azonban a vak vezér a mostani oktan világot példázza, mellyben sok tudatlan fog a kormányhoz, előjáróban akar lenni, törvényt szabni, leckét, tanácsát adni, másokat igaz-gatni; holott eszére, elméjére nézve erőtlen, éretlen, próbákon nem forgott, tanúlással fel nem készült, együgyü, kevés szóval kimondván: vakmerő vak.

Tovább nyujtotta volna ezen beszédjét *Chiron*; de a nagy kiáltás, és zörgölődő vetekedés, melly közelről hallatott, társaival együtt oda sietteté. Imé nagy nép környülfogott, és meg-udvarlott egy személyt! Mellynek sok színü és cifra vala köntöse, fentörlött homloka, nyughatatlan szeme, bátor tekintete, sebes nyelve, erős hangos szava, asszonyi kép ábrázatja, *Hazugság* a neve. Ez a fertelmes, más egy asszonyságba kapott, amelly nem vala köntösös; mindazonáltal eredetire nézve régiebb, csendes és szemérmetes vóltához képest szebb, jobb, méltóbb amannál: *Igazság* a neve. Rut pör támada köztök. Az első az utóbbinak azt hánytá szemére, hogy ruhátlan, goromba, szembemondó, izetlen, és több más gyalázattal terhelte. Az *Igazság* nem mert a sűrű pirongatásra felelni, nem is találta méltónak lenni; mert senki sem figyelmezett reá. Azonban a sereg reá támadván, rutalmazni, tagolni és üldözni kezdé nagy mérgesen. Andrenius könyörülván rajta, menteni akarta; de *Chiron* visszarántá, mindván: mit cselekeszel, gyáva együgyü? Nem jut-e eszedbe, hogy pártját fogván az Igazságnak, bétörik fejedet, és magad ellen gerjeszted felét a világnak, melly a Hazugságnak hol nyilván, hol alattomban való szoros barátja? Mig Chiron ezeket mondaná, a nép kitöltvén bosszuját, az Igazságot messze elkergette, mái-nap se tudjuk, hová lett.

CRITILLUS. Mintha azt akarád vala mondani, hogy már nincs igazság a világon.

CHIRON. Vólnának az Igazságnak sereggel hivei; de ezek tehetetlenek; mert jobbára az ártatlan kisdedekből állanak, akiknél tisztán igazán fenforog. A ti országtokrúl szólván, vólnának elég elrendelt tisztjei is; de mire mehetnek? Pompával, erővel megy elejkebe a hazugság; kinek béköti a szemét, kinek bédugja a száját, közikbe furja magát; úgy felkeveri a dolgokat, hogy el ne igazulhassanak, és keveset lehessen végezni. Hol-itt megakadnak a legyecskék, általverik magokat az elefántok; azaz: rajta veszt sok szegény legény, nyernek a hatalmasok.

ANDRENIUS. Nincs vége a csudáknak. Imé egy ijegető váz jön előnkbe, tollas kalap a fején, vasderék a testén, két aluszékony pistoll övedzőén, egy széles pallos oldalán, Bátorság a neve; de talán nem mer kibujni hüvelyéből, tüzláng ábrázatja, rongyos a köntöse, elő-hátra tekint, gonddal jár, mintha valakit keresne. Vallyon ki, s mi lehet?

CHIRON. Lépünk ki az útból, hadd menjen dolgára. Egy semmire kellő szőkvevény katona. Már tíz királyt szolgált, mindenütt ott hatta hitét, urát, lovát, becsületit. Nevét feltalálod minden akasztófán. Bujdosóba indult, tekereg, téli quártélyt keres valamely ismételten országban, holott bajnoki módon kiteszen magáért a játék, szitok, részség etc. dolgában. Rettenetes esküvések között el fogja beszélni: hányat szegett, szúrt, fektetett le az ellenség-ből, hány zászlót kapott, hány bástyát hágott, hány várat vett bé, hány tábor szalasztott meg. Holott a sereg után kullogott, ott is reszketve, társait megfosztotta, urát elárulta, a veszedelemből kilopta magát, és csak a préda közt vitézkedett. Eleget bánja teste, hogy illy mocskos lélek vagyok benne; sir a föld, hogy illy gazember jár rajta. Bár ne vólnának több társai!

CRITILLUS. Hála Istennek! Amott felette böcsületes embereket látok, jobbára feketében, tisztas a köntösök, szép fehér gyólc függ nyakokról mellyekre, elmélkedve járnak, egyik házból ki, a másikba bé.

CHIRON. Ismérem őket is talpig. Kegyesek, társalkodók, könyörülők; de színre, s magok hasznokra. Nem kémélik a sűrű látogatást; mindazonáltal inkább azért jelennek meg, hogy valamit kapjanak, hogysem adjanak: vigan válnak el, szomoruan hagyják a gazdát. Hogy kimondjam, *orvosok*. Némeltyek azt itélik felőlek, mikor jövevények, és szegények: veszedelmes próbák által akarnak híresedni; mikor gazdagok, keveset aggódnak a beteggel; mikor fiatalok, nem tudnak eleget; mikor öregek, elfelejtették, amit tudtak. Szemével látja a világ, hogy a halál sokat kaszál utának.

ANDRENIUS. Illy létével a dolgoknak, szegre végre mi nem találunk jóra való embert ebben a mostani felfordult világban.

CHIRON. A valósággal való emberekből is taláztatnak még itt amott, de kevesen vannak; némeltyek megvonták magokat, mint a téli csiga hajlékába; mások mint a ritka *phoenix* madár fenn vannak. Lehetne nevezni benne, de nem akarják.

CRITILLUS az ég felé szegezvén szemét, mintha csillagokat akarna olvasni, egyszersmind fohászkodni kezd, és ezekre fakada: Be szerencsétlenek vagyunk, kik most élünk! A seprejére jutottunk a világnak, minthogy olly ritka, és csak szemenként találkozik a jó benne; ellenben úgy eláradott, elhatalmazott a gonoszság, hogy talán már az egeket veri. Mondhatdsza: nap vagyok-e most, vagy éjtszaka? Sűrű ködben vagyunk.

CHIRON. Ne búsulj! Csak a földnek kerektségét fogta el homálya; tiszta az ég tőle: szolgálna a nap is; de az emberi nyughatatlanság már éjtszakává változtatta. Most akkor kél, mikor ennekelőtte nyugodni ment. Most *Venus* csillagával, melly a piros hajnalt késéri, kezdődik az éjtszaka; ennekelőtte hajnallal végeződött. A nagy urak vétenek ebben leginkább! Barmoknak tartanak magokat, ha a legelő nyájjal, a madarakkal, a csúszó mászó állatokkal, a természet rendi szerént, mennének alunni.

CRITILLUS. Tehát most csak a szegényeknek való a régi jámbor szokás; mikor egymásnak jó éjtszakát kívánnak, és ő nagyságoknál a támadó nap csak arra való, hogy láthassák, mi-csodás ágyban menjenek fekünni. Be rut világ ez! Már nem *Mundus*, nem tiszta! Be vissza jár minden benne!

CHIRON. És azért minden dolgát vissza kell érteni, amint egy bölcs aragoniai groff mondá, *Dognale* a neve, példának okáért: ha embert látsz, aki teli magával azaz: sokat tart maga felől, fitogtatja bölcsességét; arra értsed, hogy higan vagyok esze, és talám derekasan locsog... Aki

temérdekségére nézve egy ölbe nem fér, alig talál sz benne egy maroknyi érdemet... Aki süketnek, vaknak látszik lenni: jól hall, és lát, és többet kelleténél... Aki sokat nevet, beteg szívével... Aki mást ítél, maga vétke... Aki mást vádol, magát árulja... Aki együgyű színre, okos belől... Aki sokat beszél, keveset mond... Aki többet eszik, nem táplálja magát... Aki legigazabbnak tartatik, hol-mikor kártékony... Aki legjobban él, rövidíti életét... Aki azt mondja, hogy semmi héával sincsen, maga héával vagyon... Aki nem akar költeni, legtöbbet költ... Aki dicsíri a jót, nem mindenkor jó... A híres bölcs néha kevésre alkalmas... A gazdag fősvény semmivel sem bír, mert nem él véle... Aki vallja, hogy szeret, gyakorta gyűlöl... Aki azt gondolja, hogy sokat nyer, sokat vesz... Amit a világ legtöbbszörre böcsül, legkevesebbet ér.

CRITILLUS. Alkalmasint rajzolta a világ dolgát: kitetszik, hogy rákháton jár, elő, hátra, vissza. Vallyon mind ennek, s mind az előbb említett rendtelenségeknek mi lehet az igaz oka?

CHIRON. Már jó darab ideje vagyon, hogy fessegetik, fejtegetik a jámborok, értekeznek magok között a bölcsök iránta, de nem mehetnek végére. Némelyek azt tartják, hogy kimozdult tengelyéből a világ, és összekeverődtek az elementumok, és az idő, ugymint ősz, tél, tavasz, nyár, kilépett szokott rendéből, nem jár úgy, mint kellene. Némelyek a gyenge fehérnépre vetnek, ugymint az egész világ közönséges kisirtetire; mintha ő volna e földi fenekével való felfordulásának az oka. Engem ami illet, azt gondolom: akár férfiu, akár asszony légyen, de ugyancsak az ember az oka. Ő zurja, zavarja, bontja, rontja az eleven világot: megunta a régi rendtartást, megutálta az előbbi szépet és jót. Untalan viszket szíve valami újdonságra: nincs olyan életlen, oktalan dolog, melyre ne vetemedjen, csak friss kóstolásra való maszlag légyen. Ha kitelnék tőle, és az Istennek bölcs gondviselése, hatható ereje ellent nem állana: talán tövéből helyében kitekerné a földnek golyobisát, leszakasztaná az égből a napot, hogy némely latorsági ki ne tessenek. Megtartóztatná a röpködő időt, hogy bizonyos szívéhez aszott szándékiban tovább mulatozhatna, vagy pediglen visszarántaná a múlt órákat, hogy többször is kedve teljék e vőlt nem-jóban. Eget poklot összekeverne.

Ez pedig attól vagyon, hogy az ember nem él úgy, mint ember, azaz: nem gondolja meg magát, nem tanácskozik ép eszével, melyet teremtőjétől vett, és ha meghányta is elméjét, ott hagyja amit józanon végezett, erővel is eláll a jótól, megereszti fékét kényes érzékenységének, annak kitöltésében fárasztja, kinozza minden testi, és lelki erejét, az égre nem tekintvén, jövődjéről nem aggódván, minden isteni, és világi törvényen keresztülgázol. Azonban megtestesül véle a sok gonosz szokás, lelkében nemzi magát minden fertelmesség, utóljára egy nem-ember válik belőle.

Mindhogy pedig az az özön elfolyta nagyobb részét a világnak; nem csuda, hogy az istenes jószág (*virtus*) meg vagyon vetve, minden külső belső csintalan erkölcsnek vagyon kelete, oda veszett a jámborság, elnémul az igazság, fennforog a hazugság, csalárdság, erőszak, gyilkosság, kevélység, ragadomány, sokféle árulás, hitetlenség, mértékletlenség, stb. Ez az oka, hogy az ifjakban megfoggyatkozott az erő, és hogy az öregek az ifjak pályáját futják; mind a két nem gyarlódik, nem tudja megismérni jobb kezét, minthogy boldogulását bal felől keresi, háta megé veti mindazt, ami legdrágább, lábbal tiporja az üdvességre valót, homlok hanyatt rohan veszedelmére.

ANDRENIUS. Ha így vannak a dolgok, amint nem is kétkem, Critille: mi okra nézve kósztatél reá, hogy a mostani világot megtekintsük? Nem lett volna-e jobb mind a kettőnknek, a mi remete csendes életünk mellett maradnunk? Siessünk vissza, hagyjuk magának ezt a megbomlott, felborult gonosz világot!

CRITILLUS. Ez már, úgy tetszik, lehetetlen; aki benne vagyon, nem találja módját, hogy kimehessen belőle; nem tud elválni tőle, nincs útja a visszamenetelre: magam is gondban vagyok iránta.

ANDRENIUS. Mitévők legyünk tehát? Én nem békélhetek meg evvel az utálatos zürzavarral: időnap előtt neheztelésemben meg kellene halnom.

CHIREN. Nem gondolnám; olly hiszemben vagyok, hogy tiz nap alatt olyan lészel, mint a többi.

ANDRENIUS. Soha sem! Se esztelenné, se barommá nem akarok lenni.

CHIRON. Sok bölcs mondá ezt, mégis lakta.

ANDRENIUS. Mint lakták, és lakják tehát a bölcsek a világot?

CHIRON. Két híres görög bölcs vólt: egyik vigan nevette, a másik keservesen siratta. A mostani bölcs jámbor emberek látják, tudják dolgát, és hallgatnak.

ANDRENIUS. Ez sem fér szívemhez. Jer, Critille, induljunk! Ha régi hajlékunkat fel nem találjuk: még vannak erdők, és puszták, kik szállást adhatnak. Rut veszedelmes a mostani világ.

CHIRON. Teljék kedvetek! Engem is elviszen valahová vad paripám.

VÉGE

SZENT EMBER,

VAGYIS SZENT ÉLETRE VEZÉRLŐ ISTENES OKTATÁSOK.

ELŐLJÁRÓ BESZÉD A KERESZTYÉN OLVASÓHOZ.

Ebbe a kis könyvecskébe se nem úgy, se nem avégre kell tekinteni, hogy mi ujságot mond? Hanem azt, amit mond, lelkessen meg kell fontolni, nem is múló félben vagy sietve, hanem mélyebben bocsátván, és ott marasztván az elmét. Istenes ébresztő oktatásokat foglal magában hivatalonkról, kötelességünkről, üdvességünkről emlékeztet hiven, igazán. Minthogy pedig minden rendeknek, és válogatás nélkül minden személynek szól, és a sok között nagy a különbség; azon egy dologról különféle módon beszélget azért, hogy ha egyképpen nem, másképpen férjen mind eszéhez, mind szívéhez az áhétatos olvasónak.

Hogy nyilvánban kimondjam, beszél a könyv az isteni szeretetről, a forgandó világ haszontalanságiról, a mulandó életről, kimulásunknak bizonytalan órájáról, az Istenbe vetett bizodalmas reménységről, és más egyéb üdvességes dolgokról, de nem egyformán se nem egyvégbe mindenekéről, hanem előbb is utóbb is, osztva, hintve. Azért amit feljebb mondtam, és tovább azért is, hogy egyik is másik is többször kerüljen elő, többször ébresszen, többször integessen, amíg a bújdosó elme megszálljon, és ha mi akaratosság vagy bennünk, lágyúljon, és magát megadja.

A szakaszokban rendet nem tartottam, mert nem láttam különös okát. Mindenikét úgy szabtam, hogy rövid legyen, unalmas ne legyen. Azonban kiki buzgósága szerint tovább nyújthatja elmélkedésével, melly is mentül tovább fog tartani, attúl jobban kivilágosodik az oktatásoknak értelme. Isten segítségéből ereje is mélyebben behatván a szivekbe, fogantatosabb lészen.

Amit irtam, jó szándékból irtam; aki a jó szándékból nyull hozzá, és mikor forgatja, mind az Istent, mind lelke állapotját és annak jövődjét jól megtekinti (ugy reméllem), kívánt hasznára válik; és ha egyetemben az elejbe adott oktatásoknak bételjesítője lészen, szent ember lészen. Isten velünk.

Költ Pozsonyban 1773-ban.

FALUDI FERENC S. J.

ISTENES GONDOLATOK.

ELSŐ SZÁZAD.

[1] Hogyha az istennek csuda nagy vóltát, méltóságát, kimondhatatlan jóságát, gerjesztő szépségét, hozzánk való szeretetét felérnénk eszünkkel; semmit sem tartanánk kevésnek, amit tőle veszünk, és viszont semmit nagyinak, amit mi ő kedvéért cselekszünk.

*

[2] A mi lelkünk óhajtja vigasztalását, amint testünk megkívánja a levegőeget, azért vagy a mennyei, vagy a földi dolgokban keresi valami örömét. Mit vesződünk a földi hitvány gyönyörűségekkel? Se nem tartósok, se nem tiszták! Egy csepnyi mennyei vigasztalás többet ér tengeri sok egyéb örömnél.

*

[3] Amint nem mutathatunk egy szempillantásra is, mellyben jót nem tenne Isten velünk, megtartván, táplálván, mennyei kedveskedésekkel meglátogatván bennünket; úgy minden szempillantásban, szivünkben, lelkünkben meg kellene lenni jó urunknak emlékezete.

*

[8] Mikor a mennyei malasztot érzed magadban, félj. Mikor elhagy, félj, mikor megfordúl, félj. Ha semmiről sem vádol is lelkiismereted, félj. Üdvességes félelmek ezek! Rettegésben, félelemben kell keresnünk üdvességünket!

*

[16] Nincs jobb tanácsadó a halálnál, mindenkor igazat mond, jót mond!

*

[17] Aki a világ erkölcsiéhez akarja szabni életét, minden órán készen legyen az új meg új változásra, és egyetemben hogy rabszolgája legyen minden felkapott szokásnak. Akitől kitelik, maradjon ollyas erkölcs mellett, amellyet már sok száz esztendőök jónak tartottak lenni.

*

[18] Közönségesen az emberek minden jónál jobbnak tartják a hosszú életet, de csalatkoznak. Mert ha rosszul élsz, nincs rosszabb az életnél. Ha jól élsz, és halad életed, halad mennyei dicsőséged. Aki istenét igazán szereti, annak nincs nagyobb kincs annál, hogy késik együttléte vele, késik közelebb való öröm-vigasztalása benne.

*

[19] Bölcs, aki a világot meg tudja utálni. Benne lakván, őtet kerülni. Vele élván, nem ismerni. Társa lévén, vele nem tartani. Hízlekedésin kiadni. Üldözésével nem aggódni.

*

[20] Ágozunk a fácskákon, öntögetjük alját, irtogatjuk a gyomot körülette. Ellenben: noha látjuk, hogy buján szaporodik utálatos erkölcsünk, nem tisztogatjuk.

*

[33] A mi nyughatatlanságunk attúl vagy, hogy nem vagyunk azok, kik akarnánk lenni. Vagy azok vagyunk, kik nem akarunk maradni. Vagy nem bérünk azzal, amit kívánunk, vagy nem menekedhetünk meg attúl, ami minket sanyargat. Ha ezektúl a minket terhelő galibáktúl mentek akarunk lenni, bizzuk Istenre dolgunkat, meg ne gátoljuk szándékát, elhitetvén magunkkal, hogy ez a minket szerető jó urunk, ha mit ád, azt azért adja, ha mit megvony tőlünk, azért cselekszi, mert különös hasznunkat nézi.

*

[42] Nem jól tanácskozik magával, aki magárúl megfejtkezvén másokrúl aggódik, maga erkölcsére nem tekint, a máséban piszkál. Csendes, és rendbeszedett személynek tartatik, aki maga környéke mellett maradván, maga körül gondoskodik, maga vétkeire úgy vigyáz, mint az éles szemü hiúz, szomszédja magaviselésére olly világtalan mint a vakondak.

*

[43] A gonosz embernek nincsen nyugta, se bátorságos menedéke. Jóllehet senki se tudja dolgát, nála s benne vagy tanubizonysága, és kinzó hóhérja. Retteg a haláltúl, éltében nincs vigasztalója. A bünösnek büntetése tulajdon vétke, kebelében hordozza eleven poklát.

*

[46] Ahol az Isten jelen vagy segítségével, még a pókháló is erős fal. Ahol nincsen jelen, még a falnak erőssége is pókháló. Az Isten nélkül: fegyver, tábor, erőhatalom, mindazon árnyék semmiség, emberi gyarlóság. Te Istenedbe bizakodjál.

*

[54] Minden állatra osztott az Isten fegyvert, kinek öklelő szarvat, kinek agyarfogat, kinek körmöt, kinek mérget adott. Az ember fegyvertelenül maradt, hogy senkinek se ártana. Miért nem maradunk a szép szelédség mellett? Mit dühösködünk? Mit ártalmaskodunk? Valóban nem emberek azok, kik nem bánnak emberségesen az emberekkel.

*

[74] Hazug a szád, mikor azt mondja, hogy szereti az Istent, ha szived az Istentül ellopja magát a világhoz, és ha megfordúl is, ugyancsak vándorló és változó. Az igaz szeretetnek törvénye az állandóság, és célja az örökkévalóság.

*

[75] Akik szeretnek, sebbe esnek, akit az Isten szeret, sebesít; vedd azért sebedet jó néven, ha tudod mi a szerelem.

*

[79] Császárok, királyok halnak. A világ tündérpompái múlnak, hires épületi omlanak. Trója porrá lett. Teljes hivság dolgunk. És mégis, és mégis ezekben törjük fejünket, vesztegetjük erőnket, óráinkat. Oda az ég felé, maradandó hazánkra, házunkra talán egyet sem pillantunk.

*

[80] A tudomány és lelki jószág jó magában, és annak is jó, akiben megvagy; de jobb ha általunk másokra is árad. Mit használ az arany, míg a föld gyomrában hever? Ha pénzzel, értékkel megáldott az Isten, adogass a szűkölködőnek; úgy veszed legjobb hasznát kincsednek, ha mások is veszik hasznát.

*

[84] Szarándokok vagyunk itt a földön, nincs maradásunk, sietnünk kell, pályát futunk. Nem nyeri el a pályát, aki útjában horgot vet, kitér, akadékoskodik, minden oszlop, vagy virág mellett megáll. Ugy mi sem, ha a földiekhez ragaszkodván, azok kedvéért kilépünk a mennyországunk országutjából.

*

[96] Melly nagy veszteség az Istent elveszteni! Nagy szűfogással jajgatunk, mikor az ellenség feldúlja keresményünket, az ártalmas tűz megemésztí házunkat, vagy a gonosz pör kiforgat értékünkéből. És meg sem indulunk, mikor a fertelmes bűn által Istenünket veszítjük. Istenünkkel, mennyei kincsünkkel, boldog lakásunkat, drága örökünket.

*

[99] Az első ember azzal veszté magát, hogy az Istenhez hasonló akart lenni. Mi Ádám maradéki azzal üdvözülhetünk, ha az Isten fiához hasonlókká leszünk. Az Isten fia emberi természetünket magára vette, hogy mi azon természettel lévén vele, őtet követhessük. Aki közülünk képit viseli, példáit követi: jelét viseli hogy üdvözülendő. Aki nyomdokába nem lép, se tanácsa, se parancsolatja, se példája szerint nem él: avval bélyeges, hogy elkárhozik.

BÉFEJEZÉS.

Mind az Ó, mind az Új-Testamentomban vóltak mindenkor az Istennek választott hivei, hol többen hol kevesebben. Most is vannak, kik buzgó igyekezettel iparkodnak minden kitelhető szent életre, mellynek jobb s jobb módját nagyóhajtva kívánják, és keresik. Ime azért hét fokot adok elejtek, hogy kiki tudhassa a tekéltességeknek igaz útján mind előmenetelét, mint hátramaradását, és mire, merre tartson. Rendszerint így következnek:

*

A tekéltesség dolgában első fokon vannak azok, akik megunván s utálván terhét nagy bűneiknek, azokat töredelmes gyónással leteszik. Nagy erős fogadásokkal ígérk, hogy soha többé nem véttenek Istennek ellen, kerölik is a halálos vétkeket, és az arra vivő alkalmatosságokat. De azonban az apró bűnekbe esten esnek, keveset gondolván vélek.

*

A második, és jobb fokon azok vannak, kik tovább erőlködvén, nagyon irtóznak mind a halálos, mint a bocsánandó vétkektől, kerölik is minden úttal és móddal. Nem hisznek a hamis világnak. Figyelmeznak az isteni sugallásokra, kedvelik az imádságot. De némelly fogyatkozásokról nem téznek, engednek holmikor testek gyöngeségének, béveszik a képes dicsíretet, azt itélvén, hogy csak emberi gyarlóság, nem nyilvánvaló bűn.

*

A harmadik és még jobb fokon vannak azok, akik tovább bátorokodván, kemény harcot indítanak a test s vér ellen, zabolán tartják érzékenységeket. Felfegyverkeznek, böjttel, sanyargatják rugoldozó testeket. A látható és láthatatlan ellenségnek semmit sem engednek. Gyakorolják a jószágos cselekedeteket; de csak azért, hogy el ne kárhozzanak.

*

A negyedik fokon vannak, akik nemcsak külsőképpen megtörik kényes testeket, és semmi tilalmasra nem bocsátják, hanem ezen felül minden belső támadásoknak elejét veszik, hajlandó, induló vágyódásokat erővel lenyomják. Az Istennek szent félelme alatt élnek, szép elmélkedésekkel legelik szíveket, csakhogy ez eleven, lesik a belső édességeket, és magoknak megtetszenek.

*

Az ötödik fokon vannak, kik tisztán tartják lelkiismeréteket, jó renden lelkeket, reménységgel, szeretettel az egek között járnak; nem magoknak, hanem az egy Istennek kívánnak tetszeni, és főfő jóságos cselekedetekkel kedveskedni. Csak az, hogy, ha onnan fellül kereszteket bocsát reájok az Isten, és keserű csapásokkal látogatja őket, noha eltűrrik, de fáj nekik, és elbúsulnak.

*

A hatodik fokon vannak azok, akik az előbb említett istenes jóságokkal felékesülvén, magokról elfelejtkezvén, és akaratokról mintegy elválván, mindent az Istenre biznak, az ő rendelkezéséhez és kedvéhez szabván minden tetszéseket, és abban megnyugodván, dicsiretre, gyalázatra, életre, halálra készek. A kereszteket nem csak békességesen türik, hanem óhajtják, kérik. Az ő legnagyobb dicsőségét mind magokban, mind másokban keresvén, és terjesztvén.

*

A hetedik fokon vannak, akik minden földi mocsokból kitisztulván, magoktól mintegy elválván, az Istennel ugyszólván megegyesülvén, szerelmében elmerülvén, mint a tiszta és kedves áldozatok égnek az ő szent színe előtt, szüntelenül áldják s magasztalják az egek urát, azt sajnálván, hogy a testnek terhe miatt jobban nem lehet, és azt óhajtván, hogy az ő fogyatékos szeretetekkel a Seráfimok és más angyali karok szeretetivel megbővítvén, mind jobban és tekéltesebben szerethessék. Boldog lelkek ezek, és valóban szent emberek.

BÖLCS EMBER,
VAGYIS AZ ERKÖLCSES
BÖLCSESEGRE VEZÉRLŐ
RÖVID OKTATÁSOK.

ELŐLJÁRÓ KIS TUDÓSITÁS.

Ezt a kis könyvecskét Felső-Németországban nyomtatták ki, authora neve nélkül, magok nyelvén. Amint a nyomtató tudósit felőle, háromszor új s még új rámára vonták, adogattak hozzá, szépitettek rajta, úgy hogy amint nem tudjuk, ki írta, úgy nem tudjuk, miképen írta légyen első szerzője.

A mondott könyvecskében olyast is találtam, ami nem fér az igaz keresztyén valláshoz, olyast is, ahol a *contrarium* igazabb annál, amit előnkbe ad, olyast is, ami a *Szent Emberbe* már imitt amott megvagyon, ezek mellett szépet is, jót is eleget. Ezek így lévén, magam sem általlattam hogy eszem, kedvem szerint más szint ne adnék néki, és más rendet ne tartanék benne.

Eleje s utólja, üdvességünket néző dolgokat hoz elő, közepe más sokfélét. Nem lészen haszontalan forgatása.

Bölcs Embernek neveztem, aki általolvassa kíváncsú figyelemmel, tapasztalni fogja, hogy a könyvecske megfelel titulussának; mert aki erkölcsét, életét hozzá alkalmaztatja, bölcsen fog élni. Isten velünk!

Írta Rohoncon, 1776.

FALUDI FERENC J. T. P.

2. §. HALHATATLANSÁG.

Tekintsd meg, élő ember, örök időkre teremtettél. A te lelked halhatatlan, és az ő vagyonsága végét nem éri.

A márványok, tornyos kőszálok, emlékezetes oszlopok repednek, dülnek, porrá lésznek. A te lelked nem gyarlódik, együtt jár az örökkévalósággal.

A hegyek a völgyektől elválnak, a tenger kiszárad, a forgó ég a csillagokkal, nappal, Hólddal elolvad: lelkednek nem léssen bántása.

Az egész természet megagg idővel: a te lelked az elementumok harcolási között, és a látszatos világ bomlása után is is fenmarad.

Tested a halálnak birtoka alá kerül, és megint hamuvá válik. Lelked semmit sem fél a halál nyilától, távul röppenik a rothadás országától.

Becsüld meg azért lelkedet, mert halhatatlan, és nem találkozik olly erőhatalom, melly megtörhesse, vagy emészthesse.

Böcsüld meg lelkedet, mellyel teremtő ura úgy megnemesített, hogy a forgó ég alatt nincsen olly látszatos teremtmény, se kincs, melly árát felérje.

Böcsüld meg lelkedet, mellynek feljebbező kívánságit semmi földi méltóság, gazdagság, öröm, gyönyörűség le nem nyugasztalhatja; minthogy ezek csak holtig tartanak, apadnak, fogynak, mulnak.

Azokra vágyódik, mellyekben testétől elválása után is lehet része, és örökké tartanak; minthogy pedig ezt egyedül az egy Istenben találja fel, annak színe látására, szeretetire, és benne való vigasztalására gerjed.

Azonban ennek a halhatatlanságnak két útja vagyon: ha jól megőrized lelkedet, menten tartod minden büntül, és megérdemled, hasznát veszed halhatatlanságának, mert halhatatlanul, azaz vég nélkül lakósa léssel az Isten országának.

Ha pedig rosszul viseled gondját, szeplősited, fertőzteted bűnnel, roszra vetemedel; káros léssen halhatatlansága, mert halhatatlanul, azaz vég nélkül, keserves, kimondhatatlan kínok között léssen maradása.

5. §. AZ EMBER LELKÉRŐL KÜLÖNÖSEN.

Testednek kívánatos jó állapotja attól függ, ha mértékletes vagy, ha egészséged szolgál, erő, nyers elevenység találkozik benned. Lelkednek pedig épsége abban, ha megvagyon az ember-séges erkölcs, és istenes jóság benne.

Hogy egy lelked vagyon, azt bizonyosan tudhatod; micsodás legyen, teljesen nem tudhatod, ne is feszegetsd felettébb, mert haszontalanul fáradozol.

Megvagyon benne az értelem, az akarat, az emlékezet, okoskodik. De mint ez nem a való-ságos vagyonsága a léleknek, hanem csak tőle fakadó külső foglalatossági.

Meg se gondold a régiebb napkeleti pogányokkal, hogy ugyanazon egy lélek legyen elosztva az egész emberi nemzet között, vagy pedig hogy egy emberben több lélek legyen. Amint csak tulajdon egy szíved vagyon, úgy csak tulajdon egy lélek bírja testedet.

Amint a sütő nap az agyagot keményíti, a viaszt engeszteli, és lágyítja, úgy az emberi lélek sokféle, és ellenkező dolgokat viszen végbe. Amint a Hóld, ha fogy is, és már nem látszik, megtartja nevét és erejét: úgy a lélek még az esztelenek testekben is maga erejében marad.

Halhatatlan, természetiben változhatatlan, nem hasonlik magátul, mindenkor azoneygy. És, merthogy lélek, nem test, semmi testi hatalom vagy erős erő nem tehet fel vele.

Az Isten nem akarta kezdetben érdemes jóságokkal kiékesíteni, se pedig kárhóztató gonosz erkölccsel megbillyegezni. Reád bizta ezeket, és szabadságod alá vetette, a te dolgod azért, és főgondod, hogy építs, szépíts rajta; ha elmulatod, számot adsz róla.

Akármit böcsüljed és magasztaljad érdemét, nem lészen sok, sőt elegendő sem; mert képét viseli mindenható teremőjének.

Ezt tartsad azért szemeden, és gyakorta forgasd elmédben, hogy drága megböcsülhetetlen kincs a te lelked.

Sok jó, sok gonosz telik ki tőle. Nyughatatlan, iparkodó, mindenre reá mérészeli magát, tartalékokat nem szenved, vágyódási utolsó végéig is a világnak kinyújtja.

Mindenről értekezik, mindent meg akar tudni, számba vette a látszatos csillagokat, és nevet adott nékik.

Viseld jó gondját; ha mérész, és vakmerő, rántsd vissza; ha rendetlen, vedd jó lecke alá, igen kicsapó jószág, és ha megtetszik néki a rossz, minden kínálásira ugy enged, mint a víz, hajlik mint a nevendék vessző, helyt ad néki mint a levegő ég.

Akiben igaz lélek lakik, szereti az igazságát és keresi, ehez pedig értelemmel, és tapasztalt próbákkal fér: hiv követője a jónak. A csavargó, és megvesztegetett lélek mindenbe ártja magát, mindent megizelét választás nélkül, és haszontalankodik.

Ne játsszál lelkeddel, szedd öszve minden erejét, ismértesd meg vele Istenedet, magadat, teremődhez való kötelességedet, tudjad üdvességednek eszközeit, és azon légy, hogy boldoguljon.

9. §. AZ EMBERI ÉLETNEK FORGÁSA.

Amint a pacsirta a piruló hajnalnak, a szomju szarvas a friss forrásviznek, ugy örül az ember szíve az életnek.

Tanuld meg, mint kellessék az ideiglen tartó életet megbecsülni, és ha érdeménél se feljebb, se alább nem tartod, a bölcsek módjára okoskodol.

Meg se gondold, hogy nincsen semmi nálánál böcsősebb; azoknak a szédelgő elméknek se higgy, kik azt tartják, hogy meg kell vetni.

Ne szeresd életedet csak azért, hogy élj, hanem azért, hogy magadnak és másoknak hasznot hajtson.

Se az aranybányák, se a gyémántos hegyek meg nem szereshetik azt a szempillantást, melly már elmúlt, a többivel azért jól gazdálkodjál.

Amint nem tudod, mint támadtál elő semmiségedből, úgy nem tudod szándékát felőled teremődnék, miért hogy tégedet, és nem más valakit helyheztetett heletted az élők közé, és meddig akarja azt folytatni.

Ne mondd: bár ne lettem volna a világra, vagy pedig bár szóllatlan gyermekségemben mentem volna ki belőle; mert eképpen kevernéd az Istennek bölcs rendelését irántad.

A madár megszokja a kalitkarekeszt, nem töri meg testét, békével viseli fogását. Ugy te se fészkelődjél, elégedjél meg sorsoddal, mert nem változtathatod, és ami több, szerető Istened, atyád úgy végezte.

Jóllehet az emberi életnek útja darabos, és kemény, de mégis gyakorta való változási miatt tűrhető, néha kedves is. Alkalmaztasd magadat mindenhez, biztasd magadat, hogy ködös, felyhős napok után megint kiderül az ég.

Aki szalmán fekszik, bátran nyugszik; aki rózsaágyokat vettet maga alá, méltán félhet a tüskéktől.

A jó halál jobb a rossz életnél, te addig élj, meddig tartozol, és ne addig, mig kívánnád. Bizd az Istenre, ő az életnek és halálnak ura; ha gátot nem vetsz benne, akkor szóllit ki, mikor legjobbnak itéli.

Ne panaszkodjál életed rövid vóltárúl; ne mondd a hollónak, miért élsz te hétszer addig, mint urad, vagy a szarvasnak: irigylem sorsodat, ki te hetedizig látni fogod maradékimat.

Mi végre kívánod a hosszú életet? Hogy egyél, igyál, a világot láthassad, benne mulathass? Mindezekon netalán lelked terhével alkalmasint átalmentél.

Elég időt adott, hagyott néked az Isten; de te erre nem tartottál számot, eltékozlottad, és a jelenvalót is gondatlanul vesztegeted, mintha az elégnél több vólna hátra. Nem érdemled meg, káradra is vólna a többi.

Nem a sokaság, hanem a takarékoság tenyésző; a bölcs minden időben él, és azért eleget él; az esztelen soha sem él, azért eleget sem.

Ha lelkesen megvizsgáljuk, kevés kívánatos jót találunk egész életünknek folytában. Gyermekségünk tudatlansággal mulik, ifjuságunk haszontalansággal, emberi korunk gonddal, búval, munkával, fáradsággal, vénségünk nyavalyával, nyomorúsággal.

Mint a tengeri habok rengenek, egyik a másikat csapdozza, és a harmadik nagyobb erővel orozkodván utánnak, az előtte valókat elborítja: ugy az emberi életnek viszontagságai között, egyik gonosz a másikat éri, és mégis azt kívánjuk, hogy ezekkel vesződjünk.

Fogadd tanácsomat: tanúld meg az égnek számvetését. Esedezz a mindenható előtt bölcseségért, mellynek vezérsége alatt, fogyték életedben, ollyas napokat tudhass számlálni, akár sok, akár kevés légyen, amellyeken szived lelked megnyugodjon mind itt, mind más világon.

29. §. ÖRÖM, SZOMORÚSÁG.

Semmi maszlagos örökre ne gerjedjen szived. Olly mélyen ne bocsátkozzál a szomorúságba, hogy ne birhass magaddal. Se egyik, se másiknak nem jó külső végére menni.

Ide szemeddel, íme itt áll az örömnnek hajléka, meg vagyon festve kívül, kedves a szemnek, benne vígan vannak vendégi, tombolnak, tapsolnak, röhögnek.

A gyönyörűség ül ajtaján, mosolyog, énekel, játszik maga magával, édesen beszél az utazókkal.

Integed, csalogat magához, hogy a vig életnek örömében részed légyen, azt hirdetvén, hogy másutt nem találod fel azt, ami az ő háza fedele alatt vagyon.

De te, ha Istennek tartod lelkedet, ne járulj hozzá, ne légy társa azoknak, kik oda szerződnek. Mondják ugyan, hogy ők az örömnnek fiai, hogy ez az élet, hogy ez a földi boldogság.

Azonban a szörnyű veszedelem környékezi őket, az Isten ostora vagyon felettek, és a pokol kinyílt torka készen várja őket, hogy elnyelhesse.

Már tekints amoda felé, abban a setétes völgyben vette lakását, és megvonta magát a szomorúság. Ázik arcája sirással, mellye alig piheg a sűrű fohászkodástól, szája tele a keserves panaszokkal.

Emelkedik, esdik bus feje, dobog szive, nem találja nyugtát keservében.

Amit széles e világon lát, vagy hall, kín szemének, kín fülének. A nyájasság keserű néki, az egész természetnek ékessége irtóztató kép előtte.

Ide se közelits, esztelenség dolga, veszedelmes társasága. Kiszíja velejét csontunknak, megveszti gyümölcsét, megfonnyasztja kedves virágjait életünk kertjének, utoljára a kétségnek ölébe vet.

Kerüld azért a mocskos gyönyörüségeket, mert kárhoztató. Kerüld az esztelen szomorúságot, mert hóhéra szivednek. Középúton járj, melly olly helyre vezet, ahol a csendes békesség, és bátor nyugalom lakik.

Vidámok itt az emberek, de kellő csendességgel, nem öntik ki sziveket bolond örömré. Néha gondba is merülnek, de néznek a mértékre. Az emberi életnek vigabb napjainkban részt vesznek, de előttük vagyon az illendőség.

Csudálják azokat, akik az utálatos gyönyörüségekben ölik vesztik magokat. Szánják azokat, kik a szomorúság mélységében kinlódnak, és példájúl vévén dolgokat, vigyáznak magok lépésekre, hogy se ide se oda kelleténél ne tovább.

49. §. HALÁL.

A halál mutató próbaköve életünknek, és csalhatatlan tüköre jó és gonosz cselekedetinknek.

Ha kinek élete felől józan ítéletet akarsz tenni, értekezzél végérül, kitetszik itt a valóság, nincs helye a csalárdságnak.

Nem heába élte az életét, ki úgy hal meg, mint kell. És az nem született haszontalanúl, aki boldogúl mulik ki.

Aki gyakorta, és szívesen forgatja elméjében, hogy meg kell halni; jobbára jól él, igazán él. Aki restelli meggondolni, vagy elfelejti, rendetlenül él, nem él igazán.

Ha becsülettél és üdvösségesen akarsz meghalni, azon légy, hogy náladnál előbb haljanak meg vétkeid, és vesszenek ki belőled.

Szerencsés az, aki halála előtt minden kötelességének eleget tett, úgy hogy halála óráján nincsen egyéb dolga, hanem, hogy meghaljon.

Az ilyen ember nem kívánja halasztani életét, minthogy semmi szüksége nincsen az utóbbi időre.

A haláltól ne félj, félj a büntől, és nem félsz a haláltól, sőt ohajtani fogod, néhai boldogúlt jámborokkal; mert kiragad ebből a siralomnak völgyéből, és általemel az igazán való életnek vigságos lakására.

50. §. AZ ITÉLET. ÖRÖKKÉVALÓSÁG.

Halandó ember, még most, míg tart életed, vedd igaz képét jövődnek. Fontold meg, mihelyt behunyod szemedet, azon szempillantásban ezerni ezer, veled együtt testekből kiköltözött lelkekkel, ítélő bíród előtt meg kell jelenned számadásra.

Kimondhatatlan nagy félelem, irtózás, reszketés leszen itten. Méltó ezt a dolgot nagy tekintetbe venni, gyakorta forgatni az elmében, mert serkenti szunyadozó gondatlanságunkat, hogy elővegyük eszünket, és az ilyen jeles szempillantásra, készületlenül ne menjünk.

Ez a rettenetes ítélet nem ad helyt semmi mentségnek, nem leszen elfelejtve, minden jó és gonosz cselekedeted előkerül ezen bölcs, igaz, jutalmazó, büntető hatalmas urad előtt.

Békélj meg azért még életedben mennél előbb, mennél jobban lehet mindenható Isteneddel és nem leszen ítélő széke előtt pöre veled, nem lesz, kitől mitől rettegned, sőt érdemed szerint a hiv szolgának bérét veszed.

És, mikor már minden mulandó időnek vége leszen, a természetnek épülete omlik, bomlik, a végső ítéletnek napján feltámadott testeddel egyetemben a mennyei atyádnak országában örök boldogságra emeltetel.

TÉLI ÉJSZAKÁK,

VAGYIS AZOK UNALMIT ENYHITŐ BESZÉDEK.

FŐTISZTELENDŐ S NAGYMÉLTÓSÁGÚ
FELSŐ-SZOPORI SZILI JÁNOS
SZOMBATHELYI PÜSPÖK ÚRNAK,
KEGYES PÁRTFOGÓ URÁNAK,
ALÁZATOS ÜDVÖZLÉSÉT MONDJA
RÉVAI MIKLÓS, A KÖZREBOCSÁTÓ.

Méltóságos Püspök Ur!

Nem úgy, amint akartam vólt, hanem amint csak lehet, úgy bocsátom közre Faludi Ferenc Téli Éjtszakáit, vagyis azokat a téli estidő unalmainak enyhítésekre való beszédeket, mellyeket a boldogúlt író, amint egyéb munkáiban is szokott cselekedni, főképen a jámborság, és a szent erkölcs oktatására szerzett, azzal a természetes tiszta magyarsággal, mellyel ő bírt leginkább. Igen tartottam tőle, netalám ettől is tiltson valami nem reménylett viszontagság, ha késni találnék. A Te Nagyságos Neved alatt adom pedig ki, ugyan Neked mintegy visszaadva, akitől vettem ezeket a többi maradvány irásokkal együtt. Ha úgy fog Faludinak ezen szép munkája is, mint a többi, a hazafiaknak kedve telesére, és hanyatlani kezdett édes nyelvünk méltóságának némünémű fentartására lenni, amit is igen reménylek: élsz Te is, Méltóságos Püspök, ezen szép cselekedetedért a háláló magyaroknak szíveikben még a késő időkre is: aki Faludinak holta után ezeket a ritka kincseket, mellyeket különben a moj emésztett volna meg, gondviselésed alá vetted! Tartson az Isten Hazánk vigasztalására!

Írám Pozsonban. Boldog-Asszony hava fogytán, 1787.

ELSŐ ÉJSZAKA.

Hollósi, Szilágyi, Báthori.

Szilágyi egy kastélos urnak látogatására rándula, hogy nyavalás létében vigasztalná. Reménységén kívül jobbacskán találá. Tüzellője mellett üldegelvén, dohányzott vala; háta megett egy inas könyvet olvasa. Béköszöntvén a vendég, a szokott üdvözlések után leülének. Szilágyi így kezdé: Hollósi uram (e vala a gazdának a neve), hogy igazán megvalljam, nem jöttem, amint mondják, csak pipát gyújtani, hanem megunván otthon magamat, egy pár napra szállást kérek.

HOLLÓSI. Akarom, hogy látogatásával megbecsült az úr, további itt maradásával pedig vigasztalni fog, azonkívül is a télnek szinte szívében vagyunk, nehezen mennek az unalmas órák. Mondhatom, hogy álmatlan éjszakáimnak alig várhatom végét. Hozzám ígerte magát Báthori úr is, minden szempillantásban várom, többen leszünk azért, és, reményilem, vigan. Ugy tetszik, máris érkezik. Inas! hadd itt a könyvet, gyujts fáklyát, vezesd fel az urat.

BÁTHORI. Itt vagyok udvarlására az urnak.

HOLLÓSI. Tegyük le a bundát.

BÁTHORI. Minthogy azt mondják: *Szűr hozz fát, palást rakj tüzet, bunda nyugodjál!* szót fogadok. Most egyszer valóban teljes hasznát vettem, nélküle általjárt volna a kemény szél.

SZILÁGYI. Csak igazat tart: *A tél tél, de a szél szél.* A szél csípő mérges fullánkja a télnek.

BÁTHORI. Ha merem kérdezni, mi szép könyvet forgat az úr?

HOLLÓSI. Spanyol az [első]authora, azt írta homlokára: *Noches de Invierno*, azaz: Téli Éjszakák. Német nyelvre fordították, és nyomtatták Norinbergában.

BÁTHORI. Belé tekintenék, de nem tudok a könyvnek nyelvéhez.

SZILÁGYI. Én sem ismérem se közlőrül, se tavulrül azokat a szegletes betűket; vallyon mit mond?

HOLLÓSI. Szerkivül való históriákat emleget: nem egyébre, hanem mulatásra való.

BÁTHORI. Tudom, hogy Szilágyi uram nagy barátja a historiás könyveknek, én is jó kedvvel olvasom, de öröместebb hallom.

SZILÁGYI. Ha merjük búsítani az urat (lévén ahhoz kedvünk, és ürességünk), legalább egyecskerül tudósiton.

HOLLÓSI. Többrül is, ha tetszik, de nem egy végbe, mert hosszasak, ebbe is, ha unalmas lészen, bé lehet vágni, vagy kérdéssel, vagy más mi beszéddel. Azonban ha Cupido kis király a historiába keveri magát, meg ne ártson. Én ugyan részemrül csendessen jártatom, mert tudom, hogy a *mocskos beszélgetés erkölcs-vesztegetés*.

BÁTHORI. Minket ne féltsen, serpenyőre lövöldöz, megtompul nyila, úgy termettünk.

HOLLÓSI. Annyi mint az a tehát: Olaszországban, Ferrára városában udvart tartott Normandus, azon tartománynak hercege. Két jóra való fia vólt. Az öregbiknek neve Mauritius, a másiknak Paulus Cassius. Egyik is, másik is a fegyverforgatásban nagyon előment, és messze elhíresedett. Ez a két egy-testvér igen szerette egymást, semmi viszontagság, semmi bal történet fel nem háboríthatta egyikét a másik ellen, [azon egy szívvel, egy akarattal valának,] mintha a két testet csak egy lélek bírta vólna. A hercegasszony körül sok nemes udvarló kisasszony tartózkodott. A többi között egy Angelica névü, mely is megfelelt nevének, mert angyali hatalmas szépség vólt, és sok szemeket vert. Elsőben is megtetszett Mauritiusnak, és

viszont kivallott nagy hajlandósággal volt hozzá Angelica; mindazonáltal ez a köztök való alku titok volt az udvar előtt.

Az öreg herceg, Normandus, nem tudván fia dolgát, hasonlóképen utánna járt, nehezen birt szívével miatta. Hol az irigy bánat (*zelotypia*) háborgatta, és nem tudta, ki ellen; hol másképen nyughatatlankodott. Nem túrvén kínját, előhivatá egy forgott, meghitt belső tanácsossát, Vicentiust, kinyilatkoztatá szándékát Angelica éránt, és bajos nyavaláját miatta, arra kéri vala, [hogy] légyen foganatos eszköze, közbenjárója ebben a dologban, titkon, okoson forgolódjon, édesítse szívét kívánságához. Biztassa tárház as ajándékokkal, ha ez nem elég, méltóságos állapottal, ha ez sem elég, jövődöbéli házassággal, következendöképen hercegi titulussal. „Ha, ugymond, ezen ügyemnek, emberséged által, jó végét érem, és látom, atyámfia! jó urad lésszek, és minden reménységeden fellyül megjutalmazom fáradságodat.” Erre Vincentius hűségét, minden erejét, és kitelhető mesterségét ezer fogadásokkal ajánlotta; arrul intvén az öreg urat, hogy időtül várna, és ha közbe-közbe nehéz válaszok érkeznének, meg ne ijedne. - Ezzel fejét hajtván, elbúcsuza urától.

Kevés idő múlva meglesvén magános létét *Angelicának*, költséges ünneplőbe öltözvén, bélopta magát szobájába, sok himes udvari beszéddel tartogatta, és gyakorta valami kis mosolygásra is fakasztotta. Szellőztető gyenge ruhában vala a szűz, és hajadonon, egy pár olasz bokréta rengett a fűrték közt. Tetétül fogva talpig megjárta szemével Vince, és egyszersmind annyi tüzet rakott maga szíve alá, hogy mind a két pofáján kinézne, és reszketne miatta. Igyléttében, vagy elfelejtvén, vagy kész akartva félre takarván ura ügyét, maga számára kezdte kaszálni. Addig s még addig, és mind közellyebb példázott langaló szerelmével, amíg Angelica észre vette röjtött horgát, álnok fogását, ostoba merészkedését, és fertelmes szándékát. Akkor felhevűlvén, haragos szemmel, kemény szókkal kezdé feddeni, és hogy mindjárt vég bucsút venne tőle, megparancsolá.

Szinét [meg]változtatván, morgolódván, visszapironkoda Vince úr, és más ártalmas csapásokra vetemedé. Hogy azért bosszuját *Angelicán* kitölthesse, és uránál becsületét fenntarthassa, azt hordotta Normandus herceg fülébe hazuggal, hogy [a] reá bizott követségében híven eljárót volna; lágyúlt is már a kegyes, de melegen reá, asszonyi finnyaságtul viseltetvén, neki keményedett, és már kőnél kövebb.

- Eleibe raktam, ugymond, a jövődöbéli szép tartást, a drága kincseket, biztattam azzal, hogy hercegséged megunt társán kész kiadni, csak hogy *Angelicát* helyébe ültesse, hercegasszonnyá tehesse, és mellette lehessen hóltig. Erre az vala a felelet: meggondolom magamat. Viszkettetem azután kedvét azzal, venné méltó gondba kinyilt szerencsáját, minthogy ezen úttal magát, és egész rokonságát boldoggá teheti. Itt megrázta magát, és kerék válaszul azt felelé: „Kiki koholja maga szerencsáját, az én szerencsémre léssen másnak gondja. Erre képest, ha az egész világnak kincsét tornyosan tetézve előmbe rakná az ur, és minden boldogságával megkönyékezne, mégsem bírná arra szívemet, amit tőlem kíván, gyomromból útálom azt a vén...”

- Minthogy ezt képtelen bosszúságnak tartottam, többre nem igyekeztem. Felséges uram! az juta eszembe, amihez szép szóval nem férhettünk, annak fenyegetéssel, és erőn erővel tegyük szerét. Így intéztem el a dolgot. Egy hozzám hallgató, jól termett fiatal szolga rabom vagy on, őtet bocsáttam levéllel *Angelicához*. Az írásban pedig nem léssen egyéb, hanem mintha a rab követ maga ügyét forgatná, és régen felgyűlladt szerelmével megkínálná a kisasszonyt, és hogy előbb helyéből nem mozdúl na, amég vigasztalást tőle nem venne. Én pedig tüstént nyomában leszek, és mintha valami fertelmességen rajta kaptam volna őket, nagy mérgesen rabomra ütök, és agyon lövöm, lármázok az udvarban, elragadom a levelet, beadom hercegségednek, bévádolom *Angelicát*. Hercegséged törvényt láttasson reá, és ítélje halálra, kétség

kivül az akaratos kisasszony megdöbben réá, lábaihoz fog borulni hatalmas urának, hogy életét megmenthesse, és mindenre reá fog állani kész jó szívvvel.

Normandus ezeket hallván, és mint a tiszta igazságot bétalván, jó darabig gázolt zavaros gondolatiban, azután mint a bolond szerelemtől megszedült, és vakült egy ember, a szélső végére nem tekintvén a veszedelemnek, helybe hagyá Vincének gonosz fogását, biztatta, bátorította, igazgatta, vagyis izgatta, hogy mennél előbb végbe menjen az elintézett gyilkosság. Értésére légyen itt annak, aki ezeket olvassa, hogy se az öreg ur nem tudta Mauritius szíve járását Angelicához, se Mauritius atyjának, és Vincének törekedesit, se Angelica Normandus hajlandó kedvét hozzá.

Azonban semmit sem mulatott el Vince ur, előhivatá a fiatal rabot, kezébe adá az áruló levelet, és megparancsolá, mitévő légyen. A legény bátran eljára dolgában, igyenessen béméne Angelicához. A jámbor szüz látván Vince emberét, elrémüle, a szolga térdén nyújtja a levelet. *Angelica* szemére hánja vala mind maga, mind urának szemtelenséget, még fel sem szakasztá a levelet, már is ott termett Vince, s egynéhány szitkokat okádván, egy[pár] golyobicsot lútt fejébe rabjának, ki mindjárt arcul esett Angelica lábaihoz. Közös lévén e dologban a herceg, mihelyest a lövést hallá, oda sietett a főurakkal, kik udvarlásán valának, halva találák a rabot, elolvasák a levelet, helybe hagyják Vince cselekedetét. Bűnösnek vallják Angelicát a legénnyel való cimborázása miatt, elnémula Angelica, a sok kérdésre egy szót sem tudott felelni; elviteték azért, és bézaraták egy toronyba a palotának a végén.

Elterjedvén hire ennek a mocskos történetnek, értékre lett *Corazzo* nevű helységben Angelica atyjafiainak. Ketten közülök kitámadván mellette, Ferrarába siettek a herceg eleibe, térdre esvén azon kérik vala, fogná pártját szerelmes hugoknak, kinek eddig való jámborságát fontos próbákkal tudják, és mostani ártatlanságáru sem kételkednek. Minthogy pedig az embertelen Vince fegyveressen ment oda, ahol nem volt szüksége reá, okvetlenül ő a mozditója, feje, mestere ennek a szomorú esetnek, nem más. Engedje meg azért hercegsége, hogy Vincentiussal halálos bajt vijanak, a dolognak kimenetele megmutatja, ki mellett légyen az igazság. Nemes eleink így szakasztották végét az efféle pörnek. Ezt kérjük, várjuk is, úgy mint nemes személyek hercegségedtől, mutasson helyt, szabjon időt megharcolásunkra.

Ezeket értvén Normandus, megcsükkent elméjében, és nem tudta mitévő légyen. Azonban így okoskodván magában: ha Vince elvész, nem leszen bizonyosága latorságomnak, minthogy kivüle senki sem tudja szándékaimat; ha Vince él, és elvesznek az atyafiak, nem lesznek árulóim, ezen okra nézve réáállá. Mindjárt azért tudtára adaték a dolog Vincének, ki is valamennyire bizván karja erejébe és fegyvere élébe, nagy göggel előállá, és sok főuraknak jelenlétében azt mondá: „Tagadhatatlan igazság, hogy a lator rabot, és latrabb Angelicát tettében rajtkaptam: kész vagyok azért nyólc nap mulva hajnaltul fogva setét estig ezen igazságért megharcólni akárkivel.”

Meglévén már a kötött alkú köztök, kiki fegyveréhez látott, hogy legjobban a viadalra készüljen. Mauritius herceg, aki tisztelte, és becsülettel szerette Angelicát, sajnosan fajtolta, hogy így keverik hírét, erre képest alattomban ő is fegyverkezett, és meg akart jelenni védelmére. Vince látván, hogy elközelét az elidőzött nap, és több vitézekkel léend dolga, meggondolá magát és mást végeze. Elméne Paulus Cassiushoz, az ifiabb herceghez, arrul panaszolkodván, hogy megcsükkent erejében, és nem felelhetne meg ígérétének, nagyon kéri vala, hogy magára vállalná a verekedést, mindazonáltal titkon, és hogy legbátorságosabb volna, ha ugyan Vince szobájában öltöznék az ő elkészült fegyverébe. A fiatal herceg nagyon megörült ennek az alkalmatosságnak, melyben erejét, bátorságát, tanult és gyakorlott mesterségét megmutathatja. Vigan kezet ada Vincének arra, hogy képét fogja viselni, és reméllyi, hogy győzedelmessen. Azonban tágos szép helyt váloztottak a bajnakoknak, alját meghintették vernyeges fevénnyel, megkerítették festett támaszokkal, két nyilást hagyván a két oldalán. A hercegnek

különös állást építettek, és jobbra, balra mást az udvarhoz tartozandó főméltóságoknak. A hercegasszony szin népével az oda szolgáló folyosót foglalta el. *Angelicát* magához vévén, és biztatván jó szerencsével, alól számtalan sok nép csoportozott össze, hogy a vitézkedést látná.

Készen lévén minden, elérkezett a herold (azaz a bajnokmester) nyolc zászlóval, tizenkét trombitással, hat harcoló kopjával, mellyek az udvari inasok kezekben valának, hogy, ha szükség úgy kívánná, a harcolóknak nyujtanák. Megjelent a herceg is meggyoszintú virágokra metélt tar bársony hosszú köntösben, fekete tábattal borított csapkaforma kalap volt fején, keskeny karimával, egy kis bokréta ékesítette, melynek foglalója két öreg gyémántbul állott. Belső öltözete vont ezüst volt. Mihelyt fellépett állásra, jel adatott, harsogtak a trombiták, és egyszermint előszágulda Paulus Cassius, Vince képében. Oly vidám nyereség, és bajnaki bátorság nézett ki belőle, hogy Márs hadi-istenben nem kívánhatnál többet. Tetétül fogva talpig acélban vala, mellyet itt-amott ezüst virágokkal megfuttatott. A kardsziját drága kövekkel megrakta. Jól megkeményített sisakján fejr feketével egyveledett tollazat ingott. Vércse színű haragos mén volt alatta, könnyű kazúl nyereg rajta, általtördelt és bévert arany majcokkal gazdag szerszáma mintegy játszott a ragyagó nappal. Illy készülletben egyszer, kétszer megjárta a vetekedő helynek piacát. Azután rendelyt helyén megállapodván, fejet hajtott, és kopiája lebocsátásával megtisztelte a herceget, és az egész udvart. Erre másodszor megszólamlott a trombitaszer.

Azonnal előléptetett a két vitéz, *Angelicának* atyjafiai, két szerecsen lovon, szépen pallérozott vas derék, és karvas volt rajtok, hasonló tollas sisak fejeken, a lóra való ékes szerszám arannyal, és zöld sodrott selemmel egybeszőtt munka vala, mellynek fűrtjei szépen rengettek, mind homlokán, mind szűgyén, és mellyén a lovaknak. Szemközt lévén a vitézek, jel adatott a viadalra. Akkor nagy sebesen egymásra rugaszkodtak olly hatalmas öklelésekkel, hogy hangja a szomszéd falakrul megtérne, és a csomós sómfa kópiák, egy s más részről darabokra törnének. Kihez képest kardot rántván, más viadalt kezdettek. Minthogy pedig vasnak a vason nem volt foganatja, jó darabig forgatták egymást kemény csapásokkal, amig *Cassius* a melyvasnak köldöke alá fére, és halálosan megsebesítené ellenségét, aki mindjárt főmeredek lehúlla lovárul, és arcul elterült. Erre mindjárt hallatott a trombiták rivadása, és látszatott az arra való zászlóknak vig forgatása. *Cassius* egyet, kettőt ugratván lovával, uj kopiát vévén [markába], csendessen várta második küszkedő társát.

Nem is késett, két úgrással ott vala, de szerencsétlenül járt, igyenetlen erővel kapott *Cassius*-ba, megszikámlott a pallérozott acélon kopiája; *Cassius* pedig egyenessen úgy akasztotta melléhez, hogy első ökleléssel kivetette nyergéből, ki is hanyatt esvén, amig lábára kapott, addig mint sebes gyík rajta volt *Cassius* pallosával, és markolatig testébe verte, ott hagyván vérében megint lovára ült, körültekéngetvén, kivel köllene tovább megvini.

Szinte akkor érkezett egy ismértlen vitéz fejedelmi készüllettel, és szörnyű méltósággal. Senki sem gondolta volna, se atyja, se öccse, *Cassius*, se *Angelica*, kinek védelmére jött, hogy *Mauritius* legyen. Aliglan lépett a kerékbe, megrázván ebanum fából hornyolt kopiáját, ellenségére akart ütni, de a herold nem engedé meg addig, amig a holttesteket el nem emelnék, és a vérrel föstött részeit az udvarnak tiszta fevénnel meg nem hintenék. Addiglan azért, amint engedte játékos nyughatatlan paripája, helyben maradt.

Nem győzte az udvar dicsérni persiai jól termett lóvát, annak magossan költ nyakát, szároz fejét, széles melljét, vékony lábát, kis körmét. Csodálták mások a válogatott szerszámát rajta. Tenger színű vont arany csáprággal kengyelig meg volt terítve, skofiomos sűrű rójtok minden szélén. Homlokán, mellyén terepes rubintos rózsák, tizenkét rétű zománcsos csengő boncsok nyakán; minden szijazatja vörös bársonnyal bélelve belől, kívül rakva külömbféle drága kövekkel, mellyek megütközvén a nappal, mindenféle szikrát hánytak.

Maga talpig arannyal borított páncélba öltözött, bal karján gyémántos perec volt. Sisakján, s lóva fején tornyossan költ körös-körűly lehajló igen ritka tollazat látszott, tetején pedig egy pár hajfürt, Angelicának ajándékja. Jóbbik válláról bal [oldala] felé fegyvertartó széles kék bársony heveder függött, gyenge himvarrással, és napkeleti gyöngyökkel kiékesítve. Illy készülettel minden embernek szemét és szívét magához vonzotta.

Elkészült azonban a hely. A herold jelt adott a trombitásoknak, és vitézeknek, azok lármázása alatt a bajnokok villám sebességgel egymásra rohantak, kiki nyerge kápájához szegezvén kopiáját, arányzóba vette ellenségét, és azon igyekezett, hogy székéből kiejthesse; de a vigyázó vitézek arra tanított lóvoknak félreugrásával el tudták kerülni. Nem is mindenkor, mert hatalmas öklelésekkel úgy megrázták egymást, hogy aliglan tarthatták magokat nyergekben. Horpadni kezdte a vas derék testeken, és sisak fejekben, a szigonyos kopiák pedig töredezni. Elveté azért mind a kettő, és oldalfegyverhez nyula, sok erős, és haszontalan csapások után kerék futtatásra csalta Mauritius Cassiust, holott észre vette Mauritius, hogy Cassius gallérjának csatolatja megbomolván, elvált egymástól, arra felé ment azért éles törével, és karjának minden erejével, és általverte gégéjét Cassiusnak, ki is mindjárt lankadni kezdte erejében, hullott kezéből fegyvere, maga lassanként ledőle lováról. Nagy vig kiáltás tá-mada mindjárt a nép között. A lobogók, és trombitások nevelték a vigságot. A hercegasszony örvendetes kedv mutatással vigasztalta Angelicát, kinek élete, bátorsága, becsületének fennmaradása megbizonyíttatott. Angelica borító fátyolát letévé, megköszönte a hercegasszonynak, és a többinek szivességét, és kiváltképen emberségét a győzedelmes vitéznek, kit meg is ismére haja fürtjeiről, de elhallgatta nevét.

Mauritius azonban leszálla lováról, kezdé sisakját bontogatni ellenségének, hogy fejét venné, és Angelicának ajándékkul bémutatná. De ime útálatos Vince helyébe maga tulajdon szerelmes szép öccsét, *Cassiust* találá halva. Ezen rettenetes elijedésében, és vigasztalhatatlan keserűségében ott hagyá mindjárt testvérét, lovára üle, és senkitől sem búcsúzván, azon ismeretlen képében sebes nyargalással kiméne a városbul, és egész tartománybul tizenöt mérföldnyire.

Egy sűrű [vadon]erdőre akada, béméne, leszálla lováról, egy terepely fának törökéhez dőle. Illy magános létében kiönté árját bánatjának ezerni ezer panaszokkal búsítván az egeket, forro siralmi között ütögetvén mellét, átkozza vala karját és kardját, melly jó öccsén, szivemássán hohérkodott. Mindenek fölött átkozta Vincentiusnak atyját, ki nemzette; anyját, ki méhében hordozta, és szoptatta; magát Vincentiust, aki ördögös mesterségével illy útálatos mészárszékre igazította az egyetértő egymást igazán szerető atyjafiakat. „Méltó vagy, ugy mond, hogy a föld elnyeljen, az ég megútáljon, a tűz megemészszen, az Isten megverjen.” Azután Normándusra, atyjára neheztelt, és feddegette, hogy ilyen latroknak ad helyt [maga]udvarában. „Tanulhattál volna, ugy mond, a külső példákbul, melly veszedelmes légyen az árulókra bizni titkát, és életét a fejedelmeknek. Honnénd tudod, hogy *Valentinianust* Arbogastus, legkedvesebb embere ölte légyen meg? *Martianust*, a konstantzinápoli császárt, Arduarius pohárnokja méreggel felkevert itallal végezte ki a világbul? *Caracallát* törrel verte által meghitt szolgája, *Martianus*? Ki tudja, nem ha ma holnap nem szaporitod-é magad is e szomorú példákat?” Így aggódván, és hánykolódván jó darabig, egyszersmind lovára üle, és a liburnumi révparthoz siet, ott vetközvé, egy calabriai hajóval megszegődött, és Neapolis városa felé eveztetett.

Térjünk Ferrarába Angelicához. Ő egy részről úszott örömeiben, hogy megnyerte életét, hírét, jó nevét, jámborságának igaz bérét, és jútalmát. Más részről repedett szíve fájdalomában, hogy elvesztette két atyjafiát, főkepen pedig, hogy elröppent előle Mauritius, és szemtől szembe nem köszönhetette meg védelmét, és szabadulását. Ami az öreg herceget illeti, vigasztalhatatlan vala vitéz fia halála miatt, sokszor emlegetvén Cassiust, és megsiratván, keresteti vala Mauritiust, hogy általa vigasztalást venne; de senki semmi bizonyosságot nem tud mondani felőle.

Itt megpihene Hollósi; Szilágyi pedig nem türheté, hogy ne értekezne Vincentiusrul: „Mi hasznát vette, úgy mond, a lator Vince ennek a mészárlásnak?”

HOLLÓSI. Megmondom. Azon hevenyében, hogy fiát vérében látta, elfordult tőle, és felforrott mérgében, a bírakat magával elvévén, egyenessen Vincentius szállására ment, tátva nyitva találá a két első szobát, Vince benn vala a harmadikában, kezével, lábával egy erős oszlophoz kötve, csurgott szeme egy pár hamis cseppekkel. „Mi dolog ez?” ugymond a herceg. Az agg róka így mentegeté magát: „Felséges uram! Szinte mikor a verekedésre készülnék, és egyben raknám szerszámomat, érkeze Cassius; sokat törekedett, hogy ő vitézkedhetnék helettem, én pedig egyáltalában nem akarnám, féltvén életét, és tulajdon becsületemet: megfordult, két ismételten embert hozott magával, kik engemet megtámadván, nagy erőszakkal ide szoritottak. Az idegeneket elküldötte, szobámban vetkőzött (íme bizonyosságul a köntöse), fegyverembe öltözött.” Ezzel a zsiros hazugsággal elámitotta a gyáva herceget, és a bírakat; holott, hogy kiszapúlhassa magát a mocskos latorságbul, meghitt két emberével vitte végbe maga ezen fogságát. Elhitte a herceg, elhitték a bírák, és Vince megint beszélgette magát ura kedvébe.

Elhagyván a rossz embert Normandus a hercegasszony látogatására méné; alig pihene már gyötrelmében kedves fia szörnyü halála miatt, senkit sem ismére, senkinek sem felelt, harmadnapra kelvén kibúcsúza lelke testébül, és az egész udvar szomorú hosszás gyászba öltözött.

SZILÁGYI. Hová lett Mauritius?

HOLLÓSI. Holnap, ha úgy engedi az idő, és alkalmatosság, felkeresem, most egyszer itt végzem; azon kívül is talán alkalmatlan hosszú beszédemet megunta Báthori uram.

BÁTHORI. Sőt kedvemet találta az ur véle, és mondhatom, akár tettében úgy lett légyen, amint a beszéd előnkbe adta, akár nem; de egyrül másra változása gyönyörűséges, és a szépek közül egy. [...]

MÁSODIK ÉJSZAKA.

Hollósi, Szilágyi, Báthori.

Más napra kelvén, déllest foglalatosságiban vala Hollósi ur. Báthori, Szilágyi urak vadászodva mulattak, és későn érkeztek haza, egy bokor fenyőssel, és egy pár nyúllal gazdálkodván a konyhának; azért csak vacsora után ülnek össze.

SZILÁGYI. Nehéz-nehezen vártam azt az órát, minthogy igen kívánom tudni végét a tegnapi historiának.

HOLLÓSI. Rajtam nem mulik, ha eltűri Báthori ur is.

BÁTHORI. Sőt én is kívánom.

HOLLÓSI. Ha ki nem kopott elmébül, *mint a magyaró tokjából*, elbeszéllem a többit is. Elindula, amint mondám tegnap, Mauritius herceg egy calabriai hajón, Neapolis felé. Megtelvén jó széllel a vitorlyák, nagy hamar messze valának a révparttúl. Nyugta felé vala a nap, változni kezdetek a szelek, nem sokára reá fenekérül háborodni a tenger, hová tovább iszonyú morgással rengetni hajjait, és fennhordozni. Szaporodtak a setétes felhők terhessen, mellyeket egybe kergetvén, és felforralván a kemény szelek, oly tüzes villámlásokat bocsátottak, hogy égni látszott a tenger, és a hatalmas mennydörgésekre remegni a gállya. A hajók előtt jádzó delphin halak fenekére szállottak a víznek, és a halászó madarak menedéket keresni a kösziklák között. A hajósok felszedték a vitorlyákat, nem tudták, mely része felé a

tengernek ragadtattak. Nagyon féltek hol a hajónak törésétől, hol elmerülésétől. Ivott a hajó, repedtek a kötelek, hasadott az árboc fa, az egymást érő menydörgések, és sikító éjszakai szelek miatt nem érthették egymást, se nem igazúlhattak el magok között a révészek. Illy rettentő veszedelemben valának három nap, és három egész éjjel, amig ritkulni kezdettek a felhők, csendesedni a szél, nyugodni a tenger, derülni az ég, szolgálni a nap: akkor vették észre, hogy nyugotrul napkelet felé kergettettek a számtalan szelek által, és hogy az Euxinum tengertől nem volnának messze. Kihez képest Neapolis helett Konstantinápol voltna előttük.

Megpihenvén azért, hálát adának az Istennek, szárogatni, és rendbe szedni kezdték a vitorlyákat, és amennyire lehetett, helyrehozni a romladozott hajót, vigadozni, hogy most egyszer túl volnának minden veszedelmen. De ime mást végzett irántok a gonosz szerencse. Lesben vala egy kóborló török hajó, látván, hogy fegyvertelenek, véletlenül reájok ütött, és feldúlván a gallyát, rabokká lettek minnyájon. A capitán a martalékkal igyenessen Konstantinápol felé sietett, hogy ott a főuraknak jó árán eladhassa rabjait, és más egyéb nyereségét.

Akkor üdőben Szelim szultán Ottomán a harmadik török császár birta a napkeleti császárságot. Fényes udvart tartott Konstantinápolban, nagy dicséretessen uralkodott, keményen fenntartotta az igazságot. Egyetlenegy fia vala Mustapha. Szerette őtet az atyja, az udvar, és az egész ország kegyes erkölcsére nézve, és más jeles okokért nagyra becsülte.

Az említett tengeri rabló kapitán egyéb praedáját, és rabjait itt-amott elosztá. Mauritiust (kinek ennek utána Bernád lesz a neve, mert maga változtatta meg), mondám, Mauritiust, vagyis már Bernádot, delisége miatt Mustapha hercegnek ajándékozta. Mustapha pedig egy török kisasszonynak adá inasul, hogy általa üzeneteket venne és viszont küldene.

A török kisasszonyt *Zaydának* hítták, és jegyben vala titkon Mustaphával. Mustapha igen szerette, és az ő kedvéért ezer multságokat indított. Különös ferdőket, ritka madártartó házokat építtetett, selyem hálókka halásztatott a tanyákban, a narancsos kertekben szép sétáló lyugasokat eregetett. Több török méltóságok is, hogy Mustaphának jó szívét megérdemelhessék, versent iparkodtak Zaydának kedveskedni. Az egy Piali bassának nem tetszett a dolog. Írgylette Mustapha szerencsáját Zaydához, minden kitelhető módokat gondolt ki, hogy maga részére csalván, közelebb való barátságba eshessen vele. Bernádot hivatá magához, hogy elsőben kitanúlhassa szívét általa, tanácskozott, sok puha üzenetekkel terhelte.

Bernád, aki szemes udvarban nevedekett, és ettől a hatalmas urtól méltán félhetett, magára váltoa a dolgot, de ugy tudta a róka farkát csóválni, hogy se őtet, se Mustaphát, se asszonyát meg nem bántaná. Pialit elhitette, hogy jó rendben légyen a dolga; Mustapha előtt eltitkolt mindent, és asszonyának semmi jelt nem ada Piali szándékárul.

Ugy történt azonban, hogy a császár vig jó kedvében *saraot*, azaz egy esti táncot parancsolt. Hivatalos volt erre a multságra színe az egész városnak. Megjelent sok uri főméltóság, sok dáma, vigan voltak, forgott a tánc. Mustapha szemét csak Zaydára szegezte, és a többi között észre vette, hogy a kerengőben Piali bassa Zayda oldalához furja magát, és súgdal fülébe. Ezen úgy megneheztelt, hogy eleibe rándulván, egy erős nyakoncsapással legyalázta, és fegyverében nyúlván, többre igyekezett. Piali legalább hogy életét megtartaná, a császár trónussa körül keresett menedéket.

Ezen a nem remélt történeten nagyon megütköztek a vendégek, kétfelé oszlott a palotán, és mély hallgatással várta végét. Azonban Piali lábához borúlt a császárnak, és így kezdé panaszát: „Hatalmas uram! ugymond, képtelen gyalázatot vallottam, nagy személyyed jelenlétében, amint láthatta felséged. Mustapha fiad arcúl csapott, életemre is járt. Ezt a keserves boszúságot fegyveremmel, és az ő vérével nagy könnyen tórolhattam volna; de nem akartam vétteni illy jó uram ellen. Reád bizom azért ügyemet. Vétett Mustapha törvényei ellen, ezen palotának méltósága ellen, [ezen úri rendeknek, kik ide gyülekeztek, tekintete ellen,] vétett

ellenem, és, a mi legtöbb, ellened, győzedelmes császár! Azt kívánom azért, büntetlenül ne maradjon.”

Piali bassa nagy ember volt az országban, és az udvarban. Szelim császár a békeség, és hadnak dolgában ő eszén járt, legtitkosabb ügyében se nem kezdett, sem nem végzett semmit hire nélkül. Hiv, iparkodó, hasznos méltóság volt. Azért szerette őtet, és szépen meghallgatta mostani panaszát. Egy darabig forgatván elméjében, és fontolván, azt parancsolá, hogy Mustaphát (mert elillant) kézre kerítsék, a hét tornyú épületbe vigyék, jó zár, és vigyázás alatt legyen keresztláncon.

Ezzel kiméne a császár a palotából, a hivatalosok is hazafelé elindulának. Amig fogságban vala Mustapha, törvényt láttatott réa az atyja, és halálra ítélte. Volt hire, hogy Szelim szultán császár két kézzel kapott legyen ezen alkalmatossághoz, attúl tartván, netalántán a jancsárok magát kivetvén székéből, Mustaphát ültessék helyébe, mert kedvelték, és érdemesnek tartották lenni.

Mihelyt tudtára lett Konstantzinápol városának a császár kemény végzése fia eránt: nagyon felháborodott a helység, itt-amott csoportosan összevegyülekezett, tanácskozott, s azon egyezett meg, hogy földig való gyászban öltözvén, mennének a császár elibe Mustapha életéért könyörögni. Megjelent a népnek színe, a kis, és nagy tanács, a vezérek, a főméltóságok, az országnak nagyai. Mikor már mind együtt volnának, magok közül választottak egy bölcs szavatudó tudós öreg méltóságot, aki szót szóllana. Ki is meggondolván magát, a császár lábaihoz borula nagy alázatosan, megsimitván szakálát, melyére tévén két kezét, így kezdé:

- Világbiró nagy császár, tágos országidnak okos gondviselője, vigyázó atyja, és megbecsülhetetlen kincse! Ezek a gyászban öltözött, előtted térdeplő híveid, és szolgálid általam néked nyomós hosszú életet, erős allandó egészséget, kinyílt szerencsét, és mindenben boldogulást kívánnak. Értvén pedig, hogy fiadat Mustaphát életének virágjában a hóhér pallosa által keserű halálnak ölébe szántad, magadat, minket, országodat legnagyobb gyönyörűségétől meg akarván fosztani, tudtadra adják, hogy keserves busulással bétöltötted az egész várost. Zokogó sirások, jajgatások hallatnak az utcákon, és minden szegleten. Aprók, nagyok keseregnek, és vigasztalhatatlanok. Nézd bár csak ezeknek is szemekből hulló cseppeiket, halljad hozzád ható fohászkodásikat. Azon esedezünk, enyhítsd szívünket, hogy a nehéz fájdalom le ne nyomhassa. Győzd meg magadat, kivel semmi ellenség nem bir, lágyúlj a keménységről az irgalomra, szánd meg szép, jó fiadat, tartsd meg maradékidat, éljen hercegünk!

- Szent a törvény, szent annak fentartása, tudjuk. Tudjuk azt is, hogy az a törvény, melyet a természet óltott belénk, előbb való annál, amit kész kedvünk szerzett. És mikor ezek össze kapnak, méltóbb az természet törvénnyére ragaszkodni. A természet törvénye pedig azt hozza magával, hogy maradékinkra vigyázó gondunk legyen, azok fennmaradásokra törekedjünk, veszedelmektől őket mentsük; mert holtunk után is benne, és általak unokáinkba élünk. Ezen okon termett bennünk a magzatinkhoz való forró szeretet.

- Ebből az sül ki, hogy életét vévén fiadnak, magad életed fonalába vágysz, és leendő unokáidon gyilkoskodol, azoknak magvát szakasztván fiadban.

- Más [egy] kötelességedről emlékeztetlek. Jússon eszedbe, Szelim szultán Ottomán, hogy császáruk vagy, atyánk is vagy, tartozol véle, hogy éltedben gondunkat viseljed, és holtod után jó nyomban hagyjad országot, népedet. Ezen kötelességed megcsonkúl, ha elvesztjük Mustaphát, utánnad országló jövődöbéli urunkat. Zűrzavar támad, felforgatják a réánk fenekedő szomszédok országunkat, nemzetünket, vérünkben fognak fertezni. Mit mondandnak maradékink? Piali bassa ellen vétett Mustapha, és minnyájunkat büntetsz meg, még holtunk után is.

- Nem felejtheted el, hogy bűnös fiad, és törvény alá esett. Értsed, hogy hertelenség volt, melyről azt mondja görög Aristoteles, hogy annak első indulása nincsen az emberi hatalomban. Amiről pedig nem tehetünk, arról a törvény sem kívánhat számat tőlünk. Ennek józan értelme, szép kellemetes mentséget ad elődbe, hogy a nyakoncsapassért halálos pallóssal ne fiztess. A mód nélkül keménykedő igazság - nem igazság.

Ha példa kell: ime Zeleucus, amint Valerius Maximus írja, törvényt szabott, hogy aki házasságtörésben találtatik, annak mind a két szemét tőlják ki. Fiát rajta kapták, megítélte, de úgy, hogy a törvénynek ereje fenmarada, atyai jó volta is kitétszene belőle. Tudniillik fiának egy szemét, magának is egy szemét kivájatta. Akkor ugyan egekig magasztalták dolgát, és utóbb is örök emlékezetben léssen jeles szép cselekedete. Fűzve adhatnék elődbe az efféle példákul, de nem akarlak fárasztani, minthogy önnön magad hallottál is, olvastál is benne.

- Útoljára a kegyes Titus mondására emlékeztetlek. Azt mondá vala: „Nem illik, hogy egy császár valakit szomorúón bocsásson el magátul.” Hadd teljesedjék ez bé legalább most egyszer rajtunk, akik itt nagy sereggel vagyunk és vigasztalva kívánunk tőled elválni.

A császár ezekre illy választ adá: „Sokat aprétottál öszve, jó követ, nehezen türtem. Megfelelek rend szerént. Ázik a város, úgy mondád, siralommal, és aggódik forró fohászkodásokkal. Meghül fohászkodások, és kiszárad siralmok csak két nap mulva is. Jobb, hogy most sirjanak, mikor senki sem bántja, hogysem akkor, mikor Mustapha az a mérges gyík uralkodna rajtok, és kényszeritené az effélékre.”

- Mondád azt is, ha meghal fiam, nem élek maradékimban. Nem is kívánom, nem is akarom, hogy tiszta véretem öszveszűrje gyilkos vérével unokaimban egy ollyas, aki szemem láttára az egész ország színe előtt illy latorságot mert elkövetni.

- Vittatod a természet törvényét, és nem veszed észre, hogy magad csapod nyakon magadat. Nemdenem a természet törvénye ellen vagyon, az ártatlant megtámadni, és fegyverrel életére járni? Ugy cselekedett Mustapha.

- Hallám azt is: ha elvesz Mustapha, nem hagyok maradékot utánnam, következendőképen zurzavar támad, és veszedelemben forog az ország külső ellensége miatt. Hallod-é, követ! Mustapha fejével nem csapom le fejét annyi hadverő vezéreimnek, akiket előttem látok. Lesz ezeknek gondja az országra, lesz Mahometnek, és az Allának, ha igazságot teszek. Nem szakasztják le olly könnyen szarvait fényes holdunknak, akár mint fenekedjenek, agyarkodjanak irigyink.

- Zeleucus példája nem tetszik. Vétett, mert bűnös fiát nem büntette meg törvény szerént teljessen mind a két szemével. Egy az. Más az, hogy a büntelen is, úgy mint magát, megbüntette a törvény ellen. Noha jól történt, hogy ő is egy szemét vesztette; mért nem nézett jól mind a kettővel a törvénybe?

- Hertelenségével mentegeted Mustaphát, de ugyan azzal rontod ügyét. Mert herceg lévén, és jövődöben hatalmasabb: ki maradhatna menten, és bátran illy hertelenkedő fejedelem alatt? Barátom! tágos útat nyitnál te minden erőszakra a hertelenségnek paizsa alatt, ha rajtad állana.

- Titus példája mind addig jó, és szép, amig a törvény ellent nem áll. Én is megcselekszem, ha szentül meglehet, noha nem vadászok azzal hirt, nevet, magamnak. Már fordul meg, követ, nincs többre ürességem.

Ezek után kikele székébül, és legbelsőbb szobájába költözött, gondban hagyván a könyörgőket, kik nagy csendessen eloszlának. Másnap hajnalkor olly parancsolat jött az udvarbül, hogy a fő piarcon egy négyszegletü tágos, magos faállás építettessék, fekete bársonnyal beborításék földig. Hasonlóképen tronusülést a császár számára, és mind a két szárnyára vánkossos üléseket. Jóbbik oldalán az állásnak tétessek ki az igazságnak képe, melly alabastrom köbül

vala kifaragva. Asszonyforma kép volt, ruhátlan, szem bekötve, haja széllal, jobb kezében mezitelen pallos, bal kezében serpenyős mérték, lába alatt a kerek világot képzelő golyóbis, homlokán illy irás: aki vagyok, mindenkor az valék, és lések; alól pedig illy értelmű betűk: földetlen vagyok, nyilván, nem titkon végezem dolgomat. Az első irás jelenti az igazságnak örök eredetét, és örök időig szükséges fenmaradását. A másik, hogy az igazságnak szolgáltatása megkívánja, hogy nyilván légyen meg, hogy megrettenjen a gonoszság, látván büntetését, erősdjenek a jóban a jámborok.

Támadtakor a napnak szörnyű méltósággal jöddegele Szelim szultán az egész udvarával fekete köntösben, magával hozá Piali bassát, maga mellé ülteté, a többi állott. Tengeri sok nép gyülekezett öszve, nem találván elég helyt magoknak, még a házok ormozatját, csatornait, és a szomszéd tornyokat is ellepték. Látván a császár a népnek sokaságát, trombitával jelt adata, és meghagyá nagy büntetés alatt, hogy senki egy szót ne szóllana, a mig végbe nem menne minden.

Azonközben a vigyázó Bernád Zaydának megjelenté, melly korban légyen Mustapha dolga, ha könyörögni akarna életéért, most vólna ideje, mert egynehány szempillantás mulva elveszti. Elkészült már erre előbb Zayda, rongyos feketében; nagy bátron az állásra erőlkedett, térdre esvén reménykedett, könyörgött a császár lábánál életéért Mustaphának. Akadozott beszéddel, a többi között ezeket mondá: „Hatalmas jó uram! Legdrágább kincsedet hoztam ide, méhemből vagyok, igaz ügyes unokád. Ártatlan, szóllatlan, ennek szerelméért, kérlek, és a nagy Allára kinszerítlek, hadd, éljen uram, kivel én, noha titkon, igaz házasságban éltem. Se az én ügyemet, se Mustapha ügyét nem vitatom okokkal, mert bölcs vagy, és tudhatod, mit kellene mondanom védelmére. Kegyelmet, irgalmat kérek számára. Életnek, halálnak ura vagy, kitelik tőled egyik is, másik is. Eleget mutattad, melly erős szíved fogad pártját a törvényes igazságnak; lássa már ez a sokaság irgalmas kegyességednek is valami gyümölcsét. Ha különben nem lehet, és ember halálával kell adózni az elkövetett vétekért, elégedjél meg az én halálommal, vigan leteszem életemet Mustapha helett, szerelmes uramért!” Itt elájula. A császár elvitette, előparancsolá fiát.

El is érkezett szomorú készüléttel, láncon, fekete kamuka köntösben, a halál félelmétől el-kékülve. Hat jancsár volt körülte, a mufti mellette. Minek utánna talpon meghallotta volna vétkét, és annak elvégzett halálos büntetését, a hohér hatalma alá adaték illy parancsolattal, hogy látna dolgához. A herceg mindjárt egy fekete vankosra letérdepüle, a császárhoz fordula mondván: „Vérszopó kegyetlen atyám! Dicsérem az igazságot benned; de a kemény engesztelhetetlen szíved miatt Álla eleibe kívánlak.” Ezzel a hohér pallosa alá adá fejét, és mindjárt elvált gyenge testétől. Mindjárt reá olly rettenetes sikoltás, jajgatás következett a népben, hogy a császár nem maradhatna tovább, hanem maga is bőven könyvezvén, udvarába siet. A halott másnap illendő pompával a konstantinápoli fő méltóságok vállain a temető-helyre vitetett, és a császári *Almaratosba*, azaz: sirba helyezettett.

Zayda asszony keservében nem tudá hová lenni, hol így, hol amúgy elszánta vala magát; utóllára mélyen foházkodván, és csak Mustaphát nevezvén, Bernád fegyveréhez nyúla, kifeszítvén melyét, abba kezdé akasztani, hogy reá düljön. Szinte akkor jókor érkeze Bernád, kirántá kezéből, s illy beszédet tartá vele: „Zayda! mit gondolsz? aprólékos boszúállás ez, amellyhez kezdettél. Nem akarná Mustapha, nevetné Szelim szultán, megítélne miatta a világ. Mást forraltam én szívémben a császár ellen, kin, tudom, megdöbben maga egész udvarával együtt.” Erre lecsendesedett a bús személy, és heveskedve kívánta tudni, mi móddal vinné végbe? Bernád tovább így folytatá beszédét:

- Tudjad, asszonyom, hogy én, a mostani szolgád, nem szármoztam a bogarakból, amint mondják. Hanem a hires francia királyok véréből való vagyok, és a ferrarai hercegnek utolsó maradékja. Régen megszántalak, és mondhatom, böcsülettel szerettelek. Elkövetem kedvedért

a boszúállást, de illy okon, ha Mahometnek rút vallását leteszed, a keresztény hithez részelkedel, és velem jegybe, házasságba akarsz lépni. - Erre megvidula, lábaihoz borula, mindenre jó kedvvel réá álla, megigérvén, hogy akármelly szélére vinné a világnak, hiven követné: kivallván, hogy azon kívül is Mustapha után senkihez sem tapasztalta szive indulását, úgy, mint őhozzá: megtetszvé benne testi delisége, szép esze, jó szive, jeles magaviselése, udvari erkölce. Arra kéri utóljára, hogy sebeskedne mind ígéretivel, mind ajánlásival.

Bernád tanult, forgott ember volt a tüzes mesterségben. Titkon sok gyújtó laptákat tapasztott öszve, mellyeknek a víz sem ártott, hanem inkább gyúllasztotta, más sok ide való szerszámmal egyetemben. Azonban Zayda holt fiugyermeket szüle, csak hat hólnapi volt, tudniillik a méreg, és sok szübbeli szorongatások megfojtották méhében. Megerősedvén szülése után, Bernáddal hovatovább jobban elkészülvén, dolgokhoz látnának egy szívvvel s akarattal.

Ime egy nem reménlett [szép] alkalmatosság adá elő magát. Szelim császár, hogy Mustaphának halálát elfelejtené, Cyprus szigetébe szándékozott mulatni. Erre nézve parancsolatot adott ki, hogy tizennégy nap alatt tizenkét gálya készülne el, mennél jobban, és szebben lehet, az udvar számára. A hajós kapitányok, hogy kedvét találnák a császárnak, pompásan kiékesítették a hajónak orrát, tagját vagy farát, oldalait, a vitorlyák rudjait, a kötelek ürkeit, és csigait, az arbóc fáknak koszoruit, hol látszatós festékekkel, hol ezüsttel, hol arannyal borították. Tafota lobogó zászlókat, ezüstes holdokkal megrakták, a belső kamaráknak allát török selem szőnyegekkel béterítették, oldalát, mennyezetit arannyal gyengén varott kárpitokkal bévonták. Fénylettek még az evező lapátok, és vasmacskák is, sőt a tengerbe nyomván képeket, amint a jádzó habok azokat felkapták, úgy sokfelé verték ragyogványit. A hajóslegények [a kormányozók] inneplőbe öltöztek. A muzsikaszor zengedezett, már szóllottak az álgúy, készen vólt minden, de csak vacsóróra ígérte magát a császár. Tehát minden tagjait a hajónak megrakták annak idejében égő sűrű lámpásokkal, kiktől széllal csillagzott a tenger. Kisietett a város népe gyalog-hajókban ezt a ritkaságot látni. Bernád sem szúnnadozott, közikbe adá magát, megjárta a hajókat, egyet sem kerülvén el, és tüzes szerszámát elhíntegetvén, és mesterségesen a portéka alá, és közé keverte a kanótokkal egyetemben. Hazatérvén Zaydának meghagyá, hogy mennél előbb utra készüljen.

Zayda már férfiruhába öltözött. Meggyszínű, ezüsttel kivarrott selyem *kaftány* vólt testén, varott papucs lábán, öszveszedte haját, és egy gyenge foszlánnyal bétékert *turbántot* nyomott fejében. Rövid levelet irt, aztot holt fiával egy már elkészült szintésztába, vagy pástétomba bérakta, illy készülettal sietett Bernáddal a gállák felé. A fő komornáknak adá a bécsinált tésztát, hogy vacsorakor tétetnék szultán asztalára; úgy mint Fati császárné kedveskedő ajándékját. Fogadá a komornék, hogy megcselekszi. Erre Zayda szaporán elillant, mert már érkezett a császár. Bernád Zaydát egy postahajóba emelte, és bátorságos helyen kirakta, ott hatta partékájánál, maga megfordult a hajóval, hogy ő is maga dolgát végezné.

Asztalhoz üle már a császár, előkerüle a szép tésztaétek az izenettel, kinek megörüle Szelim, és felbontatá. De minthogy pecsétes írás vala a fedél alatt, nem merték tovább darabolni, hanem eleibe adák. A császár, látván a gyermeket, elhúle ijedtében, és nem tudván mire vélni, belé tekinte a levélbe, melyben ez vala írva: „Kegyetlen Szelim Szultán! megölted fiadat, fald bé unokádat. Néked küldi keze írásával a téged gyűllő holtig való ellenséged, Zayda.” Ezeket olvasván, csaknem fortyant mérgében. Átkokat okádott, a gyermeket a tengerbe vettette, Zaydát kerestette a városban nagy áron.

Azon közbe Bernád az álgúy kisütése, és azok lángja alatt rend szerint, nagy terhet vetegetett a tüzes golyóbisokbul a hajókba, kik is, ahová húllottak, ott ragadtak. Maga elszökött Zaydához, és egyútt a postahajón két keresztény jó evezőkkel sebessen mentek a mélyebb tenger felé, Olaszországnak tartván útjokat. Addig is, még láthatták, gyúlladozni kezde alja a gállának, fellebb kapván ereje a tűznek, a vitorlyákba, a szúrkos vastag kötelekbe kapott,

ezen által felment az árboc fáknak tetejére és onnand lefelé, mindent fellobbantván, és utálatos bűdös füsttel bétöltvén. A tüzes hulladékok meggyújtották a portékákat, a kanótok az egybe fűzett tüzes szerszámok, a megszorult kényköves golyóbisok nagy ropogással kirugtak, mindenfelé repedeztek, és ölthatatlanul égtek. A sűrű kénköves füst tekeredve fellövellett, szellőcskét indított, ebből derék szél támadott, és nagyobb tűzbe kevert mindent. Ami több, a puskaporos hordók szikrát kaptak, hatalmas erővel kiütették a hajóknak a talpát, ledöntötték a már gyarló árboc szálokat, ezek a szép szobákra esvén, azokat repesztvén, oda is bevitték a tüzet. Eképen tűzben lángban vala minden. Eleget iparkodtak a hajósok, de nem volt semmi foganatja. Ebből a rettenetes veszedelemből kevesen menekedtek ki úszkálással, a többi vagy megfűlladott, vagy elégett, vagy a vízbe vészett. Első hírére a tűznek Szelim császárt vezették hajójába, ragadták Piali bassával, és a partra vitték. Onnan nézte keserves kárát főembereinek, gallyáinak, és nagy darab kincsének. Nem tűrhette sokaig, reszketett kezén lábán, és azt parancsolta embereinek, hogy karokra emelvén hazavinnék, nyolc nap múlva, amint azután a hír hozta, nagy keserűségében megholt.

Bernád Zaydával szerencsésen evezvén, kiméne a török határból, tudniillik horgot vetvén a Fekete-tengeren az Adriai-tengerbe szálla, hol vizen, hol szárazon utazván, elérte a liburnumi révet. Minthogy pedig ezen híres partnál sok a járó kelő kalmár, és sok uri vendég béköszön, könnyen kitanulhatta atyja, anyja, Angelica állapotját, tudniillik: hogy öcse Cassius halála után anyja, a hercegasszony, kevés napokig élt, hogy atyja Normandus hat hólnap múlva mennyegzőt tartott Angelicával, és nehezen holt meg egynehány hetek után. Hogy Angelica özvegy-ségét, és gyászát az udvarban akarja kitölteni. Ezeket hitelesen megtudván, értésére adá Ferrára városának, hogy közel volna, és harminc nap alatt örökségbe akarna szállani.

Azonban ott helyben úgy történt, hogy a lator Vincébe akadott, ez a ravasz róka Normandus herceg halála után tüskében vala sok ellenségi miatt, és nem tudá, tovább kire támaszkodjon, titkon minden vagyonságát eladogatta, és főméltóság lévén, sok kincset tömött össze, mindent elemelvén, Liburnumba szökött. Mauritius, hogy tovább ne rosszalkodna, és egyszer valamikor megadná a dézmát, agyonlövén, minden kincsét és partékáját magához vévén. Evvel kirúhásván magát olaszúl, Zaydát költséges férfitörök köntösbe öltöztetvén, egy darabig azon környékben mulata, hogy azonban Zayda az olasz nyelvet jobban felkapná, és a keresztény hitnek ágozati tanulásában előbb menne.

Mindezek után könnyű szerrel, egy pár szolgálával útba ereszkedett. Mikor már három mérföldnél távúlyabb nem volna Ferrarától, követek érkeztek hintókkal, szolgarenddel, és minden ide tartozó készülettel, és hercegi módon bevezették udvarába éjjel, amint maga kívánta. Másnap minden rendektől végbement a holdulás. Angelica, ugymint mostohaanyja, kezét csókolván szerelmesen fogadta. Zaydával pedig megölelkezett. Nyolc nap múlva Zayda, Ferrarának megyéspüspöke által, diszes pompával megkereszteltetett, és egyetemben összeadatott Mauritiussal; Angelica pedig Urbino herceggel. Sok uri méltóságok, külső, belső főrendek, követek, és hercegek jelenlétében. Erre minden kigondolható és kitelhető vigságok következtek. És ebben áll Mauritiusnak históriája. Unalmas lehetett meghallgatása, mert hosszabb volt a Szent Iván énekénél.

SZILÁGYI. Penig hogy tudom örvendetes végét Mauritius viszontaságának, száz kérdés juta eszembe; de kedves beszédje az urnak, és az újabb egymást érő csuda történetek kiverték fejemből. [...]

[NEGYEDIK ÉJSZAKA.]

[Hollósi, Szilágyi, Báthori, Camilla.]

Vacsora után [Másnap a beszéd előtt] Camilla asszony félre szedte magát, hogy valamit igazítson fején, köntösén, és tisztesebben megjelenhessen. Amig késett, összeültek az urak. Szilágyi azonban Báthorihoz fordulván, azt mondá: Uram! én kegyelmednek nagy adóssa maradok társommal tett fárodsgáért, szívem szerint ment végbe a vita. Ha jövődőben réám támad, tanúltam annyit ma, hogy megtorkolhassam. Arrúl pedig előre követem Báthori uramat, hogy ne nehezteljen, ha alkalmatlan historiájával izetlenkedik inkább köztünk, hogysen vigasztaljon minket. Ime! Ide lépcel már a *Sybilla*.

CAMILLA. Uraim! Itt vagyok. Elkezdjem-e?

HOLLÓSI. Csak azt várjuk.

CAMILLA. Tehát kezdem. Görögországban nagy méltósággal uralkodott, ha jól mondom, egy kevély, erőszakos, gonosz király, Nicephorus, aki minden esztét, kedvét, csak arra költötte, hogy országát tágítsa, hatalmát vastagithassa, kincsét szaporithassa, a szomszéd királyokat megtörhesse. Nagy szálla vala szemében a szomszéd Bolgárország, kinek ügyes ura Dardanus vala. Szép udvart tartott, jó rendbe vette tartományát, jól szolgáltatta az igazságot, okossan parancsolt népének, előmenetelesen forgatta a gazdagság dolgát, boldogul, szerencsésen folyt minden, s minthogy szerette mindennek felett a békességet, és senkinek sem vétett: nem tartott se belső, se külső háborútul.

Amint mondtam, ez a szép ország igen verte szemét Nicephorusnak. Erre képest hadi népet győjté, és az országszélén táborossan elrendelté. Követeket bocsátott előre Dardanushoz, kik által azt izené kemény parancsolattal, hogy szállana le királyi szekérül, egész országát, győjtött kincsét adná Nicephorus hatalma alá, emlékezne meg arrúl, hogy már görbe öregségre jutott, semmi fiumaradékja nincsen, az egyetlen leánya pedig [Seraphina] az ország törvénye szerint nem léphetne a királyi méltóságra. Néki [Nicephorusnak] ellenben két arra való fia volna. A vérség is Nicephorus, és Dardanus között megkívánná, hogy egyik, vagy másik üljen helyébe.

Erre a reménytelen izenetre elhűle a jó Dardanus; magához térvén, minden tisztelettel így felele: „Értettem szándékát Nicephorus királynak. Légyen tudtára, ha egyik fia házasságot köt Seraphina leánnyal, annak engedem országomat, hogy teljes hatalommal birhassa, és légyen ura minden ingó, és ingatlan vagyonságimnak, egyebet nem kívánván, hanem öregségemhez képest bátorságos nyugodt lakást, tisztos ruházatot, és tartást ezen udvaromban. Ha pedig erre nem akarna állani a jó király: kételen lések vele, hogy a napkeleti császárnak bejelentsem ügyemet.”

Erre a fenyegetésre a görög király mérgessen felindula, minthogy egy részről a kevélységtől viseltetvén, nagyobb házosságra ásitá fiával, más részről, mert Dardanus országát egyáltalában [igen] megkívánta. Erre nézve az előre bocsátott népéhez nagy országos haddal hozzá üte, hogy egyszersmind lenyomhassa a fegyvertelen, és készületlen Dardanust. Ezen mérgességét, és erőszakos törekedését a görög királynak könnyen elkerülhette, vagy megrohthatta volna a bölcs *Dardanus*, hogyha tudományával akart volna élni. Mert a bájolásnak, és ördögös varázslásnak nagy mestere volt. Atyja udvarába tanulta, és oly messze ment vele, hogy sok országokban nem volt hozzá hasonló. De minthogy megfogadta az Istennek, hogy senki ártalmára nem fordítja ezen mesterségét, utolsó mostani szükségében sem akart hozzá fordulni; hanem a szeléd csendességhez részelkedvén, szedegetett valami kevély hadi népet maga oltalmára, Seraphinát megintvén, szerezne útravalót, készülne a bűjdosásra.

Azonban Nicephorus minden erejével megtámadván, mint valami árvíz, az egész tartományát elfolyta, erős helyeit elfoglalta, Dardanust azokból kiszorította és mindenütt inában lévén, addig téréngette, amíg egész országából kikergette. Már azért se országa, se udvara, se udvarlója, se bátorságos szállása, se költsége nem lévén, nem tudá hová fordulni, attul is tartván, netalántán kegyetlen ellensége, mind magának, mind kedves leányának életére járna, lappangva járatlan utakon a sűrű erdők felé ballagott. Benn lévén, hol nyúgodván, hol tovább menvén, illen beszédet tartott Seraphinával:

- Tudhatod, valhatod, édes magzatom, hogy anyád halála után is nem voltál megúnt gyermekem. Nagy gonddal, szépen neveltelek, gyengén ruháztalak, kezemen hordoztalak, mint a karmadarat, mindenkor szerettelek. Te valál legdrágább kincsem, nyúgott örömem, egyetlenegy vigasztalásom. Te valál udvaromnak ékessége, reménységemnek záloga, országomnak dicsőssége. Mostani állapotodat tekintvén, látom, nem vagy egyéb, hanem egy mindenéből kifosztott öreg embernek szegény bújdosó társa. Ime a vadon erdőnek setétes öble a te világos ékes palotád, a sértő tüskés öszvény, kin járunk, a te kies mulató lugasid, ez a néma magánosság a te zengő vig udvarod, az ártalmas fenevadak a te udvarlóid, a fű, és gyökér eledeled. Erre jutottunk én s te, Seraphina, azért téged ugyan hozzád való szeretetemnek bőségéhez képest szűbül szánlak.

- Engem ami illet, könnyebben tűröm sorsomat; mert tudom, hogy nem vagyok azok a királyok közül az első, akik fényes méltóságukról lehengeredvén, nyomorúttul végezték életüket. Jut eszembe *Geta* példája, kit tulajdon öccse megrontott, meg is ölt. Forog elmémben a második *Justiniánus császár* esete, kit maga szolgája *Leoncius* számkivetésbe küldött, és pedig gyalázatosan, mert előbb mind a két fülét lemetszettette. *Ludovicus Piust*, vagy *Jámbor Lajost* jámbortalan két fia a római imperiombul kikergette. *Belizarius*, az a híres győzedelmes ur, aki Róma városának falait megint helyre hozta, mint járt utóljára? Kitolták szemeit, koldusságra jutott. Nem akarlak több effélékkel keseríteni, noha ennékem enyhítésekre volnának, hanem azt adogatom elődbe, hogy ez a gömbölő világ így forog. A viszontagságok egymást érik, és pedig szörnyű hamarsággal. Felütőt, levetőt játszik velünk a szerencse; ma dücsőségre emel, holnap porba kever. Ma sereggel vagynak körülöttünk tisztelőink, holnap szíves barátink is máshoz szökvén, elhagynak. Ma bővségben úszkálván, nem tudjuk hová rakjuk kincsünket; holnap nem tudjuk, hol találjuk fel szükséges eledelünket, amint rajtunk történt. Mikor egyikének támad, a másiknak lenyugszik szerencsés csillagja. Sőt a természetnek is megvannak az ő változásai.

Ime ez a bokros zöld erdő, mely most kikeletre gazdagon felöltözik, majd ősszel kivetkőzik; ezek a magos fák, kik most a felhőkkel játszadoznak, egy kemény fejszének éle miatt ma-holnap ledűlnek; a gyümölcsös őszi napokat megszorítja a tél, és helyébe áll; az előttünk való tenger dagad, apad, az *elementumok* megharcolnak, a víz ellensége a tűznek, a fényes nap homályosodik, fogyatkozik, a hold nem szolgál; az ég hol tiszta, és csendes, hol pedig felhőkkel setétedik, és a tüzes villámlások közt morog, és gyúl. Nincsen benne tartós állandóság. De, amint kezdém mondani, az emberi nemzetben legnagyobb a nyúghatatlan változás, és fenekedő háborúság. Egyik a másiknak rágó férge, és halála. Akarom erre nézve, hogy az emberi társaságtól el kellett válnunk; de úgy tetszik, még nem vagyunk elég távol tőle, menjünk azért tovább.

Seraphina ezeket szive gyökerére bocsátván, ímígyen kezdé:

- Engem szerető [jó] atyám! Köszönöm a szép oktatást. Kitanúltam, amennyire érkezhettem kis eszemmel, kik valánk, s mi vagyunk. Kitanultam a világ hivságát, hitszegő változásait, törekedő csalárdságait, a szerencsének csúf játékait. Pompát, dicsőséget, könnyű életet, vig napokat ígértem magamnak; most látom, hogy csak álmadoztam. Bátor azért, megnyugszik

lelkem rajta, kerüljük az egész emberi nemzetet, menjünk el a hamis világ elől; amíg mozog a lélek bennem, el nem hagylak, és ha annyi jártani erőm leszen, követni foglak a világ végéig.

Erre kezét fogván atyjának, kivezeté az erdőből, a tenger felé. A parthoz érkezvén megállapoda az öreg király, és minthogy egy elkészült útra való üres hajót lát a révnél, belésszálla Seraphinával, és eveze.

Útjában *Seraphinára* tekintvén, úgy mond vala: Leányom! Ujságot fogsz látni egy óra múlva az *Adriai*-tengerben, melyben vagyunk, meg ne rettenj, melletted vagyok; ami fog történni, te kedvedért lesz meg. - Eltölt az idő, derék mélységben valának a viznek. Túl nem léphette meg a szem a véget, innen csak a hegynek bercei látszattanak. Akkor Dardanus király elővette tudós vesszejét, megüté a tengert, és egyszersmind köröskörül messze földre eloszlott a tenger. A szározon találván magokat, kiléptek a hajóból... Mindjárt réá megüté az öreg ur a földet vesszejével, és ime egy tündérvár volt előttük, mely a világnak minden csudait föllyülhaladta.

Lássuk legalább mulófélben kívül, belől. Ez az épület homlokát napkelet felé fordította. Nem volt se tengernek fenekén, se a földnek gyomrában oly drága ritkaság, mely nem ékesített volna rajta. Falai mind azon alabastrumkőből állottak, és lapos felfutó oszlopok hyacintbul. Kristalablakjai magoktul nyitak a kedves szellőnek, és záródtak éjszakára. Három magos torony volt elején, egyikének a tetején finom vert aranybul a nap volt, a másiknak vert ezüstbül a hold, mind a kettő csuda sebességgel forgott, és szikrát hányt. A középső tornyon eleven sárkány ült, mely a várot őrzötte, az órákat és vendégeket hirdette ki. Az udvarnak a közepén egy tágos öblő kút állott, zöld chrisopas kőből kifaragva, ennek föcskendő csévéje sokképen jádzott szökő vizével. A grádicsnak fokai vörös jaspisbul, az ajtók ragasztói, a paloták belső falai merő gyöngyházbul állottak; a talpa pediglen simított drágakövekkel virágossan vala elosztva.

A szobák mennyezetét saphir, és smaragd kövek borították, a függő gyertya-tartókat pedig öreg gyémánt, és rubintok elkeverve. Ezeket csodálta, de megismérte Seraphina, hanem a szép képekről értékezett. Az első palotában nem volt több négy táblánál, hogy el ne fogná a szép falakat. Dardanus odavezeté leányát, mondván: „Seraphina! Ez a drága kép eleinkre emlékeztet. Trója híres vára, kit az első Dardanus kezde építeni Asiában. Tíz esztendeig vijták a görögök, és porrá lett. Ez a második, Carthago városa, Dido királyné építette Africában; szegény megölte magát keservében, hogy Aeneas hirtelen elhatta. A harmadik Babylon városa, ez is főképen Semiramis királynénak köszönheti erejét, és ékességét, noha mások kezdték. A negyedik Ninive városa, Ninus építette. Itt laktak előbb az assyriai monarchák, azután Babylonba költöztek.”

A második palota rakva vólt sok képekkel, egy végbe; oda szállítá Seraphinát, és úgy mond: „Ezek a te eleid ágrúl-ágra. Ez az első Dardanus balra, te vagy az utolsó, ez a te képed. A többi hagyjuk másszorra. Menjünk a kertbe, te járd meg, amíg én nyugszom.”

A kert minden tagjaira nézve hercegi módon ki vala ékesítve. Zsinyóra igazított setétes, és világos erdők, tágos virágos táblák, faragott képek, mind azon napkeleti gyöngyök, álló pyramis, vagy hegyes oszlopok, kreták, útvesztő labyrinthus kertek, és amit a szem megkívánhat, vagy az elme kigondolhat, megvala benne. A többi között huszonnégy madárház aranyos rostély alatt. Ezek zajos zengése kicsalta az adriai syrenákat, és tengeri nymphákat, kik versent énekeltek a madarakkal, és a vig delfin halak szokások szerint mulatoztak, a Triton névű tengeri állatok tágos gyöngyházos csigákba ülven sétáltak, kürteltek a viz színén.

Seraphina a márványfolyosókrul, mellyek az egész kertet kikerítették, ezeket látá, és hallá, igen gyönyörködven benne, és alig tudá elválni tőlek. Megfordulván, felkeresé atyját, és rend szerint mind elbeszélé néki. Ki is, hogy jókedvét marasztaná, és nevelné, naponként uj s meg uj gyönyörködtető változásokkal kedveskedett néki.

Azon közben járt az idő, és már másfél esztendő múlt el ebben a gyönyörűsége lakásban, hogy egykor Seraphina illen beszédet tartott atyjával: „Megvallom, hogy ez a szívem szerint való helység, és víg napjaim, már régen elfelejtették velem előbbi mind boldog állapotomat, mind a réá következő keserűségemet. Mert az előbbi jó napjaim ezekhez képest semmi, és az utóbbi keserű sorsom édes mézzé vált. Nem tapasztalok unalmat magamban, hogy elváltam az emberi társaságtól, és attól a gyűlevész ártalmas sokaságtól. Hanem az juta eszembe, és nem keveset fogyasztja szívemet, ha téged elvesztlek, jó atyám, hová lések? Nem lévén eleim, se maradékom, se gyámolóm, se vigasztaló társom. Szégyen talán kimondani, de ilyesmire nyughatatlankodik természetem. A madaraktól tanultam minap, láttam, hogy nemek szerint a többitől elválnak, és csak ketten-ketten édeskednek magok között. Ez azért legnagyobb kérésem. Fenjáró szép bölcseséged szerint, találj és szerezz nékem királyi véremhez, fiatal esztendőimhez képest illendő érdemes mellettem valót, egyébre nem kényszerítlek.” - Itt elpirula az ártatlan. Dardanus jól értvén aggodalmát, szép reménységgel felbuztatá.

Térjünk Nicephorushoz Görögországba. Ez a telhetetlen kevély király nem elégedvén meg azzal, hogy Dardanust mindenéből kifosztotta, országából kikergette, hanem azon fellül minden emlékezetes képeit, és címerét lerontatta, valahol vóltak, és a magáét helyébe felállította költséges munkával. - Azonban az óroszkodó halál őreá is irányozván nyílával, nehéz betegségbe ejtette.

Látván azért végét életének, előhivatá országának nagyjait, főtanácsit, és azok jelenlétekben az ország szokása szerint iffiabbik fiát, Julianust előálléttá, mondván: Ime! Az ország színe előtt néked adom koronámat, pálcámat, te vagy az utánom való királya, ura, mind Görög-, mind Bolgárországnak. Viseld jól gondját mind a kettőnek. Hátrább maradt bátyád, Valentinianus; mert együgyű, batortalan, igen jámbor. Erre, még éltében Nicephorusnak, meglett a hódulás, és pompás béiktatás. Nem sokára az érdemetlen gonosz király kiadá lelkét.

Valentinianus látván, hogy elesett kezérül a királyi hatalom, mely a természet rendi szerint ötöt illette volna, ugymint első fiát atyjának, és az egész ország Julianushoz hajulván, úgy tekintene rá, mint idegenre: neheztelésében, szégyenében azt végezé el magában, hogy a konstantinápoli császárnak szárnya alá folyamodik, ügyét reá bizza, tanácsot, segítséget remélvén tőle.

Erre nézve nagy titkon, szigetről szigetre erőlkedvén, kiment az egész országból, és az *Adriai*-tenger felé sietett, hogy ott hajót kapván, Konstantinápol felé evezhessen. Már közel vala a Fényes Várhoz, és a sárkány egyet rivada; *Dardanus* egy öreg hajós embernek képében eleibe méne a hajójával. Öszvetalálkozván, és szóllalkozván, megalkudott a vendég hajóssal, és ez megígérte, hogy oda vinné Valentinianust, hová akarná. Felültette, és horgot vetvén, ugyancsak maga várához evezett véle. A köröskörül nagyon feldagadott tenger miatt csak akkor látta a roppant épületet, mikor Dardanus ötöt letette. Megdöbbent első tekéntésekor, de annak utánna hogy megjárta volna szemével némely részeit, nagyon vigadozott, hogy odahozta a szerencse. Azonban Dardanus félre vonta magát, és egyszersmind királyi öltözetben fordula meg Valentinianus herceg üdvözlésére, elbeszélvén neki, ki volna, és miért vette volna itt lakását. Valentinianus sem titkolta el se ügyét, se nevét.

Ezzel felmenének a grádicson, és ime, *Seraphina* jött eleibek, hogy a vendéget fogadná. Kire, noha azon kívül is első szépség volt az országban, annyi kegyes színt borított az atyja, hogy Valentinianus elragadtatván, hozzá való szerelmében, csaknem imádná. Kemény atyját, eleibe ülő öccsét, ügyét Konstantinápolban elfelejtvén, csak Seraphinát forgatta elméjében, rövideden szólván a dologról, kikérte, könnyen elnyerte atyjától, hogy házostársa lenne. Gazdagon elkészült a menyegzős lakodalom, jelen voltak az Oceanum-tengernek szigetiben lakozó hercegi, és más főméltóságok, megszerezte ezt Dardanus vesseje.

Hadd vigadozzanak azonban: el ne felejtjük Julianust, aki minek utánna béült volna mind Görög-, mind Bolgárországnak királyi székében, ő is jegyrül, házasságrul kezdett eszmélkedni; és minthogy atyjának fia vala, kevélységében osztályossá lett. A napkeleti császárnak leányára vágyódott. Szép návát szedett öszve, diszes pompával, nagy ajándékokkal, repült inkább, hogysem ment Konstantzinápol felé. Pénzzel utat nyitván magának, hamar bészínlette magát az udvarba. Kémeskedvén közlül, távúlul, magához édesítette jóakarói által, és béjelentvén szándékát a császárnak, látja vala, hogy nem volna idegen ehhez a dologhoz, sőt önként örömet kezére adná már arra való leányát. A többi szemközt ment végbe. Széllyel futott mindjárt hire ennek a házasságnak. Megvidúlt a császár, nem kéméllette a költséget az udvar; telhetetlen vala Konstantzinápol városa a sokféle mulatsággal. Nagy pompával kezdődött és végződött a menyegző. Harminc nap mulva a nyertes Julianus elemelte társát, és megindúlt hajóival, hogy maga országába visszamenne.

Csak az, hogy ennek a szép szerencsének is megvolt az ő rágó férge. Szépen, vigan eveztek egy darabig a Fekete-tengerben, azután az Adriaiba bocsátkozván, már ellenében valának a tündérvárnak; hogy egyszersmind hajnalkor a tenger, a szelek, a felhők felháborodtak, és rútul játszottak a hajókkal, öszveüttetvén az ellenkező szelek, törték, nagy tornyos magasságra emelvén, onnan isszonyú mélségre kergetvén meritették. Kit a tolongó habok rontottak el, kit megint a mérges szelek forgattak fel. A sokbul csak négy marada meg, akik még birtak magokkal. Egyikén maga vala Julianus társával, a többin udvarához tartozandó szín népe.

Dardanus boszonkodván, hogy olly közel járna udvarához ez a kölletlen vendég, eleibek méné, és agyékgig kiállván a vízbül, megrázá ősz szakállát, keménnyen megszóllitá Julianust, szemére hányván mind azokat, melyeket neki köllet szenvedni miátta, mind országában, melyet latrül elfoglalt, mind kinos bujdosásában. Azután haragossan ugy mond: „Te pedig, gonosz király, aki bátyádnak ügyes országába ügyetlenül beszállottál, ide mertél jönni? Hogy lakásomat bontogasd, vendégeimet háborgasd; azért büntetett meg a tenger, megtörte kevély székedet, legyalázott. Én, Dardanus, parancsolom néked, fordulj meg, keress más utat, ha ennek a mélységnek fenekén nem akarsz háltni. Jövendőt mondok, értsed; ha szót fogadsz, meglátod országodat e négy maradék hajóiddal, bevezeted társodat. Ezt megengedték az irgalmas istenek; de hét hét mulva elmetszik életed fonalát, atyádhoz küldenek, hogy együtt lakoljatok.”

Erre a kemény beszédjére nem várta meg a feleletet Dardanus, hanem a vízbe bocsátkozott, és egyszersmind királyi köntösében ott termett a vendégek között. Ezeket lassan-lassan eloszlátván csak hárman maradának: maga, leánya, és Valentinianus. Seraphina elválaszthatatlanul ura mellett lévén, megjárta vele a tanyákat, mutogatván a halaknak ritkaságát: hol pedig a vadkerteket, csodálván azoknak eddig nem látott különbségét, azután a gyümölcsös kerteket, holitt színre izre mind megvolt, amit tengeren innend s túl előhozott a természet.

Julianus azonban rettegő félelmében másfelé fordult, és rongyos hajóival ugyancsak Delcia városában maga udvarába verdődött, nehéz fenyegetését Dardanusnak nem tudván elfelejteni, addig aggódott, amig mély szomorúságba, innen derék nyavalába esett, senki sem tudván segiteni rajta, nehezen holt meg. Bújában utánna ment ujdouj felesége is. Halálát sokképen himezték, hámozták; ki utazásának, ki Isten büntetésének tulajdonította; mindazonáltal tisztességesen eltemették.

Árván maradván mind a görögök, mind a bolgárok, öszvegyültek országossan, azt végezték, hogy Dardanust a bolgárok keresnék fel, a görögök Valentinianust, és egyikét is, másikat is kínálnák maga országával. Széllyel jártak azért a követek mind tengeren, mind szárazon. Minthogy pedig Dardanust minap meglátták a Velencei tengeren, noha lakását nem tudták, elsőben is oda fáradott egy úri bolgár követ, tisztos erős gallyával. Egyéb dolgai is lévén Ancona városában, ott kötött ki. Tudakozódott alatt - fön, a várban, a révnél Dardanus felől;

de senkitől bizonyos hírét nem vehette. Tehát éjszak felé vette útját, amennyire lehetett a part mellett maradván, és nem tudván, hogy már közel volna az öreg király udvarához.

Megrivada megint a sárkány, és Dardanus, szokása szerint, egy öreg hajós képében a követek eleibe evezett; elérvén őket, kitanulta, mi dolog végében jönnének, és azt mondá: ha nem egyéb szándékok volna, eresztenék le a vasmacskát, maradnának helyben, egy óra múlva megvigasztalná őket, megtudá egyetemben átolak Julianus házasságát, halálát, a két ország kívánságát. Ezzel szertelen sebességgel bésietett tündérvárába, előhívá Seraphinát, és Valentinianust, meghagyá nekik, hogy minden időhallasztás nélkül készen legyenek, és semmit magokkal el ne vinnének. - Ha úgy vagyon, ugymond *Seraphina*, már is készen vagyunk. - Bészállván a kész hajóba, azt akarván mondani: Isten hozzád, szép vár! megfordula, de már semmit sem látta belőle. Igen közel lévén a gallyához, kiszállottak; a hajó elenyészett. Valentinianus és Seraphina csudálták magokat, hogy egyszersmind királyi köntösben volnának Dardanussal egyetemben. Eképen sétáló félben a gallyához jutának. Reájok ismervén a bolgár követ, nagy örömmel, alázatos térdhajtással fogadá őket, és kívánja vala tudni Dardanus parancsolatját, hogy már mitévő legyen. Dardanus azt felelé: Jó követ, teljesítsd bé az ország akaratját, vigy haza bennünket. Bocsáss előre egy postahajót, hogy tudhassák jövetelünket. - Meg is lőn azonnal. Bésegítvén a gallyába a követ nagy három vendégeit, felszedeté a vasmacskákat, hozzáfogtak munkájokhoz az evezők, a vitorlyák is megteltek jó széllel, minden akadék nélkül szerencsésen elérkeztek Bolgárországba, és bészállottak a delciai udvarba.

Tele volt már a palota az ország nagyjaival, kik szokás szerint leültetvén Dardanust, eleibe vitték a királyi koronát és pálcát, egy akarattal igaz ügyes uroknak vallották lenni, és hatalma alá adák magokat. Erre Dardanus: „Köszönöm, ugymond, szivességetek. Ha ügyes uratok vagyok, ügyessen adhatom vejemnek jegyül, adom is. Ime azért, *Valentiniane!* Tied ez a korona, pálca, ország, birjad egészséggel, békeséggel, dicsőséggel.” - Ezzel felkele, és bucsúza a vendégektől.

Harmad nap múlva Görögországba mentek, ott is minden ahoz tartozandó pompával béállott a királyságba Valentinianus. Ezek meglévén, magános életre adá magát Dardanus, és ez az ő historiája. Ha unalmas nem volt, akarom.

HOLLÓSI. Nem volt unalmas, sőt izt adott többre. Egy kis entusiasmus, vagy poétás álom keverte magát belé; de nem vesztegette meg se erejét, se rendit a historiának, sőt ékesítette, és alkalmatosságot nyújtott többféle kérdésekre, úgy gondolom. [...]

ÖTÖDIK ÉJSZAKA.

Báthori, Hollósi, Szilágyi.

Az elidőzött korra öszveülének a beszéllgetők. Szilágyi így kezdé: CAMILLA társamat elkérésitem. Visszaküldött egy gyalog kis levéllel, nyítva vagyon, mintha országnak világnak írta volna; azonban Báthori úrnak szóll. Nékem szóval azt mondá: Íme egy kevés torna vetekedő társom orra alá, és egynehány szál tüske szívébe.

BÁTHORI. Nékem a levelet?

HOLLÓSI. Ha közöltethető, kívánnám tudni, mit hoz.

BÁTHORI. Öregen olvasom, hogy megértsük. Így szóll. „Megvallom, hogy mérgemben lebetegedtem, merthogy keményen bánt az Úr velem, és ami keservebben esett, lealasította, és meggyalázta az egész fehérnépet, tudniillik rossz réffel mérvén annak felséges érdemét.

Ezen alkalmatossággal tükröt tartok az Úr előtt, tekintsen belé, és tanulja meg belőle, kik s mik légyünk.

Cornelia, a *Gracchus* felesége, fiait maga oktatta minden tisztességes tudományokra. A *philosophiát* nyilván tanította Roma városában. *Cicero*, főmestere a deák nyelvnek, vallja, hogy sokat tanult tőle. Sok híres orátorok éltek bölcs mondásával. Ő volt oka, hogy a *Gracchus* háza messze elhíresedett. Mint alkuszik meg ez az Úrnak mértékével?

Cassandra, a trójai királynak Priamusnak leánya, annyira ment bölcsességével, hogy a *lacedaemoniaiak* méltónak találták lenni, hogy emlékezetére templomot építenének. Ezt lehordotta volna az Úr gyűlölségéből, ha akkor élt volna.

Cleobolina *Cleobolus* leánya, olly éles beszédű, és a *philosophiában* olly híres tudományú volt, hogy a görög bölcsek az ő írásiból támogatták magok vélekedéseket. Mint tetszik az Úrnak ez a tromf?

Cleopatra, *Aegyptus* országnak királynéja, *Ptolomaeus Auletes* leánya, a különbféle országokból érkezett követ urakat, úgymint Arabiából, Szerecsenországból, Zsidó- és Syriaországból, Mediából, Romából, mindenikét maga nyelvén fogadta, és nem csak értelmesen, hanem ékes beszéddel végezett velek. E mellett görög nyelven szép ritka könyveket írt a drága kenetokról, amint bizonyítja *Plutarchus*, *Antonius* életét írván, és ama nevezetes *Albertus Magnus*. Nyilván ezt az asszonyságot is a hetes vászon közé számlálá az Úr.

Corianna, ki *Rhodusban* lett a világra, és *Plátó* idejében élt, olly ékes okos verseket írt, hogy *Homerus* munkáival feltehetne, és *Pindarust* meggyőzné. Nem fáj-e ez az Úrnak?

A *Cumai Sybilla* (a többiről nem szólván) könyvei olly becsületben valának a romai tanácsnál, hogy a terhes dolgokban azokat elővették, és értekezének tőlek, hogy mitévők legyenek. Mert menyből érkezett ígéknek tartották lenni. Erre tudom, hogy lógatni fogja fejét az Úr.

Themistodea *Pithagorást* a bölcsek csodáját oktatta.

Aspasiát örömezt hallgatták *Socrates*, és *Pericles*, mind a ketten csodálták nagy elméjét, és tudományát.

Aretha Aristippus leánya, huszonöt esztendeig tanította a legelmésebb ifjakat *Athena* városában. Negyven könyveket írt. Azt metszették koporsós kövére: *Itt nyugszik Aretha, tündöklő világossága az egész Görögországnak*. Nem hül-e meg a vér az Úrban, mikor ezeket olvassa? Nem fárasztom most egyszer magamat többel, maradok az Úrnak udvarlója, *Camilla*.”

BÁTHORI. Igazán mondják: könnyebben felejtí a kígyó farka vágását, mintsem egy asszony legkisebb bosszúságát. Szilági uram! Mondja meg társának, hogy a felül nevezett személyek, amit tudtak, mind a férfaktól tanulták, és azért miénk a becsület. De ne ízetlenkedjünk tovább. Hollósi uram! Vigasztaljon megínt minket egy szép *historiával*.

HOLLÓSI. Szinte olly szándékban valék, már azért el is kezdem. *Lecchus*, a régiekből való egy lengyel király, eltekéllé magában, hogy már arra való igen jól termett fiát kiházásítaná. Maga eleibe parancsolá azért, és e szókra fakada: *Kazimir* fiam! úgy mond, megemlékezvén arról a közmondásról, hogy a jó nevelés soha sem esik drágán, nem kéméllettem költségemet, hogy meg ne lenne. Tapasztalom is jó foganatját. Tanulásidon, országunk törvényein általmentél: udvari, tábori dolgokban forgott vagy. Mind ezekről azért félre takartam gondomat, és másra léptem. Tennen látod, micsoda egyedűlssel vagyunk. Elhagyott minket jó anyád, testvéreid egyen kívül az egek felé költöztek. Más fiam nincsen, csak tebened vagy azért magva maradékimnak. Kivánnám erre nézve, ha megpárosodnál, és unokákkal megvigasztalnál. Nem kora, nem késő, beköszönt huszonnegyedik esztendő.

- Eddig nem tapasztaltam benned, hogy idétlen sebeskedéssel, vagy mohó vágyódással törekedtél volna az effélékre. Annyival is inkább magadra bízom a választást, ott szálljon meg kedved, ahol tetszik, nem vetek gátot benne. Csak arról emlékeztetek: ollyas légyen társod, melly hozzád is, énhozzám is illjék, kivel te megelégedjél, aki tégedet hűséggel szeressen, engem megbecsüljön. A többiről én tészek. Ezeket, jó fiam! hányjad meg józanan, csendes elmével, és maholnap add válaszát.

A fiatal herceg meggondolá magát, és ezt felelé: Felséges uram! Eddig mindenben szófogadó fiad valék, tovább is a tévő lészek, mindenek előtt pediglen illy fontos dologban. Hallottam valamikor, hogy *útnak, szónak, házasságról való tanácskozásnak nincs vége*. Erre nézve nem habozhatom sokat elmémet, se felségedet nem tartóztatom válaszómmal, hanem ezen álló helyemben kimondom, mit végeztem.

- Úgy tetszett a szerencsének, hogy e napokban kezemre kerítené képét egy macedoniai kis-asszonynak. Megvallom, aliglen ütközött szemembe, már is béötötte magát szívembe. - A bölcs atya, látván színe változását fiának, hamar bévágta a beszédbe, mondván: Alkalmasint értem a többit. Egyetemben kezén ragadá fiát, bévezeti legbelsőbb kamarájába, egy írott kép eleibe, és úgymond: Ez a személy csak tegnapi vendégem; ez-e az, kiről meséltél? Amint arányzom, az, kinek távúlról nyújtod kezedet, és gyűrűdet. Értsed azért: ez a hatalmas, és gazdag Justiniánusnak macedoniai királynak egyetlenegy leánya. Hallom, hogy hatalmas szépség, és hogy belé nemzette légyen magát minden feddhetetlen jó erkölcs. Jövendőlvé mondom, tied léssen. Íme, vigyd el magaddal képét, mulass véle azonban. - Erre Kazimir megcsókolá kezét atyjának, örömeiben megrekkene.

Elválván egymástól, Lecchus király országa nagyjaiból érdemes követeket rendelt, kiket is egynéhány nap múlva tisztos készülettel, és jeles ajándékokkal útba igazított Macedonia felé, hogy Justiniánust nevével megkeresnék, és annak rendi szerint Kazimir fiának számára felkérnék *Irénet*, a hercegi kisasszonyt, és egyetemben annak elemeléséről végeznének az udvarral. Kazimir azonban egy meghitt udvari inasának adá maga képét, hogy nyilván, vagy titkon, amint jobb útját látná, nyújtaná bé a görög kisasszonynak. A kép alá ezen szókat írta vala: *Kazimir herceg Iréne hercegi kisasszonynak zálogúl*.

A követek elkészülések szándékos bételése után, Dáncika városának révpártján beléptek a gályába, és jó szélnek megeresztvén a vitorlyákat, sebesen vígan úszkáltak Macedonia felé. Keresztüljárván az Archipelágust, megtaláltak Justiniánust Pela városában, maga fényes udvarában. Ki is nem tudván, mi dologban jönnének, maga eleibe bocsátotta a lengyel követeket, és fenkölt méltósággal fogadá, maga ülve, leánya talpán.

A szűz világoskék habos *tubia* köntösbe öltözött, melly sűrűen rakva vala ezüsttel varott apró csillagokkal. Persia módra csak bokáig ereszkedett le ruhája, aztat vékonyához szorította egy keskeny pártaöv. Haja gyöngyös mesterséges fonyadékja legjobban ékesítette. Azonban a vendégek eljártak követségekben, helyesen kinyilatkoztatván szándékját uroknak. Alig tűrheté végét a goromba görög. Elparancsolá leányát magától. Ki is nagy hamar kiköltözött a palotából; kinn a lesben álló udvari inas Kazimir hercegnek képét kezébe adá, mosolygással fogadá, és tovább ballaga.

Justiniánus csak magát látván a követekkel, felszedett szemöldökkel, tüztől gyulladt tekintettel így kezdé: Nem juthatott egyéb eszébe a lengyel királynak, hanem hogy illy méltatlan kéréssel búsítana. Valóban igen megmérészlette magát uratok. Azt izenem néki: nem a medvéknek termett leányom. Egész Görögország színe, és annak virágzó hercegi járnak utánna, mindenik eleibe ülhetne Kazimírnek, mégsem férhetek hozzá. Maholnap a konstantinápolyi udvar is bészínli magát ezen ügyébe. Akkor is meggondolom magamat, érdemesnek találom-e, vagy nem. Elégedjék meg Lecchus a magához, fiához hasonlóval, fellyebb ne hējazzon. Ami az ajándékokat illeti, vigyétek vissza, tartsa magának, fejtözzék vélek adosságiból, vagy

támogassa gyarló állapotját; nekem elég vagyon. Követek! Ez a válasz, fordúljatok haza felé.
- E szók után hátot mutata, és morogva elmene előlek.

A követek látván illy embertelenségét a büszke királynak, nem sürgették tovább a dolgot; hanem, sok rútát mondván fejére, kimentek udvarából, és megtekintvén egynéhány emlékezetes helységeket Macedoniában, úgymind: *Veriát*, a hol ezüsbánya vagyon; *Philippit*, ahol előbb szent Pál prédikált; *Stagyrát*, ahol a bölcs *Aristoteles* a világra lett; *Diát*, ahol Nagy Sándor öszvegyűjtötte népét a persák ellen: megínt a tengerre kelének, és szomorú hírrel haza érkeztek Lengyelországba a szabott időre.

Várta vala már őket Lecchus nyughatatlanúl, hogy öröm véghírt adhatna fiának. Azonban a követek, urok eleibe borúlván, nem mertek megszóllamlani. Sokalván a mély hallgatást a király, megrivasztá őket, mondván: Hagyd tudjam meg már egyszer, széna-e vagy szalma? Mit végeztetek? Mint fogadott titeket Justinianus? Mit izent? Mint búcsúzott töletek? - Akkor rend szerint elbeszéllették, mint jártak vele, mit végeztek, mint váltak el tőle.

Értvén ezeket Lecchus, elhült gorombaságán a hitván görögnek. Azonban a visszahozott ajándékokat a követekre osztván, megköszönte fáradságokat. Ezek után belső szobájába rejtván magát, olly szándékokat forgatott, hogy, a pusztító népét előre bocsátván, országának minden erejével megtámadná Justinianust, és Macedoniát tövéből felforgatá. Meg is cselekedte volna, de szinte akkor országbíró haddal érkezett a németiség ellene. Ezekkel kellett néki előbb szembeszállani maga nyájának védelmére.

Más részről, Kazimir hercegnek keservesen fájt a bosszúság, a gyalázatvallás, mindenek felett pedig, hogy keresztül állván dolgában az írgy szerencse, elesett kezéről Iréne. Kerülte az udvar népét, atyját, hugát, senkinek sem mert szeme eleibe menni szégyenében. Habzó gondolataiban az juta eszébe: ki sok kemény fának lágy gyümölcse, sok vadon vad atyának szelíd, és engesztelhető a magzatja. Ki tudja, ha négy fal, és csak négy szem között lészünk: nem édesedik-e hozzám Iréne. A szerencse próbával jó. Ezek után szükséges partékáját öszverakogatván, titkon nagy hamar elkészüle, nem is gondolván azzal, hogy a német ellenség kegyetlenül rabol, öl, vág édes hazájában, hogy már szívében tombol Lengyelországnak, hogy jámbor vén atyja alig bírhatta terhét a hadakozásnak. Alattomban öszveszóllakozott két értelmes meghitt révésszel, kilopta magát az udvarból éjtszakának idején, a Balticum-tengerre szállott, ott horgott vetvén, az Euxinum, vagy Fekete-tengerre költ, hogy utól ne érnék. Innen igyenes úttal Macedonia felé hajókázott minden veszedelem nélkül, és a zöld reménységnek vitorlyái alatt szerencsésen bémént Görögországba. Udvarához érkezvén Justinianusnak, által ellenében megszállott; ott kereskedvén, és egyről másról értekezvén, megtudá, hogy a király sok urakkal, s csaknem egész udvari népével az arcadiai hegyekre kiment vadászni; a hercegi kisasszony pedig helyben volna kevesed magával.

Más napra kelvén, szerelme hevében néki bátorodott, bémene az udvarba, csaknem pusztán találá; közelítvén Iréne lakásához, egy udvarló leányra akada, ki a folyosónak egyik ablakjára dülven könyökével, várja vala, míg asszonya dallesti álmát kialunná. Ezt udvariásan megtisztelvén Kazimír, egyetemben inasának kezéből, kit e végre fogadott, kivévén egy kötés ritka nyusztot, néki adá ajándéku, kérvén, hogy meg ne vetné. Tapsolva fogadá a leányzó, és örömében minden tőle kitelhető szolgálatját ajánlá. Nyájaskodni is kezdé, mondván: Jövevény úrfi! Nekem úgy tetszik, hogy nem színte idegen érdemes szép személyed nálam, másszor is láttalak; hanem mit parancsolsz? Kazimír úgy mond: Ha kedvedet találtam, tegyd szerét, hogy a hercegi kisasszonnyal szembe lehessek. A leányzó nagy készen azt felelé: Megcselekszem, sőt szóllok is melletted; hanem engedd meg előbb, hogy még egyszer szemedbe nézhessek. - Erre, nem kell több, úgymond, már bizonyosan tudom, ki légy. Egyik kis ujjom nem olly hasonló a másik kis ujjomhoz, mint a benn lévő képed, mellyet küldöttél, tehozzád. Kazimir vagy. Értsed, herceg! Azt apolgatta előbb asszonyom, azután szófájára dült, és elszenderede.

Futok, virrasztom, hírt adok felőled. Tudom, felugrik párnás vánkosárol, és terjesztett öllel fogad.

Amint monda, úgy lön; alíglan vette hírét kedves vendégjének Iréne, talpán volt. Ő kifelé, Kazimír béfelé sietett, és úgy állott szemközt a két hercegi személy, mint a néma bálvány, egymást tekintelvén tetétől fogva talpig, és csodálván. Az úrfi megfélelkezvén minden udvariaságról, a kisasszony arról is, hogy kellő rendbe szedné köntösét. Ezt a jóízű álom, azt a szemérem úgy felpírította, hogy mind a kettőnek lángolna ábrázatja.

Azonban Iréne görög bátorsággal így kezdé: Noha nem kétlem, hogy Kazimír herceg ne légy, de mégis magad vallásából akarom megtudni; felelj azért, nem vallod semmi kárát. - Kazimír: Az vagyok, úgymond, teéretted bujdosó szolgád, nevemről szándékomat is tudhatod. Megijesztett ugyan kemény atyád, de a hozzád való becsületes teljes szeretet mégis arra bátorított, hogy - Elég, úgymond Iréne, ne búsulj, atyám keménységével ne aggódjál, magam is utálok esztendőről esztendőre hallogatását, és kényes válogatását, tovább nem tűrhetem. Száz kérőkön kiadott, jobbára mocskosan, kiket én nem láttam. Te valál az utolsó, és most kivallom, első felső vagy, kit szívembe írtalak; vallom tovább, úgy érzem szívemet, hogy megtellett veled, és már senki más nem fér belé, nem is kell. Most egyszer ez elég, holnap reggel hét órakor együtt légyünk, és barátságosan. Engedj időt, hogy szándékimmal számot vethessek. Erre térdet fejet hajtván egymásnak, elválnak.

Az elidőzött órákor más nap együtt valának. Teljes pompában vala Iréne, országokat érő kincsek látszattanak rajta. Így kezdé vala a beszédet: Íme! úgy mond, herceg! te kedvedért inneplőbe öltöttem, ebből kitanúlhatod, hogy kedvellek, és becsüllek. Megkivántál, vallod; hajlandó vagyok szándékodra: vallom. Ha te engem úgy kedvelsz, mint én téged: tekéletes páros köztünk a szeretet és kötés. Felelj! - Erre Kazimír, letekervén ujjáról gyűrűjét, oda nyújtá a hercegi kisasszonynak, mondván: E legyen részemről a legközelebb bizonyság. Viszont Iréne a magáét lerántá, és mind a kettőt látszatosan felemelé, mondván: Látod, herceg! Kérlek gyűrű mind a kettő, egyiknek sem találod végét. Úgy kívánnám, hűségünknek, mostanság öszvekött szeretetünknek holtig ne lássuk végét. Íme, a gyűrű kezemmel együtt, vegyd jó neven, és ennek utánna tarts sajátodnak. Hívem, Kazimír! Rövid az idő, reánk üthet atyám, kettészakaszthatja láncunkat, végezzünk magunkról.

Hevenyében azért tanácsot tartottak; azon egyeztek meg, hogy még azon a napon Kazimír Irénét, azon a hajón, mellyel érkezett, elvinné magával Lengyelországba. Melly dolog végbe is ment. Tudniillik azonban Kazimír elkészítette az alkalmatosságot, Iréne férfiruhába öltözött, estve felé loppal kiment az udvarból. Egy magos oszlopnál megvárta Kazimír, kezén fogva a parthoz vezette, ott a kész hajóba ülének, és egyszersmind elröppentek.

Ki vala terítve fölöttek az égnek csillagos serege, szarvára fogyott a hóld; de mégis azon tiszta képét szépen mutogatta a tengerben, és a rengő habokkal vígan játszódomott. Lengedezett a napkeleti Eurus szél, és hasznosan késerte vala a hajót. Lebegtek, csattogtak a vitorlyák. Példázott, nyájaskodott a két hercegi szökevény. Elbeszéli Kazimír, mint járt legyen az udvarló leányzóval. Iréne azt hozta vala elő: Vallyon nem ítélte-e meg, tengeri társom, mikor én olly bátran árultam magamat néked, és mintegy erővel fogtam kezet veled? Bár elhigyd, ha nem siettem volna úgy, amint láttad, nem értük volna végét szándékunknak. Holnap megtérvén atyám, kiszorúltunk volna mind az időből, mind az alkalmatosságból. - Kazimír azt monda: Nincs panasz iránta, jól esett. Hanem nem ütköztél-e meg azon, hogy én kérő léven, tíz szót sem szállottam ügyöm mellett? Azt felelé Iréne: A kérők nagy feneket szoktak keríteni beszédeknek, arra nem volt időnk; azért magam vezérlettem dolgunkat, és a legrövidebb utat vettem elő. Mondhatom azt is, aki igazán, és vígyázva szeret, hallgatását is érti kedvesének. - Több efélékkel töltötték az időt. Azonban Kazimír szorgalmasan inti vala a hajósokat, hogy az arcadiai hegyeket kerülnék, netalántán Justiniánus kezébe kerülnének.

Éjfél tájkor vala már, változni kezdett a tenger, dagadott, morgott, borúlni az ég, a szelek támadni, és egymással viaskodni. Erre olly iszonyú égi tengeri háború következett, hogy utolsó veszedelembé volna a hajó miatta. Úgy forgatta a hatalmas víz, mint a lapdát, orrát, farát, oldalát úgy csapdozta, hogy csaknem elválna egymástól. Hol a haboknak tornyos tetejét hordozta, hol megínt iszonyú mélységekre lecsapta. Az ég tüzes villámlásokkal gyulladozott, és szórta a mennyköveket hatalmas pattanásokkal. A révészek nem bírtak a hajóval, kétségbe estek, minekutánna két óráig vesződtek volna. A jegyesek egymásra borúlván, siralmas arcával vég búcsút vévén egymástól, minden szempillantásban várták kimúlásokat. Akkor ízben támadta a kegyetlen Aquilo szele, és minden erejével túrta a már felforrott tengert, kergette habjait, mellyek öszvesűrűdvén, és egymást csapdozván, a partra, mellyhez közel valának, egyszersmind kirúgták a hajót, holitt minnyájan elterültek fél halva.

Az evezők előbb éledezvén, a két hercegi személyt tovább vitték alkalmasabb helyre. Ezek is lassan-lassan vérszemet kapván, arról értekeztek, hol vólnának; de a borúlt ég, és egyetemben az éjjeli setéség miatt nem tudhatták, hol légyenek. Azonban, mintha csak a bujdosókra fenekedett volna a zörgölődő ég, és a haragos tenger, és már kitöltötte volna rajtok bosszúját, csendesedni kezdte. Ritkúltak a felhők. Aeolus visszarántotta kemény szeleit, Neptunus lecsillapította háborodott vizeit. Úgy megállott a tenger, mint a síma márvány. Pirúlni kezdett a hajnal, támadott a nap, és megadta színét mindennek. A bús utazóknak is, amint lehetett, meghozta kedveket.

Csak az hogy körültekintvén, nem láttak egyebet a vadon erdőknél, félelmes sűrűségnél, a felhőkkel játszó magas kőszáloknál: se ember, se éneklő madár, se csavargó vad nem látszott az egész környékben. Kazimír meghagyá a révészeknek, hogy a romladozott hajót foltoznák. Maga kezén fogá társát, és fellyebb vezetvén, addig ballaga, amíg egy tiszta forráskútra akadna, holitt nyugalomra leültette. Víg arczával vala Iréné, Kazimír búsula. Ezt nem állhatá el a menyasszony, megszóllítá, mondván: Mid fáj, min aggódol, remete társom! Vidúlnod kellene azon, hogy a könnyörülő ég most egyszer megszánt, megmentett minket az irtóztató veszedelemtől. Örülnöd kellene azon is, hogy én atyámat, hazámat, mindenemet elhagyván, te öledbe vetettem magamat, és azért személyemben megnyerted azt, kit megkivántál, ki után messze országról fáradoztál. Íme férfiú ruhában veled jár, kél, és most előtted ül Iréne, vidúlj azért. Vagy de talán az bánt, hogy nincsenek udvarlóiink? Értsed, barátom! Ketten vagyunk, elegen vagyunk. Vagy de talán már is meguntál, mint alkalmatlan terhedet?

Mind ezekre okosan megfelelt Kazimír. Azután az ártatlanok közt nagy vita támadta, mellyik a kettő között szeretné jobban a másikat. Holitt alkalmatosságot kapván, az herceg oktatá Irénét *Pláto* könyveiből, a tilalmas tisztátlan szeretetről, és más részről a tisztességes igaz szeretetről. Hosszú beszédét így fejezé vala be: A fertelmes tilalmas szeretet baromi indulatokból áll, ingó, vándorló, csalárd, hamis, csak magát keresi, szereti, se maga, se társának becsületevel nem aggódik. A tisztességes igaz szeretet az égből származik. Nem hasonlik, nem változik, állandó, hű, napról napra erősödik. Szinte ugy szereti társát, mint magát, szinte ugy keresi hasznát, és becsülete fennmaradását, mint magának.

Már fenjára a nap. Kazimírnek az juta eszébe, hogy kémленé ki az helységnek csínját, ha nem akadna-e szerencsére valami legelő nyájra, vagy pásztori hajlékra, ahol jobban kinyugosztathatná magokat, míg rongyos hajójok épülne. Ezen szándékát kinyilatkoztatá Irénének. Ki is helyben hagyá, és már kele, hogy vele menne. De bele beszéllé a herceg, hogy nem volna annyi jártani ereje, nem győzhetné a tüskéses járatlan utakat, kémellené magát, mulatna a környékben, várná meg, még megfordúlna. Kazimír azonban lassan-lassan, nagy kínnal átalverte magát a bokros helyeken, és felerőlkedett a hegyek tetejére. Körültekintvén, úgy találá, hogy napnyugott felé a tágas erdőség olly messze nyújtózna, hogy az emberi szem nem érhetné végét. Éjszak, és napnyugot felé bekerítené a tenger, és szigetre szorítaná. Se juhász, se csorda, se ember, se vad, a sasokon kívül nem lagná. Mind azon zordon vadság vólt.

Megfordulván azért, jobbra tért, és leereszkedett egy setétes völgy felé. Alig lépett belé íme a sűrűből reá ütött egynéhány szerecsenforma tolvaj. Környülfogván, fegyveréhez kapván, rabul vévén, irgalmatlanul lehurcolták a tenger felé, és minden időhallasztás nélkül, azon a hajón, mellyen érkezett, a révészekkel egyetemben elragadták, Valona felé tartván útjokat. Ott vólt fészkek, és beyek a rablóknak. Oda érkezvén, és a bey eleibe menvén, Kazimírt mint jeles rabot néki ajándékozták. Ki is látván ritka deliségét, úri öltözetit, szép fegyverét, kérdi vala: ki légyen. Liceusnak nevezte magát, és hogy egy lengyel gazdag kalmárnak fia vólna. A bey erre ezeket mondá: Akárki légy, és ki fia légy, most enyim vagy. Neked ugyan kegyelem, udvaromba fogsz inaskodni, becsüld meg magadat, légy jó szolgám. Hanem, legények, a több rabokat, kiket minap hoztatok, indítsátok meg, hogy foltozzák gályáimat, mellyeket a minap rút szélvész legyalázott. - Amint Kazimír, kinek ennek utána ebben az udvarban Liceus lesz a neve, megörült élete fennmaradásán, úgy szíveszakadva kesergett Irénétől való véletlen elvállása miatt. Ezer gondolatokkal gyötrődött bús elméje, és sehonnan sem várhatta vigasztalását.

De térjünk Irénéhez. Egyedűlségében szépen mulatta vala magát egy darabig a görög fabulákból, így s amúgy példázván. A napnak emelvén szemeit, mosolyogva mondá: Te tündöklő, de hamis nap! Te árultad el *Venus*, és *Mars* titkos szerelmét, világos orcáddal reájok szolgálván, mikor a setétben együtt vólnának, csak az hogy *Alectrion*, Márs inasa vétett, nem mondá bé, amint meg vala parancsolva néki, mikor támadnál, merthogy szegény elaludta. Most azért adózik. Kakassá változtatták, és éjjel nappal kell szóllani néki. A kútba tekintvén Iréne, eszébe juta az ifju *Narcissus* példája, ki forró szomjúságát egy tiszta kútnak vítte, és meglátván maga szép képét benne, másnak vélte, avval addig szerelmeskedett, addig ütögette mellyét, hogy hozzá nem férhetne, amíg ellankadna, és elterülne halva, elvégre *Narcissus* virággá vált. A tengerre nézvén: Íme, úgymond, a tengeren úszkált *Leánder*, *Heró* leányhoz éjtszakának idején a hóldvilágnál, és mind addig úszkált odá és vissza, amíg szegény beléveszett a vízbe. Te is szerencsétlen *Ariadne*, megemlegetheted a tengert, mikor a parton hagyott *Theseus*, a háladatlan *Theseus*! és tőled elszökött.

Itt egyszersmind megakada szívében, és úgymond: De vallyon, csak játszik-e bújdoso elmém? Ki tudja, ha nem példázok-e én magamra? Kazimir elment, itt hagyott, sokáig késik, hová lett? Mért nem jön? Nem tetszik dolgom. Ez az aggodalom jobban jobban megszorítá szívét, felugrik ülő helyéből, a partnak fut, de csak pusztá helyét találja a hajónak. - Oda vagyok! úgymond; visszatér, bujdosik az erdőben, tüskén, bokron által, véres lábbal, siralmas arcával, tépett hajjal, dobogó szívvel keresi, és híja vala nevén Kazimírt, de haszontalanul; csak a kösziklákban, és völgyekben lakozó *Eccho* felele néki.

A tetejét járván egy iszonyú hegynek, mindenfelé forgatta vala gondos szemeit, kimondhatatlan keserűségével látá, és a zöld vitorlyákból megisméré, hogy Kazimír hajója idegen emberekkel nagy sebesen menne a tengeren, és más ország felé tartaná útját. - Már, úgymond, tudton tudom, mind a két szemem bizonysága, hogy Kazimír elhagyá Irénét, jegyesem jegyesét. Búba merült árva szívem, elviselheted-e ezt a kínos bosszúságot? Elbírhatsz-e? Kazimir! Kazimir! Felségesen beszélgettél kevéssel ezelőtt a tiszta, igaz, állandó szeretetről, és most meghazudtolván szavaidat, gyalázatos pártolással elhagysz. Kazimir! Elámítottál elsőbben ajándék képeddel, azután tetszetes termeteddel, kicsaltál atyám kebeléből, fényes udvaromból, minden bőségnak kincses tárházából, és most hirtelen elhagysz. Kazimir herceg! Te mondád a többi között, hogy szerelmes hazádat tűzben-lángban, lakosít utolsó veszedelemben, édes vén atyádat a német ellenség véres pallosai között hagyta, hogy engem felkeresnél, magadévá tehetnél, és már is futsz tőlem. Herceg! herceg! Holtig való szeretetre alkudtunk meg, és már is elhagysz.

Mint fér ez az agg álnokság fiatal szép arcádkhoz? Ez a nem szépen mosdott erkölcsöd királyi véredhez? Ez a titkos mesterséges elszökésed királyi palotádhoz? De én esztelen, mit vesződöm avval, aki távul vagyon már tőlem, és ezeket nem hallja. Magammal vagyon méltó

közöm, és pöröm, magam vagyok mind ezeknek feje, és oka. Előbb szerettem, hogysem láttam, előbb kínáltam magamat néki, hogysem ismértem, előbb vetettem ölébe magamat, hogysem szívébe néztem volna, előbb nyújtottam kezemet néki, hogysem megkívánta volna, én sürgettem, én siettettem kötésünket, elmenetelünket. Tudniillik szememmel kezdettem ezt a játékot, és nem eszemmel. Tanúljatok példamból Görögországnak leányi! Addig ne lépjeteek vízbe, míg követ nem látjátok; addig ne menjeteek alkura senki idegennel, míg legalább fele részét szívének ki nem tanúltátok. Az is ide való: néha a legszebb gyümölcs legártalmasabb.

Eddig noha szomorúan, de csendesen adá vala elő méltó panaszit Iréne. Nem sokára utánna kékülni, sárgülni kezdett felforrott mérgében, verte tiszta mellyét, vetközött, öltözött, kősziklának, tengernek futott, így s amúgy tulajdon életére járni. Új szokatlan panaszokkal terhelte az egeket. Kemény fenyegetéseket kevert közbe közbe, míg szegényke rettenetes szíve fájdalomnak nagy terhe alatt arcúl esett, és halálos bágyadások között aliglan pihegett. Fél óra múlva megínt támada, és ezekre fakadott: Nem gyűlölhetem Kazimírt, nála nélkül nem lehetek, szárazon, vizen addig keresem, míg életem hallad: és ha a föld el nem nyelte, vagy az ég fel nem ragadta, reméllem, feltalálom. Erre ment, én is már megyek.

Amíg Iréne Kazimir után bujdosik, lássuk a *macedoniai* királynak, Justiniánusnak dolgát. Mondám előbb fellyebb, hogy Justiniánus szokás szerint, az arcadiai hegyekre kitért Felisenus fiával, és az egész udvarával vadászni. Úgy történt, hogy a király számos vadat megejtven népével, egy erdei kannak ágyékába akasztotta volna nyilát, az dárdájával kergetven, és mindenütt inában lévén egyszersmind elveszté, és kiunt fáradságából. Azonban olly mélyen bevágatott lovával az útvesztő erdőbe, hogy már ki nem tudna menni belőle. Elővévén azért vadászó kürtét, többször ada jelt magáról népének, hol volna. De mindhogy a játszó *Eccho* sokfelől adá hangját, emberei nem tudtak eligazúlni. Sokfelé oszolván azért, erre amarra is keresték. Ketten később ugyan csak reája találtak. Ezek térdre esvén, elbeszéli vala rettegetve, miképen fia *Felisenus* megsebesítven egy nyöstén oroszlányt, utánna nyargala, és a vad mérgében megfordulván, ellene támada, lerántá lováról, és minket megsajdítván, az ártatlan herceget a sűrűbe hurcolá, eddig nyilván fel is marcangolta. Lóháton nem mehettünk feléje, gyalog nem mertünk oltalmára menni.

A király első mérgében fegyvert ránta, és ki akarta rajtok tölteni bosszúját; de meggondolván magát, jobbnak találá, hogy Felisenusért küldené őket, minthogy tudnák: merre volna. Azért kemény parancsolattal meghagyá, hogy tüstént mennének, és szerelmes fiát, amint találnák, halva vagy elevenen, hoznák eleibe. Maga leszálla lováról, és azon környékben marada, emlegetven, és siratván egyetlen fiát, sok csúnya mondásokat okáda ki. A többi között ezeket: Utálatos egek! Miért kellett így megsebesíteni szívemet. Átkozott föld! Nem tudnád előbb elsűlyedni avval a fenekedő vaddal, hogysem fiamba kapna. Roszalkodó írgy szerencse! Melly szörnyű keserűségre változtattad víg kedvemet. Tik pediglen, hitetlen szolgálaim, fegyveresen lévén, nem mertetek segítségére sietni tulajdon hercegeknek! - Így morgolódván, és lovát vezetvén, hol elő, hol hátra ballaga. Íme azonban egy isméretlen iszonyú emberi kép lép vala eleibe. Egy darab tehénbőr fődögette testét, agg öregség látszott ábrázatján, és kiszáradt tagjain. Száz ránc szántotta keresztül homlokát, és beesett arcáját, száros szemöldöke befogta vérben úszó szemeit, horgos orra száját, rút egybe vezett szakála melyét. Reszketett fejével, ingott lábával, alig támogathatta magát csomós botjával. Ez a garaboncás személy meglátá Justiniánust, nagy bátran eleibe állapoda, és illy nyelven beszéle vele:

- Király! hallom szóról szóra, amiket mondottál. Mit rútalmazod az egeket, kik reád szülik a napot? Mit rágalmazod a drága földet, amelly téged hordoz, és minden napi eledellel tart? A szerencsét, mellynek nagy adósa vagy, és még nem tudod jövődödöt? Ha ezt a kis aggodalmadat nem tudod békés türelmességgel elviselni, mint tűröd el a többit. Értsed azért, nem csak Felisenus fiadtól, hanem Iréne kedves leányodtól is megfosztattál. Nincsen már udvarodban, nincsen Pela városában, nincsen a macedoniai földön, elhagyott, cimborás társával

elszökött, ez már megtörtént. Azonban még se gondold, hogy a te gonoszságidhoz képest ezek nagy mennyei csapások légyenek.

- Jusson eszedbe dölfös kevélységed, kegyetlenséged, igazságtalanságod, kaján írgységed, gyilkosságod, ragadományid, háladatlanságod, embertelenséged, és több eféle latorságid. Ezekkel jeleskedtél, tomboltál, felkeverted országodat, felháborítottad a jámbor szomszéd, és távolabb esett hercegeket. Rúgoldoztál az istenek ellen. Ezekért gyűlöl országod népe, fegyverrel fenyeget a vidékség, megútalt az ég. Halljad most a többit. Eddig *Pela* városában, amá nevezetes Nagy Sándornak trónusszékén ültél, fennyen, és tágosan uralkodtál; már úgy végeztek irántad az istenek, le kell szállanod róla, ki kell költöznöd országodból, el kell felejtened puha kényes életedet. A vadon erdőkön, kietlen pusztákon kell laknod, terítened asztalodat, vetni ágysodat, szárazon, tengeren bujdosnod, fogságon, rabságon általmenned, felkeresned gyermekeidet.

- Iréne leányod él, Felisenus fiad frisen vagyon. Mert az orosz lány, amint embereid, hazugúl hordották füleidbe, nem ölte meg, hanem barlangja felé hurcolta, ott a halászoktól, kik fáért oda felé mentek, megijedvén, helyben hagyta, rongyossan ugyan, de elevenen. Ezeket kínos fárodságod után feltálalod, szinte akkor mikor egymás ellen támadnak halálos bajvívással. Engedj azért a hatalmas isteneknek, lágyulj, törd meg kemény nyakadat, ne boszontsd tovább. Én azonban a te képedet, és személyedet fogom viselni *Macedoniában*, kellemes jó rendbe veszem országodat, és a többi. Isten veled!

Borzadozott a király ezeket hallván, és csak elhitte magával, hogy az eltűnt jövendőmondó az Istennek követe légyen, minthogy olly iszonyú mennydörgéssel vette búcsúját, hogy hegy, völgy, és az egész kösziklás erdő még akkor is remegne tőle. Ezen okon minden ígését mélyen bécsoztotta szívébe. Azért mindjárt reá szabadjába bocsátotta paripáját, drága szerszámaival együtt, vetkezett fegyveréből, és külső királyi köntöséből. Egy tölgyfának árnyéka alá ment, ott leülvén tágos mező ada gondolatának, mély fohászkodási közt ezekre is fakada. - Azt gondolám, úgy mond, hogy első szülte vólnék a szerencsének, és minden földi bódódságnak. Ki vólt mostanság Görögországban nagyobb nálamnál? És már ki kisebb? Hová lettem? Ki vagyok? Mi vagyok? A szerencse játéka, a földnek csúfja, az égnek átkozatja vagyok. Lézzegésre, vándorlásra, bujdosásra, utolsó nyomorúságra jutottam. Jól esett, megkívánta az ég ezt az áldozatot, és én tartozom véle, mint adóval számtalan sok haszontalanságimért, amellyekben kedvemet töltöttem, és az élő isteneket boszontottam. Most nyílnak szemeim, igazabb színben látom az én vólt és elmúlt gyönyörűségeimet.

- Szerettem a roppant udvart, tornyozott kevély épületét, az egyikből a másikba nyíló szobáknak hosszú rendét, a palotáknak egymást győző ékességét, festékes írásokat, és kövekkel tündöklő menyezetit, és több ide tartozandó rakott nemes szépségét; most ásító unalom ér, ha eszemben forgatom. Kellett, szégyenlem, a gazdagon terített asztal, köröskörül a színes vendég, a tengeren innen s túl megszerzett ritkaságnak külömbisége, a torkosságnak mindenféle nyalánksági, a gyémántos, rubintos poharak, a napkeleti tartománynak válogatott borai; most mindezeket gyomromból utálom. Vadásztram, selyem hálókkaal halásztam. Társa vóltam a fegyverforgatásnak, a játékos bajvívásnak, kópia-, dárdaökleléseknek, sebes szekerekkel, vagy lóvakkal való futtatásnak, és egyéb vitézkedő mulatásnak; most ellensége vagyok. Nem vólt utolsó gyönyörűségem a teljes karokkal megrakott musikának egybezengése, a gyenge énekek, a páros, vagy forgó tánc. A görög *theátrumok* mulató elmés játéki most nem tetszenek. Mindenek felett megkívántam a ruhapompát, vont arany, vont ezüst köntösök alatt nyögtem. Királyi székekben bálványnak tartottam magamat, megvártam, hogy sereggel légyenek körülöttem tisztelőim, hogy nagy udvari farkkal kísérjenek. Most látom, hogy vissza érttettem a dolgot; mert, ha egy csomóba veszem mind azokat, és a többit is, amivel ámit a csalárd világ, tapasztalom, hogy vagy testfárosztó, vagy egészségbontó, vagy idő- és pénzvesztegető, vagy léleksértő, vagy hamisan tündérkedő hívságok, és haszontalanságok vóltanak. És azért, tik tudjátok, tiszta egek, és szent istenek, vígan, és csendes szívvel elállok

tőlök, nem kénytelenségből, hanem kész jó akaratomból. - Több efélet forgatván elméjében, és így okoskodván a már megjámborodott király, kele, és nagy darab földet bójárt.

Iréne leánya hasonlóképen bujdosott vala keresztül az arcadiai hegyeken, amíg túlsó végére érkezett. Ott már szelídülni, és lassan-lassan vadságából vetközni kezdett az erdő, ritkult sűrűsége; közbe-közbe lapos hantok, gyöpös virágos völgyek látszattanak, legelő mezők, és hizlaló rétek, mellyeket a hegyekből kifolyó vizek itattak. Tovább menván, feles nyájra, birkásokra, juhász leányokra, pásztori cselédre akadott. Ezeket távúlról látván, megvídula szívében, a szomszéd tiszta szakadéknak ment, mosódott, rendbe szedte köntösét, férfiú módon megereszté haját, olly szándékkal, hogy közikbe állana. Mintegy hivalkodva sétála azért feléjek. A legények kerékbe vévén, és szándékát értvén, a főpásztor eleibe vitték. Lecchus vala a főpásztor, tudniillik a feljebb említett lengyel király, kit nagy véres vetekedés után a győzedelmes németység kikergetett országából. Attól tartván azért, netalántán rabbá esnék, életét is vesztené, Sylvia névű leányával, egynehány híveivel, szép darab pénzzel, jó korán kibontakozott országából. Itt-amott lappangván egy darabig, visszaküldé embereit, magános életre adá magát. Azonban megtetszett neki az ártatlan bátorságos pásztori élet, itt a szép erdő végén telepedett le. Számos juhokat, kecskéket, teheneket szerzett öszve, pásztori cselédet mellé, szép törvény alatt, hogy eképen életét is táplálná, és holmikor az erdei, és mezei gyönyörűséget megkostolná, amíg a szerencse mást jobban parancsolna.

Lecchus eleibe menván Iréne, teljes illendőséggel előhozta ügyét, és kívánságát. Azonban Lecchus megtekintvén tiszta kezeit, személyét, természetét, gondolá magában: Ez sem termett pásztori alacsony hivatalra, lehet valami tüskéje, melly faggatja és közinkbe hozta. Kérdezé vala, mi a neve, és ki légyen. - Thirsis, úgymond, a nevem, egy fő ember mellett voltam, útaztunk a tenger, és erdő között, a kóborlók reánk szaporodtak, erőhatalommal lenyomták uramat, megkötözték, elvitték magokkal. Még a vita tartott, elbújtam; már hogy életemet vontassam, ide folyamodtam. - Lecchus: Ha ugyan, Thirsi, köztünk maradhatsz, nem lészel terhünkre, próbáld meg a pásztori víg életet. Sylvia leányom! jó gondod légyen erre a jövevényre, add meg neki szokásunk szerint a kalapot, és a többit. - Sylvia kezén fogván Thirsist, elvezeti nyári ernyős lakásába. Zöld ágokkal bé vala fonyva, és kívül belül eleven virágokkal kiékesítve. Útjában simogató, biztató az új pásztort, hogy jobb lészen dolga. Azonban oldalló szemekkel mind megtekintelvén, telhetetlen vala reá nézésében, ott már helyben nyakába veté a pásztori táskát, megpántlikázta kalapját, kezébe adá szép szál kallangos botját, megüté vállát, mondván Íme, *Thirsi*, felszenteltelek a pásztorságra, légy jó barátom!

E meglévén, megjárta vele a szép környéket, mutogató a kies erdei sétáló utcákat: Itt, úgymond, jeles napokat versent futnak a pásztorok. Tovább menván: Látod-e ezt a meghámozott sűgár fát, ezen mászkál a férfiúcseléd; aki tetejét éri, megajándékoztatik atyámtól. Ezen a kerek kopár piacon pedig táncot tartunk. A többit másszorra tartom, hanem térjünk megint hajlékomba. Oda érkezvén, leülteti ezen szókkal: Elfáradtál, Thirsi, nyugodjál. Én azonban hírt adok felőled urunknak, maradj helyben, amíg megfordulok. - Kele Thirsis, hogy megköszönné hozzá mutatott jó voltát, feledtében leány módon hajtott térdet. Sylvia barátságos tréfának vélvén, mosolygott; Iréne pedig, vagy Thirsis derekasan kinevette magát. Most egyszer így válának el egymástól.

Nagyhamar megint öszvekerülvén, mélyebb barátságra lépett Sylvia Thirsissel: szíve mássának, legkedvesebb barátjának, minden gyönyörűségének nevezvén. Thirsisnek egy falka nyájt bíztak gondviselésére, mindjárt oda hajtá Sylvia maga részét, és együtt legelt vele. Vízre mene Thirsis maga juhaival, Sylvia társul ment vele. Haza hajtá Thirsis estve felé, énekkel kísérté Sylvia. Napszámra új bokrétákkal megajándékozta, maga keze süteményével kereste kedvét, és szer kívül hízelkedett neki. Thirsis ezeket úgy vette fel, mint leány jövendőbéli szeretőjének, mert valóságos férfiúnak tartotta. Ezzel nemsokára bajt szerzett mind magának, mind Thirsisnek eképen.

Felisenus, Justinianusnak fia, kit a halászok az oroszlánnyal torkából kiszabadítottak, hasonlóképpen ebbe a szigetre került. Mert azon halászok öt hajójukba vévén, egy darabig hordozták, és hogy tovább terhek ne lenne, itt letették. Erre nézve, míg hírt adna maga felül atyjának, itt mulatott, és a pásztorokhoz adta magát, Sylviával ismeretségbe, azután nagy mély barátságba esvén, úgy alkudott meg vele, hogy az ő kedvéért ki nem menne a szigetről, és egy esztendő forgása után tisztességes házasságba kötelezné magát vele, és már szent volt ez a kötés köztük, de titkos.

Ezen Felisenus megvigyázván Sylviát, úgymond vala magában: Mi dolog ez? Sylvia teljesen kihűlt hozzám való szerelméből, idegenkedik, szemel-lesütve kerül, és pedig csak attól fogva, mióta az újdonsült pásztor beszínlette magát nálunk. Hozzá részelkedett, utána jár, nem tud tőle elválni, kezén hordozza, mint a karmadarat. Ki tudja, nem ha! Állhatatlan Sylvia! arcáról arcára vándorolsz, egyről elrántod szívedet, és másnak árulod. Egytől futsz, és a másikhoz láncolod magadat. - Így meggyanulván Sylviát, egyszersmind a bű, és írgy bánat úgy elhatalmazott rajta, hogy helyét nem találta. Sírva, ríva járta a magános erdőket, terjesztvén kezeit, fűnek, fának panaszkodott, hogy illy mocskosan kiadott rajta, fenyegette Thirsist távúrról, hogy lekörmöséli síma arcját, utóljára mérges vádolásokkal ment a főpásztor, tudniillik Lecchus eleibe.

Míthogy pedig Felisenus nem tudott hiteles bizonyságokkal előkelni, és a pörbe fogott Thirsis bátor arcával mindent tagadott, a tisztességes barátságon kívül, mellyel Sylviához vala, Sylvia pedig olly szép hímet adott minden dolgának, hogy Felisenus elő nem mehetett vádolásával; Lecchus azt végezte: Gyenge a nádszál, de mégis valami szél hajtogatja; Felisenusnak is lehet valami oka ezen forró indulásra. Leányom büntetését, ha kitudódik vétké, magamra vállalom; Felisenus, és Thirsis pörének ejtse végét a bajvívás, a mi törvényünk szerint. Tizennégy nap múlva azért menjenek ki a sík mezőre, parityázzon egymásra a két fél, az egész pásztorság szemel láttára vérző sebig. Megváltik, ki mellett legyen az igazság. - Tudatlan vala mind a kettő ebben, és azért nagy gonddal készültenek a harcra.

Amíg ennek végét lássuk, keressük fel a sínlődő görög királyt, Justinianust, kit a több gondjai között ez a kettő leginkább háborgatott: mint s hogy töltsé bé az isteneknek szándékát, és mint találhassa fel édes gyermekeit. Erre nézve sokat fáradozott, hevet, hideget tűrt, sokat lapátolt a tengeren, sok helységeket megjárta a szárazon, még ötet is felkapták a szerezsen kóborlók, és ugyan Velonába vitték a bey eleibe, úgymint egy híres rabot. Az ő megöszült vénsége, és méltóságos tekintete meglágyította szívét a pogánynak; nem bántotta, se terhes, se mocskos munkára nem szorította, hanem lovászmesterének rendelte, hogy híres persiai lovaira gondot viselne. Ezen hivatalját mély fejhajtással megköszönte, és amint legjobban tudta, úgy járt el szolgálatjában.

Egykor mélyebben merült gondolatiba, eképen beszélgette magával. - Amint látom, minden vidámság, könnyebbülés kiköltözött belőlem, és minden bű, bánat, aggodalom, keserűség belé szállott szívembe, tömve, tetézve lakja. Meg vala jövendölve, fejemre tellett, érzem sullyát. De jól esett, a többi között dicsekedtél lovaiddal, gyönyörködöttél benne, drága áron sok országokból kisdted a javát, kényesebben bántál vélek, mintsem cselédeddel; méltán adózol miatta. Ime az istálló palotád, a lovak bűze járja orrod az illatozó fűszerszám helyett. Reád szállott egész terhel az istenek átka, sujtogat ostora, tör, ront, emészt. Vagynak-e több nyilaid, ártalmas szerencse? Ne kéméld, bocsásd szegény fejemre, teljék kedve az égnek. De mit aggodol, Justiniane? Kiderül a te fényes napod is, mellyen atyai szívedet, és szemeidet megvigasztalod, kezet fogván édes gyermekeiddel. De hol? Mikor? Eleget nyomoztalak téged, szépséges leányom, Iréne! Mióta hallottam, hogy megúván udvaromat, elhagyta. Kerestelek, egyetlenegy fiam, Felisene! Értvén, hogy még élsz, megjárta a kevély *Aténát*, *Corinthust*, *Spártát*, a száz kapus *Thebe* városát, és a többi is; nincs híretek benne. Mégse búsulj, Justiniane, akik mindent tudnak, tudják az istenek, hol légyetek, nem hazudnak, előmbe ölembe kerítik magazatimat.

Fülhegygel mind meghallá ezeket Kazimir, aki titkon vigyázott: ki, kivel, mit beszélne. Nem is kételkedhetett benne, hogy a lovászmester szájából a görög király, Justiniánus, Irénének az atyja, ne beszélne. Csodálván egy darabig a szerencse viszontagságát, és szívből szánván az öreg urat, elejbe méné, lábaihoz borúla, kezeit csókolá, és áztatá sűrű könyveivel. Justiniánus reá tekintvén, úgymond: Hagyj békét, fiam, téged is, amint látom, bal kézen hordoz a szerencse. Ki vagy? Mi bajod? Mi sorsodat siratod? - Kazimir rabtársod vagyok, felséges uram! A szerencsétlen Kazimir, Lecchusnak, a lengyel királynak fia. - Azután elbeszéli vala néki, mint ismérkedett meg Iréne leányával, köz akarattal mint mentek ki az udvarból, mit szenvedtek a tengeri háborúban utoljára mint szakadtak el egymástól, és hogy Irénét, férfiúköntösben az arcadiai szigetben hagyá. Ezt ugyan csak keservesen, és hercegi illendőséggel adván eleibe, kéri vala, engedé meg nekik vétkeket.

Justiniánus mélyen fohászkodva, és igen megtekintvén Kazimirt, nyakára dűle, mondván: Kinek nem engednék meg illy keserves ügyömben. Látom pedig termetedről, deliségedből, emberségedből, hogy az lehetsz, kinek mondád magadat, és hogy jó kézbe vólna Iréne, ha nálad vólna; bár vólna! - Viszont lassú szóval elbeszéli néki, mint vesztette légyen el fiát Felisenust, mint fenyegette, mint biztatta légyen őtet a garaboncás jövőmondó, azután mint vált el maga országától, miket szenvedett, mennyit bújdosott, mint esett légyen ezen rabságába. Hosszúra terjedett köztök a panasz, amíg Kazimir ezekre fakada:

- Felséges uram! Adhatom tudtadra, hogy ezen fogságomban a bey engem megkéméllett, és az udvari inassággal megbecsült. Többször forgolódván azért körülötte, engem Fatima kisasszony, a bey leánya, szemre kapott. Eleintén csak jó kegyességét mutatta hozzám, most vallja, hogy mindenek felett szeret. Hihetem is, mert szerelmesen hízelkedik, nagyon kínálja magát, nyilván kér és könyörög, hogy én őtet innen elemeljem, elvigyem, elvegyem, hogy holtig velem élhessen; eddig feleletemet nem vette, úgy viseltem magamat, hogy Irénének semmi panasza nem lehet ellenem.

JUSTINIÁNUS. Fiam! Mire való beszéd ez?

KAZIMIR. Arra való. Bey urunk a másik tengeren túl vagy, hogy számos rabjait eladhassa; bémondom Fatima kisasszonynak, hogy ezen szép alkalmatossággal elvihetném magammal hazámba, és ha úgy tetszenék néki, adná ki fegyveremet, adna útra való költséget, hogy eltart-hassam; adna hatalmat, hogy a kereskedő halászokkal a hajó iránt végezhessek, maga pedig készüljön, de titkon, és tőlem várja, még kiszóllítom. - Nagyon tetszett Justiniánusnak Kazimir tanácsa kérte is, hogy ne hallassa. Még azon órában végezett Fatima kisasszonnyal, ki is örömeben nem csak köntösét, fegyverét, eltelő költségét, hanem a drágaságokból is nem keveset nyújtja kezébe. Mind ezeken fellyúl írva parancsolá meg a hajósoknak, hogy két személynek, ugymind Liceusnak, vagyis Kazimirnak, és más egy személynek számára, egy sebes ép hajót tartsanak készen. Ezen jó hírrel megfordúla Kazimir, és mindenről tudósítá az öreg urat, kinek is örömeben hulltanak könyvei. Más napra estvére rendelték el meneteleket. Az nap reggel Kazimir bérakván partékáját a hajóba, Justiniánus elkészülvén, ugyancsak setétkor béleptek a hajóba mind a ketten, és elmentek Macedonia felé szerencsésen. Útjukban lévén az arcadiai sziget, kiszállottak pihenésre.

Azonban nagyon lármázott a szomszéd erdő, ostorpattanások, hangos sípok, nagy hahota hallattanak. Kazimir egyik hajósát oda felé küldé, menne végére a dolognak, és hozna hírt felőle. A másiknak, míg a hajó-kikötéssel vesződnék, hirtelen kirántván kardját, lecsapta nyakáról fejét, és testével együtt a tengerbe vetette. Elérkezvén a másik hajós, azt hozá, hogy öszvecsoportozott a pásztorság, és szerkívvül vígan vagy, ennek is fordultában általverte oldalát, és azon tengerbe temette.

JUSTINIÁNUS. Mi dolog ez, Kazimir?

KAZIMIR. Uram! Ezek a hajósok cimbarások a tengeri rabló tolvajokkal, rajta vesztethetnék, jobb azért őket a másvilágra küldeni. Azután ezek veszvén, nem lészen, aki vagy a Fatimának, vagy a beynek elárúlja a dolgunkat.

JUSTINIÁNUS. Látom, Kazimir, hogy udvari, bölcs is, vitéz is vagy, megelégedhetik veled leányom. De hol, mikor találom fel?

KAZIMIR. Ebben a szigetben hagytam; menjünk a pásztorok közé, értekezzünk felőle.

Ballagván azért, egy sűrűn át általverték magokat, itt azonnal egy gyönyörűsége térség adá vala magát elő, és ugyancsak szemre való mulatság. Egy fennkölt dombocskán Lecchus üldögél vala, kiterített zöld kalap fején, egy kis zöld ág rajta. Pásztori bot kezében, ezt csatra kötött bokros pántlika ékesítette. A pásztorság nagy helyt fogott bé, és párosan járt kerékben. A férfiak füttyültek, a leányok virágos koszorúkkal, eresztett hajjal énekeket mondtak. A két bajvívók, Thirsis és Felisenus, a keréknek közepén megállapodának. Kalaposan ugyan, de a bot helyett halálos parittyá vala kezekben, adandó jelét várván az ütközetnek. Minthogy pedig vendégek érkeztek, úgymint *Justiniánus*, és *Kazimir*, a fő pásztor eloszlatta a sereget, és eleibek ment.

Leg is legelső volt Lecchus király, a fő pásztor, a ki megismerte fiát, Kazimirt, de nem szólhatott egy szót is örömeiben; azután Kazimir herceg atyját, de e sem mondhatott egy ígét is keservében, arról emlékeztén, hogy olly szörnyű veszedelemben elhagyván atyját, egyetemben repedett szive, hogy pásztort alacson hivatalban találta, nem tudván okát. Felisenus amoda vetvén parittyáját, atyjához futott, és megtöltötte örömmel. Iréne Kazimirhoz folyamodott, félvén atyjától; de Kazimir herceg Justiniánus eleibe vezeté a megbékélésre. Első vala a macedoniai király, aki megszólamlott, és ég felé tekintvén, ezeket mondá: Jók az istenek, megigérték, meg is adták szerelmes gyermekeimet! Akarom, hogy látlak, édes fiam, Felisene; úgy gondolám, hogy már gyomrába hordott a kemény orosz lány, penig hogy másként esett. Te is itt vagy, szerettem *Iréne* leányom. Örülök, bízást oldala mellett maradhatsz Kazimir hercegnek, kinél anya nem szülhet se jobbat, se bölcsébbet, se vitézebbet, se szebbet, ő az én szabadítóm és megváltóm.

Hárman köszönték meg ezen jó akaratját Justiniánusnak: elsőbben Kazimir herceg, hogy már az ő engedelmeivel bírhatja *Irénet*; azután Iréne, hogy úgy megdícsérte Kazimirt, és maga kész akarattal ajánlotta néki; utoljára Lecchus lengyel király, hogy megbecsülte fiát Kazimirt szép leányával. Elbújt Sylvia szégyenében; csak akkor tudta meg, hogy akivel olly hevesen szerelmeskedett és csaknem erővel jegybe akart lépni, leány légyen. Mosolygott Iréne, előcsalván, és azt mondá néki: Íme Sylvia, Felisenus az én egytestvér öcsém, menj hozzá helyettem, ő valóságos férfiú, én valóságos leány vagyok. Tetszett a két királynak a mondás, javaslották a kínálást, sürgették a két egyben illő herceg nőket. Csakhamar fellobant az előbbi szeretet köztök, összeállott az alku az egész társaság vigasztalására.

Azonban nagy trombitaharsogás hallatik, és egyszersmind ott termett a garaboncás jövődömondó. - Értsétek, úgymond, beszédemet. Te, Justiniane! Megengesztelted békességes türesekkel az egeket, végét érted búdnak, és bujdosásidnak, előtted vágynak gyermekeid, két hajód vár a parton, hogy visszavigyen udvarodba. Eddig képedet viseltem Macedoniában, szép jó rendben találod országodat. Neked pedig, lengyel Lecchus! Jó hírt hoztam, megholt a német herceg, aki Litváig elfoglalta országodat. A kozákokat büntelenül ne hagyd, ők szakadtak ki a rendből, és bontogatták táborodat. Azt is adhatom tudtadra: a muszka hitetlen, kétfelül kaszál. Vár néped, és keres. Ezzel mint a villám eltűnt. Míg a két öreg király tanácskozott, mitévők lennének, Kazimir Felisenuossal a partnak mentek, hogy megtudnák, ott volnának-e a hajók?

Valósággal ott találák a két hajót. Megisméri vala Felisenus embereit, és, úgymond Kazimirhoz: Ezekkel szokott atyám pompát tartani, mikor a szomszéd hercegeket meg akarta látogatni. - Míg ezeket nézgéli vala Kazimir, három görög lépett ki a partra, három kötelékkel.

Kérdi vala Felisenus: Ki számára? Azt felelék: Meg volt hagyva az udvarban, hogy urunknak királyunknak szolgáltatassuk kezébe. - Jertek, úgymond Felisenus, velünk, oda vezetünk. - Ott letéven a partékát, egyik közülök azt mondá: Felséges uram! Hat személyre terítettünk, készül az ebéd. Justiniánus visszaküldé őket, mondván: Menjetek, nem sokára ott leszünk. - Felbontotta a kötelékeket, inneplő egész öltözet vala benne, mind a királyok, mind a hercegek, és a hercegi kisasszonyok számára. Ezt látván a görög király: Arról aggódtam, úgymond, hogy rongyosan ne menjünk haza, jól vagyon, akár mint történt. Öltözzünk, kiki legyen maga komornyékja, nem árul el bennünket az erdő. - A férfiak készen valának: Iréne és Sylvia nem érkeztek többre, csak pásztorkalapot nyomtak fejekre.

Búcsút vévén az erdőtől, elballagtak. Lecchus király mentében előszollíta egynehány pásztort, ezeket mondá nékik: Atyámfiak! Elválunk, ami itt enyém volt, reátok marad, osszátok el magatok közt békeségesen, és bírjátok. - Megköszönnév, vígan siettek az osztályra. Az úri vendégek a hajóba szállván, asztalhoz ültek, és azon szempillantásban megindult a két hajó, víg kiáltással.

Ebéd felett szapora volt a tréfa. Kazimir azt mondá: Éljen a Fatima kisasszony, tudom, hogy ő is megemlékezik rólunk! Nevette Justiniánus, és kifejtette a víg példát. Felisenus azt mondá Sylviának: Éljen a szoknyás vőlegényed! Tapsola Lecchus király, és viszont Justiniánusnak elbeszélé a történt dolgot. Iréne Felisenusához fordulván: Nem szégyenled-e, öcsém, hogy nénéddel halálos parittyás bajvívásra kimentél a mezőn? Ezt maga magyarázta ki Kazimirnek. Sylvia nem tudott egyebet mondani, hanem hogy: Éljen a garaboncás deák! Ezt minnyájan lehangosabban nevték. Megint Iréne kezdé: Mit mond nyusztos szolgáló leányom, Kazimir, ha együtt lát bennünket? Ezt is kívánták tudni, kíváltképen Justiniánus. Értvén a dolgot, dicsérte szép eszét Kazimirnek. Eképen nyájoskodtak ezek a nagy személyek, hogy múlt bajokat inkább felejték.

Ebéd után nem volt egyéb dolgok, elbeszéllették magok között, kiki mint járt. Mint váltak a királyok el országoktól, Lecchus mint szeretett belé a pásztori csendes víg életbe, és melly rendet tartott légyen. Justiniánus mint pökte ki gyomrából a világi tündér hívságot. Kazimir mint kéntelenített elhagyni Irénét, melly erőszakkal bántak vele a rablók, melly kegyes volt hozzája a bey, mint akadott Justiniánusra, mint szabadultak ki mind a ketten a rabságból? Egész estig tartott a kerékbe járó hosszú beszéd. Vacsora után a két hercegi kisasszony pásztori szép énekekkel tartották a társaságot, más nap estve felé szerencsésen elérkeztek Péla városába.

Nyolc nap múlva meglelt a menyegző Felisenus és Sylvia között minden kigondolható pompával. Ezt megvárta a lengyel király, azután búcsúzott Justiniánustól, és az ő engedelmevel elemelte a szép Irénét fia Kazimir számára. A görög király egy darabig elkésérte, azután legszebb hajójába ültette Kazimirrel és Irénével, országokat érő jegybéli ajándékkal, és így küldé maga országába, ki is szaporán utazván, nem sokára oda érkezett. A szélén megpihenvén a hajót visszaküldé. Mihelyt ottléttét megtudták a főurak, lóvas seregekkel, szép üdvözléssel fogadták, Krakó városába udvarába késérték. Ott is egy hónap múlva meglelt a díszes menyegzős lakodalom. És így beteljesedett Lecchus király jóvendölése, hogy Iréne kezére kerül Kazimirnek. - Uraim! Ez a vége historiámnak.

BÁTHORI. Köszönjük. Alkalmas forgással és változással ment dolga a két öreg királynak. Ebből kitetszik, hogy a nagy személyekkel is játszik a szerencse. Igazán mondják: *sima sarkú, és állhatatlan*. Boldog az, a ki mind a két szerencsében megáll, el nem bizza magát a jóban, el nem hagyja magát, mikor roszalkodik. [...]

NYOLCADIK ÉJSZAKA.

Hollósi, Szilágyi, Báthori.

HOLLÓSI. Mint nyugodtak az urak?

BÁTHORI. Csendessen, édesen.

SZILÁGYI. Virradtig egy végbe.

HOLLÓSI. Szokásom szerint magam keveset aludtam, de eleget. Korán kivervén magamat ágyomból, felforgattam némely keverék írásimat, egy francia levélre akadtam, nem mostani, 1725. esztendőben írta egy jóakaró a másikának Párisból. Azon helységnek szokását, és erkölceit hozza elő. Ha nem volna unalmas meghallgatása, beszédnek okáért elmondanám magyarul végig.

SZILÁGYI. Csúfos lehet; az efféle ujságoknak nagy szeretője vagyok.

BÁTHORI. Mint legyen mostanság dolga az említett modiás városnak, eleget hordják füleinkbe, akik onnan érkeznek, és a honapos hírek is bőven tudósítanak; hanem az akkori időbéli szokása-járását Párisnak ohajtám igen is tudni.

HOLLÓSI. Illyen alkura tehát kezdem; így szól a levél: - Barátom! Már tiz esztendő lakosa vagyok híres Páris városának, és pedig mégsem ismérem. El se higyd, hogy a sereglő sok gyönyörűség, melynek ebben a Bábylonban se száma, se azon állandó modja, legyen ez oka, mintha beléjek vesztembe kiljebb nem tekintenék; sőt inkább most vagyok utánnak, hogy kitanulhassam, és hirt adhassak felőlek. Sok időtül fogva nem szorúltam az orvosokra, minthogy egészségem szolgál. És valóban pirulnék szégyenemben, ha elérvén, el is hagyván már a harmincadik esztendőt, számot tartanék az efféle philosophusokra. Akik őket isméri, kerülnek.

Te, aki tudod, mi rendet tartottam életemben, és melly felé hallgat hajlandóságom, áltolértheted, mint töltöm napjaimat itten. Közönségessen, mikor a nap támad, akkor kelek. Noha ez a látszatós planéta ritkán mutatja magát minálunk tiszta fényében, erre nézve szinte oly böcsületben vagy, mint a *chinai* császár, aki fél esztendeig láthatatlan maga országában. Jó korán ébredek, a kakas szavára nyílik szemem, és a zörgő sok kocsi elfelejteti álmamat. Talpon lévén, első gondom az olvasás, ha nem irok, vagy az írás, ha mit arra valót olvastam.

Végezván tanulásomat, és elmémnek forgatását, lábaimat kezdem indítani, nincs is nagyobb gyönyörűségem a sétálásnál. Mikor azért szolgál az idő, megköszöntöm a kies tiszta vidékséget, vagy a híres kerteknek látogatására megyek, megjárom árnyékos utcáit, mulatok a nemes virágok közt. Jóllehet ezt a sétálást héába való fáradozásnak tartják a törökök, és az egész Asia esztelenségnek mondja; én azonban minden nap egynehány olasz mértföldet ellépnek, noha nem utazok. Erre pedig szép módot ad a francia udvar, nyitva tartván szép kertjeit, mellyeknek talán mása nincsen Európában. Mennél később lehet, akkor megyek nyugodni. Számot vetvén előbb magammal mind azokról, amit napestig cselekedtem, arra kérvén jó Istenemet, hogy boldogul virradhassak más napra.

Minden napi szükségem azon egyre mutat: táplálásomra, öltözetemre, nyugasztaló ágyomra. Nem kívánok ollyas eledelt, mellyel azok élnek, akik nálomnál kényesebbek, vagy gazdagabbak. Ha megtérek az udvarból, nem szégyenlem a bemenést pusztás kis hajlékomba. A vont arany, vagy ezüst, nem földi jobban bé testemet a szőtt posztónál. Ha más mire vagyon szükségem, bölcs *Seneca* könyvében keresem; arra emlékeztet: aki gazdag akar lenni, semmit se kívánjon.

Mind azoktól megvonom magamat, amit drágán árulnak, és amit nem szerezhetek meg, hogy meg ne bánjam. Illyen mértékletességem miatt éhhel meg kell halni bennem a testi kívánságoknak; és az asszonyi nemnek fösვნysége is nagyon tartóztat. A szerelem dolgában inkább tartok Zsuzsánnával, mintsem Dalilával, és nem könnyen bizom hajamat egy olyan csalárdnak ollójára, mint Sámson. Tudom, hogy nehezebb Zenocrates életét élni, hogysem képét mutatni; mert addig gyarló embereknek gondoljuk magunkat lenni, amíg asszonyállatot terem a világ, azért emberül, és korán meg kell törni a testi kívánságokat, hogy erőt ne vehessenek rajtunk.

A jövevényeket szépen fogadják Párisban, és örömet látják, míg semmit sem kérnek, nincs egyéb hivatalok, hanem hogy magokat mulassák. Vágynak alacson szerű pór vendégek is, ezeket arra hajtják, hogy az utcák csunyaságát ösvetakarják [és elhordják]; jobbra *sabaudusok*, olly feketék, mint a korom, és olly bűdössek, mint a zsidók *synagogája*.

Engem ami illet; hol úgy viselem magamat, mint egy tanult bölcs, hol mint egy tudatlan együgyű, ily mesterséggel furom magamat hol ennek, hol annak kedvébe.

Irtam egy darab könyvet, a királytól kezdve az ajtónállóig mindenkinek tetszett. Az udvar megbecsült szép pensióval, de a had e'kapta. A nagy urak engem felséges dicsérettel magasztalnak, és a bölcsök mintegy tömjénezve böcsülnek. Az asszonyok pedig kisztve ingerlenek, hogy ne hevertessem pennámat, de én számokra semmit sem tudok kidolgozni; hanem ha elkeseredem, vagy más mi bánt, akkor ugyan, noha Musám éneke nem termett, oly gyengén ereszt verseit, hogy *Guarini* ama hires olasz sem ér vélem.

Ebben a helységben mód nélkül sokat költenek az emberek a cifrára, és kevélységre, és azért magokat mindenkül kifosztják, útoljára a palotás uraimék a Lázár lakadalmára szorulnak. Személlemről vallhatom, ha elfogyott költőpénzem, és nincs mire virradnom, a gazdagok eleibek mégyek; addig patvarkodom a himes színes dicséretekkkel, amíg önként számomra kinyilik erszények.

Itt mindent s mindenkor kell dicsérni, ami nem jó, azt a jónál jobban, a fiatal rendnek rendetlenségét leginkább; máskülönben oda vagy a szent békeség vélek. A többivel meg tudok alkudni, de a képmutatás kivallott ellenségem, nem tűrhetem, mikor se Istent, se az embereket nem kémélik, azt és ezeket csaltan csalják, hogy áldozatot tehessenek véle az ördögnek. Doctorságra vertem magamat a *compliment* dolgában, leginkább ami a megkövetést illeti, ez a *caeremonia* oly közönséges Franciaországban, mint a fohászok az olaszok között; sűrű itt az ígélet, szapora a barátság, a szolgálatnak ide-amoda felajánlása úntig való; azonban csak olyan, mint a fülemülének cifra éneke. *Vox praetereaue nihil*. Hang és nem egyéb.

Minden emberség és udvariaság csak a megkövetésből áll, azért könnyű köztök a megbékélés; nem is tartatnék jó franciának, aki a megkövetés után el nem tudná nyögni a boszúságot.

Ami *Párist* illeti, nehéz léte igaz képét adni. Népe nem fér a városba, már a *Seqvana*-víznek (melly átfolyja) hídait és a házok tetejét is elfoglalta ez a tágos megrakott *pajta*, minden zürzavarnak széke-fészke; kezdem azért leírását, a *perpetuo mobili*, az ő éjjeli nappali nyughatatlanságául.

Mikor *Nero* császár érdemes oktatója, *Seneca*, a csendes életről irta vala könyvét, nyilván füleit fajtotta a sok jövő menő zörgölődő kocsik miatt, mellyeknek akkor szörnyű száma volt Romában. Mondhatom Páris városáról, hogy csergő csattagó hintóinak, és egyéb pergő szekereinek sokaságok hihetetlen nagy; alkalmas része rongyos ökörbőrrel vagy boritva, csak arra való, hogy azokat ölje, kik benne ülnek, minthogy hol egybe vesznek, hol egymásba ütköznek és törnek. A lovaknak nincsen pihenések, vagy étetésre való nyugtok, kételenek véle, hogy mentekben is, ha mit kapnak, eddegeljenek. A kocsisok, ha ollyasmi történik,

mintha a Luciper láncárul csak most oldották volna le őket, úgy orditanak, csattagnak, pattagnak, szitkozódnak, hogy iszonyú hallani.

Tovább ami ezeket illeti, szokás szerint óraszámra szolgálnak, de az egy órát kettőre, és a huszonnégyet negyvennyolcra hazudják, erre nézve erővel is a duplával fűzetetik ki magokat. Akik a kocsikban ülnek, gyakorta itt forralják ki, amit otthon a tűzhez [tettek].

Nemkülönben hatalmas nagy száma vagyon itten a tornyoknak, és benne a harangoknak, ezeknek egybe-zengése úgy lármáz a levegőégben, és úgy megjárja az embernek fejét, hogy nem bír magával. Tudd hozzá azoknak rikoltását, akik az utcákat járkák, és ki sajtját, ki tejét, ki gyümölcsét, ki fővényét, ki söpreit, ki halát, ki vizét, ki rongyát, [és a többit,] tele torokkal kiáltja ki, és árúlja. Ez, az előbbiekkal egyetemben olly alkalmatlanná teszi a helységet, hogy az anyaszült siketek, ha eszekkel fel tudnák venni, nem ohajtanák könnyen a hallomást.

Régenten egy romai császár arra bolondult, az egész városnak pókhálóit öszveszedette, szorgalmasan megmérte, mennyit nyomna, hogy abból megtudná nagyságát Romának. Könnyebb jobb móddal végére mehet, aki kívánja tudni, mekkora lehet Páris városa, csak tekintse meg a *laquais* szolgáknak, a lovaknak, a doctoroknak, a prókátoroknak, a pörlekedőknek, és éjjeli koborlóknak, a jövevényeknek, a habzó népnek tengeri sokaságát.

A világtalanoknak nálunk meglehetősen a sorsok, szabadon járkák a várost, semmi bántás és kalauz nélkül, mintha lábaikkal látnának. Háromszázat közülök, egy azon névű ispitálban tartanak, és ruháznak, a háromszáz francia nemes vitézeknek emlékeztetire, kiknek régi időkben egy aegyiptomi szultán kioltotta szemeiket. Ezek a templomok ajtait megszállják, alamizsnát kérnek, oly bátran, oly hangosan, mintha mind azon oszlopképekkel szóllanának, mint *Diogenes* Aténában cselekedett.

A házakról szólván, úgy tetszik, mintha philosophusok, és nem derék építő mesterek láttak volna hozzájuk, oly gorombák kívül. Azonban ékessek belől, noha ez a szépség is csak kárpitokból áll, mellyek a falakat borítják. A faragott ritkaság, és egyéb cifra nem ment szokásba ezen nemzetségnél.

A nagy urak azzal különböztetik magokat, hogy más kedvéért semmit sem cselekszenek, ítem: hogy [sok] két lábú barom vagyon körültek. Ezek mindenütt követik urokat, a hintóba emelik, ha kell, azután a szekér farkára felugranak sereggel, egyik a másikba kapaszkodva tartják magokat, mintha triumphus gyanánt akarnának *Pentapolis* városaiba költözni.

Nem mondom nagyra, ha mondom, hogy az egész város azonegy szállás, oly sűrűen meg vagyon hintve mindenünnen, a sokféle korcsmákkal, vendégfogadó házakkal, és ide tartozandó épületekkel. A konyhák minden órán füstelegnek, mert itt minden órán esznek, isznak, vendégeskednek, és új s meg új vendégek érkeznek. A franciák nem igen élnek a napkeleti fűszerszámmal, nem hogy megvetnék azért, hanem azért, merthogy az olaszok és spanyolok nagyon kapnak rajta, és ők különbözni akarnak tőlök még a jóban is. Nem fősvénykednek, az ő asztalok mindenkor gazdagon meg vagyon rakva; magánossan csak akkor esznek, mikor vendéget nem kaphatnak. Örömebb isznak az apró poharakból, de gyakortább. Szeretik, ha tusakodó társra akadnak.

A köznép innepnapokon részegeskedik, dologtévő napokon józan, és mihelyt virrad, dolgához lát. Nincsen talán széles e világon oly nemzet, mely iparkodóbb és serényebb volna a franciánál, de amellet nem gyarapít; mert amit nyér, vagy torkába önti, vagy gyomrába hordja, vagy módi-cifrára költi; amint erkölcsére nézve udvariásabb, úgy öltözetire nézve legdeliásabb a párisi francia.

A *Seqvana* vize, a mint följebb mondám, kétfelé hasítja a várost, és annyit hord belé a hajókon, hogy egész milliomm embernek táplálására elegendő. A vize csendes és jóitalú. Emberek, barmok élnek vele, pénzen árúlják házonként. Akár apadjon, akár dagadjon, azonegy az ára.

Az élésre való rész szerint megtermi a város, rész szerint meghozza a vidékség, oly bővességgel, hogy minden szeglete a helységnek bételik véle. Erre képest *Themistocles* egy utcán is feltalálná azt a három várost, melyeket egy persiai király ada vala néki, egyikét hogy kenyere, másikát hogy bora lenne, a harmadikát hogy öltözetre valót kaphatna. A számtalan sok boltok vigan csillámlanak külömbféle árukkal, mind megvaygon benne, amit vagy a szükség, vagy a kényesség megkívánhat. Oly hire vaygon Párisnak, hogy igen sok pusztá várost meg lehetne gazdagítani azzal, amit itt el lehetne kerülni. A nép szinte ugy lazzad arra, ami nem kell, mint arra, ami kell. Annyira megszokta a héabavalóságot.

Bátor jó darabig ne essék az eső, de mégis minden gatzul szorgalmatossan tisztogatják az utcákat, mert a dámák nem cipellésben, hanem *pantafell*-papucsban szoktak járni, a férfiak ellenben mindazon sarúkban. Melly szokás okot adott egy spanyolnak, hogy azt kérdezé Párisban: ha mind ki akarnának-e költözni a városbul?

A *Seqvana* vizén [sok] hid vaygon, ki köbül, ki fábul. Olyasok is vannak, amelyeken számos boltos hajlékok látszanak. A *Pont-neuf*, vagyis uj híd nagy ékessége a városnak, tizenkét bólthajtás tartja, széles, pompás. Egyik derekán ama nevezetes *Hainrik* királynak oszlopos lovas képe vaygon ércbül öntve. Ugy tetszik, mintha elevenséget mutatna, és kinézne belőle a királynak hadi vitézsége, oly mesterséges a munka. Ezen a hidon fordul meg színe a városnak, sok úri rendbül valók, sok hintók, lovas; a gyalog nép főrr rajta, és tolakozik. Itt fitogatja drágaságít sok vert sátor, és áros bólt. Ezeket naponként hajnalkor szokták felépíteni, és későn estve lehordani.

Ugyan ezen a hidon sok tudós kereng-forog; ki azzal bíztat, hogy a kihúllott fogakat újra bérakja, vagy a kifolyt szemek helyébe kristálybul másokat ültet, vagy azzal, hogy a homlokát és arcát, a gyalázó ráncokat kisimitja, és a megfonnyadt, elaggott ábrázatot vidám fiatal színre hozza; ki azzal, hogy a vénséget megifjítja. Dolog, hogy valaki közülök azt nem meri hazudni, hogy a holtakat is fel tudja támasztani.

A francia, vagy inkább *párisi dámák* nagy ékességére válnak a városnak, minnyájon igen tiszták és nagy illendőséggel öltöznek, némellyek közülök oly bölcsek, mint egy *Sybilla*. Örömet forgatják a könyveket, írnak is, kiváltképen verseket. A számvetést szinte ugy tudják, és gyakorolják, mint a férfiak, leginkább azok, kik kalmárkodnak. Torkossak, naponként annyszor csemegéskednek, és nyalakodnak, amennyiszer a törökök imádkoznak, tudniillik sokszor. Alig kelnek, már is vaygon munkája szájoknak. A szépek ritkák, akik valóban azok, se párjok, se mások sok országokban. Ezek elbizzák magokat, közönségesen ugy parancsolnak a férfiakkal, mint a királynék, urokkal mint szolgáljukkal, ezekkel mint rabokkal; felettébb szeretik az apró ebecskeket, és elmulatnak velek egyvesleg. A többiek igen megkívánják a szabad életet, a vig társaságot, a tréfát, ezt mesterségesen tudják üzni. Böbeszédűek, nyájaskodók, kedveskedők, hizelkedők, barátságossak. Nem penészednek meg otthon, jobbára kin kószálnak, hanemha valami vendéget várnak, ki is ha egyszer belépett, és kedves, örökittig nyitva találja az ajtót maga számára. Vagynak közülök, akik, ha kimennek szobájokból, nem zárják bé magok után, tátva marad, mert semmi sem marad benne: amiek vaygon, mind rajtok vaygon.

Restellik Penelope vásznát szőni, verni, varrni. *Hercules*nek sem tanácslanám, hogy rokkával, vagy orsóval őket megkinálná. Nem szoptatják tulajdon gyermekeket, noha itt az anyák mindazon vitéz bajnokokat és hires bölcseket szülnek. Azért több katonát és doctort lát itt az ember, hogysen *Asiában*, *Indiában* varázslókat, babonázókat, jövendőmondókat.

A nemesebbek hosszú ruhafarkat hurcolnak magok után selyemből, ezüst s arany virágokkal közölve, és így lépcelnek vagy templomokba, vagy az árnyékos kertekbe; szüntelenül változtatják a *módit*; aki őket tegnap látta, ma nem ismeri. Mindenikének mindenkor szabad *máskarássan* járni, és így csak akkor látszanak kinyílt ábrázattal, mikor, és ahol kedvek visketteti. Fekete bársonnyal méllen béborítják egész fejeket, mikor a szentegyházba mennek, mintha Isten s világ előtt csak *al incognito*, ismeretlenül kívánnának ott lenni. Egyéb csúfos és fertelmes erkölcsöket szántsándékkal nem emletem, nem fér pennámhoz, azon kívül is elég hangos hire vagyon *módi* életeknek.

A nyughatatlanság ötödik *elementom* a franciának, enélkül nem lehet. Felettébb gyönyörködik az ujságokban, és nagy heveskedve megkívánja. Legkedvesebb barátját is hamar megunja, és arra törekedik, hogy megváljon tőle; azon időben hozzászokik a hideghez és meleghez. Hol így, hol amúgy öltözik, mind színére, mind *módiára* nézve. Még szerelmes hazájukat is hamar megutálják, azért ki *Asiába*, ki *Africába* elbujdosik, a spanyolokhoz ritkább, *Olaszországba* gyakortább, és más idegen földre is csak azért, hogy új világot, új szokást lássanak, új eget szíjanak. Akiktől ki nem telik, hogy utazhassanak, legalább lakásukból kiköltöznek, mást fogadnak, és beszállanak, hogy meg ne vénhedjenek azonegy házban.

A szabók többet vesződnek az új *inventioval*, semhogy a varrás-munkával, és ha az egyféle köntös tovább tart egy leggyöngébb virág életénél, már mindazon régiség. Innend támadtak a kótyavetyések, kik ennek előtte minden condrát, és megnőtt rongyot öszveszereztek egy kézzel, más kézzel eladták. Most ő kegyelmeknek jobb renden vagyon dolgok. Egyet kivetkőztetnek, mást megruháznak. Megfordítják, ha arra való a portéka, megtoldalják, más formára szabják, megszépíttik, árúlják. Eképen ők gazdagodnak, de sokan meg sokan naponként új s meg új köntösbe [is] öltözhetnek nem kevés veszteséggel.

A francia nyelv nemes és ékes, a deákból, olaszból, spanyolból vagyon öszveszedve, csak az tud benne gyönyörködni, aki jól érti. Nem beszéllenek a franciák úgy, amint irnak, és mikor beszéllenek is, felét elharapják. Tetszik nékiek, mikor őket nem értik, és csak azért is sebeskednek a beszéddel. Untalan igazittanak és szépítenek nyelveken.

A most fennforgó dolgokról, hasonlóképen azokról, mellyek előbb voltak, nem igen nyujtják a beszédet; csak a jövőndöket feszegetik; azt tartják, hogy csak a spanyolok vétke, a volt és eltemettetett régiséget kiásni, és délszinre hozni. Az új könyveken igen kapnak, amint az újdouj barátság legjobb ízű nálok.

Megismérheted a franciát ezen négy jelekből: mikor ütt az óra, ha mit kérdez, mikor valamit ígér és szerelmérül beszél. Alig ütt az óra, már is megkérdeti, mennyit? Mikor valamit kérdez, azt akarja, hogy előbb feleljen az fél, hogysem kérdését végezze. Ha mit ígér, elhitesd magaddal, hogy meg nem álla, előbb adja meg azt, amit nem ígért.

Reggel font gyapjában, dallest selyemben járnak. Az ő szíveknek nyughatatlansága, és az időnek állhatatlansága lehet oka tündér változásinak.

A párisi pompa és hatalmas vendégeskedés inkább hasznára, hogysem kárára volna a városnak, ha csak a gazda és vagyonos méltóságok üznék. De minthogy a többi is kötelességének tartja, hogy azokhoz szabja életét, gondolván, lassan-lassan romláshoz közelit az egész helység, ha igazat tart ama régi mondás: amelly város tékozló, és pénzontó, veszni akar. Minthogy pedig már az inasok, és kocsisok skárlátban és tollassan járnak, egyetemben az arany, ezüst az ő köntösökre szállott, következőképen az urak és szolgák közt nincs különbség; talán a főméltóságok is meggondolják magokat, és alább hagynak a szörnyű pompában. Itt csak az egy királyt veszik méltó tekintetbe, csak egyedül néki engedelmeskednek, a többivel nem törődnek. Ha uradnak megadtad, vagy tetted azt, amivel tartozol, a többire nézve úgy élhetsz, mint egy pogány, görög. Itt senkit sem becsülnek meg szokott köszöntéssel, senkinek süveget

nem vetnek, hanem csak mikor az Istent hordozzák a beteghez. Az öszvecsóportozott alacson nép senkinek tért nem ad, se nem enged, és többet kell tartani tőle, hogysen a derék főembe-rektül.

Jóllehet a nyomorúságnak kebelébe áliglan tengődnek, mégis olly kevélyek, mintha mind azon régi hatalmas romai polgárok volnának.

Az épületre való fejtett kő itt igen drága, egy kis szoba Párisban annyiba telik, mennyibe *Moscoviába* tíz ház. Amely szobába én lakom, abban *Pláto* nem akarna meghálni, és *Diogenes* sem találna felettébb valót benne. Minden honnvalóm ez: négy karpit, mely a falakat födi, egy ágy, egy asztal, két pár szék, egy tükör, és a királynak képe.

A semmire való portékát drágában árúlják, hogysen a jót. A rosz fügéért többet kell füzet-nünk, hogysen a jó spányol dinnyéért. Éva meg nem szegte volna a paradicsomban az Ur parancsolatját, ha párisi fűgével kínálta volna meg ötöt a kigyó. [Ellenben a körtvélyek itt helyben, és a környékben igen jók.] A narancsnak és citronnak becsülete, és ára legnagyobb náluk, mert Portugalliából és Olaszországból jönnek. Ezen a kétféle gyümölcsen igen kapnak, talán azért, mert többbe telnek.

A bornak az ára közészerű, ha a kapu előtt fersz hozzá; mihellen a városban vagyon, (*aurum potabile*) eresztett arannyá változik. Egy kis itce annyin kel itt benn, mennyin ott kinn a szomszédságban egy akó. A csaplárok csordája nagy, alkalmas nagy város megtelne velek. Ezek is tudnak minden csoda nélkül a vízből bort csinálni. Mesterül megáztatják *Thetis* fördőjében a *Bacchust*. Ez még tűrhető volna, ha más mi maszlaggal fel nem habarnák, melly gyakran betegágyba ejti az ivókat.

Ha valamikor Párisba jönnél, ojjad magadat azoktól a boltoktól, mellyekben csak a héába-valóságot árúlják. Bövséges, ékes beszédű kalmár urak és asszonyokkal lészen alkud. Minden bizonnyal beléd beszélnek, és elhitetnek, hogy akármi hitvánsággal keljenek elő, mind azon finomság légyen, és réa csalják kedvedet, hogy megszerezzed.

Ma nálunk regvel esett az eső, délre kitisztult az ég, azután havazott. Egyszersmind égi háború támadott, tartott két óráig záporosóvel, ez is megszűnt, és a nap tisztán ment nyugodni. Ez a *párisi clima*: estve felé meleg, regvel hűss; hideg, meleg untalan való változással vagy-nak, és egyről másra fordulnak nagy rendetlenséggel. Az egy mérges tél tartós, hét hólnapig ne várd végét. Meleg eső, fagyas eső, hó, jég, alkhatatlan zavarják az eget, elfogják a napot, úgy hogy hólnapiglan sem látszik. Nyilván ebből származik ennek a nemzetnek sokféle, és sokféle való nyughatatlan kicsapása. A dámák azonegy időben egy kézzel nagy kármántyos kesztyűket hordoznak, más kézzel legyezőt, egyikét a hideg, a másikat a meleg ellen.

A nagybőjti alkalmatossággal a nép regvel szorgalmatossan siet a templomba az isten ígéje meghallgatására, és példásan áitataskodik. Délután azon búzgósággal mégyen a *comoediára*, és ugyan tömi a helységet. Ki sok *theatrum* vagyon Párisban, mindenik egész nap nyitva tartatik azok kedvéért, kik az efféle mulatságon kapnak. Ezek egymással ellenkeznek, azon vagynak, hogy egyik a másikatúl magához csalhassa a hivalkodó népet. Egyik játszó helyen énekelnek, a másikon táncot tartanak, a harmadikon nevetnek, a negyediken sirnak, és így tovább. Az *actorok* oly személlyekből állanak, kiket szereti is, gyűlöli is a nép, örömet is látja, irtózik is tőlek.

A pörlekedők, a piacok cinkósi, a pénzbe jádzók, a *laqvais* szolgák, kikkel tömve vagyon a város, nagy leckét adnak minnyájunknak. Az első arra tanittanak minket, ha elkerülhetjük a pört, belé ne bocsátkozzunk; mert elnyeli minden értékünket, és ha megnyertük is ügyünket, sokat veszünk mellette. A cinkosok arra, hogy ne adjunk helyt patvarkodó beszédeknek, orvosságokkal ne éljünk, ha élni akarunk. A jádzók arra, hogy féljünk, fussunk tőlök, mert családok, ezer mesterséggel víják erszényünket. A *laqvais* szolgák arra, hogy magunk, és

azokra szorgalmatosan vigyázzunk, netalántán arra szorúljunk, hogy szolgálkat tartván, magunk udvaroljuk meg helyettek magunkat, és a tolvajokkal köllessék azoneygy földél alatt laknunk. Mondásba ment már: Hogy a német szolga barátja urának, az anglus szolga rabja, a spanyol alázatos, csak az egy francia nyergeli meg gazdáját, és urának ura.

Az a hely, ahol a *parlamentum* összevegyül, csaknem más várost téssen a városnak közepén. Azok szaporodnak ide, akik a magok jószágát oltalmazzák, vagy a másét kívánják. *Diogenes* gyújtott lámpással nem találta ezek közt [kettőt], kik igaz szívvel volnának egymáshoz, és talán egyet sem, aki sorsával megelégedne. A *prókátorok* ezeken, még ezeken vannak, hivataloknak tartják, hogy a kövéreknek húsát lecsapják, és meg ne engedjék, hogy az ösztövérek meghizzanak. Ugy látszik, mintha a király csak azért tőrné el őket, hogy valami háború legyen köztök, és meg ne támadják az ő személyét; mert amíg magok között versengenek, békét hagynak másnak, és ment tőlök az udvar. Ha ki bétékint a nagy palotába, mindazon felhevült arcákat lát, körültek számtalan *practicanst*, kik mint a farkasfiak tanúlnak ez öregektől, és fújják a szikrát. Ő kegyelmek köntöse fekete és hosszú, ők tudják, kit s mit gyászolnak. Négyszegű *doctorsapka* vagyon fejeken. Illy készüllettel vezeti kiki rea bizott peresét, *Justiniánus* oltárához áldozatul. Az ő fegyverek a nyelv és toll. Ezekkel kelnek harcra, és vesztek azokat, kiket felbízattak. De el nem bocsátják addig, még pénzt sajditanak; ha ebből kifogyott a *cliens*, megrakják nagy terh papirossal, és cserbe hagyják. Nehéz ebben a palotában látni, melly nyersen vetekedik az atya fiával, a feleség urával, az ur szolgájával. A két ellenkező fél egyszersmind innen s túl fülében vagyon a bírónak, szorgalmaztatja untalan ügyét, amíg ingig mindenét elveszti, vagy pörére kiszánja.

A juristák és prókátorok *bibliothecájában* olly rendet tartanak a könyvek, mint a fegyverházban az ártalmas hadi eszköz, vagyis inkább mint a tenger vizében a halak, holitt egyik a másikat emészti. Hasonlóképen a könyvekben az *authorok* ellenkező vélekedéssel, ítéletekkel, *sentenciákkal*, álnakul csatlott beszéddel (*sophisma*) megharcolnak. Eképen rontják meg a szép virágzó familiákat és uri házokat, mind addig vontatván köztök a pört, biztatással, bátorítással, míg egyik vagy másik rész oda lankad.

A *törökök* ebben szerencsésebbek; mert köztök a bíró pálcája; két nap alatt oly pörnek ejti végét, melly Franciaországban talán unokákra szállana. A rómaiak egy aprólékon nem tudtak megegyezni, tudniillik mint köllessék az ítélő szobát építeni? *Cato* azt akarta, hogy az alsó deszkázatja kiálló hegyes szögekből legyen, hogy a pörlekedők megsértsék lábokat, és irtózzanak a helytől. *Marcellus* ellenben, ki mind a két szerencsét megizlelte, azt akarta, hogy könnyű szabad bemenetek legyen, hogy mennél előbb terheket letehessék, és vigasztalást vehessenek. Az orvosdoctorok itten szinte úgy ölik az embereket, mint másútt. Mikor a beteghez mennek, ők értékeznek tőle, mi nyavalája vagyon? Nem hogy kitanulnák, s jelenenék neki, mi okbul vagyon aggodalma, és mi bontogatja egészségét. Azt pedig épen nem gondolom, hogy igazság szerint legyen. Annyit füzetünk annak, aki megöl, mint annak, aki meggyógyít. Nem is hallám eddig, hogy valamikor egy tudatlan, vagy szorgalmatlan orvost megbüntettek volna. Egy *deák poéta* egyvalakirül azt írja, hogy ép egészséggel ment volna estve alunni; de álmában meglátá maga orvosát, mindjárt reá szörnyű halállal meghalt. Mit tegyünk? Már szokásba ment, hogy szabott fizetését ő *excellentiájának* meg kell adni, hogy kikergette belőlünk lelkünket, mint a papnak, hogy eltemette testünket.

A tolvajok minden részén a városnak céhesen vannak. Ha nem volna szégyen, és egyetemben kárvallás, magát készakartva kifosztani; nevetségesre fordulna látása, melly mesterségesen táskáznak, és egerésznek az erszény körül. Valóban *Hercules* soha nem tudta volna meg, ki vette el őket, ha *Cacus* párisi tolvaj lett volna. A tolvajok nem büntettetnek meg a bírától, hanemha tüstént rajtakapják a dévajt; egyébként olly mesterül ki tudják magokat hazudni, mint a pénzt fészkeből kifüggyenteni.

Minden barom, és párás állat itt szelid, még a lovak is leteszik vadságokat, oly engedelmessek, és sziligyek, mint az *arcadiai* szamarak. A franciák úgy bánhatnak vele, mint akarják. [Kevés héja, hogy le nem térdepeltetik, mint a *caravánás* törökök cselekszenek a tevékkel, mikor őket megrakják.] Azonban a kocsisok mégis keménnyen tartják a lovakat, ütik, ostorozzák, rúgják, és ha nem tudják már másként kinezni, majmokat csinálnak belőlük, füleiket, farkokat levágják. Azért mondják magok közönségesen, hogy *Páris városa a lovak pokla*, és hogy a többi is hozzá adjam: *a dámák paradicsomja, a férfiak purgatoriumja*.

Ami az isteni szolgálatot illeti, helyén vagyon; nem láttam ajtatosabb népet ennél. Az egyházi személyekről, pap urakról, szerzetesekről mondhatom, hogy megfelelnek hivataloknak, és tűkörpéldák. Az alacson rend járton-járja a szentegyházat, és bűzgő imádságiban. Hanem a főurak és nemesség úgy viseli magát, mintha csak multság kedvéért lépne a templomba, vadász szemeivel, adja, fogadja a köszöntéseket, csintalan beszédjében, és nem az Istent, hanem mást mit forgat szívében.

Jóllehet itt helyben sokáig élnek az emberek, de nem látszik, hogy megöregedjenek, se ős szakált, se ős hajat nem látunk, tudniillik örököltik taroltatják magokat, és vendéghajjal borítják vén fejeiket. Mielőtt *perukák* kapósak, azolta a megholtak, és asszonyok haja jó árán kél; mert legnagyobb ékessége az ember fejének a haj, ha jó kéz nyúl hozzá. Itt minden ember rendesen, módiával és tisztán öltözik. Arany, ezüst és egyéb hozzá való, amint előbb mondtam, oly közönséges, hogy a szolgák köntösén is hever. A ruhapompa, és a szabad fegyverviselés, a nagyot és aprót, az urat és szolgát, úgy egybekeveri, hogy ember nem tudja, kinek hajtson előbb fejet. Ugy hogy Párist *Morus Tamás Utópia* névű országának lehet mondani, mellyben nincs különbség. Ebben a városban tartja udvarát a mindenféle vigság, öröm és gyönyörűség. Itt feltalálja párját, aki utánna [jár]; az irigy bánat (zelotypia) senkit nem kinez. A francia katona még a halálnak kaszája alá is vigan indul, a búslakodók itt nem látszanak. Az legelső *dáma* a legalább való szolgálóig, más részről az első *cavaliertől* kezdve a kemencefűtőig, mind *Orpheussal* tart, azaz énekel, a kertekben, az utcákon, magános szobájában ritkán. Gúnyolják a franciák azokat a *philosophusokat*, kik *Jupiter* isten felől azt hirdették, hogy sohasem énekelt, mintha az énekszó Istenhez képest egyetlen volna.

A bölcs és tudós emberek oly nagy számmal vágnak Párisban, mint Konstantinápolyban a tudatlanok és ostobák. Két híres *Academia* vagyon benne. Egyikbe a francia nyelvet tanítják, a másikban mindenféle széptudományokat. A sűrűséges sok *alchimista*, vagyis azok, kik elhitetik az embereket, hogy ebből vagy abból a bányászából finom aranyt tudnak kihozni, igen járnak azokat, kik gazdagodni akarnak, és sokat patvarkodnak körültekintően; de izzasztó fáradságokat egyéb hasznát nem veszik a füstnél.

A kenyér itt szép is, jó is; a cipők akkorák, hogy egyből egynehány nap eleget ehetik egy egész házi familia. De nem tudom ennek utánna mire válik. Ma kenyérért küldöttem; azt hozta válaszul emberem, hogy a tekert kenyér (eddig avval éltem) már nem *módi*, nem sütik. Tudniillik a *módi* az a kerengő ördög, melly a franciákat megszállotta, és gyötri, a *módi* szabja a köntöst, igazgatja a szakács kalanát, vezérli embernek külső magaviseletét, köti, bontja a barátságot, és minden nap más tündér ujságra virraszt; már a kemény csontokat is kezdi lágyítani, és kedves eledelt készítenek belőle.

Párisban mind megvagyom, amit a szem, fül, szív megkíványhat. Jóllehet minden bővességgel meglegyen benne, de akinek nincsen, csak nincsen, se vízhez, se tűzhez nem férhet pénz nélkül, mint régentem a romai halálra ítélt rabok. Gondolom, hogy a világ hátán nem lehet keservesebb pokol, mint Párisban lakni, és szegénységben lenni, a nagy bővesség között koplalni, rongyosodni, a sereglő sokféle gyönyörűséget látni, és tőlök megfosztatni.

Itt nincs hire, se hitele a megigézésnek, a bájolásnak, sorsvetésnek, bőrbötelésnek, megfűvésnek, boszorkányságnak, és ritka történet, hogy valakit a gonosz lélek megszállott volna. A

házasok között nem szinte szentül folynak a dolgok, tudja mind a két fél egymás csorbait, de se nem veszi eleit, se nem gátolja, se nem neheztel iránta, mintha köz alkuval egyik a másikat réaszabadítaná. E miatt külső országokban бүдös híre vagyon Párisnak.

Feljebb és többször említettem, hogy itt mindent arulnak, kivéven azt a mesterséget, mint lehessen a titkot megtartani. Ő kegyelmek azt mondják, hogy ez a gyóntató atyák hivatalja, és azt tartják, hogy ami a fülön bément, annak a szájon ki kell menni. A közdolgokat elhallgatják, mert senki sem kap rajtok. A többinek kihirdetését nem tartják sérelmesnek.

Az udvariságra és caerimonia dolgára jobban adják magokat, és szorgalmaztatossabban tanulják, hogysen a *China*-béliek. Ennek gyakorlása igen fennforog a nagy urak és fő asszonyok között. A városi polgárok utánnak majmoskodnak. Az alacson pórnép keresi, kiki ugy űzi, amint legjobban tudja. Taláztatnak a városban arra való mesterek elegen, kik tudniillik ezt a héábavalóságot fizetésért tanítják. E napokban az utcának közepén előmbe állott egy tiszta asszonyság, nagy becsülettel megkínált egy eféle caerimoniás könyvecskével, mondván: Olcsón megvehetem, ha tetszik; emellett azt adá tudtomra, hogy házanként szokta árulni, és ebből él.

Igen szépen bánnak itt az idegen vendégekkel, és ha szivek szerint való, kedveket keresik, nevelik, és ha miben tetszeteskedhetnek, megcselekszik. A mostani király semmi jó illatot és szép szagot nem tűr el. Erre képest az egész udvar, és azok, kik járják, irtóznak minden jó szagtul. A dámák (gondolom, tettetésképen) vallják, hogy mindjárt ájulnak, mihelyt egy szagos virághoz közelebb találtnak lépni. Holott az olasz, spanyol nemzetnek, és az egész *Asiának* legjobban telik kedve ha ollyas füvek, és virágok között járhat, mellyek jó szép illatot bocsáttnak. Ebből kitetszik, mit tehet az udvar példája.

A caerimoniakon kívül külső nyelveket is taníttanak sok helyén a városnak, kiváltképen a spanyol és olaszt, a többi nem igen módi. A férfiak azért tanulják, mert szép hasznát veszik az utazásban, és kereskedésben. Az asszonyok, kik mohón vagynak rajta, vagy azért, hogy dicsekedhessenek vele, vagy hogy tágossabban megismérkedhessenek.

Minden esztendőben a nagy böjtnben hires egy vásárt tartanak, Szent *Germanus* vásárának nevezik. A helye tágos, és szép, az áros boltozatok, és állások kellő rendekre vannak elosztva, és verve; ide azokat a ritka drágaságokat szokták hordani, és kirakni a kalmárok, mellyek ebben a nagy városban mentek munkába, és elkészültek: a mindenféle cseppeket, vizeket, essentiát, confecturát, borokat, arany, ezüst, selyem műveket, gyöngyből, kövekből, füzett szépségeket, és amit vagy a cifraság, vagy a kevélység, vagy a kényesség megkívánhat. Ide tódul az egész város, járja, megkerüli, inkább azért, hogy lássa, semhogy valamit vegyen belőle. Ide gyűl leginkább éjszakának idején sokféle *heterogeneum*, és noha az egész helység, minden sátor, és bolt csudaszépen megvilágosittatik, de mégis szörnyű esetek történnek. A forgott ravasz tolvajok elosztják magokat, forgolódnak, és alattomban való sokadalmat tartanak. Ezen alkalmatossággal sok nyalka és gondotlan ifiu legény, mikor orcáru orcára bámul, veszi szép óráját, jó darab pénzét; mert a tolakozásban, per metempsicosim, láthatatlan változással, erszényestül együtt zsebéből általköltözött a lopó táskájában, mint Pythagorásnál a lelkek egy testből másba.

A *Tuileries* nevű kertet még egyszer emlétem, ennek szépsége minden szeme szívet vidámit. Ide nem szabad bémenni a laquais inasoknak, se más tekergő gazembereknek. A *Seqvana* vize oldalán vagyon ültetve királyi költséggel. Ebből kifelé messze léphet az ember szeme, és mind azon gyönyörű vidékséget lát; benne pedig száz különbféle virágos vánkosokat, táblákat, rostélyos zöldséggel áltolfolyt láncákat, magassan költ füves dombokat, theatrumokat, labyrinthusokat, vagy a kertész keze után termett utvesztő kerteket; minden egyéb, ami egy nemes kertet megszépíthet, megvagyon benne, csak hogy nem bővelkedik vízzel, és oszlopos képekkel nincsen megrakva. Ide költözik válogatott színe a dámáknak, itt fitogtatja ruhapompáját, és magát. Hasonlóképen a főrend és uri urfiak. Megtelik azért a kert sokféle

Diannával és Endimionnal, egy más karán csüggenek s ide oda ellépcelnek. Itt hordogatják, és osztogatják a nyomtatott uj hireket, hogy beszédre valót nyujtsanak a sétálóknak. Ha már alkonkodni kezd, nincs tovább maradások a vendégeknek; mert a szárnyos egerek ellepik a kertet. Ezek tébolgó repdezésekkel ha valakibe ütköznek, hegyes szárnyokkal mérges sebeket ejtenek, mellyekből nehezen gyógyulnak ki az emberek. Erre nézve kiki haza felé siet, hogy elkerülje a veszedelmet.

A franciák most azzal dicsekednek, hogy ollyas bőrt tudnak készíteni, amellyet a víz meg nem járhat, és erre nézve a hajótörés közt nem félnek. Tudniillik elértük már azt az időt, mikor már az ember a tengeren és erős folyóvizeken bátran járhat *Éliás* palástja nélkül. Naponként illen bőrből öltöznek némelylek, és itten a *Seqvana* vizén annyit próbálják mesterségeket, hogy már eluntuk nézni.

Ha szentül akarsz élni Párisban hat hólnapig, azután pedig úgy, amint a többi: váltóztasd kvártélyodat, és senki sem tudja életed változását. Ha holtig isméretlenül akarod lakni a várost, ott végy szállást, ahol valami hét familia tartózkodik, bár hidd el, a legközelebb való szomszédod leszen az utolsó, aki megtudja, ki légy? Ha szívedbe ütközik, hogy ma aranyba, holnap szűrbe öltözzél; senki sem veszi észre. Mindegy itten, akár hercegi készüllettel jársz az utcákat, akár úgy, mint egy terhhordozó, nem leszen szó iránta.

Minden nagy házhoz, ahol sokan laknak, vagyon egy bíró (kit *commissariusnak* híják) rendelve. Ez téssen róla, ha mi aprólékos pör támad, és lecsendesíti a háborút, Isten után csak ettől tart az alacson nép.

A cioccolada, thee és caffee, igen módi minden rendeknél, leginkább a caffee, azt tartják, hogy igen hasznos orvosság a szomorúság ellen. E napokban egy dáma szomoru hirt vett a táborbul, hogy tudniillik az ura elesett, el is temették; azonnal felriada mondván: Boldogtalan fejem, mire jutottam! Izibe nékem caffét. - Meghozták, mohón belékapott, megitta, mindjárt helyén volt szívével, félre takarta keservét, megvidult. Ez a többi - másszor mást. Isten hozzád, barátom!

HOLLÓSI. Mint tetszenek ezek Szilágyi uramnak?

SZILÁGYI. Ékes, rendes, mulatságos. Bár mind elmémbe kapcsolhatnám, volna elég leckéje *Camillának*; mert az ő nemét, és rész szerint tulajdon személyét is alattomban, és pedig csípőssen tapogatja, magaviselésére nézve, őbenne is vagyon valami francia vérszem.

HOLLÓSI. Ha úgy vagyon, jutassa az ur eszembe vége felé beszélgetésünknek; ollyasrul fogom tudositani, amellyet ritkasága miatt bé fogja hordani titkos cancelláriájába. Hanem, Báthori uram! Mit mond a levélhez?

BÁTHORI. Meg kell vallani, sokféle különbséget hoz elő, noha ugrossan, egy ágrul másra szökvén, amellyekről se az onnan érkező vendégek, se más könyvek nem tudósítanak. Páris városának leírásában nem kéméllette a kormot, elég rútat irt felőle; egyébként úgy találom a levélben, hogy a franciák, [amint] most, akkor is csak franciák voltak; legkivált erkölcsökre nézve.

HOLLÓSI. Ki tehet róla. A tükör azt mutatja, ami előtte vagyon, a kormost kormosnak. Hogy pediglen véletlen ugrásokat téssen egyrül másra, nem csuda, mert *sicilianus* ember írta; ezek sebes lobbanó elmével birnak, nehezen alkalmazzatják magokat az írásban való rendtartáshoz. Hanem magam is úgy gondolom, egynehány aprólékokat kihagyván, előhozhatta volna azokat, amellyek a várost méltóságossá teszik, úgymint tagosságát, a népnek számát, épületit, neve eredetit, szárazon, vizen erejét.

BÁTHORI. Nem ártott volna, sőt azt vártam leginkább.

HOLLÓSI. Tehát el ne válljunk előbb egymástul, amíg ezekről is értékezzünk, hogy léte-képen ezen alkalmatossággal kitanuljuk ezt a nevezetes Párist. Amit tudok felőle, előhozom, a többbit Báthori uramra, és Szilágyi urra bízom.

SZILÁGYI. Énrám semmit se bizzon az Ur. Én szántóvető ember vagyok, keveset olvasok, azt is csak ásitva, amit hallok, azt is könnyen elfelejtem. Páris nálam *terra incognita*, azt sem tudom: napnyugotra fekszik-e, vagy keletre, azonban nagyon gyönyörködöm benne, ha valami szépet hallok az idegen országokról.

BÁTHORI. Beszélgessen Hollósi uram, talán valamit ugrat eszembe, akkor én is szóllok a dologhoz. Azonban Páris városának nevéül azt olvastam, hogy egy *Isis* nevű királyné ura halála után *Europát* megjárta, Franciaországban bészállott Párisba, az akkori pogányság életében, jelenlétében annyira tisztelte, hogy halála után imádni kezdé rú, fertelmes áldozat-tal. Képét megcsináltatta, nagy becsülettel fenntartotta. A várost az ő nevéül nevezte görögül, mert görög nemzetből vala, tudniillik, *παρις ἡδίκη*, ebből Páris lőn. De ki lett légyen ez az *Isis*, nem mentem végére.

HOLLÓSI. Majd kifejtem, előbb azt mondom, hogy a magyar pogányságra is réá fogták, hogy *Isist* isten gyanánt imádtá, és hogy ugyanonnan támadott ez a név: Isten. Azonban ez a *historiás* vagy *fabulás* *Isis*, *Osiris* huga, és egyetembe felesége volt. *Osiris* pedig első királlya vala Aegyiptom országának, kirül azt írják, hogy ugyanazon király lett légyen, aki Ábrahám feleségét, Sárát, megkivánta, udvarába hozatta, de jobban megtudván, ki légyen, urához visszaküldette. Tovább errül az *Osirisről* azt is hirdetik, hogy a szántásra és vetésre oktatta volna népét, amint felesége *Isis*, az őrlésre és kenyérsütésre. Páris városának nevéül, amíg igazabbat mondhatunk, elégedjünk meg ezzel.

Ami tágos nagyságát illeti, nem ártana, országok szerint a hatalmasabb fővárosokkal előszám-lálni, egyikét a másikához hasonlítani; mert eképen legjobb ítéletet tehetnénk felőlek. Csak az, hogy bajos, és talán unalmas is lenne. [...]

HOLLÓSI. Búcsút vévén a többbitül, maradjunk Párisba, hogy szándékunkhoz képest, amit a levél elalutt, helyre hozzuk, azaz Párist belől is megtekintsük. Megírom azért, nem is izen-ként, hanem érdemessebb tagjaira nézve rövideden, mit dicsérnek benne. Kerületéről és népe számarul már fönt emlékeztünk. Erre nézve mikor Károly császár belé talált lépni, azt mondá: Páris nem város, hanem világ. Számtalan sok kívülbelől [való] pompás épületei közül ezek nevezetesebbek:

A *Királyi Palotás Udvar* (*Louvre*), igen szemre való, tágos, ékes, roppant, és legszebbnek tartatik az egész világon. Az alsó szobákban egyéb festék nem látszik a kék szinnél, melly itt-amott mesterségesen arannyal meg vagyon boritva. Ezekben az *Austria* háznak minden *portrait* képei függnek a falakon.

Az *Aurelianum* (*Orleans*) hercegnek költséges hires lakása.

A *Parlamentum* épület, melly fölötte nagy, és téres szobákból álló.

A *királyi observatorium*, melly a városnak délfelé való részén, és annak is a végén fekszik. Itt sok csuda ritkaságokat lehet látni, és egy kutat, melly messze elhiresedett.

Conde herceg palotája. Ebben a gyántacseppekből összeálló egy egész asztalt mutatnak. A hozzá tartozandó kertet igen dicsérik.

A *Tömlöcház* (*Bastille*) arrul emlékezetes, hogy itt csak a hercegi, és más főszemélyek tartat-nak. És minthogy a király kincse is itt fekszik, nagy őrizetben vagyon a helvetus és francia hadi emberek által.

A *Királyi Főispitály*. Erre költötték minden eszeket a válókatott és legtudóssabb építő mes-terek, amint is kitetszik belőle, hogy remek munka. Akkor ment végbe, mikor XIV. Lajos

király alatt 1669-ediket irtunk. Négy ebédlő szobája vagyon, mindenikében leülnek valami hatszáz emberek. A falakon a királynak vitéz cselekedeti és győzelmi felette szépen vannak leírva. Ide csak azok fogadtatnak bé, akik vagy tiz esztendeig érdemessen szolgáltak a táborban, vagy pedig előbb a verekezésben úgy megcsonkultak, hogy már alkalmatlanak a hadi hivatalra. Négyezer vetett ágy készen várja a vendégeket. A tisztek ezüst szerszámmal esznek. Kemény törvény alatt élnek, egyébre nézve könnyen. Strázsát állanak éjjel-nappal, mintha előttek volna az ellenség. Páris városának hetvenhárom piaca vagyon. Ezek közül három nagyobb és hiressebb.

Az első: a királyi piac (la Place Royale). Itt áll a XIII. Lajos királynak ércbül öntött lovas képe, talpa fejr marván, emlékezetes írásokkal meg vagyon rakva. Tágos kerítése vagyon a helységnek, a magos házak köröskörül majd félig erős oszlopokon állnak, felül *galeriások*, azaz folyosósak. Ide tér a nép, mikor vagy igen süt a nap, vagy esik az eső, és az oszlopok között szárazon, bátron járdogálhat.

A második: a *Victoria* piaca. Itt XIV. Lajos király képe látszik, maga földig folyó uszován királyi palástban áll, háta megett a *Victoria* koronát tart a monárchának feje felett, lába alatt a *Cerberus* eb fekszik. Ezt a képet akkor építette maga emlékezetére a király, mikor *Leopold* császár Bécsben a Szentháromság szép oszlopát az Istennek dicsőségére.

A harmadik: a nyereségnek, vagy hadi erővel bevett helységeknek piaca (*la Place des Conquestes*). Hasonló a két elsőhez. Ide intézték a XV. Lajos királynak képét; eddig nyilván végbe is ment. Csak ma hallom, hogy úgy.

Páris körül egynehány mulató épületi vannak a királynak. Ezek a többi között hiressebbek: *Versailles*, pompás kevély vár. Nyolcadik csudája a világnak, háromszázmilliomba tölt. Mondják, ha igazat tart, hogy istállói szebbek minden hercegi épületnél *Europában*. A kert mellette, nemes szép tagjaira nézve, hatalmas ritkaság, sok országban nincsen mássa. Métán hordozzák, és árulják képét, kezemre is került egy. Eleget csudáltam. A király kamarája belől tükör, kívül porcellán munka.

Fontainebleau. Ékes királyi udvar, temérdekségére nézve hasonló egy kis városhoz, a sok forrásoktól, mellyek a környékben fakadnak, vette nevét. Kilencszáz szoba nyílik benne, egynehány palotákkal, födelének homlokot tart a körül folyó *galeria*. A tiszta erdők mintegy ölelik ezt az épületet. Ősszel jó darabig itt szokott mulatni a király.

Marly. *Versaillestől* nem messze fekszik igen szép völgyben. Ide kitér a király hólnapszámra kétszer. Ide időzi tanácsolóit, itt tart gyűlést velek, és másnak nem ad *audientiát*.

Saint-Germain, [*Sanctus Germanus*]. V. Károly építette. Hatvanhárom drága szobákkal dicsekedik, gyönyörű erdőséggel, öt grottával. Az ezer vizi játékok, és figurák között legrendesebb az *Orpheus*. Olly mesterül veri a lantat, mintha eleven volna. Itt a paradicsomot, poklot, a tengert, a négy elementumot mintegy előállítják.

Arnet. Itt vadászattal mulat a király. A IV. Károly e környékben egy szarvasra akadott, kinek nyakán megaranyozott rézperec volt; illyen írás rajta: Evvel engem a császár megajándékozott; *Hoc me Caesar donavit*. Azt tartják, hogy ezer esztendő előtt történt dolog legyen, a romai pogány császárok idejében.

Saint-Denis, magyarul *Szent Dienes*. Kulcsos uri város. Abbul terjedett hire, hogy egynehány király fekszik a helyben. Drága temploma vagyon. Hatvan erős oszlop tartja. Itten két nagy armariumban sok fő érdemű ritkaságokat mutatnak a vendégeknek. A városnak azon *Areopágumbéli* Szent Dientől eredett neve, kinek a pogányok fejét vették, mellyet ő maga kezével a Martyrok Hegyére (*Mont Martre*) vitt. Nem esik igen messze Páristól, holott már nevezetes apátúrság vagyon, és a királyi korona egyéb *clenodiákkal* tartatik. Tárházos sok kincssel meg vagyon rakva, és most ide temetik a francia királyokat.

Ami tovább Páris városát illeti: 100 kalastrom, 42 plébániás egyház, más 20 templom, 80 apátúrság, 30 ispitály vagyon benne, és egy érsek. Az egész országról szólván 16 érsek, 106 püspök, 25 ezer plébánia, 4000 város, amelyekből 24 pénzt ver, és 24 milliion ember.

BÁTHORI. Ha a levél le tudta gyalázni a franciákat, mondhatom, hogy Hollósi uram ember-ségessen fel tudta őket magasztalni.

HOLLÓSI. A levél más után járt, én is máson. Ő az országnak felkapott szokásit, a fő és alacson személyek erkölceit piszkálta; én nevezetesebb helységeit, és épületit jártam meg, és méltán dícsértem. Azonban aki a levelet írta, nem sokat hibázott, benne is, másutt is olvastam, magok sem tagadják a franciák, hogy udvariások, büszkék, kérkedők, nyughatatlanok, válto-zók, tekergők. A dámák pompások, fentartók, bátrak, csintalanok, kétféle főreg rájga sziveket: a szerelem, és a módi cifraság. Ebbe már annyira elbolondultak, hogy a *mouches* vagy fekete tafota kis formáknak is törvényt szabtak, és neveket adtak. Halljuk azért; mondom pedig, hogy Szilágyi uram, amint megigérttem, ujságot vihessen haza *Camilla* asszonynak.

Eredetitül kezdem, *mouche*, deákul: *musca*, annyit téssen mint [egy] légy. Régi időkben, az indiai hajadon leányok, megrakták pofájokat különféle csillámló legyecskékkel, hogy tessene, és előkelhessenek. A romaiak akkor tájban megjárták Indiát, és hogy kedveskedhessenek valamivel *Julidnak*, *Augustus* császár leányának, efféle legyecskékkel megajándékozták, tudósítván arrul, mint lehessen hasznát venni, és tengeren túl mire való. *Julia* kisasszony izibe próbára ment vele, megcsudálta magát tükrében, szépnek találta, mások dicsérték. Elhiresedett a cifraság, és minthogy indiai legyecskéket nem kaphattak, a romai dámák apró fekete tafotákra szorultak, és ezekkel tarkázták ábrázataikat *Julia* kedvéért. Felkapta a város a *módit*, országról országra ment hire, és most is főképen Franciaországban fennforog. A mai napi mesterség ebben áll. Oda semmit sem szabad ragasztani, ahol az arca valami kis völgyecskére lehorpad, mert, mint a poéták mondják, ott lakik az *Amor*, és a három *Gráciák*, vagy a Kegyelemistenségek.

A *mouchok*nak nevei ezek: *la receleuse*, (a borító); ezt oda rakják, ahol az ábrázaton valami fakadék, vagy más mocskok vagyon, hogy tisztességessen befödje.

La majestueuse, a méltóságos; ez nagyobb a többinél, a homloknek a közepére ültetik. Azt tartják, hogy ez az aprólék tiszteletet szerez személyeknek.

La galante, az udvari; ezt a kiülő arcának közép helyére alkalmaztatják.

L'enjouée a vig; ezt oda ragasztják, ahol ráncra türemlik az ábrázat, mikor a száj mosolyog.

La passionée; annyit téssen, hogy nem bir indulatival. Ennek a szem végén vagyon helye; azt tartják, hogy a tiszta szemnek jádzó ragyogványit felüti, és nagy fényt mutat.

L'effrontée, a szemtelen; ezt az orrokra tapasztják, boszuságokat, nehezteléseket mutatják vele.

La precieuse, a drága; ez vagy a szájnak egyik végén, vagy egyik ajakán látszik, és kisebb. Még sereggel volnának hátra, restellem ide hordani. Ezekből is kitetszik, hogy Páris városa ebben a hivságban tovább ment az egész vad pogányságnál.

Forditsuk másra a beszédet, alkalmas kérdés juta eszembe, tudniillik micsoda hadi erővel mehet Franciaország ellensége eleibe, szározon és vizen? Erre közönségessen ez a felelet, hogy kétszázezer embert könnyen kiállíthat a mezőre. Többet is, ha a szükség megkívánja, mert népes, és sok a lezzegő benne. A második kérdésről szólván, már számba ment; hatvankét hajót eresztett ennek előtte a tengerre, ezekre rakott huszezerötven fegyveres embert, háromezernégyszázhetvennyolc álgút. [...]

UDVARI KÁTÓ.

vagyis
GRÁCIÁN BOLDIZSÁRNAK
FALUDI FERENC
által
MAGYARRA FORDÍTTATOTT
CCC MAKSZIMÁI.
MELLYEKET
ALAGYÁS VERSEKBE FOGLALT
NAGY JÁNOS
RÁBA-KÖZBEN SZANY HELYSÉGNEK
PLÉBÁNUSA.
GYÖRÖTT

STREIBIG JÓZSEF BETŰIVEL
1790.

ELŐLJÁRÓ VERSEK.

Méhi kis házamban mikor egyszer menni találtam,
Hogy dallest ottan töltene kedvem üdőt:
Hosszabb kar-széken (kanapénak mondani szoktuk)
Könyvemet olvasván, álom el érte szemem.
Egy részről eztet méhek dönögése okozta,
Más részről testem nyomta le nyári meleg.
Engedek, és zsibbadt könyökömmel székre hajúlván
Lankadok, és csendes szenderésre jutok.
Könyv vala asztalkán, három száz Makszima mellyben
Udvari Embernek részire írva vala.¹³
Álmodom, és íme nagy méltósággal előttem
Egy némelly Aszszony megjelen; én remegek.
Nem vala ez Vénus, nem Cintia, véle Diána
Nem foghatna, mivel szebb vala színe, szeme.
Drága fején koronát látok, melly finom aranyból
És ragyogó gyöngyből áll vala, 's nyomta fejét.
Szép arcája fejtér, 's pirosos rózsákkal is harcolt;
Szép alabastrom volt gyenge nyakának hava.
Meljét, melly téjhez volt, és harmathoz hasonló,
Ritka szeméremnek fátyola fődte vala.
Egy keze kormányzó pálcát, más dupla keresztet,
Négy víznek címét drága palástja viselt.
Drága palástjának más szárnyán tő-szüleménnyel
Országunk hármass szép hegye tűzve vala.
Ezt én szemlélvén, álmomban tiszteletére
Gerjedek, és mélyen térdre azonnal esem.
Int, hogy kelnek fel, - kések, - késtemre parancsol, -
Felkelek, ő pedig a zöld kanapémra le ül.
Mondja: Fiam mit henyélsz? avagy mint töltöd üdődöt?
Nemde talán méhek pásztora lenni akarsz?
Versedet olvasván, a mellyet méhi seregről
Írtál, kis munkád volt örömömre ugyan.¹⁴
Ámde ha édes Anyád nyelvét, melly én vagyok, annyi
S még több versekkel vinni nagyobbra fogod:
Vajki nagyobb örömet, sőt mondhatom, hasznót is hajthatsz
Hajts fiam! úgy te fiam, s úgy leszek én is Anyád.
Légy fiam, édes Anyád teje benned meg ne romoljon!
Írj fiam! ám de Magyar verseket írni siess.
Így kik igen nyelvem gúnyolják, mintha otromba
Lenne, te szégyennel tölteni, s győzni fogod.
Nézz más nemzeteket, nézd szomszéd Németet, aki
Nemzeti versekkel mennyire vitte magát!

¹³ Fordította Gracián Boldizsárból Magyar folyó beszédre néhai Faludi Ferenc.

¹⁴ Írtam illy szabású verseket a' Méhi Gazdaságról 1786. esztendőben.

Nem töretlen nyomban fogsz már fáradni te ebben,
Több fiam-is napról napra igyekszik ezen.
Meg se-is íjedjél, ha talám fenyegetne akár-ki,
Hogy rövid óra alatt nyelve Hazádnak el hal.
Szó ez, mert valamint gyökeres fát fejsze le vágván,
Új, és még frissebb ágokat hajtni szokott:
Úgy ez az én gyökeres nyelvemnek régi hatalma,
Meg lásd, új s még szebb ágra, s virágra fakad.
Csak te Fiam ne henyélj, a többit bizd az Egekre,
Mert velem eggyütt lesz Égnek hatalma alatt.
Vagy de talám elméd kétes? s mire tollad hajúljon
Nem tudod? írd mindent, amire kedved ered.
Kedveled ím látom Faludit, kinek Udvari Bölcsé
Álmos markodból izinte kiesni talált:
Érdemes arra, hogy azt fordítsd versekre, ki hajdon
Nyelvemnek díszét nagy becsületre vivé.
Ám de ha szinte Magyar Cicerónak mondta-is ötét,
És mondhatta Magyar, más nevet adj te neki.
Mert más könyveiben Ciceró vólt, s annak-is ötét
Ék' írása miatt merte nevezni ki-ki.
Ebben KÁTÓnak bátrabban mondhatod, a' mint
A rövid, és fontos szókra tekintve, az is.
Mondta, s midőn ki adott munkára erőmet ajánlom,
Ébredek, és ösztönt érzek-is arra nagyot.
Ösztönömet követem, s ugró versekbe szorítván,
KÁTÓnak Faludit merte nevezni kezem. [...]

A KEGYES OLVASÓHOZ INTÉS.

E kis könyvecskét mihelyest Szerzője kiadta
Bő Spanyolországban; vette, ragadta ki-ki.
Ezt hamar ő nyelvén ki adá a Francia Udvar;
Mert tetszett fontos, s éles eszének hegye.
Meg szereté Faludinak, s csak hamar bölcs Udvari Ember
Részire azt Magyarúl írni akarta keze.
Írta folyó szókbán, én hogy versekre szorítnám,
Több oka vólt; méltó érteni, s venni okát.
Első: hogy magamat mulatnám vers-faragással,
Más: hogy nyelvünket több becsületre vigyem.
Harmadik: hogy versben foglalt intéseit elménk
Könnyebben fogná meg, s ne felejtse eszünk.
Van benne sok szép fontos *szentencia*, mellyet
Vers röviden, s hamarább jutatt eszünkbe talám.
Ám de setét, s mélyebb titok-is van benne, azokra
Bölcs, s vizsgálódó ész feszegetve akad.
Soknak az éléhez magam-is feszegetve jutottam,
Élire más több-is csak feszegetve mehet.
Ez, *Lakonizmusnak* megavúlt természete, hogy szép
S mély magyarázatát éles eszünkre veti.
Más az: hogy egyszer mit javasolt egy Makszima, máskor
Tiltja, de más okkal, s móddal-is adja elő.
Illyen: *alázni magát egykor, s rá tartani máskor.*
Illyen: *Szűkülnék nyújtani, s tagadni mit azt.*
Eggyike egykor jó; máskor jobb másika, a Bölcs
Ezt meg választván, semmibe meg nem akad. [...]

ELSŐ SZÁZAD.

XXVII. MAKSZIMA.

*Nagyobb gondod légyen a dolognak belső érdemére,
hogy sem külső tekintetes színére.*

Nem teszi emberré nagy számu munka az embert,
A mi felesleg jó, többnyire ritka, s kevés.
Vóltanak Órjasok, hús tornyok testre tekintve,
Érdemek ellenben törpe, s parányi vala.
Vagynak könyvekben potrohos nagyságra tekintők,
És bátor velejek nincs, becsületre viszik.
Vagynak Könyv-írók, kik néztek, s néznek az egyre,
Hogy két karjoknak mit fel emelni legyen.
A ki fejét törvén, nem néz velejére dolognak,
Toll nélkül jámbor nagyra repülni akar.
Vagynak, kik minden kiadott könyvekre rohannak,
Még is csak morzsát hoz ki belőlök eszek.
Nem külső színnek, nem foknak, s nagynak örül a
Bölcs, hanem érdemnek szép velejére tekint.

MÁSODIK SZÁZAD.

LXXVI. MAKSZIMA.

A mindennapi öszve kerüléskor felette barátságos ne légy.

Bölcs se barátságot mód nélkül másnak ajánlni,
Sem mástól nem akar venni magára sokért.
Mert ki közönséges mindenkivel, arra sok ízben
Rozsda ragad, s erkölcs érdemes ára le száll.
Illyen társaság veszedelmet szül nagy Urakkal,
Veszt, ki alatta valót illy kegyelemmel ölel.
Köz, de igaz mondás: *Mindenkinek a ki barátja,
Mindennek kíván lenni bolondja, s az-is.*

HARMADIK SZÁZAD.

XLIII. MAKSZIMA.

Nem mind azon Galamb módon.

Bátor az együgyűséggel jó lenni galambnak,
Kígyóval mégis tartani néha lehet.
Nincsen könnyebb, mint sem Jámborral játszani, s aztat
Csalni, ki hisz mindent, s jó akaratja vagyon.
Olly jámbor te ne légy, hogy senki se tartson epédttől.
Kis fullánkodat-is néha üdőbe mutasd.
Mert ha Galamb, s Kigyó természetit öszve vegyítéd,
Senki se fog fittyet vetni az orrod alá.

-&-